

Ajuntament d'Inca

Govern de les Illes Balears

Conselleria d'Educació, Cultura i Universitats
Direcció General d'Ordenació,
Innovació i Formació Professional

Centre
de Professorat
Inca

**Consell de
Mallorca**

■ Vicepresidència
de Cultura, Presidència i Esports

XV

Jornades d'Estudis Locals

Inca, 2014

XV Jornades d'Estudis Locals

Ajuntament d'Inca

XV

Jornades
d'Estudis Locals

Inca, 2014

Ajuntament d'Inca

Ajuntament d'Inca

**Consell de
Mallorca**

■ Vicepresidència
de Cultura, Presidència i Esports

Govern de les Illes Balears

Conselleria d'Educació, Cultura i Universitats
Direcció General d'Ordenació,
Innovació i Formació Professional

**Centre
de Professorat
Inca**

Amb la col·laboració de: XIMBELLÍ Centre d'Estudis Locals d'Inca

Comissió Científica:

Sra. M. Magdalena Payeras Capellà

Sr. Joan Estrany Bertos

Sr. Miquel Pieras Villalonga

Sr. Santiago Cortès Forteza

Sr. Gabriel Pieras Salom

Sr. Francesc Lladó Rotger

Comissió Organitzadora:

Sra. Maria Payeras Crespi

Sr. Jaume Soler Capó

Sr. Lluís Grau Montaner

Sra. Margalida Adrover Cabrera

Edició: Ajuntament d'Inca

Assessorament lingüístic: Servei Municipal de Normalització Lingüística de l'Ajuntament d'Inca

Disseny: Agüera Estudi Gràfic

Impressió: INGRAMA, SL

Dipòsit Legal: DL PM 276-2015

XV

Jornades
d'Estudis Locals

Inca, 2014

Índex

Presentació del batle d'Inca.

La literatura actual a Inca: una visió panoràmica

Ponència inaugural: Pere Bonet Figuerola 9

L'art gòtic a Inca. L'escultura

Guillem Alexandre Reus Planells 27

L'obra arquitectònica de Guillem Reynés Font a Inca

Bernat Mateu Morro i Isabel Munar Catala. 43

El Museu del Calçat i de la Pell. Anàlisi de la situació actual

Sandra A. Rebassa Gelabert i Esperança Rosselló Hernández 59

Un nou lloc d'interès geològic (LIG) per al patrimoni natural d'Inca

Guillem Mas Gornals i Damià Perelló Fiol 71

Aproximació al treball de Llorenç Maria Duran i Coli a GESA

Maria del Mar Llompart Morro i Maria del Mar Martínez Sans. 85

Nomenclàtor que acompanya la *posiio* històrica de sor Clara Andreu

Pere Fiol i Tornila. 105

Capítols fabricats per al govern de l'ofici de sabaters de la vila d'Inca a l'any 1697

Gabriel Pieras Salom 121

Fets i escrits de fra Payeras a San Carlos (Carmel), La Soledad i San Diego. 1796-1804

M. Magdalena Payeras Capellà i Llorenç Payeras Capellà. 133

Notes addicionals sobre el plànol del nucli urbà d'Inca de l'any 1808 i sobre els treballs de Jeroni de Berard <i>Antoni Ginard Bujosa, Joan Estrany Bertos i Francesca Tugores Truyol</i>	147
Mateu Pujadas, un exemple de família artesana del món del calçat (s. XIX – s. XX) <i>Miquel Pieras Villalonga</i>	161
Els articles de Miquel Ferrà a <i>Ca Nostra</i> (1907-1914) <i>Francesc Lladó i Rotger</i>	169
Pedro J. Fornés Perelló, mestre d'Inca 1920-1941 i 1948-1957 <i>Antoni Aulí Ginard, Joan Cánovas Salvá i Jaume Soler Capó</i>	181

Presentació

XV JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

Rafel Torres Gómez. Batle d'Inca

Què és Inca? Com som els inquers? Aquestes són dues preguntes molt senzilles de formular, però molt complicades de respondre. Perquè Inca és molt més que una ciutat. Perquè els inquers som molt més que les persones que hi vivim.

Inca és un indret ple de matisos, de colors, d'històries, de sentiments. Els inquers també som un compendi de coneixements, de generacions de molta feina, de voluntat de ser grans.

Fa molts anys que hi ha persones que dediquen el seu temps, i el seu esforç, quasi sempre de forma vocacional, a l'estudi d'allò que entenem per Inca. Ho fan des d'una perspectiva diferent. Ho fan perquè pretenen descobrir noves facetes del passat i del present. Són els investigadors, unes figures imprescindibles per entendre el coneixement actual.

A Inca hem sabut canalitzar bona part d'aquest bagatge investigador gràcies a les Jornades d'Estudis Locals, que després de quinze edicions són un pilar fonamental de la cultura que construïm dia a dia.

Any rere any el repte és major. Any rere any el repte se supera. Estudis interessants, originals, de gran profunditat. Noves perspectives des d'on observar la nostra geografia, arquitectura, història, els nostres personatges il·lustres...

Per a qualsevol ciutat és un autèntic luxe comptar amb persones implicades com les que fan possible aquestes Jornades començant pels mateixos participants. En aquest volum trobareu una mostra ben detallada de la seva extraordinària feina. Amb aquesta publicació es garanteix la pervivència per a la seva difusió de les ponències de la darrera edició.

És un volum sòlid, consistent i on trobareu coneixement ben divers. Segur que descobrireu dades i curiositats fins ara desconegudes per a molts inquers. Trobareu també una aproximació, com he dit al principi, a tot allò que som i tot allò que representa Inca.

Abans d'entrar en lectura, vull reafirmar l'interès de l'Ajuntament per mantenir aquesta publicació i les Jornades d'Estudis Locals. També expressar l'agraïment, en nom de tota la ciutat, a totes les persones i entitats que han fet possible que el present volum sigui una realitat

La literatura actual a Inca: una visió panoràmica

PONÈNCIA INAUGURAL
XV JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

Pere Bonet Figuerola

1. Preàmbul

La meua ponència duu un títol lleuger i espaiós, crec que poc pretensions: “**La literatura actual a Inca: una visió panoràmica.**” La idea d’una visió panoràmica i per tant la pretensió de considerar la qüestió des d’un punt de vista global m’eximeix d’un estudi exhaustiu i minuciós. Tanmateix la visió panoràmica m’exigeix escampar la vista per damunt d’una extensió considerable de terreny que es va perdent en un horitzó dilatat i a vegades incert.

Caldrà, doncs, fixar aquest horitzó, i dibuixar el perfil de l’activitat sobre la qual volem parlar. De la seva matèria i dels seus límits en l’espai i en el temps.

Jo, que per tendència natural crec en una concepció ampla de la literatura, és a dir, en el valor literari de qualsevol text, oral o escrit, realitzat de forma intel·ligent, original, entretinguda, etc. Sigui aquest un text periodístic, divulgatiu, científic o acadèmic, m’he de contradir a mi mateix i per raons operatives m’he de referir exclusivament a la literatura que hom anomena de creació, a allò que antigament en deien “les Belles Lletres”. Em referesc a aquella escriptura nascuda amb la intenció primordial i indubtable de plaure i interessar per l’escriptura en si. Sí, aquella cosa tan acadèmica, de la narrativa (novel·la, conte, relat) i poesia (vers o prosa poètica). Textos, en els quals la intenció comunicativa literària és l’objectiu i no només un valor afegit.

Tampoc, i una altra vegada per raons operatives, no hi he inclòs la producció dramàtica. El teatre i el text dramàtic en general presenten unes especificitats que la fan diferent. El guió cinematogràfic, el guió televisiu, té sempre quelcom de provisional i d’il·localitzable, perquè els textos gairebé mai s’editen.

El panorama que pretenc presentar a la vostra consideració és un panorama sincrònic. És a dir, d’un estat de coses actual. Una visió de la producció literària d’aquells inquers que estan, a dia d’avui, en plena producció i dels quals esperam noves i contínues aportacions. Restaran doncs, més enllà de l’horitzó d’aquesta aproximació, inquers que feren de l’escriptura el seu ofici o la seva vocació, però que ja no són entre nosaltres, encara que sí que continua entre nosaltres, i ben present, el seu llegat.

Establert el què, i el quan, el lloc, l’on, resulta del tot innecessari mencionar-lo. Però, deixau-m’ho dir baldament no sigui més que per una qüestió de solemnitat cerimonial: la ciutat d’Inca.

Per això som avui aquí. Per parlar dels escriptors inquers i de la literatura que s'està fent, avui, en aquesta ciutat.

I quins són els escriptors inquers? Els que tenen la partida de naixement d'Inca? O els que, sigui quin sigui el seu origen, hi tenen el seu domicili? Qui de nosaltres negaria la ciutadania inquera al pare Miquel Colom, que nasqué a Bunyola, però que passà tota la seva maduresa vital i creativa al convent de Sant Francesc?

Inquer és, també, per usar aquella fórmula tan rebregada, "tot aquell que viu i treballa a Inca". O, ras i curt, inquer és tot aquell que ho vol ser.

He ordenat la presentació en uns quants epígrafs. Ho he fet, simplement, per raons expositives. No responen a cap principi estrictament científic i el criteri és, evidentment, discutible.

2. Tres autors de gènere

Una de les característiques més significatives de la literatura de gènere és l'acceptació sense complexos de la seva condició. L'autor i, encara més, l'editor cerquen apareixer davant el gran públic amb uns senyals ben orientadors i explícits d'identitat: la il·lustració de la coberta, el títol, les notes que apareixen a la solapa o a la contraportada, ens confirmen que tenim a les mans una història que no ens defraudarà pel que fa a l'índole de l'argument.

La funció bàsica de la literatura de gènere és l'entreteniment. Funciona perquè s'aferra a uns models literaris consolidats, uns models que no fallen, precisament, perquè com a models responen a un gran encert.

Per ventura perquè no som un lector habitual de novel·la de gènere, em va sorprendre trobar-me a l'estant que la Biblioteca Municipal dedica a la col·lecció local amb obres de conciutadans meus que n'eren addictes autors.

Miguel Pujades fou una d'aquestes llampants descobertes. Pujades és autor, pel que he pogut esbrinar fins ara, de quatre novel·les d'extensió considerable: *La isla de los espíritus*, *El hombre doblado*, *El milenio del fin* i *Intricado destino*, totes quatre publicades a Madrid per Entrelíneas Editores.

Brufades d'un cert erotisme, un element que mai no hi és de demés, i un cert fil argumental d'inspiració policíaca, el qualificatiu que més els escau és sens dubte el de de novel·la de misteri. Són els enigmes, el que manté l'interès del lector. El joc de les aparences, enmig d'un entorn quotidià –familiar per a nosaltres, els mallorquins, perquè l'acció transcorre per escenaris coneguts–, és descobert en aquest cas en clau esotèrica que no hem de confondre amb ciència-ficció, perquè la convenció que s'estableix amb el lector és tota una altra. Ens trobam aquí amb un reguitzell d'elements màgics, molt del gust d'un cert públic: regressions, missatges astrals, reminiscències, metempsicosi, criptoamnèsia, etc.

Val a dir que l'esoterisme, molt present a *La isla de los espíritus* i *El milenio del fin*, que tracta del tema de la ufologia, ha anat després cedint pes a una trama policíaca de fesomia més tradicional a la darrera obra publicada, *Intricado destino*.

Bartomeu Espases, al marge d'una obra primerenca de fotoreportatge, *Imatges i records*, del 2002, ha donat a la impremta dues novel·les. La primera, *La mort d'en Rius*, publicada l'any 2006, narra la investigació d'un assassinat: la mort inesperada i incomprendible d'un reconegut periodista

abatut per una ganivetada furibunda enmig d'un carrer de la ciutat de Palmira. La investigació, que es mou a través de clans gitanos que dominen el tràfic de droga de la ciutat de Palmira, acabarà traslladant-se a Isla Brava, una illa banyada per les aigües del mar Carib.

La mort d'en Rius s'ajusta inequívocament al gènere de narrativa que s'ha anomenat "novel·la negra", un estil que va néixer a Amèrica del Nord com a subgènere de la novel·la de detectius que tan bons assumptes proporcionà als guionistes del cinema americà dels anys cinquanta i que ha fet fortuna més enllà dels Estats Units. Hi ha qui diu que la novel·la negra ha estat la verdadera novel·la social del nostre temps.

Així, *La mort d'en Rius* afegeix a la perquisició detectivesca, tal com manen els cànons de la novel·la negra, un ritme trepidant, un punt d'erotisme, una bona dosi de violència, cruesa en les descripcions i un llenguatge tenyit d'ironia i escepticisme. És una història d'enganyis i traïcions, però també de fidelitats i amistats que es mantenen fins a la mort.

Les temàtiques, en aquesta casta de literatura, es creuen sovint; no resulta estrany que en una novel·la de tema bèl·lic, per exemple, s'hi travessi un episodi d'espionatge, o en una novel·la d'espies emergeixi un assumpte eroticosentimental.

M'he referit a aquesta hibridació que sovint es dona en la novel·la de gènere per fer més entenedora la segona de les novel·les d'Espases: *La reina d'Ardràs*. És, *La reina d'Ardràs*, una novel·la jo diria que d'acumulació de gèneres. Neix com una novel·la naturalista, fins i tot costumista, que va prenent un aire de misteri, per convertir-se a continuació en un relat d'investigació i més endavant en una història d'acció bèl·lica, per acabar en un transsumpte històric que ens mena a l'edat mitjana, evidentment amb un final feliç. El que la converteix en curiosa és que aquesta barreja d'assumptes van apareixent de forma diacrònica, és a dir de forma successiva en el temps narratiu.

Sigui com sigui, ens trobam en ambdós casos amb una prosa dinàmica, directa, pròpia del llenguatge cinematogràfic, no exempta d'humor, d'una certa càrrega de crítica social, i sobretot d'una capacitat sorprenent de crear i resoldre de forma inesperada i imaginativa situacions que mantenen l'atenció del lector.

El pseudònim *Rowyn Oliver* amaga el nom d'una jove escriptora inquera de novel·la romàntica que el 2013 guanyà el III Premi Vergara d'El Rincón de la Novela Romántica, amb l'obra *La marca del guerrero*.

Els crítics seriosos desaconsellen el nom de novel·la romàntica per referir-se a un estil de novel·lar que seria millor anomenar "sentimental" o "rosa" i prefereixen reservar el terme *romanticisme* i *romàntic* per referir-se exclusivament al moviment literari i artístic que sorgí a l'Alemanya de final del segle XVIII, i que després s'estengué per tot Europa, com a reacció al racionalisme de la Il·lustració. En qualsevol cas l'etiqueta de novel·la romàntica ha fet fortuna i és ja un convencionalisme acceptat.

Rowyn Oliver és llicenciada en història, la qual cosa li deu permetre moure's amb una certa seguretat pel món del passat. Així Oliver trasllada l'acció de la seva, de moment, única novel·la, a les *highlands*, les terres altes, de l'Escòcia del segle XIII.

Ens trobam amb dos clans enemistats, els Kinnon i els McKenzie (dos clans escocesos reals), i una parella d'enamorats que hauran de vèncer les intrigues i dificultats dels dos clans i un amor passional que passarà per moments de passió i d'afficció per tal que el lector, segurament lectora, pugui identificar-se, patir, entendre's i arribar al goig merescut d'un final feliç.

La novel·la sentimental és probablement un dels gèneres amb més èxit comercial. Oliver, que sembla dominar una prosa castellana amb soltesa, no es perd en digressions ni descripcions i la narració flueix per anar narrant fet rere fet la història que li interessa contar, una història situada en un escenari exòtic i en una època de violència guerrera que subratllen encara més les tendres ferides de l'amor.

3. La recerca expressiva. L'experimentació

L'esperit de transgressió artística i moral i la recerca constant de noves formes d'expressió que van significar les avantguardes al començament del segle XX va arribar a prendre carta de naturalesa en el món de la creació, de tal manera que aquesta llibertat és avui percebuda com una característica consubstancial d'una manera d'entendre l'art i la literatura.

Aquest petit preàmbul, útil per a bona part dels escriptors que aniré citant en la ponència, resulta especialment aplicable a Antoni Rodríguez, poeta i narrador.

Antoni Rodríguez, que de fet no va néixer a Inca, però que hi viu, hi treballa, forma part del consistori del seu Ajuntament i participa intensament de l'activitat cultural de la ciutat, és d'aqueixa classe d'escriptors que hom té la sensació que s'ho passa bé escrivint. Ha guanyat diversos premis de poesia i narrativa. El seu primer llibre com a autor únic és, però, un recull de poemes que guanyà el premi Benicull de Xúquer de València el 1998 amb un títol que resulta un pèl pertorbador i enigmàtic: *Cub de silencis*.

Em referiré primer a l'aspecte formal del llibre, perquè crec que val la pena. Només cal fullejar les seves pàgines per témer-se que el seu autor no s'ha pogut estar de cercar atreure i sorprendre el lector amb una paginació i una disposició tipogràfica molt acurada i efectista. Es persegueix la sorpresa i l'originalitat, i un cert esteticisme. L'edició és magnífica.

A continuació d'un sonet clàssic podem trobar-nos amb una pàgina de prosa, amb un poema d'extensió considerable o una estrofa mínima de quatre, tres, fins i tot dos versos situats al final d'una pàgina en blanc. Trobarem seriacions, simetries, anàfores, fins i tot cal·lígrames (el text disposat de tal manera que forma un imatge; un dibuix que fa referència a allò mateix a què el poema apunta).

L'interès per la plasticitat a l'hora de presentar el poema sobre el paper no és banal, evidentment. La intenció és subratllar que l'expressió poètica s'acosti a l'experiència vital.

Cub de silencis conté poemes de forma i intenció diverses. Tal volta no seria forassenyat interpretar l'enigmàtic "cub" del seu títol com una referència a una visió polièdrica d'una mateixa realitat. Aquesta era de fet la pretensió del moviment cubista: l'aprehensió de la realitat des de diferents perspectives.

A vegades discursiu, a vegades minimalista, Rodríguez intenta sempre que sigui possible despertar l'aspecte visual de les coses. Un perfum de surrealisme impregna adesiara la seva imatge, i el seu discurs és un discurs passional. Hi ha un cert defici quan s'interroga a si mateix i a la realitat social que l'envolta, però és el cant a la passió amorosa i a l'erotisme allò que domina el seu vers. L'anhel i l'inevitable dolor que produeix l'absència.

L'any següent de l'aparició de *Cub de silencis*, el 1999, la mateixa editorial, 7 i Mig, li editava un llibre de narrativa amb el títol de *Nòmades*.

Nòmades conté dotze contes o relats o narracions breus que hauríem de qualificar sense cap dubte de "literatura fantàstica", un terme no del tot diàfan i que no hem de confondre de cap manera

amb el “conte meravellós” més propi de la literatura infantil i popular. L’expressió “literatura fantàstica” és aplicada a una forma de narrar en la qual la representació, sempre realista, del món, és violada per elements irracionals imprevistos que produeixen una estupefacció, si més no una inquietud en el lector, perquè allò que queda en qüestió, és el mateix sistema epistemològic, la manera com entenem el món. Recordem els relats d’Edgar Allan Poe, Kafka, Julio Cortázar o les *Cròniques de la veritat oculta* de P. Calders.

En els relats de Rodríguez, hi descobrirem, per exemple, dos esportistes que en plena competició de rem, enmig del camp de regates, es trobaran remant entre el corrent perillós d’un riu en una jungla; un venedor de comerç que ha quedat tirat a la carretera sense combustible anirà a sol·licitar ajuda a un poble que es desplaça, com si fos un poble de tramoia cinematogràfica, cada dia, pel territori, a la recerca d’incauts; o un ésser condemnat a viure a la frontera del desert, que té el do de la immortalitat perquè ell mateix és un somni.

Davall de l’innegable component lúdic que sempre cerca la sorpresa, hi emergeixen un to irònic i un humor àcid; un cert desencís i un determinisme pessimista. El món és dominat per forces que van més enllà de la nostra consciència. Com en la majoria dels relats fantàstics, les lleis de la física i la causalitat són violades. L’espai, més que el temps, en aquest cas, perd en algun moment la seva possibilitat de percepció lineal. D’aquí el títol de *Nòmades*. Hi trobarem, tanmateix, un tènue fil poètic travessant aquests espais insegurs, un fil poètic que en moments puntuals emergeix de forma precisa i pren el gruix de la narració. Aleshores la fantasia es decanta cap a un estil narratiu, més pròxim a allò que es va anomenar “realisme màgic”.

Rodríguez és autor també d’alguns relats eròtics publicats en reculls col·lectius, i en antologies, en els qual l’erotisme és abordat de forma enginyosa i sense complexos. I d’un relat –el més pròxim en el temps– que crec important mencionar aquí perquè sembla anunciar un gir en la seva escriptura: *La filla de l’ambaixador*. Tot i que es tracta d’un relat bastant breu, s’hi intueixen nous interessos narratius.

4. Les entranyes de la poesia

Avui, aquells dos paràmetres de l’Ars poètica del vell Horaci per definir la poesia, “dulce et utile”, (entreteniment i instrucció), els hauríem de traduir en uns gairebé irrecognoscibles “seducció i coneixement”.

L’ofici de poeta és un ofici ben estrany. La llengua que fa servir el poeta es torna rara, s’allunya no només del llenguatge habitual, sinó del llenguatge acurat i polit de la prosa. Ens fa veure el món d’una manera desacostumada, insospitada, capta la nostra atenció, ens sedueix, i ens mena cap a una realitat d’una naturalesa particular. Aquesta és la idea de la poesia com a forma de coneixement, el descobriment o la formació de noves realitats, que modifiquen les formes d’existir, de veure i d’estar en aquest món.

Aina Ferrer Torrens, que guanyà l’any 1988 el Premi Ciutat d’Inca de Poesia amb *Exili per dues ales*, una obra que ignor si es va arribar a publicar i a la qual, en tot cas, no hi he tengut accés, és autora d’una plagueta de poemes que guanyà també el primer premi Llorenç Moyà de poesia, 1992. *De l’absència* n’és el títol. En aquesta breu plagueta una expressió refinada i elegant ens fa arribar sense estridències una forma de l’experiència profunda del dolor.

És silenciós, contingut, aquest dolor, colgat i autèntic, un dolor que no deixarà d’aparèixer, fins acabar diluint-se, per romandre com un atzar perillós que aguaita i que forma part de la incerte-

sa de la vida. Aquesta idea no deixarà d'amarar sempre els seus versos. Així ho recolliran els seus dos poemaris: *Perspectiva de pronoms* (1991) i *En el saltant de l'aigua* (1999).

Perspectiva de pronoms és un poemari molt ben estructurat i unitari en la seva temàtica i desenvolupament, un camí iniciàtic, d'aprenentatge, a través del dolor, ja ho he dit, però també a través del trobament amb els dons que la vida ens ofereix, no sempre tan perfectes com en els nostres somnis, però perfectes en ell mateixos: l'amor, l'entrega a la vida. Una vida que mai no permetrà l'ajust exacte de l'esperança. Però en això consisteix la seva perfecció, en l'acceptació que no ho és, perfecta. Aquesta és la perspectiva, l'afirmació profunda de la vida tal com és, més enllà dels nostres desitjos, però en el nostre desig, aquest és el camí per on avançar. Aquesta és la perspectiva per on transcorre i s'autoafirma Aina Ferrer poèticament:

*Si algun dia...! ...a les blanques galeres dels morts deixàs el compàs /
i la saliva! jo, ja no seria jo / i tu no em trobaries*

En el saltant de l'aigua és, en canvi, una gran metàfora de la possibilitat de viure la intensitat. La proximitat d'un saltant d'aigua esclatant en caiguda lliure és un espai poètic que ens arravata i ens exalta, aquesta aigua sempre nova, sempre renovada se'n duu l'alè, però la seva continuïtat està feta també de perills. La seva proximitat és exultant, però també arriscada. Ens pot furtar en un instant allò que té valor per a nosaltres. Neix així, amb una musicalitat verbal que sembla que li ragi d'una forma natural un poemari de pèrdues i de descobertes, de joia intensa. Un viatge interior a través de les tenebres del record i dels reessos vitals, a la recerca de la llum.

La darrera publicació de Ferrer és un llibre de tres autors en el qual cada un d'ells fa una proposta de set haikus en cadena. La seva cadena: *Joc de contraris*. El haiku és una forma de poesia japonesa, de només tres versos que ha de complir de forma rigorosa una determinada mètrica i un determinat esperit. És una forma poètica aparentment senzilla, però per això mateix d'una gran concentració conceptual. El resultat en el cas de Ferrer és d'una subtils metafísica que crec que seria assumida per qualsevol filòsof taoista i alhora resulta atractiva per un lector occidental.

Bernat Munar és un poeta que hom té la sensació que és molt exigent a l'hora de posar-s'hi. No ha entregat gaire llibres a la impremta. I això que es va iniciar ben prest. A final dels anys setanta, hi hagué a Mallorca una convulsió en l'art en general, però especialment en la poesia i en la plàstica, que eren fruit del moment de canvi polític i de l'inici de les llibertats, que espletà en una eferescència cultural juvenil com no s'havia donat mai a l'illa. Tornaré a fer referència a aquest fenomen més endavant.

Doncs bé, van aparèixer entre 1977 i 1979 unes *plaquettes* de poesia absolutament innovadores pel seu contingut i pel seu format experimental i la seva intenció escandalosa, encara amb una considerable càrrega surrealista. Basti fixar-nos en la intenció provocadora del nom genèric: *La musa decapitada*. El número sis de la col·lecció el firmava Bernat Munar, amb un joc numèric, *Sis poemes*.

Hi hagué un llarguíssim "mutis" de vint-i-dos anys, si més no, mutisme editorial, fins que l'any 2000 quedà finalista del Premi Màrius Torres amb un poemari que va titular *Escata*. Què va fer, literàriament, durant aquest silenci? Crisi? Pèrdua d'interès? Qui sap. Sospit, a la vista dels resultats, una lenta destil·lació poètica i un caramull immens de lectures.

El fet és que aquell jove poeta que publicà a l'escandalosa, i esteticista edició –tot s'ha de dir–, de *La musa decapitada*, el trobam ara amb un recull de poemes que segueixen el paradigma de la més clàssica tradició poètica de la cultura occidental: el sonet.

Aquesta unitat estròfica, que sorprèn, atorga una fesomia poc usual a un gènere literari que ha romput des de fa temps amb qualsevol cotilla formal. No ens enganyem, l'exigència formal de la mètrica i la rima és en aquest cas al servei d'un argument poètic que no resulta fàcil al lector no avesat. La mirada es fa íntima, però és la relació de la consciència amb la realitat la que preval. El poder, l'erotisme, la violència, la possibilitat d'accedir des del coneixement a la realitat. Emergeix una preocupació constant de caire filosòfic. Defuig del lirisme, i cerca la cruessa. Aquesta intencionalitat expressada amb una escriptura en què la sil·labació, la rima i l'estrofa la determinen, creen una escriptura inesperada i atractiva. L'idioma flueix sòlid i nou, el català, poc avesat a l'hipèrbaton, camina musical i rítmic.

El 2010, sortí el fins avui darrer treball de Munar. Són en realitat dos poemaris, el que dóna nom al llibre que duu curiosament i intencionada el títol en anglès *Deep blue* (blau profund), i el segueix *Suïcidis i altres resurreccions*.

Desconec si l'autor tengué en compte a l'hora de posar nom a aquesta obra la famosa computadora, batejada com a "Deep blue", que dissenyà IBM per desafiar qualsevol humà en una partida d'escacs. La que aconseguí batre el llavors campió mundial Garri Kaspàrov. Això pot semblar una anècdota, però juraria que és intencionat, primer perquè cada poema ve numerat, en comptes del sistema decimal, pel sistema binari, que és el sistema usat per a la computarització dels ordinadors, i a més perquè allò sobre el que reflexiona i persegueix i es qüestiona constantment és un tema de caire filosòfic: el coneixement, la incertesa, la veritat, davant la impossibilitat de dir el batec de la vida mateixa. I ell sap que el coneixement filosòfic i el coneixement científic són maneres de dir la realitat que de cap manera l'abracen. El llenguatge no basta. En algun lloc del poemari dirà: "les paraules abstractes són les més obscenes".

Deep blue és un llibre escrit amb una absoluta despreocupació pel vers. Aparentment prosaic, directe, però d'una gran originalitat i força d'imatges. La possible, intencionada referència a la intel·ligència artificial de la computadora d'IBM, no ens ha de fer perdre de vista la per a mi gran metàfora del blau profund per referir-se a aquest drama lluminós que és la intel·ligència humana, diu en el poema 1011: "...primer la màgia, després les invocacions salvatges, la personificació dels elements, després la religió, les ciències i la filosofia; a la fi l'art i la poesia... El misteri més gran és que, tot i no haver-n'hi cap de misteri; Només ens estiren la intel·ligència els abismes que es pretenen inexplorats, les fondàries profundament blaves d'allò que fàtuament en diuen consciència".

5. La memòria fragmentada

La novel·la realista i naturalista, que pretenia descriure amb tot detall la societat i el món d'una forma que creia real i objectiva, aquella novel·la dels grans narradors que constituí la lectura per antonomàsia de la burgesia del segle XIX, entrà en crisi al començament del segle XX.

La novel·la anava deixant enrere bona part d'allò que tenia d'entreteniment i s'anava convertint en un instrument permeable a l'experimentació i amb una preocupació constant pel propi estil. Les formes de narrar es feren diverses i aquell vell mirall –testimoni del seu temps– col·locat a la vorera del camí, que era com definia Stendal la novel·la, es feia bocins i cada autor s'escrutava a ell mateix intentant entendre el món enfrontant-se ara a la seva pròpia consciència. La novel·la es convertia en un instrument de reflexió.

En aquest epígraf que he titulat *La memòria fragmentada*, hi he reunit dos novel·listes que comparteixen la via del record com a camí de reconstrucció d'uns fets passats que necessiten rescatar de la cruel amenaça de l'oblit.

Amb una citació de Hölderlin, que tornarà a aparèixer al final de la novel·la, ja integrada en la història, ens introdueix M. Antònia Perelló en un relat que s'inicia amb una reflexió poètica de la protagonista sobre la mort. Serà la veu del seu pare, un home prostrat en el llit d'un hospital on s'escorren els dies mentre veu acostar-se la fi de la seva vida la que anirà agafant protagonisme. La història es convertirà en una llarga i sinuosa confessió.

De M. Antònia Perelló, en coneixem només aquesta novel·la, *El crepuscle d'un home*, que quedà finalista en el desè premi de narrativa Miquel Àngel Riera i que es publicà l'any 2006.

Escrita en la prosa rica i culta d'una professora de llengua, que no es resistirà a intercalar-hi adesiara fragments de poesia, *El crepuscle d'un home* té alguna cosa de tragèdia espiritual. Hi aflora una autèntica lluita emocional contra l'adversitat i la crueltat de l'atzar. La protagonista cedirà la veu a un pare malalt que anirà repassant una trajectòria vital en la qual els somnis dels prometedors i joiosos anys de prometatge i de matrimoni s'aniran esbucant per la dissort i l'infortuni. És una novel·la de pèrdues. Podria ser la novel·la d'una derrota. Una religiositat profunda i sincera, però, (les espaioses ales de Hölderlin!) ho redimirà tot i establirà la pau espiritual i la reconciliació de cada personatge amb ell mateix.

L'any 1966, Jaume Armengol guanyava el Premi Ciutat de Palma de novel·la. Es tracta probablement del guardó més considerat dels premis literaris que hagi assolit cap escriptor inquer. Malgrat el premi, la novel·la no es publicà llavors a causa de la censura de l'època. Conta l'autor que el manuscrit romangué dins la fosca d'un calaix durant trenta-tres anys, fins que a proposta de Lluís Maicas i l'Editorial Perifèrics es decidí, un cop esporgada i actualitzada, a donar-la a la llum editorial. Així que no fou fins a l'any 1998 que *Els dies* va aparèixer als aparadors de les llibreries.

L'any 1967, un any després d'aquell Premi Ciutat de Palma, guanyava el premi Les Illes de poesia amb *El caminant perdut*, un recull de poesies escrites a Inca, el Port de Pollença i Barcelona entre el 1965 i el 1967 –ho sabem perquè ell mateix en consigna, al final de cada poema, el lloc i la data.

Hi ha en el llibre la recerca, a vegades perplexa, d'un mateix, enmig de l'atmosfera existencial pròpia de la poesia dels anys seixanta. El gaudi de l'amor en un entorn asfixiant a través del qual la llibertat s'anirà guanyant pas a pas i l'expressió d'una certa esperança difusa en el futur amaren els versos d'*El caminant perdut*.

La seva obra narrativa, per contra, és ben extensa. A més de dos llibres d'assaig, un d'ells escrit en col·laboració amb el seu germà Antoni, sobre temàtica historicopolítica, Armengol té publicades quatre novel·les: *Els dies*, de la qual ja he explicat les vicissituds de la seva publicació, *Que la terra et sigui lleu* (2002), *Ombres de tardor* (2008) i la darrera, de moment, *Camí de Tofla* (2010).

La novel·la es fa diferent del relat o del conte no només per la seva extensió, sinó més aviat perquè, mentre que el relat sol ser més intens i d'intenció única, la novel·la, en canvi, compleix una forma discursiva més oberta, més morosa, i acaba creant un nou món. Una entitat que, una vegada girat el darrer full, queda surant com una galàxia en l'univers de la nostra ment.

La galàxia novel·lística d'Armengol és ampla i dilatada en el temps i en l'espai. Ens trobam davant unes pàgines transitades per una multitud de personatges i una successió de fets que s'esdevingueren en moments i llocs diferents. Tanmateix tot roman orbitant per llaços passionals o familiars. Per fidelitats i traïcions. Els noms canviaran a cada novel·la i alguns dels personatges, aparentment anecdòtics, però curiosament posseïdors d'una senzilla saviesa innata, apareixeran i desapareixeran de la trama genealògica que constitueix la història principal. Tenen, aquestes novel·les, un aspecte de saga, de llegat familiar i d'evocació d'un món que s'està desfent irremeiablement.

Es fa inevitable referir-se a Llorenç Villalonga, de qui, per cert, era parent llunyà i a qui va tenir ocasió de tractar. I a través de Villalonga, invocar de passada Marcel Proust, perquè hi ha un rerefons de paradís perdut. De reconstrucció d'un temps esvaït.

Tanmateix, no és una mirada infantil que recorda, la que se'n va a la recerca d'un temps perdut. Aquesta mirada, "proustiana", hi és només en l'entorn, fascinada en l'escenari, en el paisatge i en els objectes. Però seran les veus dels personatges les que aniran aixecant el buc de la trama. El temps hi és reconstruït, de forma fragmentada per records, evocacions, confidències, confessions, diaris íntims, cartes, documents guardats amb zel dins calaixos durant anys. Tot ens parlarà de silencis, d'ofecs i de recerques íntimes de llibertat que a vegades acabaran de forma tràgica.

No és, efectivament, la memòria involuntària de Proust la que condueix el relat i no és tampoc una novel·la històrica. És la narració, malgrat tot, d'un coneixedor de la història contemporània de Mallorca. Els esdeveniments històrics que se succeeixen des de la proclamació de la República del 31, fins i tot anteriors, són els que justifiquen i van pantant el comportament de cada un dels membres d'una família benestant i culta de la burgesia mallorquina.

La intransigència d'una societat intolerant i asfixiant empenyeran els personatges a la fuga a través del viatge o a l'enclaustrament, a redós de la finca pairal que com a origen i centre gravitatori apareix mitificada com un àmbit bucòlic. Tindrà diversos noms aquest escenari, canviarà a cada novel·la. La darrera sembla indicar-nos més clarament la direcció: Can Sec de Tofla. En la prosa d'Armengol aflora sempre una relació gairebé mística amb l'espai, amb l'esperit del lloc. Els personatges pertanyen al lloc, i encara que l'epicentre serà sempre el santuari familiar; Barcelona, Granada, París, la Provença, Marroc, Alger, Sicília –aquesta nostra part de la Mediterrània– constituïran els límits del seu espai referencial. Més a prop, la badia de Pollença, la serra de Tramuntana i una petita ciutat, citada així, d'aquesta forma, eludint-ne púdicament el seu nom, tot i que en els darrers llibres s'abandonarà definitivament l'eufemisme.

He de retornar inevitablement a Villalonga i al seu món de Bearn. Can Sec de Tofla no és Bearn, afirma categòricament Armengol en la introducció de *Camí de Tofla*. I malgrat tot, Can Sec pren una dimensió de "Paradís perdut". Recordem la sentència "miltoniana" del final de Bearn: "no hi ha més paradisos que els perduts". Tampoc don Dídac Moragues, el personatge amb més força i més atractiu d'Armengol, és don Toni de Bearn. I tanmateix, els dos comparteixen l'esperit "faustià", d'un passat irrecuperable. Els dos senten acostar-se un futur que acabarà destruint el seu món. Don Toni s'extingirà perquè el món de la petita aristocràcia mallorquina ha arribat al final del camí. Don Dídac Moragues, "el vell lleó liberal", haurà de veure amb impotència esqueixar-se la seva família a causa d'una ignominiosa Guerra Civil.

6. Sentit i sensualitat

Un dels títols més melodiosos i rememorats de la novel·la finisecular britànica és sens dubte *Sense and Sensibility*, de Jane Austen, que no té una traducció tan simple com pugui parèixer i que s'ha acabat traduïnt com a "Sentit i sensibilitat".

Aquí, no he volgut de cap manera escarnir-lo. Sí que he volgut, malgrat tot, estrafer-lo, en "Sentit i sensualitat" per intentar aproximar-nos al cor literari de l'autor inquer amb l'escriptura més anòmala i més personal: Lluís Maicas.

Sentit i sensualitat, doncs, que en Maicas no s'oposen, sinó que discorren plegats, i sovint acaben fonent-se, són les línies mestres, de la seva visió del món. La marca de la casa.

Lluís Maicas és sense cap dubte el més prolífic dels escriptors inquers actuals. I la seva obra i el seu nom el que més ha transcendit fora d'aquesta nostra terra, perifèria de la perifèria, com li agrada anomenar-la.

Els orígens literaris de Maicas, els hem de cercar en la revolució cultural que es va produir a Mallorca als anys setanta. Anys de convulsió política i d'anhels de llibertat en tots els ordres socials. Recordem que el 1975 moria el dictador. En aquell moment, un bon grapat d'autors, especialment poetes i artistes plàstics formaren part, un moment o altre, del Taller Lluàtic, un col·lectiu que, segons P. Rosselló Bover, "reivindicava una subversió dels valors estètics, morals i socials mitjançant la pràctica artística".

Maicas participà de tota aquella efervescència artística que s'hagué de moure, irremeiablement, per canals alternatius, gairebé clandestins. Vaig escriure, respecte a Lluís Maicas i amb referència als seus inicis: "D'un fèrtil període d'ensinistrament juvenil en els campaments de la provocació i l'escàndol, de la puritat i l'*underground*, en conserva encara una violència verbal a vegades esfereïdora i un persistent esperit subversiu."

He citat al començament les dues línies mestres que governen l'escriptura de Maicas; aquesta polarització, que no és tal, perquè al final s'acaben trobant, em servirà, però, per explicar altres aspectes de la seva poètica.

La recerca de sentit; la necessitat d'atorgar sentit al món i a ell mateix, l'ha empès sovint cap a l'art conceptual (ha estat un divulgador fervent de l'obra de Joan Brossa), i alhora ha necessitat donar sortida a la sempre corrosiva lucidesa a través de la paradoxa, l'aforisme, l'humor, i aquell més enllà del llenguatge que és l'espai que només el discurs poètic gosa traspasar.

La mirada, la percepció, per altra part, es va depositant sobre una realitat de la qual destaquen sempre les qualitats que li atorguen els sentits. Resulta extremadament sensual en la descripció d'objectes i en la creació d'ambients i situacions. Fins i tot els sentiments i les emocions solen ser descrites d'una forma corpòria, i això atorga a la seva escriptura una qualitat quasi palpable, gràvida.

Amb quasi setanta títols publicats, bé és veritat que alguns en petit format, en edició d'autor, o en forma d'antologia, l'abast de la seva obra s'escampa i s'estén per paratges ben variats del món literari: el periodisme d'opinió, el dietarisme, la reflexió testimonial, l'aforisme, la poesia, la poesia objectual, el relat breu, la novel·la, el memorialisme, el divertiment, al joc conceptual i la crítica.

És clar que un gènere resulta més adient que un altre per expressar una opinió, un estat d'ànim, una reflexió o simplement deixar-se endur per la fantasia; i tanmateix en l'escriptura de Maicas sobrevola alguna cosa que li atorga un estatus personal i que la fa inconfusible. Tal volta és el seu llenguatge, tan marcat, tan florit, tan exuberant, o la seva forma de dir sentenciosa i espletant que li dona una fesomia única. És possible, però crec també que hi ha unes constants de referència, unes forces d'atracció permanents que travessen les pàgines de la seva ja extensa obra. La denúncia social, per exemple, es pot fer present en un vers. Una imatge poètica fulgurant il·luminarà un comentari polític. L'humor negre pot mudar en lirisme. Un joc enginyós de paraules farà de contrapunt a una reflexió amarga.

Impossible entrar en detall, aquí, en els seus poemaris, ni en el seu dietarisme, massa extensos. Us faré a canvi un tast de les que són, per a mi, les més interessants peces de prosa de ficció.

Àngela (1998) és un atrevit experiment narratiu d'una càrrega eròtica no suportable per a esperits primmirats, però d'un resultat estilístic exquisit i innovador.

En *El pes de l'acer* (2007), la prosa es fa morosa, amb llargues i detallades descripcions d'ambients i situacions. Una desfilada de personatges extrems, adorables els uns, grotescos els altres, sovint rudes. Maicas ens els presenta en el seu aspecte més passional, moguts per motius sovint inconfessables. Amb la seva cara fosca o amagada, a vegades sorprenent. És una novel·la amb una bona dosi de "tremendisme", la radiografia d'una societat asfixiant, on la vulgaritat i la violència ofeguen la delicadesa i la imaginació i la innocència.

L'home provisional (2012) conta la curiosa història d'un home desnonat per la ciència mèdica, conscient que la mort trucarà a la seva porta qualsevol moment. La vida es convertirà llavors en un regal que ell sabrà assaborir amb intensa serenor. És una gran metàfora —clar— com ho és l'espai en el qual transcorrerà la seva, al final, llarga vida. Aquest espai on es troben mar i terra, que permet contemplar els niguls i gaudir dels plaers més saborosos i elementals. Viurà de les criatures del mar i de la garriga, i de l'amor silent d'una criada, i la companyia bulliciosa d'un grapat d'estiuejants que arribaran amb el solstici de Sant Joan i se'n tornaran amb la primera mestralada de setembre. Curiosament, està inspirada en una història certa.

Els sentiments, la llengua, la terra, la condició humana amb tota la seva intel·ligència i amb tota la seva estupidesa, la imaginació i el seu viatge poètic, tot allò que se situa a les fronteres, són temes que estiraran i estimularan sempre la seva manera d'entendre l'escriptura de Maicas.

I el sexe. I la mort. I enmig, la fragilitat de la vida. L'obra de Lluís Maicas és lúcida, enginyosa, imaginativa, voluptuosa, intensa... Sí, sense cap dubte, intensa.

7. Les novíssimes

Així, en femení, "Les novíssimes", perquè, són dones, totes tres, les més noves incorporacions a la literatura inquera.

Els autors postmoderns renunciïn a mantenir la distinció entre cultura elevada i vida diària, i reivindiquen el pluralisme i la universalització de la informació. Aleshores, de les seves obres, se'n desprèn una sensació de fragmentació, de discontinuïtat, i davant de la cultura elevada de la Modernitat, s'afirma que no hi ha una estètica, sinó estètiques.

Una sereníssima inquera, Marta Bertran, guanyà l'any 2010, el XII Premi de Poesia Vila de Lloseta. L'obra, de moment l'únic llibre publicat, duu un nom alegre i optimista, que als vells com jo que fórem a temps a viure el moviment hippy ens transporta inevitablement a la psicodèlia: *Metamorfosi de colors*.

Per a Marta Bertran, el moviment psicodèlic, si és que li ha interessat mai, no deu ser més que una anècdota cultural d'un passat llunyà. I tanmateix tenc la sensació que aquells joves de les flors i del "feis l'amor i no la guerra" de final dels anys seixanta haurien flipat de poder llegir *Metamorfosi de colors*.

Per a mi ha resultat inevitable retreure'm a la meva joventut perquè la prosa poètica de Bertran és una escriptura jove. Jove, no significa aquí inexperta. En absolut. La poesia hi raja segura, desacomplexada, delicada i sensitiva. En un format que suggereix les anotacions d'un diari íntim on estats d'ànim, descripcions d'experiències, desitjos, sentiments i sensacions, records, interrogacions constants, se succeeixen en el fluir de la consciència. Una consciència que flueix més en la direcció que proposaren Joyce o Virginia Woolf que de l'escriptura automàtica dels surrealistes.

Tenc la sensació que Marta Bertran ho serà sempre, jove. El seu temperament pareix que l'empeny inevitablement a l'exaltació i al gaudi. I malgrat tot, hi ha un cert estranyament del món, un lament llunyà perquè la realitat no és sempre com voldríem i a vegades fa mal, però tot acaba amb

l'acceptació del dolor i un somriure. Aleshores tot s'il·lumina i el color, el color pur, com els colors d'un vitrall, inunden aquesta estança íntima, i apareixen les sinestèsies, és a dir, el color és perfum, el color és tacte, el color és gust, el color és melodia. Ja ho digué el filòsof, “tot allò que és, és llum”.

Dansen les paraules a flor de pell, aparegut aquest mateix any de 2014, és un aplec de poemes de Maica Caballero i García. Una inquera també d'adopció. *Dansen les paraules a flor de pell* ens ofereix un aplec de poemes que ens acosten a les experiències personals d'algú que estén els seus braços a l'ofiment de la vida, que parla del desencís i de la joia de viure, de l'amor. Sobretot de l'amor. Amb un llenguatge poètic construït amb imatges diàfanes que arriba als lectors d'una manera directa. Un s'immergeix sense témer-se dins el món poètic de Caballero i es deixa arrossegat dolçament, amablement, per la seva veu.

Joana Abrines, a més de jove i poeta, és periodista, documentalista i productora d'audiovisual. Si volem acostar-nos a la seva obra, no hem de fer més que encendre l'ordinador i entrar a YouTube o al seu blog personal *Versos ilustrados*.

Deia McLuhan, en el títol del llibre on apareix per primera vegada l'expressió d'“Aldea global”, que “el mitjà és el missatge”. Venia a dir-nos que el contingut del missatge que se'ns transmet arriba d'alguna manera modificat, amb la nova fesomia que li atorga el mitjà per on circula. Aquest fet tan simple, però a vegades inconscient, fa que sovint acabi modificant-se, o adaptant-se al mitjà, el contingut d'allò que volem transmetre. Cada situació requereix una adaptació.

Aquesta digressió em serveix per situar la producció poètica de Joana Abrines en un mitjà que permet un art eclèctic, on plàstica, música i text es relacionen i s'aporten mútuament nous significats.

El col·lectiu *Impar(3en1)*, del qual Joana Abrines forma part, s'autoedita un llibre-CD, titulat *Poesía, poesía*. Textos més imatge, més música. Som en un món d'una llibertat quasi il·limitada, obert a la col·laboració amb artistes d'altres disciplines. D'experimentació.

Analitzar per tant només els textos és tal volta desvirtuar-los. Diguem, de totes maneres, que es tracta d'una poieticitat expressada des de la quotidianitat, en absoluta llibertat d'expressió i d'idioma i de registre. Alterna català i castellà, s'allunya de les convencions formals, en un llenguatge quasi de carrer, l'efecte poètic neix de l'atreuiment, la cruïa i la sinceritat a l'hora de parlar de l'existència, el sexe, la mort, el desig. Abrines, cerca l'autenticitat per damunt de tot.

8. Al principi, la paraula

En aquest cas, no he volgut desvirtuar la frase inicial de l'evangeli de Sant Joan. Només he volgut prescindir de la seva interpretació teològica i rescatar-la, simplement, en el seu sentit antropològic.

I és que, efectivament, abans del text electrònic, de l'*e-book*, abans de la impremta de Gutenberg, abans dels pergamins manuscrits copiats pacientment a biblioteques i monestirs, abans de l'alfabet, abans de les marques sobre terrissa de Mesopotàmia, abans, molt abans, ja existia, sola i nua, la paraula.

I gràcies al llenguatge, els humans hem pogut crear un món de segon ordre, és a dir, un món simbòlic compost de significacions que compartim amb els congèneres, per referir-nos i adaptar-nos a una realitat que suposadament compartim. Els animals no ho poden fer això, només els humans. Només els humans tenim la capacitat de mentir. I la capacitat de fabular.

Catarina Valriu, professora titular de literatura catalana a la UIB, universitat en la qual es va doctorar el 1998 amb la tesi “Influència de les rondalles a la literatura infantil i juvenil catalana”, és tal volta l'estudiosa que més literatura científica ha generat a Mallorca sobre literatura oral, rondallística, mites, llegendes populars i literatura infantil.

Havíem decidit no parlar de literatura que no fos estrictament de creació. No ho farem. Quedi tanmateix constància que Valriu és actualment l'única inquera que exerceix, en la seva àrea de coneixement i d'una forma rigorosa, ella sí, la crítica literària.

En fi, resulta molt còmode emparar-nos en els seus propis treballs de crítica per pegar una ullada a la seva obra de creació que pren clarament dues direccions:

Una es dirigeix cap a la recreació, adaptació o versió de llegendes, contes populars i rondalles, per tal de fer-les arribar als infants, de forma clara i atractiva (pensem que la literatura infantil és dirigida a nins i nines d'edats diferents, i amb interessos i necessitats diferents). Amb un llenguatge ben expressiu i molt a prop de l'oralitat, Valriu reconstrueix aquells relats fonamentals de la nostra cultura i de la civilització occidental en general.

L'altra de les direccions que pren el seu treball és l'estricta creació pura. Valriu ens ha ofert un grapat d'obres de literatura infantil, d'argument absolutament original i d'una escriptura molt personal, brufada d'elements orals molt pròxims i d'una gran expressivitat. No deixa de fer intervenir en les seves històries elements d'origen o inspiració de la tradició popular, com d'altra banda han fet gairebé sempre els autors de literatura infantil.

Són llibres dirigits a infants d'entre sis i nou anys, i que presenten situacions en les quals els herois han de vèncer o resoldre una situació o dificultat. Ho faran sempre amb l'enginy, el coratge i sovint amb la solidaritat dels que estan al seu costat: *Alaní, Alurt, Alaquí, En Galceran i les marietes, Les banyes d'en Cucarell*, per cert, aquest, el llibre més venut de la “sèrie blanca” de la col·lecció “El vaixell de vapor” l'any 2007, i *Quatre retocs*, publicat el 2012.

Vull tornar al principi. Vulguem o no, nosaltres, ciutadans del segle XXI, associem inevitablement literatura i escriptura. Oblidam que la literatura va néixer amb l'oralitat, amb el gust per la parla, amb les històries que ens hem anat contant els uns als altres, els humans, amb els mites i les llegendes que hem creat, amb el poder dels conjurs i les invocacions, amb les cançons que hem repetit generació rere generació.

L'escriptora Caterina Valriu em ve com l'anell al dit, per tancar el cercle. Valriu i el seu “alter ego” na Catalina Contacontes, un personatge que s'acosta a aquestes persones més menudes, amb el més primigeni dels instruments de comunicació, la paraula viva.

Els infants, els futurs adults cultes i civilitzats, tenen l'oportunitat, amb Catalina Contacontes, de sentir la fascinació i conèixer de primera mà el poder de la paraula, i si el coneixen, l'estimaran.

Alguns d'aquests infants que ara escolten bocabadats els contes de Catalina seran els nostres futurs escriptors, molts d'ells seran futurs lectors, tots, en fi, seran un poc més humans.

9. Epíleg

Les pàgines precedents intenten donar compte d'una manera personal i tal volta no gaire rigorosa de la literatura de creació que estan fent actualment els escriptors inquers. Hauria pogut dirigir la

mirada cap a altres aspectes de la vida i l'activitat literària. No hauria estat malament una perspectiva més sociològica: incidència de la creació literària en la població; hàbits de lectura; un estudi comparatiu de gèneres i aquestes coses.

He preferit acostar-me a les obres directament, i als homes i dones que davant la pantalla en blanc del seu processador de textos es deixen el millor de si mateixos intentant explicar-se, omplint-la de versos i d'històries; que senten la necessitat d'expressar-se i de comunicar experiències, d'aixecar móns, de rescatar l'oblit, de celebrar la vida.

Més enllà dels límits d'aquest present, perdura un horitzó de llibres que s'estén en el temps. Allà trobarem la presència indeleble d'altres inquer que feren de l'escriptura una vocació o la seva raó de ser: Antoni Alomar, també inquer d'adopció, un poeta al qual la mort va sorprendre massa prest i que tocava estar entre els que hem anomenat aquí, Josep Rosselló, Antoni Pons, Joan Torrandell, Miquel Colom, Miquel Duran i Saurina, Andreu Caimari... i més enllà un espai ample i vast de silenci, un silenci que ens agradaria veure esqueixat per la troballa d'algun dels bons historiadors que tenim a Inca: un sonet, tal volta? O una dècima, o una faula, un sainet... qui sap?

I tanmateix, més enllà d'aquest silenci hi hagué un començament prometedor. Era al començament del segle XIV, quan un home sense rostre i amb nom d'institut d'ensenyament secundari ens llegava tot un tractat de retòrica, una preceptiva poètica quan la poesia era encara assumpte de trobadors.

Al començament del seu tractat, el *Mirall de trobar*, en uns versos inicials, en una vertadera "virgueria" estilística, aquell preceptor, deixà escrit en "acròstic" el seu nom i el seu origen, nom i origen que repeteix dues vegades, perquè no en quedí cap dubte.

Bereng[u]er d'Anoia'm dits hom, mon paire fo asats prom.
En Inc[h]a fo mos naixemens e a Noia nasc[h]ron mos parens.

{Berenguer d'Anoia, em diuen, mon pare fou un home honrat
A Inca fou el meu naixement i a Anoia nasqueren els meus pares.}

El temps haurà de valorar l'obra dels homes i dones dels quals us he parlat, ells dirigeixen el seu missatge al món i trepitgen camins diversos, però compartiran, sempre, inevitablement, per a orgull dels que avui ens hem reunit aquí, el seu origen: "En Inca fo mos naixemens..."

10. BIBLIOGRAFIA

La següent llista bibliogràfica fa referència, exclusivament, a les obres de literatura creativa dels autors citats en la ponència. No hi apareixen, doncs, assajos, estudis o altra mena d'obres que no siguin estrictament literàries.

- [1] ARMENGOL, Jaume. *El caminant perdut*. Berenguer d'Anoia S.A. Editorial, Inca, 1977 (Premi "Les Illes" 1967).
- [2] ARMENGOL, Jaume. *Que la terra et sigui lleu*. Perifèrics, Palma, 2002.
- [3] ARMENGOL, Jaume. *Els dies*. Perifèrics, Palma, 2008. (Premi Ciutat de Palma 1966.)
- [4] ARMENGOL, Jaume. *Ombres de tardor*. Ed. Moll, Palma, 2008. (Col. Raixa.)
- [5] ARMENGOL, Jaume. *Camí de Tofla*. Perifèrics, Palma, 2010. (Narrativa.)
- [6] BERTRAN, Marta. *Metamorfosi de colors*. Ed. Moll, Palma, 2010. (Col. Balanguera, 158.)
- [7] CABALLERO, Maica. *Dansen les paraules a flor de pell*. Ed. Seleer, 2014.
- [8] ESPASES, Bartomeu. *Imatges i records*. Ingrama.sa., Inca, 2002.
- [9] ESPASES, Bartomeu. *La mort d'en Rius*. Lleonard Muntaner, Editor i Ajuntament d'Inca. Palma, 2006.

- [10] ESPASES, Bartomeu. *La reina d'Ardràs*. Lleonard Muntaner, Editor i Ajuntament d'Inca, Palma, 2007.
- [11] FERRER, Aina. *Perspectiva de pronoms*. Lunara poesia, Elx, 1991.
- [12] FERRER, Aina. *De l'absència (variacions)*. UIB i Ajuntament de Binissalem, 1992.
- [13] FERRER, Aina. *En el saltant de l'aigua*. Perifèrics Poesia, Palma, 1999.
- [14] FERRER, Aina. "Joc de contraris", a *I alhora en equilibri*. Viena Edicions, Barcelona, 2008.
- [15] MAICAS, Lluís. *Bèsties domèstiques*. Inca, 1991. (Edició limitada.)
- [16] MAICAS, Lluís. *Auditoria*. Inca, 1993. (Edició limitada.)
- [17] MAICAS, Lluís. *40 de febrer*. Inca, 1993. (Edició limitada.)
- [18] MAICAS, Lluís. *Suite mínima*. Inca, 1994. (Edició limitada.)
- [19] MAICAS, Lluís. *Campana incerta*. Inca, 1995. (Edició limitada.)
- [20] MAICAS, Lluís. *El contracte*. Inca, 1995. (Edició limitada.)
- [21] MAICAS, Lluís. *Tatuatge*. Inca, 1995. (Edició limitada.)
- [22] MAICAS, Lluís. *Viatge al cor*. Les edicions de Bitzoc, Palma, 1997.
- [23] MAICAS, Lluís. *El seny del lladre*. Inca, 1997. (Edició limitada.)
- [24] MAICAS, Lluís i MESTRE, Miquel. *Àngela*. Les edicions de Bitzoc, Palma, 1998.
- [25] MAICAS, Lluís. *Escapulons d'un gla*. Inca, 1998. (Edició limitada.)
- [26] MAICAS, Lluís. *El seny del foll*. Perifèrics, Palma, 1998. (Col. Poesia.)
- [27] MAICAS, Lluís. *Natures mortes*. Perifèrics, Palma, 1999. (Col. Poesia) (Dibuixos de Lluís Juncosa).
- [28] MAICAS, Lluís. *D'ofici botxí*. Inca, 2000. (Edició limitada.)
- [29] MAICAS, Lluís. *Registre fòssil*. Perifèrics, Palma, 2001. (Col. Poesia.)
- [30] MAICAS, Lluís. *Sex*. Galeria Cunium, Inca, 2001. (Carpetes amb il·lustracions.)
- [31] MAICAS, Lluís. *Oracle orat*. Inca, 2001. (Edició limitada.)
- [32] MAICAS, Lluís. *Paraula de poeta*. Govern de les Illes Balears, Palma, 2002.
- [33] MAICAS, Lluís. *Botí d'estiu*. Inca, 2002. (Edició limitada.)
- [34] MAICAS, Lluís. *Calendari confidencial*. Inca, 2003. (Col. Naufràgils, 1) (Edició limitada.)
- [35] MAICAS, Lluís. *Un ballo in maschera*. Inca, 2003. (Col. Naufràgils, 2) (Edició limitada.)
- [36] MAICAS, Lluís. *La saviesa del foll*. Inca, 2003. (Col. Naufràgils, 3) (Edició limitada.)
- [37] MAICAS, Lluís. *Quadern de viatge*. Perifèrics, Palma, 2003. (Col. Debat.)
- [38] MAICAS, Lluís. *Trilogia amorosa*. Inca, 2003. (Col. Naufràgils especials, I) (Edició limitada.)
- [39] MAICAS, Lluís. *Paisatges*. Inca, 2004. (Col. Naufràgils, 4) (Edició limitada.)
- [40] MAICAS, Lluís i COLL, Pep. *La terra borda*. Galeria Joan Oliver "Maneu", 2004.
- [41] MAICAS, Lluís. *Escacs*. Inca, 2004. (Col. Naufràgils, 5.)
- [42] MAICAS, Lluís. *Capolat*. Inca, 2004. (Col. Naufràgils, 6.)
- [43] MAICAS, Lluís. *L'habit dels folls*. Inca, 2004. (Col. Naufràgils especials II.)
- [44] MAICAS, Lluís. *El ventre de les mares*. Perifèrics i Galeria Joan Oliver "Maneu", Inca, 2005.
- [45] MAICAS, Lluís. *Naufràgils*. Inca, 2005. (Col. Naufràgils, 7) (Edició limitada.)
- [46] MAICAS, Lluís. *Quadern de viatge, 2*. Perifèrics, Palma, 2005. (Col. Debat.)
- [47] MAICAS, Lluís. *La pedra viva*. Perifèrics, Palma, 2005. (Col. Debat.)
- [48] MAICAS, Lluís. *Casc*. Inca, 2005. (Col. Naufràgils, 8) (Edició limitada.)
- [49] MAICAS, Lluís. *Una vida imperfecta*. Inca, 2005. (Col. Naufràgils, 9.)
- [50] MAICAS, Lluís. *Quatre històries i un falç quadern*. Inca, 2005. (Col. Naufràgils especials III) (Edició limitada.)
- [51] MAICAS, Lluís. *La terra borda*. Consell de Mallorca-Diari de Balears, Palma, 2006.
- [52] MAICAS, Lluís. *L'Alguer*. Inca, 2006. (Col. Tombouctou, u.)
- [53] MAICAS, Lluís. *Cronologia de les coses inútils*. Perifèrics i Joan Oliver "Maneu", Palma, 2006.

- [54] MAICAS, Lluís. *Original i còpies*. Inca, 2006. (Edició d'un sol exemplar.)
- [55] MAICAS, Lluís. *Cremen les paraules*. El Tall, Palma, 2007. (Il·lustracions de Tòfol Sastre.)
- [56] MAICAS, Lluís. *El pes de l'acer*. Ensiola Ed., Muro, 2007.
- [57] MAICAS, Lluís. *Sidi bu Saïd*. Inca, 2007. (Col. Tombouctou, dos.)
- [58] MAICAS, Lluís. *Naufràgils*. Perifèrics, Palma, 2007 (Recull de dotze llibres de la col. Naufràgils).
- [59] MAICAS, Lluís. *Quadern de viatge, 3*. Perifèrics, Palma, 2007. (Col. Debat.).
- [60] MAICAS, Lluís. *Retrat submergit*. Inca, 2008. (Il·lustracions de Tòfol Saste) (Edició limitada.)
- [61] MAICAS, Lluís. *Cartes de navegació dels mars del Sàbara*. Inca, 2008. (Poemes i collages.)
- [62] MAICAS, Lluís. *La memòria del manut*. Inca, 2008. (Poemes i collages) (Ed. limitada.)
- [63] MAICAS, Lluís. *Autorretrat en obres*. Perifèrics, Palma, 2009. (Col. Poesia.)
- [64] MAICAS, Lluís. *Quadern de viatge, 4*. Perifèrics, Palma, 2009. (Col. Debat.)
- [65] MAICAS, Lluís. *Teràpies de sedició*. Ensiola, Muro, 2011.
- [66] MAICAS, Lluís. *Sediments de paisatge*. Inca, 2012. (Edició limitada.)
- [67] MAICAS, Lluís. *L'home provisional*. Perifèrics, Palma, 2012.
- [68] MAICAS, Lluís. *Dosis*. Inca, 2012. (Col. Gincrònics) (Edició limitada.)
- [69] MAICAS, Lluís. *No afeixuguen els presents que no pesen*. Inca, 2012. (Col. Gincrònics) (Edició limitada.)
- [70] MAICAS, Lluís. *L'armistici*. Teràpies de sedició II. Ensiola, Muro, 2012.
- [71] MAICAS, Lluís. *Culpables de suïcidi*. Inca, 2012. (Col. Gincrònics) (Fotografies d'Isabel Forteza.)
- [72] MAICAS, Lluís. *Un sospir dins l'ambre*. Inca, 2013. (Col. Gincrònics) (Edició limitada.)
- [73] MAICAS, Lluís. *El cel de l'infern*. Lleonard Muntaner, Palma, 2013. (Poesia, 29.)
- [74] MAICAS, Lluís. *Dosis dos*. Inca, 2013. (Col. Gincrònics) (Edició limitada.)
- [75] MAICAS, Lluís. *Obra dispersa de Wallace J. Moore*. Inca, 2013. (Col. Gincrònics) (Edició limitada.)
- [76] MAICAS, Lluís. *Petit format*. Inca, 2013. (Col. Gincrònics) (Edició limitada.)
- [77] MUNAR, Bernat. *Sis poemes*. La musa decapitada, Palma, 1979. (Dibuixos de R. Canet.)
- [78] MUNAR, Bernat. *Escata*. Pagès Editors, Lleida, 2001.
- [79] MUNAR, Bernat. *Deep blue seguit de Suïcidis i altres resurreccions*. El Tall, Palma, 2010. (Col. La Sínia del Tall, 39.)
- [80] OLIVER, Rowyn. *La marca del guerrero*. Ed. B.S.A. Vergara, Barcelona, 2013.
- [81] PERELLÓ, Maria Antònia. *El crepuscle d'un home*. Fundació Sa Nostra, Palma, 2006. (Col. Tià de sa Real.)
- [82] PUJADES, Miguel. *La isla de los espíritus*. Entrelíneas Editores, Madrid, 2006.
- [83] PUJADES, Miguel. *El hombre doblado*. Entrelíneas Editores, Madrid, 2008.
- [84] PUJADES, Miguel. *El milenio del fin*. Entrelíneas Editores, Madrid, 2009.
- [85] PUJADES, Miguel. *Intricado destino*. Entrelíneas Editores, Madrid, 2010.
- [86] RODRÍGUEZ, Antoni. *Cub de silencis*. 7 i Mig editorial de poesia, Benicull de Xúquer, 1998.
- [87] RODRÍGUEZ, Antoni. *Nòmades*. 7 i Mig editorial de poesia, Benicull de Xúquer, 1999.
- [88] RODRÍGUEZ, Antoni. "Els actes prohibits", a *Les hores del gaudi*. Germània Serveis Gràfics, Alzira, 1995.
- [89] RODRÍGUEZ, Antoni. "Història de la humanitat en cinc instantànies", a *Microsexe*. Oikos-Tau, Barcelona, 1998.
- [90] RODRÍGUEZ, Antoni. "Conciliàbul calent", a *Lletrasex*. Germània Serveis Gràfics, Alzira, 1994.
- [91] RODRÍGUEZ, Antoni. "Llot de ciutat", a *De tenebres*. Germània Serveis Gràfics, Alzira, 1994.

- [92] RODRÍGUEZ, Antoni. “La filla de l’ambaixador”, a *Íncipit*. Escola d’escriptura ateneu barcelonès, Barcelona, 2013.
- [93] VALRIU, Caterina; ABEYÀ, Elisabet. *Per fat i fat. Contes per tornar a contar*. Ed. Moll, Palma, 1993 (Col. La finestra, 3.)
- [94] VALRIU, Caterina. *La regineta*. Ed. Galera, Barcelona, 1995. (Col. El sac, 10) (Versió de la rondalla popular recollida per Joan Amades) (Il·lustracions de Joma.)
- [95] VALRIU, Caterina. *El vestit nou de l'emperador*. Ed. La Galera, Barcelona, 1995. (Adaptació de Hans Christian Andersen) (Il·lustracions de Francesc Infante.)
- [96] VALRIU, Caterina. *Les tres filadores*. Ed. La Galera, Barcelona, 1995. (Col. El sac, 13) (Adaptació dels germans Grimm) (Il·lustracions de Jesús Gaban.)
- [97] VALRIU, Caterina. *Alaní, Alurt, Alequí*. Ed. Cort, Palma, 1995.
- [98] VALRIU, Caterina. *Les collites del diable*. Ed. La Galera, Barcelona, 1996. (Col. El sac, 14) (Il·lustracions de Pep Monserrat.)
- [99] VALRIU, Caterina. *N'Espirafocs*. Ed. Moll, Palma, 1996. (Col. Tirurany, 2) (Adaptació de la rondalla popular) (Il·lustracions de Joan Guerra.)
- [100] VALRIU, Caterina. *En sethomes i en setgeps*. Ed. La Galera, Barcelona, 1997. (Col. El sac, 23) (Ad. d'Alcover i Amades) (Il·lustracions d'Arnal Ballester.)
- [101] VALRIU, Caterina. *La filla del carboneret*. Ed. Moll, Palma, 1998. (Col. Tirurany, 7) (Adaptació d'Alcover) (Il·lustracions d'Irene Bordoy.)
- [102] VALRIU, Caterina. *Ditona*. Ed. La Galera, Barcelona, 1998. (Col. Popular, 41) (Adaptació de Hans Christian Andersen). (Il·lustracions de Max.)
- [103] VALRIU, Caterina; ABEYÀ, Elisabet. *I un punt més*. Contes per tornar a contar. Ed. Moll, Palma, 2004. (Col. La finestra, 11) (Il·lustracions de Pep Joan Ferrer.)
- [104] VALRIU, Caterina. *En Galceran i les marietes*. Ed. Casals, Barcelona, 2006. (Il·lustracions de Carme Peris.)
- [105] VALRIU, Caterina. *Les banyes d'en Cucarell*. Ed. El vaixell de vapor, Barcelona, 2007.
- [106] VALRIU, Caterina. *Llegendes de Mallorca*. Publicacions de l'Abadia de Monserrat, Barcelona, 2009.

L'art gòtic a Inca. L'escultura

XV JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

Guillem Alexandre Reus i Planells

Llicenciat en Història de l'Art per la Universitat de les Illes Balears

guillaumearp@botmail.com

Paraules clau: Inca, medieval, gòtic, escultura, iconografia, imatge.

Resum. *Les esglésies d'Inca alberguen fins a deu peces escultòriques medievals que estan datades entre els segles XIV i XV. La iconografia més nombrosa d'Inca és la cristològica. A Inca conservam fins a cinc santcrists medievals: el Sant Crist de la Sang, el Sant Crist del Davallament, el Sant Crist de Sant Francesc, el Sant Crist del Cementeri de les Jerònimes i el Sant Crist del Cor de les Jerònimes; dues imatges de la MaredeDéu: Nostra Dona Santa Maria la Major i Nostra Senyora de Gràcia o dels Àngels; dues representacions hagiogràfiques: Santa Magdalena i Sant Eloi, i un conjunt de dos àngels ceroferaris. Així doncs, les nombroses imatges medievals que es conserven a la nostra ciutat posen de manifest, una vegada més, la importància que tengué Inca durant els segles del gòtic, així com la necessitat d'ornamentar les seves cinc esglésies per poder cobrir la demanda devota i de culte dels fidels.*

Keywords: Inca, Medieval, Gothic, Sculpture, Iconography, Image.

Abstract. *The churches of Inca give shelter to ten medieval sculptures that they are dated between the fourteenth and sixteenth centuries. The largest Inca iconography is Christological. In our city we keep up to five medieval crucifix: the "Sant Crist de la Sang", the "Sant Crist del Davallament", the "Sant Crist de Sant Francesc", the "Sant Crist del Cementeri de les Jerònimes" and the "Sant Crist del Cor de les Jerònimes", two images of the Virgin: "Nostra Dona Santa Maria la Major" and "Nostra Senyora de Gràcia o dels Àngels"; two hagiographic representations: "Santa Magdalena" and "Sant Eloi", and a set of two angels.*

So that, numerous images preserved in our city show, once again, the importance of Inca during the centuries of Gothic, as well as the need to decorate their five churches to meet demand devout and the worship of the faithful.

1. L'escultura gòtica a Mallorca

El fet que el 1229 la vinguda a Mallorca de Jaume I permetés l'entrada i l'arrelament d'un nou estil artístic, el gòtic, féu també que el llenguatge escultòric s'estengués arreu de Mallorca. Per una banda, la conquesta catalana suposà un nou model de societat i els nous colons, una vegada instal·lats a l'illa, varen haver de construir noves infraestructures imprescindibles per a la seva vida quotidiana. Entre d'altres, fou molt important a l'època l'empresa constructiva de noves esglésies que haurien de permetre als nouvinguts dur a terme les necessitats de caire religiós. Per tant, quan els temples foren aixecats, es féu necessari ornamentar-los mitjançant imatges per tal que la població que hi acudia hi pogués resar i hi realitzàs ofrenes. Així doncs, ja des d'un primer moment, després de la conquesta, arrelà a Mallorca un culte cristià que comportà alhora unes devocions. Concretament les devocions que més es desenvoluparen foren la mariana i la cristològica, tot i que en menor mesura també es donà la devoció hagiogràfica. Aquest fet quedà constatat ja al 1248, any en què el papa Innocenci IV signà la butlla mitjançant la qual va posar sota tutela de la Santa Seu totes les parròquies de Mallorca. Cal pensar, doncs, que a cada una d'aquestes parròquies l'altar major era presidit pel titular de l'església mitjançant una imatge de la Mare de Déu o bé del sant corresponent. Tot i això, també s'ha de tenir en compte que de ben segur cada un dels temples disposava d'una imatge d'un santcrist i que, probablement, les esglésies que estaven dedicades a un sant, a més d'allotjar la representació escultòrica d'un santcrist, degueren tenir un altar dedicat a Nostra Dona Santa Maria, com passà a l'església parroquial de Santanyí, que tot i estar dedicada a Sant Andreu ja a l'any 1280 en un testament apareix una deïxa que anomena un altar dedicat a santa Maria.¹ Això degué ser un fet ben habitual tenint en compte la importància que assolí la devoció mariana a Mallorca, cosa que converteix aquesta iconografia formada per peces exemptes de la Mare de Déu amb el Nin o sense, i datades entre els segles XIII i XVI, en la més abundant dins del conjunt de la imatgeria medieval mallorquina.²

2. Estat de la qüestió. Fonts bibliogràfiques

L'escultura gòtica mallorquina, ben al contrari que l'arquitectura o la pintura, ha estat un llenguatge menys estudiat, tot i que cal observar que aquest fet està canviant, ja que en els darrers anys han anat sortint a la llum diversos treballs sobre això, i en l'actualitat s'estan realitzant algunes tesis doctorals amb les quals s'aconseguirà donar a aquest llenguatge artístic la importància que es mereix.

Voldríem, doncs, fer un incís aquí per destacar quin és l'estat de la qüestió pel que fa a les fonts bibliogràfiques, encara que sense ressaltar-les totes, almanco pretenem esmentar les que creim que han estat més importants a l'hora de realitzar el nostre estudi.

Primerament, del pare Gabriel Llompart destaca una comunicació realitzada conjuntament amb Jerónimo Juan que du per títol: "Las Vírgenes Sagrario de Mallorca" i que forma part de l'obra *Entre la historia del arte y el folklore. Folklore de Mallorca, folklore de Europa*, datada del 1984.³ En aquest treball, el pare Llompart tracta el tema de les marededéus sagrari, tipologia

1 Andreu Pons i Fullana: *Temples i oratoris del terme de Santanyí. Recull històric sobre la seva construcció*, Santanyí, 1974, 4.

2 M. Magdalena Cerdà Garriga: "Las imágenes de María en el gótico mallorquín. Tipologías y variantes iconográficas", Universitat de les Illes Balears. Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts. Grup de Recerca Estudis Medievals (GRESMED), Palma, 2013, 148.

3 Gabriel Llompart i Jerónimo Juan: "Las Vírgenes Sagrario de Mallorca", *Entre la historia del arte y el folklore. Folklore de Mallorca, folklore de Europa*, Gràfiques Miramar, Palma de Mallorca, 1984.

mariana que es començà a donar a Mallorca al segle XIV, tot i que el grup més nombrós que conservam d'aquestes imatges data del segle XVI. Una altra publicació que tracta el tema de l'escultura gòtica mallorquina és el catàleg de l'exposició "Nostra Dona Sta. Maria dins l'art mallorquí", exposició que es dugué a terme el 1988 a la Llotja de Palma. Dita exposició mostrà un gran nombre d'obres tant escultòriques com pictòriques datades entre el segle XIV i el XIX, de la qual destacaren un considerable nombre de marededús gòtiques que es conserven a diferents parròquies i convents de l'illa.⁴ Seguint un ordre cronològic, cal tenir en compte també tres catàlegs realitzats amb motiu de tres exposicions, dedicades als tres grans temes devocionaris, que entre els anys 1992 i 2001 foren realitzades a Inca, en les quals es donà a conèixer gran part del patrimoni escultòric i pictòric que es conserva a la ciutat. La primera, dedicada a la temàtica mariana, dugué per títol "Santa Maria a Inca. L'art marià inquer"⁵ i es féu el 1992. La segona, uns anys després, concretament el 1996, fou dedicada al tema cristològic i dugué per nom "Jesucrist a l'art inquer".⁶ I finalment, ja a l'any 2001, correspongué el torn a l'estudi de les obres hagiogràfiques amb l'exposició anomenada "Els sants a l'art d'Inca".⁷ Potser una de les fonts bibliogràfiques més importants pel que fa a l'escultura gòtica mallorquina sigui la que precisament du per nom "L'escultura gòtica mallorquina". Aquesta comunicació signada per Maria Rosa Manote i Joana Maria Palou, que forma part del catàleg de l'exposició "Mallorca gòtica", constitueix un estudi en el qual per primera vegada es fa una classificació de tota l'escultura gòtica de Mallorca, destacant les tipologies i temàtiques escultòriques des de l'aparició d'aquest llenguatge, tot just després de la conquesta cristiana al segle XIII, fins a arribar a les darreres aportacions del segle XVI.⁸ Fent ara referència als darrers estudis que s'han duit a terme referits a l'escultura gòtica a Mallorca, cal esmentar alguns treballs de la historiadora de l'art Maria Magdalena Cerdà Garriga, de qui destaca el seu treball de final de màster "Imatgeria mariana a Mallorca, segles XIII-XV". En ell fa un acurat estudi sobre l'escultura mariana de l'època tenint en compte els fusters i els imaginaires, i també les diverses tipologies de marededús que es donen a l'època.⁹ Una altra comunicació de la mateixa autora és "Las imágenes de María en el gótico mallorquín. Tipologías y variantes iconográficas". En aquest treball desenvolupa un estudi sobre les diferents tipologies que hi ha a Mallorca de la representació escultòrica de la Mare de Déu i també té presents les iconografies existents durant el període del gòtic.¹⁰ Finalment, un altre article de Cerdà que du per títol "La influencia sarda en la imaginería del Cristo gótico doloroso en Mallorca" constitueix un important document de recerca sobre aquesta tipologia de Crist, del qual a Mallorca es conserven nombrosos exemples i que fins ara havia estat molt poc estudiat.¹¹

4 Gabriel Llopart, Joana Maria Palou: *Nostra Dona Sta. Maria dins l'art mallorquí*, LLONJA [Catàleg d'exposició], Conselleria d'Educació i Cultura. Govern Balear, Palma, abril-juny, 1988.

5 Pere-Joan Llabrés i Martorell, Gabriel Llopart i Joana Maria Palou: *Santa Maria a Inca. L'art marià inquer*, Inca, 1992.

6 Autors diversos: *Jesucrist a l'art inquer*, Inca, 1996.

7 Autors diversos: *Els sants a l'art inquer*, Inca, 2001.

8 Maria Rosa Manote, Joana Maria Palou: "L'escultura gòtica mallorquina", *Mallorca gòtica*, Museu Nacional d'Art de Catalunya, Conselleria d'Educació i Esports del Govern Balear, Palma, 1998.

9 M. Magdalena Cerdà Garriga: "Imatgeria mariana a Mallorca. Segles XIII-XV", [treball de final de màster], Màster Universitari en Patrimoni Cultural: Investigació i Gestió. Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts, Universitat de les Illes Balears, Palma, 2012.

10 M. Magdalena Cerdà Garriga: "Las imágenes de María en el gótico mallorquín. Tipologías y variantes iconográficas", Universitat de les Illes Balears. Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts. Grup de Recerca Estudis Medievals (GRESMED), Palma, 2013.

11 M. Magdalena Cerdà Garriga: "La influencia sarda en la imaginería del Cristo gótico doloroso en Mallorca", *Hortus Artium Medievalium, Journal of the International Research, Center for the late Antiquity and Middle Ages, Vol. 2011*, Brrepolis Publishers, Zagreb-Motovun, 2014.

3. L'escultura gòtica Inquera

En el cas de la nostra ciutat d'Inca, el nombre de peces escultòriques gòtiques que ens han arribat fins a dia d'avui és de deu. Aquestes imatges es troben repartides entre la parròquia de Santa Maria la Major, el convent de Sant Francesc i el monestir de Sant Bartomeu. La representació del Sant Crist és la més nombrosa, ja que a Inca en trobam fins a cinc, seguida de dues imatges de la Mare de Déu, dues imatges hagiogràfiques i un conjunt de dos àngels.

3.1. El santcrist gòtic dolorós

A la nostra ciutat, es conserven en l'actualitat cinc imatges de santcristos que daten d'època medieval, concretament d'entre els segles XIV i XVI, i en tots els casos són d'autoria anònima. Aquesta tipologia cristològica és coneguda amb el nom de "Crist gòtic dolorós" i a Mallorca se'n conserven diversos exemplars. A Inca destaquen el Crist de la Sang, del segle XIV; el Crist del Davallament i el Crist de Sant Francesc, del segle XV; i el Crist del Cementeri de les Jerònimes i el Crist del Cor de les Jerònimes, ambdós del segle XVI.

Aquest model de santcrist fou importat des de Sardenya. Cal tenir en compte que Mallorca i Sardenya varen estar molt vinculades, sobretot econòmicament a partir de 1323, moment en què l'illa sarda fou annexionada a la Corona d'Aragó. Tot i això, cal anar més lluny a l'hora de cercar l'origen d'aquesta tipologia de santcristos gòtics, exactament fins a la regió alemanya de Renània, lloc on tengueren molta difusió a partir del segle XIV. En aquestes imatges de Crist es denota el gran dolor que Jesús sofrí durant la Passió i s'hi destaquen els trets més patètics de la Crucifixió. Un exemple renà destacat és el Crist de Santa Maria in Kapitol de Colònia, datat de 1303 (fig. 1). Sembla que des de Renània el

Fig. 1. Crist de Colònia

Fig. 2. Devot Crist de Perpinyà

model hauria estat importat al sud d'Europa. Així, en trobam dos exemples més: el Devot Crist situat a la catedral de Sant Joan de Perpinyà i datat de 1307 (fig. 2) i el Crucifix de Nicodemo de l'església de Sant Francesc d'Oristany de l'illa de Sardenya, també datat del segle XIV i que és considerat una importació catalanoaragonesa (fig. 3). Fou aquest model d'Oristany el que es va estendre arreu de Sardenya durant el segle XV i al començament del XVI.

Els trets formals més destacats, sobretot dels santcrists datats dels segles XIV i XV, són que es tracta de peces en les quals s'observa una anatomia que és molt realista. Així doncs, presenten una gran expressivitat al rostre i tenen un cànon molt estilitzat, i el cos molt prim. El cap sempre apareix tombat cap a un costat mostrant part dels cabells cap endavant i part cap a darrere. Pel que fa a la cara, aquesta és allargada i mostra els ulls, en la seva major part aclucats, tot i que també poden estar badats. A més, té la boca entreoberta. Respecte als braços, aquests solen estar molt estirats i mostren la gran tensió que pateixen els músculs. Sota el tòrax se li marca el final de les costelles. Ja a l'altura de la cintura, s'hi situa el pany de puresa o *perizonium*, que el cobreix fins a les cames deixant sempre el genoll esquerre descobert. El pany està fermat mitjançat un nus a la part esquerra. Les cames estan flexionades i els peus ressalten per les arrugues que li forma el clau i que fa que el dit gros se separi de la resta. De forma general, el cos apareix ensangonat, encara que és de la ferida del costat d'allà on li degota més sang, que arriba al pany de puresa i, fins i tot, als genolls.

Aquesta tipologia s'allargà en el temps, i a principi del segle XVI es troben alguns exemples més de Cristos dolorosos en els quals encara es poden observar alguns dels seus trets formals propis: la mateixa disposició del pany de puresa, la realització del cos o la disposició dels cabells i les semblances en el rostre. Tot i això, podem afirmar que en aquestes peces tan avançades ja ens és possible observar característiques formals del Renaixement, ja que el rostre sol ser més serè, el cos no és tan prim, el tractament anatòmic és més avançat i el patetisme en general ha disminuït.

Fig. 3. Crist de Nicodemo, Sardenya

3.1.1. Sant Crist de la Sang

El Sant Crist de la Sang d'Inca es troba a una de les capelles laterals de l'església del monestir de Sant Bartomeu de les monges jerònimes (fig. 4). És una peça datada del primer decenni del segle XIV i juntament amb el Sant Crist del convent de la Concepció de Palma, de la mateixa època, formen els dos Cristos dolorosos de major qualitat que es conserven a Mallorca. Per les seves semblances formals, la historiadora de l'art Magdalena Cerdà apunta la hipòtesi que podrien ser obra d'un mateix autor o taller.¹² A més, sembla que les dues peces haurien arribat a l'illa des de Sardenya i haurien servit de models per a posteriors realitzacions d'altres santcrists en tallers mallorquins.

En el Sant Crist de la Sang inquer observam totes i cada una de les característiques formals que esmentàvem abans. Es tracta

12 M. Magdalena Cerdà Garriga: "La influencia sarda en la imaginería del Cristo gótico doloroso en Mallorca", *Hortus Artium Medievalium, Journal of the International Research, Center for the Late Antiquity and Middle Ages*, Vol. 20/1, Brepols Publishers, Zagreb-Motovun, 2014, 392.

Fig. 4. Sant Crist de la Sang

Fig. 5. Sant Crist del Davallament

d'una peça escultòrica exempta en la qual queda plasmat un gran patetisme i un gran dolor. A diferència dels altres Cristos dolorosos inquers, el de Sant Bartomeu té els ulls badats, mostra així just el moment posterior a l'expiració. Aquest tret físic, juntament amb l'expressió de la seva cara, posa de manifest l'esgotament del seu cos a causa del gran patiment durant la Passió. Aquesta imatge ens mostra un cos magre i consumit pel patiment, amb un important treball anatòmic a través del qual s'observa una gran tensió muscular.

3.1.2. Sant Crist del Davallament

El Sant Crist del Davallament es guarda actualment al Museu Parroquial de Santa Maria la Major (fig.5). Es tracta d'una peça escultòrica que data del segle XV i que pertany a la tipologia dels Cristos gòtics dolorosos. S'ha d'observar que aquesta imatge és l'únic Crist gòtic articulat que es conserva a Mallorca.¹³ Com ja hem dit, és una imatge que data del segle XV i a diferència de l'anterior imatge de Sant Bartomeu que és del segle XIV mostra una evolució cap a la suavització del patetisme. Si bé en general manté les característiques formals pròpies de les imatges cristològiques doloroses, alguns altres trets ja han estat suavitzats. Si ens fixam en el rostre, les arrugues s'han atenuat i no té les faccions tan marcades. En aquest cas té els ulls aclucats, cosa que ens informa que Jesús ja és mort. La disminució del patetisme també es fa palesa a la resta del cos, al tronc i a les cames. Els músculs i els tendons no estan tan treballats ni tan tensos i, finalment, també s'observa com les arrugues del clau dels peus també són molt més suaus.

3.1.3. Sant Crist de Sant Francesc

Un tercer santcrist gòtic dolorós és el de Sant Francesc. Aquest Crist, que durant molts d'anys va estar dins la sagristia de l'església conventual, ara presideix el costat de l'Evangeli del presbiteri (fig. 6).

La imatge està datada del mateix segle que el Crist del Davallament, pertany al XV, però a diferència de l'altre mostra unes característiques formals que l'acosten més al Crist de la

¹³ A l'església gòtica del Roser de Santanyí es conserva un Crist gòtic dolorós datat del segle XVI. El 1918 fou articulat per l'escultor Guillem Galmés.

Fig. 6. Sant Crist de Sant Francesc

Fig. 7. Sant Crist del cementeri de les jerònimes

Sang de Sant Bartomeu. Tot i que té els ulls aclucats i mostra un rostre més serè que el de Sant Bartomeu, és al cos on observam uns trets patètics més exagerats que els del Crist anterior. Així, aquesta escultura mostra una gran tensió en els músculs i en els tendons. Concretament, la tensió queda ben palesa en el coll i en els braços, que han estat estirats per a la Crucifixió. Les costelles estan molt marcades així com també el seu acabament, que emmarca l'abdomen. Pel que fa al *perizonium*, en destaca el nus, que és lleugerament més llarg que el dels altres Cristos. En ressalta igualment la ferida del costat, de la qual brolla sang, així com la nafra del genoll esquerre. Finalment, cal fixar-nos en el peu que apareix molt arrugat a causa del clau, i també en la tensió, i la força de la crucifixió fa que el dit gros estigui molt separat de la resta. És cert que tant el Crist del Davallament de Santa Maria la Major com el de Sant Francesc no mostren un patetisme tan exagerat com el de la Sang de Sant Bartomeu; a més, els trets formals són més suaus. Això fa pensar que les dues peces foren realitzades a tallers locals i que l'artista no fou capaç d'aconseguir plasmar tots els detalls de la peça original.¹⁴

3.1.4. Sant Crist del cementeri de les jerònimes

El Sant Crist del cementeri de les jerònimes és una peça datada del segle XVI i actualment es troba al Museu del monestir de Sant Bartomeu (fig. 7).

El dit Crist és un exemple de com la difusió de la tipologia del Crist gòtic dolorós arribà fins als primers anys del segle XVI. Aquests Cristos, que ja pertanyen a l'època del gòtic tardà, són imatges realitzades per escultors locals que agafaren com a model els exemples anteriors.

Formalment parlant, la peça mostra alguns trets semblants i propis de la tipologia gòtica. En destaca la similitud en la disposició i el tractament dels cabells, del rostre, del tors i també del *perizonium*, que en aquest cas ha perdut el nus. Malgrat això, s'adverteixen altres característiques que denoten un avanç en la manera de fer i que acosten la imatge al nou estil artístic del Renaixement. Algunes d'aquestes característiques, que ja són més properes a la nova estètica, són

¹⁴ Magdalena Cerdà Garriga: "La influencia sarda en la imaginería...", 392.

un rostre més serè, el cos agafa major volum i, per tant, ja no és un Crist tan prim. I pel que fa a l'anatomia, aquesta ha avançat, si la comparem amb les altres imatges anteriors. Tot i això, cal dir que aquest santcrist ha estat molt repintat.

Fig. 8. Sant Crist del cor de les jerònimes

3.1.5. Sant Crist del cor de les jerònimes

El Sant Crist del cor de les jerònimes és una imatge que actualment es guarda al monestir de Sant Bartomeu (fig. 8). Aquesta peça, datada del segle XVI, ja mostra uns trets formals molts més avançats que l'anterior. Si per una banda la tipologia encara ens pot recordar la dels santcrists gòtics dolorosos, per l'altra, molts d'aspectes formals ja pertanyen a l'estètica renaixentista. Així doncs, el tractament dels cabells, el cap tombat cap a un costat, el fet que el *perizonium* tapi només un dels genolls i la flexió de les cames, ens recorden encara aquí la tipologia d'un santcrist gòtic. En canvi, el tractament del cos varia substancialment, ja que en aquest cas es tracta d'un cos que clarament ha guanyat en volum i en el qual el sofriment, el dolor i el patetisme han minvat considerablement. El rostre, malgrat que encara és allargat, no està desencaixat i tampoc mostra

les faccions marcades, i en canvi sí que s'hi evidencia una clara serenor. El tractament de la barba també ha variat respecte als exemples anteriors, i aquí ja no queda separada en dues. De la mateixa manera, pel que fa als braços i al cos en general, no s'hi observa la tensió dels músculs ni dels tendons. En general, en aquest Crist veim com els braços, el tors i les cames han cobrat un volum considerable, per això tampoc ja no es marca el costellam. Amb referència al drap de puresa, tot i que formalment és semblant als anteriors, el tractament de les arrugues és totalment diferent: el genoll que du descobert no presenta la nafra tan característica de les imatges anteriorment estudiades. A més a més, pel que fa a l'enclavament dels peus, aquest tampoc presenta les arrugues tan característiques de les talles gòtiques. Per tant, a l'hora de parlar del patetisme, podríem afirmar que en aquest cas queda reduït a la mínima expressió i que queda sobretot palès per la sang que emana de les ferides.

Finalment voldríem observar que, encara que aquest Sant Crist del cor de les jerònimes està datat del segle XVI, ben igual que l'anterior Crist del cementeri, parlariem d'una talla de transició entre la tipologia dels Crists gòtics dolorosos i els Crists que mostren una clara estètica renaixentista.

3.2. Dues imatges gòtiques de la Mare de Déu

Les dues imatges escultòriques exemptes de la Mare de Déu que Inca conserva són Nostra Dona Santa Maria la Major, que presideix el retaule major de la parròquia major inquera, i Nostra Senyora de Gràcia o dels Àngels, que es conserva al costat de l'Epístola del presbiteri de l'església del convent de Sant Francesc.

Les quatre principals tipologies de la iconografia mariana són: la Verge sedent, la Verge dempeus, la Verge sagrari i la Verge adormida. De les dues imatges marianes gòtiques conservades a Inca, Nostra Dona Santa Maria la Major pertany a la iconografia de la Verge Sedent i Nostra Senyora de Gràcia o dels Àngels correspon a la iconografia de la Verge sagrari.

Fig. 9. Santa Maria la Major

3.2.1. Nostra Dona Santa Maria la Major, una Verge entronitzada

La imatge de Nostra Dona Santa Maria la Major és una escultura exempta feta de fusta i policromada que presideix la parròquia major de la nostra ciutat (fig. 9). Es tracta d'una marededéu entronitzada en un setial i que presideix el temple acompanyada de l'Infant Jesús. Aquesta iconografia és coneguda amb diversos noms. Un d'ells és la *Maiestas Mariae*, és a dir "Maria en Majestat", també es coneix com a *Sedes Sapientiae*, que traduït al català és "Tron de Saviesa", i finalment també se l'anomena *Theotokos Kyriostisa*, que significa "la que aguanta el Senyor".¹⁵ Cal tenir en compte que la tipologia sedent arribà a Mallorca amb la conquesta catalana i és pròpia de les marededéus del segle XII i XIII, tot i que aquesta tipologia perviu a Mallorca durant tot el segle XIV, i fins i tot en tenim alguns exemples del segle XV. La imatge inquera, datada dels voltants de l'any 1400, és doncs un dels

escassos exemples de la pervivència del tipus de mare de déu sedent.

Aquesta peça escultòrica mariana fou restaurada el 1888 per la Societat Arqueològica Lul·liana, i en aquella ocasió se li féu el tron nou, així com una part dels plecs de la roba, el ram de flors que du a la mà esquerra, i fou totalment repintada.

Alguns dels trets formals que destaquen de la imatge són la humanitat i el realisme que se'n desprèn, a banda de l'amabilitat i l'harmonia que emana dels rostres, tant de la Mare com del Nin, així com també una major suavitat en els plecs de la roba.

Des de temps ençà, aquesta marededéu ha estat atribuïda a l'artista picard Pere de Sant Joan.¹⁶ Pere de Sant Joan fou un escultor i un arquitecte nascut a la regió francesa de la Picardia en el segle XIV i que està documentat a Mallorca entre 1396 i 1431. Tot i això, també sabem que féu feina a Barcelona, a Girona, a Castelló d'Empúries, a Elna i a Perpinyà. Pel que fa a Mallorca, està documentat que treballà al portal del Mirador de la Seu i també al portal de l'església de Sant Miquel de Ciutat. És precisament al timpà d'aquest portal on se situa una marededéu sedent envoltada de dos àngels. Les semblances de la Verge inquera amb aquesta Verge del portal de Sant Miquel de Palma i també amb la Verge de l'Epifania del portal de l'església de Santa Maria de Castelló d'Empúries són evidents, per tant és lògic atribuir la factura de la Verge que ens ocupa a la mà de Pere de Sant Joan.

15 M. Magdalena Cerdà Garriga: "Las imágenes de María en el gótico mallorquín. Tipología y variantes iconográficas", Universitat de les Illes Balears, Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts. Grup de Recerca Estudis Medievals (GRESMED), Palma, 2013, 152.

16 Hipòtesi que fou ja emesa pel professor de la Universitat de Tolosa de Llenguadoc Marcel Durliat.

Fig. 10. Mare de Déu del Roser

Fig. 11. Mare de Déu de la Lluminiària

En els darrers anys se li han atribuït també dues escultures exemptes més. La primera imatge és una marededéu que es troba a la parròquia de Sant Joan Baptista de Mancor de la Vall (fig. 10). Aquesta peça que actualment es venera en el temple esmentat des de 1843 sota l'advocació de la Mare de Déu del Roser procedeix d'una de les capelles claustrals del desamortitzat convent de Sant Domingo de Palma. Segons la tradició, es diu que originàriament presidia l'altar major d'una capella que estava situada a l'emplaçament de l'actual plaça del Mercat de Palma sota l'advocació de Nostra Senyora del Bon Port.

L'altra peça escultòrica també mariana es venera actualment a la parròquia de Sant Miquel de Llucmajor i és coneguda amb el nom de la Mare de Déu de la Lluminiària (fig. 11). Aquesta escultura està inventariada des del segle XV i sembla que ja presidí una capella a l'anterior església gòtica llucmajorera del segle XIV.

Quant a les característiques formals de l'obra de Pere de Sant Joan, s'ha dit que, tot i que la seva escultura no fou innovadora, sí que va permetre la difusió del gòtic internacional a Mallorca. Generalment, les seves imatges mostren un cànon més aviat curt, amb un bon treball volumètric. És un escultor que treballa de forma molt detallada els cabells i els plects de la roba, però, en canvi, no aconsegueix donar moviment a les imatges i, a més, els rostres resulten inexpressius. En general, l'estil de les seves imatges no mostra encara les innovacions pròpies de l'escultura gòtica catalana de final del segle XIV.

3.2.2. La Mare de Déu Sagrari: Nostra Senyora de Gràcia o dels Àngels

La imatge de Nostra Senyora de Gràcia, també coneguda amb el nom de la Mare de Déu dels Àngels, presideix el costat de l'Epístola de l'altar major de l'església del convent de Sant Francesc d'Inca (fig. 12).

En aquest cas, es tracta d'una marededéu que pertany a la tipologia coneguda amb el nom de marededéus sagrari. Aquestes imatges tenen la característica de ser de grans dimensions

Fig. 12. *Mare de Déu de Gràcia
o dels Àngels*

i també alberguen un receptacle per guardar-hi la reserva del Santíssim. Dit receptacle se situa normalment en un dels costats de la imatge, però se'n coneixen alguns casos en què pot estar situat a l'esquena o al pit de la marededéu. A causa de la funció que desenvolupaven, aquestes imatges solien presidir l'altar major dels temples.

El gran nombre que de Verges sagrari que es conserven a Mallorca fa que, després de la Verge dempeus i la Verge sedent, aquesta la tipologia sigui abundant.

Totes les Verges sagrari mostren uns trets formals que les fa molt semblants: són imatges que estan dretes situades damunt una peanya poligonal que sol estar decorada mitjançant caps d'àngels o bé amb inscripcions. Aquestes marededéus porten el Nin recolzat al braç esquerre. En general, en destaca la frontalitat i un gran hieratisme. Com ja hem dit, totes elles

tenen un receptacle per guardar la Sagrada Forma, que té l'interior policromat de blau amb estels daurats. Totes les imatges estan daurades, policromades i adornades amb grans corones.

Segons Magdalena Cerdà, les marededéus sagrari mallorquines es poden dividir en dos grans grups. El primer grup està constituït per les imatges datades en els segles XIV i XV, que són: Nostra Dona de la Seu, la Verge sagrari del convent de Santa Clara de Palma i la Verge sagrari del Museu Municipal de Pollença, datades del segle XIV, juntament amb Nostra Senyora dels Àngels de la parroquial de Pollença, datada del segle XV i de dimensions més reduïdes que les altres. El segon grup és el format per imatges datades ja en el segle XVI, als voltants del 1500, inserides dins l'estil del gòtic tardà i realitzades per l'escultor mallorquí Gabriel Mòger II.¹⁷

L'escultor Gabriel Mòger II, fill del pintor Rafel Mòger, mallorquí de naixement, està documentat entre el darrer terç del segle XV i el primer terç del segle XVI. Segons Joana Maria Palou, a part de la sèrie de marededéus sagrari, també té altres obres documentades o atribuïdes sens dubte, com el Calvari de la parroquial de Sant Llorenç de Selva o la Deposició de Crist de la capella del Roser Vell de Pollença. Palou afirma que, tot i que la iconografia de les seves peces recull tradicions gòtiques, la monumentalitat, el luxe i la composició simètrica emprada les acosta als corrents clàssics contemporanis. A més, les seves escultures estan influenciades per la pintura del seu pare.¹⁸

D'aquesta sèrie de marededéus sagrari, tan sols dues estan documentades i signades per Gabriel Mòger: la Verge sagrari de Sineu, coneguda actualment com Santa Maria de Sineu, datada i signada el 1509, i que presideix la parroquial de la vila, i la Verge sagrari de la Consolació del convent de Sant Jeroni de Palma, imatge que fou beneïda el 1507. Les altres Verges sagrari que constitueixen la sèrie han estat atribuïdes a Mòger per les evidents semblances tant iconogràfiques com formals.

17 M. Magdalena Cerdà Garriga: "Las imágenes de María...", 172-174.

18 Joana Maria Palou: "Els Mòger", *Gran Enciclopèdia de la Pintura i l'Escultura a les Balears*. Vol. 3, Promomallorca, Conselleria d'Educació, Cultura i Esports, Govern Balear, Palma, 1996, 271-272.

Gabriel Llopart denomina aquest grup d'imatges “del tipus iconogràfic de Sineu”, per considerar Santa Maria de Sineu la més representativa de totes i, respecte a l'ús que se'n féu, afirma que la primera que s'emprà fou Nostra Dona de la Seu en el segle XIV i la darrera, emprada encara durant el segle XVII, la Verge sagrari de Manacor, coneguda amb l'advocació de Nostra Senyora de les Neus.¹⁹

Altres marededéus sagrari atribuïdes a Gabriel Mòger són: la Verge sagrari de la parroquial de Sant Antoni de sa Pobla, la de la parroquial de Sant Marçal de Marratxí, la del santuari de Montision de Porreres o la de Gràcia o dels Àngels que conservam al convent franciscà inquer, entre altres.

La nostra marededéu sagrari és una imatge mariana que està dreta damunt una peanya hexagonal decorada amb caps d'àngels en tres dels seus costats. A la part inferior dels caps dels àngels, una inscripció diu: *Ave Regina Coelorum, Ave Domina angelorum, Salve*. La Verge porta el Nin damunt el braç esquerre. Pel que fa a la vestimenta, l'hàbit queda cenyit al cos per una corretja que es fa visible a la part frontal inferior de la Verge, a prop dels peus. La marededéu presenta al cap una corona acabada amb flors de lis amb una inscripció que diu: *Ave gratia plena*. Seguidament, darrere se situa una gran aurèola que també du una inscripció: *Mater Dei et hominis*. És una talla exempta feta en fusta i en teles encolades, daurada i policromada, que mostra el receptacle per guardar el Santíssim en el costat esquerre. Segons Joana Maria Palou, en un primer moment, aquesta imatge va estar situada a la primera capella del costat de l'Evangeli, l'actual capella dedicada al Beat Ramon Llull. Posteriorment passà a presidir el retaule major de l'església fins al 1937. Després d'haver passat un temps en diverses estances del convent, fou col·locada al lloc actual. El fet que es conegui amb el nom de dues advocacions diferents és perquè era venerada sota l'advocació de Nostra Senyora de Gràcia pel gremi dels paraires d'Inca, de qui era la patrona. En canvi, els franciscans la veneraven sota l'advocació de Nostra Senyora dels Àngels.²⁰

3.3. Representacions hagiogràfiques

La devoció als sants cobrà molt de protagonisme durant l'edat mitjana. Com ja hem vist, al costat de representacions escultòriques cristològiques i marianes, en trobam d'hagiogràfiques. El culte als sants era considerat indispensable pels fidels a l'hora de demanar la protecció per a determinades malalties o pestes, però també per protegir-se del mal temps i dels desastres naturals que podien afectar l'agricultura o la pesca. D'aquesta manera, a poc a poc, anaren sorgint diferents advocacions que foren assignades a aquests sants protectors i que varen ser representats mitjançant la pintura i l'escultura. Les devocios hagiogràfiques més importants arribaren a disposar de capelles senceres a diferents esglésies i, fins i tot, es dedicaren temples a un sant en concret.

3.3.1. Santa Magdalena

Aquesta imatge de Santa Magdalena es conserva al Museu del monestir de Sant Bartomeu (fig. 13) i sembla ser que a l'any 1534, quan les monges jerònimes que residien a l'ermita del puig d'Inca s'establiren al monestir actual, la varen baixar.²¹ Es tracta d'una talla anònima feta en alabastre, daurat i policromat, i datada del segle XVI. En general, té uns trets formals que la inserixen dins el gòtic tardà. D'aquestes característiques destaquen el tractament recte que reben els plecs i el fet que les extremitats estiguin aferrades al cos donant un caire compacte i de poc moviment al

19 Gabriel Llopart: “Las vírgenes sagrario de Mallorca”, *Entre la historia del arte y el folklore. Folklore de Mallorca. Folklore de Europa*, Palma de Mallorca, 1984, 6.

20 Joana Maria Palou: “Mare de Déu de Gràcia o dels Àngels”, *Santa Maria a Inca. L'art marià inquer* [Catàleg d'exposició], Inca, 1992, 79.

21 Pere-Joan Llabrés i Martorell (Ed.): *Els sants a l'art d'Inca* [Catàleg d'exposició], Inca, 2001, 106.

Fig. 13. Santa Magdalena

Fig. 14. Sant Eloi

conjunt de la imatge. Tot i això, sí cal ressaltar que en la forma de la peça s'insinua l'essa gòtica. Altres característiques pròpies del gòtic, les trobam al rostre. Allà veim la inexpressivitat, els ulls en forma d'ametlla i el tractament dels cabells en dues caigudes. Però, en canvi, el tractament de la roba i dels plecs encara s'acosta molt a la manera de fer gòtica. Són plecs rectes en què només s'observa el moviment produït per la curvatura de la imatge. L'artista dóna el tractament del moviment a la part de davant, ja que la part posterior de la imatge té una caiguda recta i, tot i la curvatura, no deixa de ser una figura hieràtica, aspecte molt destacat si s'observa la peça de perfil.

3.3.2. Sant Eloi

Aquesta imatge de sant Eloi està situada en una fornícula del retaule de la capella dedicada a la Puríssima a l'església conventual de Sant Francesc (fig. 14). Es tracta d'una imatge exempta, de fusta, daurada i policromada, d'autoria anònima i que ha estat datada del segle XVI. En el cas d'aquesta peça, pot ésser considerada com una escultura de transició entre el gòtic i el Renaixement. Així doncs, de la tradició gòtica destaquen els trets facials, els ulls grossos en forma d'ametlla, la inexpressivitat. De la mateixa manera, cal esmentar les mans, que són molt grosses, i es nota una certa importància en la gesticulació. El tractament de les robes també encara beu del gòtic, atès que són rectes i no segueixen el moviment del cos. El mateix passa amb el calçat en punt. De tradició renaixentista, es veu com l'escultor dugué a terme un intent de *contraposto* que s'observa a la cintura. La part superior no té cap moviment, però, en canvi, a la part inferior es nota el moviment en la cama que avança una passa. A més, si ens fixam en les robes, veim que reben un tractament de petits detalls decoratius que són molt més propis de l'època moderna, així com el joc de verds i vermells que l'artista aplica

a aquests detalls. Per tant, l'artista coneix els nous canvis formals i intenta aplicar-los a la imatge, malgrat que no ho aconsegueix del tot.

3.4. Representacions d'àngels

Els àngels són éssers divins i missatgers de Déu que ajuden a protegir i a guiar els éssers humans. Des de sempre, han estat representats amb ales, ja que el model fou agafat de les diverses

descripcions que apareixen a la Bíblia. Existeixen diferents classes d'àngels que segueixen tres jerarquies depenent de la seva importància i funció.

3.4.1. Àngels cerofèraris

Fig. 15. Àngels cerofèraris

Aquestes dues imatges que representen dos àngels cerofèraris portant un ciri es conserven al Museu del monestir de Sant Bartomeu (fig. 15). Són dues figures exemptes, de fusta daurada i policromada, que han estat datades del segle XVI i d'autoria anònima. Tenint en compte les característiques formals es poden inserir dins l'estil del gòtic tardà. Formalment parlant, els trets més destacats són la poca expressivitat dels rostres, els quals mostren els ulls en forma d'ametlla, la manca de

moviment i les extremitats aferrades al cos, de les quals cal ressaltar les mans extremadament grosses. Pel que fa als cabells, també tenen una caiguda molt recta. La manca de moviment s'observa així mateix en el tractament de les robes, que mostren uns plecs molt rectes, tot i que la forma d'un dels dos àngels és més sinuosa. Finalment, també cal subratllar la frontalitat de les imatges.

4. Conclusions

El present article posa en coneixement de tots els interessats quines són les imatges escultòriques d'època gòtica que es conserven a la ciutat d'Inca. N'hem descrit deu peces, de les quals destaquen sobretot els cinc santcrists i les dues marededéus esmentades. Així, el Sant Crist de la Sang del monestir de Sant Bartomeu resulta ser una peça importantíssima, atès ja que constitueix una imatge d'importació que pertany a la nova tipologia dels "santcrists gòtics dolorosos" arribats a l'illa a partir del segle XIV, tipologia que serví de model per a la producció d'altres peces d'aquest tipus en tallers locals. Per altra banda, la imatge de Nostra Dona Santa Maria la Major que presideix "la Parròquia" constitueix un important exemple d'introducció del gòtic internacional al catàleg escultòric inquer, que ens arribà de la mà del francès Pere de Sant Joan. Les dues imatges esmentades, juntament amb les vuit restants que foren produïdes en distints tallers mallorquins, constitueixen un dels grups escultòrics medievals més interessants de la Part Forana. Totes aquestes escultures es conserven en un estat bastant òptim i estan aixoplugades en diferents museus, esglésies i convents. Tot i això, voldríem remarcar que seria interessant que en un futur pròxim les diferents institucions pertinents posassin en marxa els mecanismes adients per tal de donar a conèixer aquest patrimoni a tothom que hi pugui estar interessat.

5. Bibliografia

- [1] M. Cerdà Garriga: “*Las imágenes de María en el gótico mallorquín. Tipologías y variantes iconográficas*”, Universitat de les Illes Balears. Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts. Grup de Recerca Estudis Medievals (GRESMED), Palma, 2013.
- [2] J. Domenge i Mesquida: “Vírgenes de Europa”, *Palau March Museu*, Fundació Bartolomé March [Catàleg d'exposició], Palma, 2003.
- [3] M. Durliat: *L'art dans le Royaume de Majorque. Les débuts de l'art gothique en Roussillon, en Cerdagne et aux Baléares*, Éditions Edouard Privat, Toulouse, 1962.
- [4] M. Durliat: “Un artiste picard en Catalogne et à Majorque: Pierre de Saint-Jean”, *Caravelle 1*, Presses Universitaires du Mirail, Tolouse, 1963.
- [5] A. Franco Mata: “El 'Devot Crucifix' de Perpignan y sus derivaciones en España e Italia”, *Mélanges de la Casa de Velázquez, Tomo 20*, Madrid, 1984.
- [6] A. Franco: “El Santcríst de la Sang del monestir de Sant Bartomeu d'Inca”, *Mallorca gòtica* [Catàleg d'exposició], Generalitat de Catalunya, Govern balear, 1998.
- [7] P. J. Llabrés i Martorell: “Culte i devoció al Sant Crist d'Inca”, *Jesucrist a l'art inquer* [Catàleg d'exposició], Inca, 1996.
- [8] G. Llompарт: “Las Vírgenes Sagrario de Mallorca”, *Entre la historia del arte y el folklore. Folklore de Mallorca. Folklore de Europa*, Palma de Mallorca, 1984.
- [9] G. Llompарт, C. R. i J. M. Palou: “L'escultura gòtica”, *La Seu de Mallorca*, José J. de Olañeta, editor, Palma, 1995.
- [10] G. Llompарт, J. M. Palou: “Les imatges escultòriques de la Mare de Déu en Majestat de l'època del Regne privatiu de Mallorca: precedents, paral·lels i transcendència”, *El Regne de Mallorca a l'època de la dinastia privativa*, XVI Jornades d'Estudis Històrics Locals, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 1998.
- [11] M. R. Manote, J. M. Palou: “L'escultura gòtica mallorquina”, *Mallorca gòtica*, Generalitat de Catalunya, Govern balear, Palma, 1998.
- [12] J. B. Mathon (dir.): *Romanes et gothiques. Vierges à l'Enfant restaurées des Pyrénées-Orientales* [Catalogue d'exposition], Conseil Général des Pyrénées-Orientales, Silvana Editoriale Spa, Milano, 2011.
- [13] J. M. Palou: “Els Mòger”, *Gran Enciclopèdia de la pintura i l'escultura a les Balears, vol. 3*, Promomallorca, Conselleria d'Educació, Cultura i Esports, Govern de les Illes Balears, Palma, 1996.
- [14] J. M. Palou, “Pere de Sant Joan”, *Gran Enciclopèdia de la pintura i l'escultura a les Balears, vol. 4*, Promomallorca, Conselleria d'Educació, Cultura i Esports, Govern de les Illes Balears, Palma, 1996.
- [15] J. M. Palou: “Pere de Sant Joan”, *L'art gòtic a Catalunya. Escultura II. De la plenitud a les darreres influències foranes*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 2007.
- [16] J. M. Palou: “Les imatges de les esglésies de repoblació: la Marededéu de la Cel·la Vella”, *En temps del Rei en Jaume* [Catàleg d'exposició], Museu de Mallorca, Govern de les Illes Balears, Conselleria d'Educació i Cultura, Palma, 2009.
- [17] J. M. Palou: “Between land and sea: Art and Artists in the Kingdom of Majorca”, *Terra Mare. Miquel Barceló* [Exhibition catalogue], Actes Sud, Avignon, 2010.
- [18] A. Pons i Fullana: *Temples i oratoris del terme de Santanyí. Recull històric sobre la seva construcció*, Santanyí, 1974.
- [19] J. Reynal: *L'art gothique en Pays Catalan, Sur les pas des rois de Mallorca. Suivant els passos dels reis de Mallorca*, Éditions Privat, Toulouse, 2005.
- [20] M. R. Teres, M.: “Marededéu sedent”, *Mallorca gòtica* [Catàleg d'exposició], Generalitat de Catalunya, Govern balear, Palma, 1998.

Agraïments

Parròquia de Santa Maria la Major d'Inca, monestir de Sant Bartomeu d'Inca, convent de Sant Francesc d'Inca, Museu Municipal de Pollença, parròquia de Sant Miquel de Lluçmajor, parròquia de Nostra Senyora dels Dolors de Manacor, parròquia de Sant Joan Baptista de Mancor de la Vall, parròquia de Sant Llorenç de Selva, Joan Josep Bonnín Casellas, Gabriel Carrió i Vives, Maria Magdalena Cerdà Garriga, Carme Mayol i Adrover, Gabriel Rechach Pizà.

L'obra arquitectònica de Guillem Reynés Font a Inca

XV JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

Bernat Mateu Morro¹ i Isabel Munar Catala²

1: estudiant del grau d'Història de l'Art, UIB

bj.mateumorro@gmail.com

2: llicenciada en Història per la UIB i estudiant del Màster de Patrimoni Cultural, UIB

belmunar.87@gmail.com

Paraules clau: Guillem Reynés Font, arquitecte, Inca, Modernisme.

Resum. *La present comunicació se centra en l'estudi de l'activitat arquitectònica duita a terme per l'arquitecte Guillem Reynés i Font a la ciutat d'Inca. Com a conseqüència del gran nombre i diversitat d'obres projectades pel dit arquitecte, aquestes s'han agrupat en tipologies arquitectòniques: civil, religiosa, militar i industrial.*

En l'esmentat context, situarem aquestes construccions en la seva trajectòria com a arquitecte, i en el modernisme balear.

Keywords: Guillem Reynés Font, Architect, Inca, Modernism.

Abstract. *The present study focuses on the architectural activity carried out by the architect Guillem Reynés Font in Inca. As a result of the large number and the diversity of works designed by the architect, these have been grouped in architectural styles: civil, religious, military and industrial.*

In this context, we will place these buildings in his career as an architect, and in the balearic modernism style.

1. Introducció

El tema que tractarem a les pàgines següents intentarà donar a conèixer les obres projectades a la ciutat d'Inca per l'arquitecte Guillem Reynés Font. Així, per mitjà d'una exhaustiva recerca bibliogràfica s'aprofundirà en la figura del dit arquitecte, la seva trajectòria professional arreu de les nostres Illes; i amb la consulta de les fons primàries del seu arxiu personal podrem veure com projectava una obra des de l'encàrrec fins a la seva construcció.

Així mateix i seguint amb la creença de l'arquitecte de preservar el patrimoni, es ressaltarà el valor arquitectònic, artístic i històric de les dites obres.

Inca era una vila que havia prosperat econòmicament en els darrers anys del segle XIX i especialment en les primeres dècades del segle XX. Aquest progrés econòmic anava lligat a l'arribada de l'electricitat i al desenvolupament industrial de la producció sabatera. A conseqüència la ciutat va patir un creixement a nivell demogràfic i urbanístic, alhora que es produïen un seguit de transformacions socials.

La major part de la nova societat sorgida en el marc de la revolució industrial estava formada per obrers.

Per altra banda, es trobava la classe benestant, que a Inca estava formada per un conjunt de grans empresaris o treballadors liberals. Era un grup d'una posició social alta i que gaudia d'importants recursos econòmics. Ja sigui perquè intentaren modernitzar la ciutat, per dotar-la d'una oferta cultural, per donar resposta a les demandes de la classe obrera, o bé per deixar constància de la seva posició poderosa i privilegiada, alguns d'ells s'iniciaren en la creació de projectes o institucions culturals com és el cas de moltes de les obres projectades per l'arquitecte Guillem Reynés.

Les dates de naixement i mort de l'arquitecte emmarquen la seva activitat arquitectònica en aquests anys de canvi econòmic, social i cultural, així com l'auge del moviment artístic del modernisme, del qual és un dels arquitectes més destacats a les Illes Balears.

2. Guillem Reynés Font Palma, 1877-1918

2.1. Biografia

Fou el tercer fill del matrimoni compost pel mestre d'obres Gaspar Reynés i Coll (Alaró, 1845 – Palma, 1911) i de Joana Aina Font i Mas (Palma, 1845-1924), neboda de l'escultor Lluís Font i Martorell (Palma, 1839-1923). Després d'estudiar el batxillerat a l'Institut Balear, Guillem Reynés es va decidir per l'arquitectura. Va començar la carrera a Barcelona, la va continuar a Madrid i la va finalitzar a Barcelona l'any 1905. En la seva etapa d'estudiant participà en tertúlies com la dels Quatre Gats o la del Cercle Artístic de Sant Lluc, on va fer amistat amb Josep Carner i s'interessà per l'estudi de l'esperanto. També formà part de les Congregacions Marianes i simpatitzà amb els Cercles d'Obrers Catòlics de Mallorca, com el seu cosí, el futur advocat i regidor de Palma, Josep Font i Arbós. Si bé l'estiu de 1902 havia tengut l'oportunitat de conèixer Antoni Gaudí, el 3 d'octubre de 1905 Miquel Costa i Llobera els presentà, quan Guillem Reynés no era més que un "arquitecte novell", en paraules del poeta pollencí.¹

Compaginà la seva tasca d'arquitecte diocesà (1910-1918) i provincial (1911-1918) amb els encàrrecs particulars que rebia, com per exemple del financer Joan March Ordinas.² La seva obra s'enquadra en diferents estils, si bé se'l pot definir com un autor modernista i regionalista.³ La seva inesperada mort l'any 1918 li impedí d'acabar molts dels seus projectes. El 9 de gener de 1907 es casà a l'església de Sant Nicolau amb Aina Quintana Garau (Palma, 1881-1976). La seva esposa era germana d'Antoni Quintana Garau (1884-1935), polític regionalista. Oficià la cerimònia mossèn Antoni Maria Alcover, aleshores canonge i vicari general de Mallorca. El matrimoni tengué quatre fills: Gaspar (1908-1983), llicenciat en dret i periodista, director de *La Almudaina* (1946-1952) i del *Diario de Mallorca*

1 VIDAL REYNÉS, J. *Art i arquitectura a Mallorca*, Documenta Balear, Palma 2006, p. 16.

2 VIDAL REYNÉS, J. *Art i arquitectura a Mallorca...*, p. 18-20.

3 MAYOL, Carme, REUS, Guillem A. "Proposta d'un itinerari modernista a la ciutat d'Inca", a *X Jornades d'Estudis Locals*, Ajuntament d'Inca, 2009, p. 99.

(1968-1972); Josep (1910-1993), dentista; Joana (1912-2002), que es casà amb Manuel Pomar (del negoci de pintures Pomar-Flores); i Guillem Reynés Quintana (1916-1988), empleat de banca.

Guillem Reynés va ser membre dels nuclis nacionalistes i intel·lectuals de principi del segle XX. Després de simpatitzar amb el maurisme es passà definitivament al regionalisme polític, i formà part d'un grup aglutinat entorn de *La Veu de Mallorca*. Des de l'any 1909 i fins a la seva mort (1918) va ser membre de la Junta Directiva de la Societat Arqueològica Lul·liana com a director del seu Museu.

Ens arriba la imatge d'un home extravertit i inquiet, despistat sense complexos. Un home franc que s'entenia amb els polítics d'aquell temps, els Maura, Rosselló, Forteza, amb els homes de fortuna, en Verga i en Torró, amb l'Arxiduc i els aristòcrates locals, amb tot el clergat, però sobretot amb la gent de poble, dels quals aprèn paraules i solucions arquitectòniques i dels quals practica el gust per les coses senzilles. També la del catalanista-mallorquinista, activista de *La Veu de Mallorca* i del Centre Regionalista; i finalment l'home catòlic militant, de catolicisme no exhibicionista, però actiu membre de la Congregació Mariana, germà de dues monges reparadores, que el feia home de confiança i col·laborador dels Alcover, Costa, Galmés.

La posició d'arquitecte provincial i d'arquitecte diocesà feien anar Reynés d'un poble a l'altre de Mallorca i de Madrid a Barcelona de continu. Pertot aprofità per fer proselitisme de les idees regionalistes, fins i tot contracorrent, per estudiar i salvar el patrimoni artístic i arqueològic, compromentent la seva fortuna, com en el cas de la col·lecció del cardenal Despuig, i per difondre l'art i l'arquitectura. Pertot absorbia la modernitat d'aquell temps: l'esperantisme, els corrents pedagògics moderns, els nous corrents arquitectònics, que rebaixaven el modernisme i recuperaven l'historicisme del llenguatge propi.

Una obra inconclusa en tots els sentits a principi del segle XX.

2.2. Obra

El 1905 es titulà a l'Escola d'Arquitectura de Barcelona. Va ser arquitecte diocesà de Mallorca (1910-1918) i com a tal treballà amb Antoni Gaudí i Joan Rubió en la construcció del camí dels Misteris del Roser i el Rosari Monumental en el santuari de Lluc de 1908 a 1913, projecte encarregat pel bisbe Campins (1909), en col·laboració amb l'escultor català Josep Llimona i direcció de Guillem Carbonell, i la decoració interior de l'església del santuari (1908-1914); i en la capella de Sant Bernat de la Seu de Mallorca de 1913 a 1918. Uns altres treballs com a arquitecte diocesà foren les reformes del temple de la Sang, de la capella absidal de Sant Francesc i sobretot de l'església de la Real. També intervingué en el Museu Diocesà. El 1909 inicià algunes reformes al Llatzeret de Maó, tasca que li encarregà el seu metge director Manuel Romero. Els treballs finalitzaren el 1916. El 1910 actuà en el Manicomi Provincial del carrer de Jesús de Palma; projectà Can Fluxà a Inca i els pavellons d'estil modernista (avui desapareguts) per a l'Exposició de Productes de les Balears al passeig de Sagrera (juntament amb Gaspar Bennàssar). Col·laborà, a més, amb l'arxiduc Lluís Salvador en la seva obra *Die Felsenfesten Mallorcas* (Praga, 1910) amb un estudi sobre els castells roquers de Mallorca.

L'any 1911 s'inicià en el regionalisme amb l'església nova de Biniamar i la de la Santíssima Trinitat, a Palma. També intervingué a la Llonja i al convent de les Religioses dels Sagrats Cors de Campos. Des del 1908 fins al 1911 dirigí les obres de les cases modernistes de Can Casasayas, projectades per Francesc Roca (que es trobava a l'Argentina), on incorporà la influència dels seus mentors Jujol i Gaudí. El 1906 projectà Can Valleriola, considerada una casa modernista. El 1913 va col·laborar una altra vegada amb Joan Rubió a la Seu. També és el moment dels projectes com el Centre Social Educatiu dels Hostalets, el cinema Alexandra de Palma i el Teatre Principal d'Inca. Inicià també diverses intervencions a l'església de la Immaculada Concepció a la barriada de Santa Catalina, obra original de Miquel Ferrà (1867). El 1914 acabà el magatzem de Can Mir a Inca, i projectà l'antiga

Escola d'Agricultura, al camí Vell de Bunyola. També guanyà el segon premi del Concurso de la Casa Española a Madrid per la publicació d'un acurat estudi sobre el Casal Solleric. Dit premi havia estat convocat per l'arquitecte Vicente Lampérez. L'any 1915 reformà les murades nord i oest, i bastí la Torre dels Caps, al Palau de l'Almudaina, i la residència senyorial de Joan March a Cala Rajada a la Torre Cega. Urbanitzà l'eixample nord del passeig Vara de Rey a la vila d'Eivissa, i projectà l'església de les Reparadores de Palma, d'estil neogòtic i acabada per Guillem Forteza el 1924.

L'any 1916 projectà el cinema Moderno a Palma, avui desaparegut. També rebé l'encàrrec de dibuixar els projectes de les tombes reials –pensades per a la Seu– que Gaudí féu per a Jaume II i Jaume III i que no s'arribaren a executar mai, ja que a Madrid foren considerats abominables. El 1916 projectà el convent de les Franciscanes Filles de la Misericòrdia, as Pil·larí, d'un llenguatge molt semblant al que utilitzà al Manicomi. El 1917 reformà Can Descatllar, al carrer de Sant Miquel (proprietat també de Joan March), avui Museu d'Art Espanyol Contemporani, una mostra notable de regionalisme mallorquí amb elements d'inspiració modernista. L'any 1918 reformà la sala de sessions de la Diputació i en dissenyà el mobiliari en estil neogòtic, i realitzat per la casa Juncosa i Sagristà. Aquestes feines, les acabà l'arquitecte Josep Alomar el 1919. Reynés, format dins l'eclecticisme, actuà com a modernista influït per Gaudí i Rubió, i passà –paral·lelament als seus estudis sobre arquitectura mallorquina– al regionalisme sota la influència de Lampérez. De sobte, el mes d'octubre de 1918 va contreure el grip a Barcelona, i el dia 13 d'octubre va morir a la seva casa de Son Rapinya. El dol per la seva mort prematura va quedar reflectit en diferents publicacions i diaris mallorquins.

El 1906 participà en el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana amb la ponència “Necessitat de reconstituir el llenguatge català en els oficis tècnics i en l'art de la construcció”. El 29 d'abril de 1912 va ser nomenat acadèmic de l'Acadèmia Provincial de Belles Arts de Palma.⁴

3. El Modernisme

El Modernisme va ser un moviment artístic que pretenia la recerca d'una expressivitat que produís una ruptura amb els llenguatges clàssics. Les formes corbes, les ondulacions de les façanes i de les parets interiors, els motius mítics, florals i geomètrics, els colors per mitjà de l'artesanía dels materials ceràmics, intenten contrarestar el classicisme. Aquest nou estil envaï totes les manifestacions estètiques a principi del segle XX, encara que començà a desenvolupar-se a final del s. XIX.⁵

En el moviment van confluïr iniciatives de diferent procedència que compartien la voluntat de construir una cultura moderna i cosmopolita, vàlida per a la nova situació socioeconòmica i política sorgida com a conseqüència de l'èxit de la Revolució Industrial, l'auge del comerç i el benestar econòmic de la burgesia. El moviment va adoptar diverses denominacions amb les seves característiques particulars en els diferents països europeus. Palma, Sóller i Lluç van ser els nuclis de localització modernista més importants de Mallorca.

A les Illes Balears va ser introduït per arquitectes catalans. En el cas de les Balears, podem parlar d'un Modernisme de caràcter popular i que té com a denominador comú l'adopció d'elements compositius provinents de l'Art Nouveau i secessionista.⁶ És comprensible que el Modernisme historicista no hagi estat adoptat com a llenguatge popular, ja que s'associa a l'arquitectura emblemàtica o oficial. Sigui quina sigui l'extracció social, el Modernisme tindrà un repertori formal inspirat en els elements de la naturalesa.

A la darrera dècada del segle XIX, ni Mallorca, ni el conjunt de les Balears, van comptar amb un context socioeconòmic apropiat, al contrari que Catalunya, per acollir i implantar el nou

4 VIDAL REYNÉS, J. *Op. cit.*, p. 22-30.

5 SEGUÍ, M. (1975). *La arquitectura modernista en Baleares*. Palma: Cort, 25-27.

6 SEGUÍ, M. (1975). *La arquitectura modernista...*, 31-57.

moviment artístic. La indústria tèxtil i del calçat havia sofert un fort revés a causa de la pèrdua de mercats a Cuba, Filipines i Puerto Rico, i tampoc l'agricultura, concretament la producció de vins, va tenir més sort a causa de la fil·loxera. El procés d'industrialització no es va donar encara, per la qual cosa tampoc existia una burgesia forta capaç de finançar la nova arquitectura florent.

No obstant això, el Modernisme balear sí es desenvolupà al marge d'aquesta realitat. Igual que en el cas de l'arquitectura renaixentista i barroca, la modernista també va afectar majoritàriament la decoració de façanes (n'hi ha algunes excepcions).

El principal canal difusor del Modernisme a Mallorca va ser Barcelona, el corrent més ondulant i floral (Gaudí, Puig i Cadafalch, i Domènech i Montaner), encara que també recull la influència de l'Art Nouveau belga i francès (Guimard, Horta, Van de Velde, etc.).

La majoria dels edificis modernistes de l'illa segueixen el corrent decoratiu català. Molts dels seus arquitectes van venir a les Illes per realitzar algun projecte, com Gaudí a la catedral, Rubió, Domènech..., les obres mallorquines no suposen cap novetat respecte a les seves obres catalanes.

Per altra banda, va haver-hi arquitectes illencs que es van afiliar a aquest corrent com Bennàssar, Roca, Reynés, que van acceptar el nou estil per respondre a uns gustos molt puntuals dins la societat balear.

A pesar de l'adscripció d'aquests artistes oriünds, el Modernisme a les Illes va ser bàsicament epidèrmic, aplicant decoració Art Nouveau a estructures arquitectòniques tradicionals.

L'arquitectura urbana no va ser aliena a aquest corrent i aviat va començar a carregar-se de reixes geomètriques, motius florals, balustres de pedra, línies sinuoses ondulants i infinitat de detalls i nous materials que transformaven els edificis en llocs agradables, elegants, moderns i alegres. El resultat és una estètica refinada i ornamental que encara avui, gairebé cent anys després, impacta l'observador.

Avui es conserven als nostres carrers valuosos exemples d'una arquitectura que ha aconseguit superar la prova del temps, com demostra l'atracció que desperta entre els turistes que cada any ens visiten.⁷

4. L'obra de Guillem Reynés a Inca

Com ja s'ha exposat anteriorment Guillem Reynés Font havia rebut una formació destacada i havia entrat en contacte amb els diferents corrents de l'època. El caràcter eclèctic de les seves obres, especialment a camí entre el Modernisme i el regionalisme, juntament amb la rellevància que havia assolit la seva figura per haver estat anomenat arquitecte provincial i diocesà, van fer que rebés un gran nombre d'encàrrecs i d'una gran diversitat de tipologies.

Pel que respecta a Inca, és un dels municipis en què més treballs de l'arquitecte trobam documentats a Mallorca. En la majoria dels casos les obres han estat promogudes per part de les classes benestants, especialment per empresaris lligats a les diferents indústries que s'havien desenvolupat a Inca. Altres promotors seran l'Església i l'Ajuntament.

4.1. Arquitectura civil

És en aquest apartat on es troben el major nombre d'encàrrecs, malgrat que molts d'ells es quedaren solament en un projecte i no es varen executar. Aquests encàrrecs responien a la situació que es vivia a Inca en els primers anys del segle XX, on havia sorgit una nova societat, la qual sol·licitava nous espais d'entreteniment i noves infraestructures per a la ciutat.

Per altra banda, es trobaven les classes benestants, especialment els empresaris lligats a la indústria, que havien reforçat la seva posició social i econòmica arran de les transformacions

⁷ SEGUÍ, M. *Op. cit.*, 61-68.

industrials que havia patit Inca. Aquests faran ús de l'arquitectura per diferenciar-se de la resta, i reafirmar i deixar mostra de la seva situació privilegiada.

4.1.1. Teatro de Inca

És sense cap dubte l'exemple més destacat que trobam a Inca d'una obra de Guillem Reynés Font. Això es deu que va ser dissenyada i executada des del principi seguint les seves pautes. És alhora l'obra en la qual més trets i característiques modernistes apareixen.

Aquesta es va construir per voluntat d'una societat que portava el mateix nom, que estava integrada per set membres: Juan Mir Jaume, Juan Alzina Llobera, Pedro Amer Sastre, Gabriel Guasp Alzamora, Gregori Balaguer Costa, Bernardo Oliver Morro i Jaime Vidal Jaume, i havia estat constituïda el 26 de setembre de 1913.⁸

L'execució de les obres va ser molt ràpida i el teatre va estar llest en un any.⁹ S'inaugurava el 14 de novembre de 1914, el dissabte anterior a la celebració del Dijous Bo d'aquell any. Es va convertir sense cap dubte en l'obra d'aquesta tipologia més representativa d'Inca i una de les més interessants de Mallorca.¹⁰ Va suposar un gran revulsiu per a la vida cultural d'Inca, ja que s'esperava amb gran entusiasme, prova d'això és el seu acte inaugural, al qual acudiren les personalitats polítiques i militars més importants del municipi i l'illa.¹¹

Pel que respecta als materials i la tècnica constructiva s'adopten solucions noves, lligades al desenvolupament tècnic i industrial, i a l'interès del Modernisme per fer ús de nous materials. L'estructura de l'edifici estava formada per un cos de bigues i columnes de ferro que havien estat portades des de Bilbao. També cal destacar l'equipament amb el qual es va dotar el teatre, com les butaques que havien estat elaborades amb fusta de Porreres.

El projecte de l'arquitecte no es va reduir únicament al teatre, sinó que havia previst l'aixecament d'un segon edifici al seu costat, que s'adaptaria com a hotel i cafè, i serviria per rebre i allotjar els artistes que actuassin al Teatre. Per a la construcció d'aquest espai era necessària l'obertura d'un nou carrer, i no es va dur a terme a causa en part de l'alt cost que havien tengut les obres. A pesar que el teatre sigui el treball més important que va dur a terme a Inca, aquesta és una obra que no s'ha conservat. Això es deu que el 1945 va passar a mans d'uns nous propietaris,¹² els quals encarregaren a Francesc Cases Llompart una gran reforma.¹³ Cal dir que aquesta reforma quasi total s'ha explicada sovint perquè l'edifici s'havia abandonat i amenaçava runa. Però creim que va respondre a altres interessos, ja que Guillem Reynés fou una persona molt preocupada per la seguretat en les seves obres.¹⁴ Per altra banda, hauríem de remarcar el pensament racionalista de l'arquitecte Casas, que va dur a terme la reforma, el qual s'oposava totalment al Modernisme.¹⁵ Així mateix, també s'ha de deixar constància que algunes fonts consultades expliquen com el teatre va ser remodelat per complet el 1945-46 i que no es conserva res del projecte de

8 RPI, *Teatro de Inca*, Inscripció 3a.

9 AHM, *Expedients d'obres particulars 1913*, f. 11 r. Llicència entregada per a la construcció del Teatre.

10 Per alguns autors és el teatre més important de l'illa després del Teatre Principal de Palma.

11 "Inauguració del Teatre d'Inca" a *Ca Nostra*, n. 338, 21 de novembre de 1914.

12 RPI *Teatro de Inca*, inscripció 11a. Els nous propietaris foren Josep Ferrer, Josep Amengual, Pedro Llobera, Joan Llobera i Francesc Serra.

13 AHM, *Expedients d'obres particulars 1945* f. 69r. Llicència d'obres per a la reforma de 1945-46.

14 SBERT BARCELÓ, Cristòfol Miquel. *El cinema a les Balears des de 1896*, Documenta Balear, Palma, 2001, 47.

15 MARTÍNEZ OLIVER, Bartomeu. "L'obra arquitectònica de Francesc Casas Llompart (1905-1977) a Inca", a *V Jornades d'Estudis Locals*, Ajuntament d'Inca, Inca, 2000, 107-108.

Reynés. Però estudis més recents, de la mà de Magdalena Sastre, han pogut recuperar a través de les tècniques de l'arqueologia de l'arquitectura elements del teatre originari, el quals foren aprofitats o adaptats en dita reforma.

4.1.2. Plaça de toros

La plaça de toros és una obra promoguda per Joan Ordinas el 1909 i encarregada a l'arquitecte Josep Alomar Bosch. El 1910 un altre arquitecte, Jaume Alenyar, es va fer càrrec de les obres, després que l'anterior abandonàs el projecte. Malgrat tot les obres no es varen dur a terme tal com s'havien planejades inicialment i la plaça va quedar inacabada, especialment pel que respecta a les façanes exteriors.¹⁶

En aquest cas en particular, Guillem Reynés no hi va participar ni intervenir. La seva tasca es redueix a l'elaboració d'uns esbossos per a l'acabament de les obres. Desconeixem si aquests els va realitzar per iniciativa pròpia, o bé per demanda del seu propietari. Malauradament el document del seu projecte no es troba datat i no es va dur a terme.¹⁷

4.1.3. Habitatges particulars

Davant el renom de l'arquitecte Guillem Reynés hi va haver un seguit d'inquers que li encomanaren la construcció dels seus habitatges. A través de la informació conservada i consultada es té constància dels projectes que va elaborar per a José Llambias, Bernat Salas, Carmen Oliver i Joan Llompart.¹⁸ A banda d'aquests va realitzar altres projectes per a habitatges dels quals es desconeixen els seus promotors.

4.2. Arquitectura religiosa

En aquest apartat s'ha de remarcar que des del 1910 i fins a la seva mort el 1918 fou arquitecte diocesà, motiu pel qual hi ha en la seva carrera un nombre significatiu d'obres religioses. En aquest cas concret el seu treball consisteix especialment en la creació dels projectes i no pas en la realització o execució de les obres.

Com que les seves actuacions són puntuals dins el conjunt dels immobles, el seu treball és bastant respectuós amb els materials i les tècniques constructives. Per tot plegat no apareixeran aquí trets significatius del Modernisme en el qual se situa l'obra de Reynés.

4.2.1. Sant Francesc

El campanar de l'església franciscana del segle XVIII¹⁹ havia quedat inacabat, es disposava d'un petit campanar de paret amb una sola campana. L'arquitecte Reynés es va encarregar d'elaborar els projectes per al coronament de dit campanar. S'havia previst un acabament bastant ambiciós, per al qual va crear diferents projectes. Finalment es va construir fins al quart registre del campanar, on es disposen les campanes, i es rematà en una coberta plana a manera de terrassa. Les obres es varen dur a terme el 1911.

16 RAYÓ BENNÀSSAR, Pere. *Itineraris urbans per la ciutat d'Inca*, Ajuntament d'Inca, Inca, 1993, 36.

17 AGR, *Plaza de Toros*, GRF.034.7 f. 1 r.

18 AGR, *Casas privadas de Inca*, GRF.204.

19 RAYÓ BENNÀSSAR, Pere. *Itineraris urbans per...*, 120.

4.2.2. Santa Maria la Major

És l'església parroquial més important de la ciutat. En ella el treball de l'arquitecte Reynés se centra en la capella del Sant Crist. Dita capella està situada en el lateral dret i és la més propera als peus de l'església.

Amb la remodelació que s'hi va dur a terme, es va convertir en la capella més gran de tota l'església. Va passar d'una planta rectangular a una de creu grega, coberta per una cúpula amb llanterna. D'aquesta forma s'unia el cos de l'església amb el campanar, ja que fins al moment el campanar havia estat una construcció aïllada.

4.2.3. La Caritat

La congregació de les Germanes de la Caritat estava instal·lada en el convent de Sant Francesc, hi arribaren després que aquest hagués estat desamortitzat a l'orde franciscà i hagués estat fragmentat i venut. Tenien previst anar adquirint totes les parts del convent i constituir allà el seu hospital i hospici. Aquest intent es va interrompre quan el 1909 els franciscans retornaren i ambdós ordes religiosos hagueren de compartir les dependències conventuals, això sí, sempre en estances separades.

El 1909 les germanes Josepa i Concepció Morey Sancho oferiren el seu celler de Can Gotleu a l'orde per tal que aquest tengués un espai per construir un nou convent. Així van vendre la seva part del convent on es trobaven als franciscans. Llavors el bisbe Pere Joan Campins encarregà a Guillem Reynés, com a arquitecte diocesà, el projecte del convent.²⁰

L'arquitecte solament va dur a terme el seu disseny, ja que l'execució del projecte va estar en mans de Sebastià Riusec. És una obra propera al regionalisme més que al Modernisme. Les obres s'efectuaren entre el 1910 i 1912. Posteriorment als anys 1920 i 1921 Guillem Forteza Pinya va projectar al seu interior una capella neogòtica.²¹

4.2.4. Santa Magdalena

És una de les primeres construccions que trobam a Mallorca després de la conquesta cristiana, ha estat inclosa dins la tipologia del primer model d'arquitectura de repoblació. A pesar que ha patit al llarg de la seva història un seguit d'intervencions i reformes, en cap d'elles es troba el treball de l'arquitecte Reynés.

Malgrat tot, el nombre d'obres religioses que havia dissenyat o remodelat Reynés i la distinció assolida com a arquitecte diocesà van fer que, des de la pròpia ermita, i a través d'una carta, reclamassin la seva presència per orientar els ermitans en una possible remodelació.²²

4.3. Arquitectura militar

Solament trobam un exemple del treball de Guillem Reynés en obres de caràcter militar, malgrat tot és la més important en aquest camp a Inca.

4.3.1. Quarter General Luque

Inca ja comptava des de 1878 amb una zona militar. Això no obstant, es tractava d'espais que s'havien adaptaven temporalment per a tal fi, els quals albergaven les tropes militars que passaven temporades a Inca o bé hi estaven de passada.

20 LLABRÉS i MARTORELL, Pere-Joan. *Les germanes de la Caritat a Inca*, Inca, 1993, 86-88.

21 RAYÓ BENNÀSSAR, Pere. *Itineraris urbans per...*, 130.

22 AGR, *Sta Magdalena*, GRF.092.3 f.1 r.

El 1904 es va crear per una reial ordre d'Alfons XIII un regiment d'infanteria propi d'Inca. Aquest fet obligava a la construcció d'un espai que recollís de forma permanent a tal regiment, el qual havia de cobrir totes les seves necessitats. Per aquest motiu des de l'Ajuntament es va promoure la construcció d'un quarter. Hi va haver qüestions polítiques, econòmiques i administratives que endarreriren tot el procés, i les obres no s'iniciaren fins al 1910 sota la direcció de l'arquitecte Francesc Roca.²³

Roca va abandonar el projecte i Guillem Reynés, que havia estat col·laborador seu en altres treballs, en va assumir la direcció. Llavors es va trobar amb un seguit de problemes. D'una banda, s'havia d'adaptar al projecte ja iniciat, i per l'altra, havia de tenir present el caràcter funcional del quarter. Així i tot Reynés va elaborar nous dissenys per a la façana, que no es van dur a terme. On sí està més present el seu treball és en el pavelló dels dormitoris, ja que és una de les darreres estructures a construir-se.

El Quarter General Luque és un conjunt de pavellons situats entorn d'un gran pati central. És una obra quasi desornamentada. S'ha de destacar l'entrada que ocupa el cos central de la façana principal i s'avança al respecte d'aquesta. Hi trobam els elements més significatius, com són les torretes que coronen l'estructura i l'escut que es disposa al centre. També s'ha de destacar la línia de merlets, que recorre que forma contínua la part superior de la façana de tots els pavellons.

La seva construcció va ser molt dilatada en el temps; l'obra es va promoure el 1904, encara que no s'iniciaren les obres fins al 1910. Va ser inaugurat el 1915, però es va continuar treballant en la construcció o adaptació dels seus espais fins al 1922.²⁴

4.4. Arquitectura industrial

Com ja s'ha esmentat anteriorment Inca era una ciutat bolcada en l'activitat industrial. Per aquest motiu una de les tipologies constructives noves que es desenvoluparà amb molta de força seran les fàbriques. Acostumen a ser espais estrictament funcionals, per això l'arquitectura va encaminada en aquest sentit. Trobarem construccions de gran altura, amb importants finestrals, que generen espais interiors amplis.

Malgrat l'aparent funcionalitat de la qual han de gaudir els referits tipus de construccions, Guillem Reynés és capaç d'aconseguir solucions interessants per a aquests casos.

4.4.1. Can Mir

Era un magatzem de fustes construït el 1911. Joan Mir Jaume, el seu propietari, hi va dur a terme una important reforma el 1914, la qual fou encarregada a Guillem Reynés Font. El seu treball va consistir en l'ampliació de l'espai destinat al magatzem i la construcció d'una casa annexa.

És una obra en la qual es poden reconèixer elements de caràcter modernista. Destaca el treball de les tribunes de fusta, els ferros forjats de reixes i balcons, i les rajoles ceràmiques, amb les quals es crea una trama decorativa de motius florals a manera de sanefa que recorre la façana.²⁵

4.4.2. Can Fluxà

És una obra promoguda Antoni Fluxà Figuerola i encarregada a Guillem Reynés, que fou executada entre el 1910 i 1911. En realitat es tracta de dos edificis que es troben annexos l'un a l'altre, un

23 GUAL TRUYOL, Simón. *El cuartel General Luque, su historia*, Ajuntament d'Inca, Inca, 1999, 45-48.

24 Ibidem, 64-67.

25 MAYOL ADROVER, Carme i REUS PLANELL, Guillem Alexandre. "Proposta d'un itinerari modernista a la ciutat d'Inca" a *X Jornades d'Estudis Locals*, Ajuntament d'Inca, Inca, 2009, 117.

destinat a habitatge i l'altre, a fàbrica de sabates. A pesar que hem de parlar de dues construccions diferents pel que fa a la seva tipologia i usos, exteriorment presenten una façana homogènia que els unifica. Es denota, però, el caràcter funcional que tenia la fàbrica, ja que es manifesta en la creació d'espais de gran altura i amb notables obertures, que faciliten l'entrada de llum.²⁶

Cal ressaltar els motius que es creen a l'espai superior de la façana i les curvatures que es produeixen en els vans, tant en el seu marc com en les persianes.²⁷ Destaca el marc de la finestra superior situada just a l'espai de la cantonada, a sobre de la qual apareix un escut amb les lletres A i F, les inicials del promotor.

4.5. Altres obres

A pesar que Guillem Reynés era conegut com a arquitecte, es conserven del seu arxiu personal projectes per a la realització d'obres d'enginyeria, com pugui ser la construcció d'un depòsit. Malgrat tot aquests exemples conservats no són significatius quantitativament ni representatius dins el conjunt de la seva obra. Per altra banda, tampoc coneixem si s'executaren o no.

5. Conclusions

El treball que du a terme Reynés a Inca és destacat, però es desenvolupa alhora que un gran nombre d'obres rellevants iniciades en les primeres dècades del segle XX. Tot plegat és una mostra del caràcter cosmopolita que havia assolit la ciutat i l'auge urbanístic que vivia.

Cal remarcar que la presència de Guillem Reynés a Inca no era casual, això respon a dos fets; per una banda, la importància i el prestigi que havien adquirit les seves obres, i per l'altra, el poder econòmic que tenien les classes benestants inquieres. Així i tot les obres que realitza per Inca se situen en una cronologia molt concreta, entre el 1909 i 1915.

Guillem Reynés sovint ha d'adaptar-se a les pautes marcades pels promotors de les obres, per aquest motiu no sempre pot desenvolupar els seus coneixements i treballar o experimentar lliurement.

Prova de la singularitat i originalitat dels seus treballs a Inca és que tots ells han estat inclosos en el Catàleg municipal de patrimoni, per tal de ser protegits i tenir cura de la seva conservació.

6. Fonts consultades

Arxius

Arxiu Guillem Reynés Font (AGR)
Arxiu Històric Municipal d'Inca (AHM)
Registre de la Propietat n. 1 d'Inca (RPI)

²⁶ RAYÓ BENNÀSSAR, Pere. *Itineraris urbans per...*, 32.

²⁷ MAYOL ADROVER, Carme i REUS PLANELL, Guillem Alexandre. "Proposta d'un itinerari modernista...", 116.

Bibliografia

- [1] BOHIGAS, O. *Reseña y catálogo de la arquitectura modernista*. Barcelona: Lumen, 1971.
- [2] GONZÁLEZ, E.; REYNÉS, G. I SEGUÍ, A. *Guillem Reynés Font: una trajectòria interrompuda*. Palma: Guillem Reynés Corbella, 2008.
- [3] [GUAL TRUYOL, S. *El cuartel General Luque, su historia*. Inca: Ajuntament d'Inca, 1999.
- [4] LLABRÉS i MARTORELL, P. J. *Les germanes de la Caritat a Inca*. Inca: 1993.
- [5] LLOBET, J. *Guia d'arquitectura modernista a les Illes Balears*. Palma: Govern de les Illes Balears, 2000.
- [6] MARTÍNEZ OLIVER, B. "L'obra arquitectònica de Francesc Casas Llompart (1905-1977) a Inca", a *V Jornades d'Estudis Locals*, Ajuntament d'Inca, Inca, 2000, 103-117.
- [7] MAYOL ADROVER, C. i REUS PLANELLS, G. A. "Proposta d'un itinerari modernista a la ciutat d'Inca", a *X Jornades d'Estudis Locals*, Ajuntament d'Inca, Inca, 2009, 99-118.
- [8] PUJADAS, A. *L'estètica de l'arquitectura modernista: el problema de l'ornament*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona, 1997.
- [9] RAYÓ BENNÀSSAR, P. *Itineraris urbans per la ciutat d'Inca*. Inca: Ajuntament d'Inca, 1993.
 - "El desenvolupament urbà d'Inca en el segle XX", a *Inca un segle ciutat 1900-2000*. Inca: Ajuntament d'Inca, 2000, 63-74.
- [10] SBERT BARCELÓ, C. M. *El cinema a les Balears des de 1896*. Palma: Documenta Balear, 2001.
- [11] SEGUÍ, M. *La arquitectura modernista en Baleares*. Palma: Cort, 1975.
- [12] VIDAL, J. "Biografia de l'arquitecte Guillem Reynés Font (1877-1918)", a *Lluc*, 823, 2001, 10-14.
 - "Notes bibliogràfiques de l'arquitecte Guillem Reynés Font (1877-1918)", a *BSAL* 53, 1997, 435-442.
 - *Arquitectura i art a Mallorca: antologia de textos (1906-1918)*. Palma: Documenta Balear, 2006.

Agraïments

S'ha de destacar que aquest és un treball realitzat especialment a partir de la consulta de fonts primàries, la majoria d'elles conservades a l'arxiu de Guillem Reynés Corbella, nét de l'arquitecte Guillem Reynés Font, a qui hem d'agrair que hagi sabut valorar la importància de l'arxiu del seu avi, el qual ha catalogat i digitalitzat, i ha facilitat així la tasca als investigadors. La seva col·laboració desinteressada ens ha estat imprescindible, ja que sense ella no ens hauria estat possible dur a terme aquesta tasca.

7. Annex documental i d'imatges

HOJA N:4

FACHADA

Escala de 1:100 mts.

Palma Marzo de 1915.

El Arquitecto:

Guillermo Rey

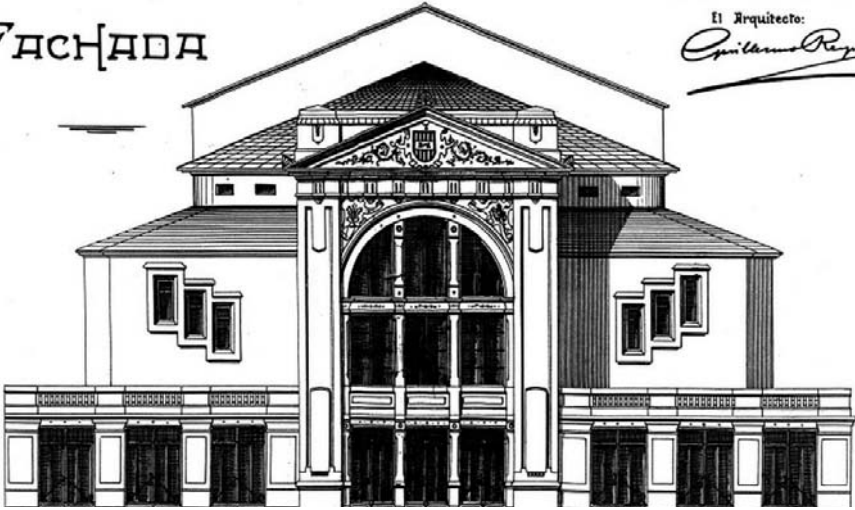

Fig. 1. Projecte del Teatro de Inca (AGR)

Fig. 2. Façana del Teatro de Inca

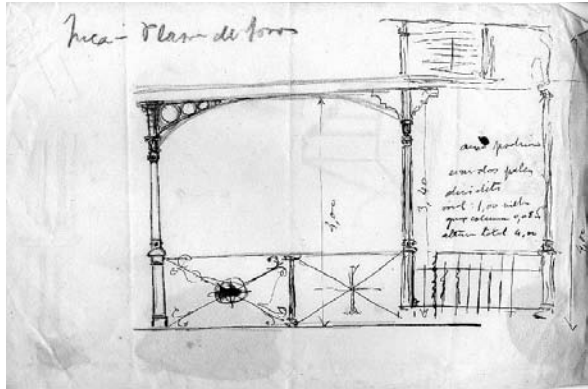

Fig. 3. Projecte per a la plaça de toros (AGR)

Fig. 4. Estat del campanar de St. Francesc abans de la intervenció de Guillem Reynés (AGR)

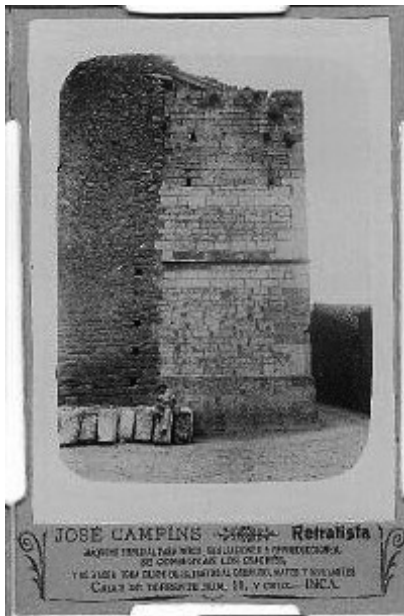

Fig. 5. Estat del campanar de St. Francesc abans de la intervenció de Guillem Reynés (AGR)

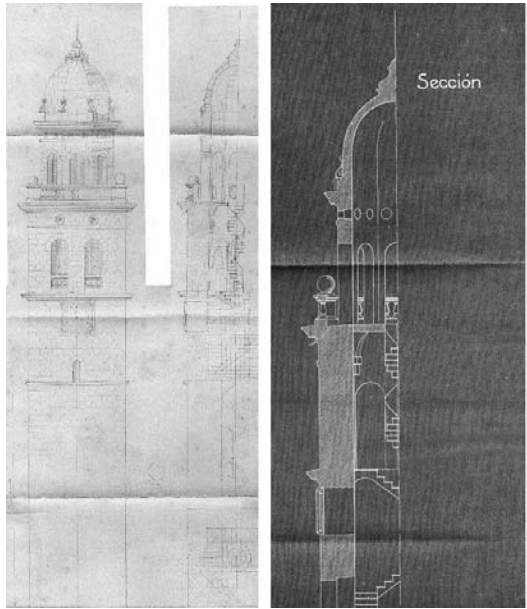

Fig. 6. Projectes per al campanar (AGR)

Fig. 7. Estat actual del campanar

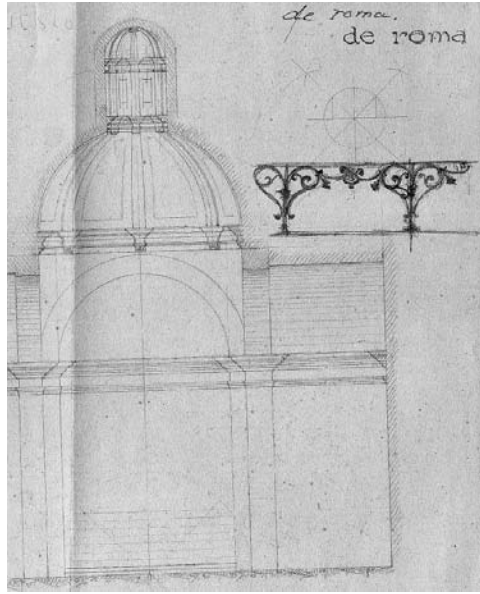

Fig. 8. Projecte per a la capella del Sant Crist (AGR)

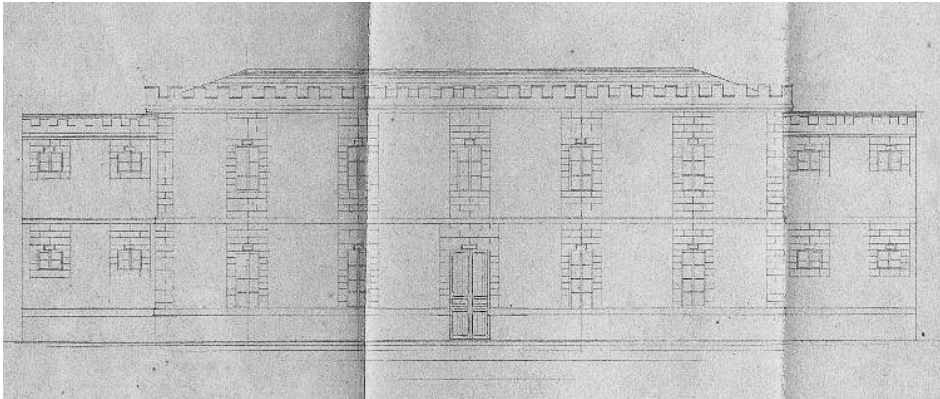

Fig. 9. Projecte per a un pavelló del Quarter General Luque (AGR)

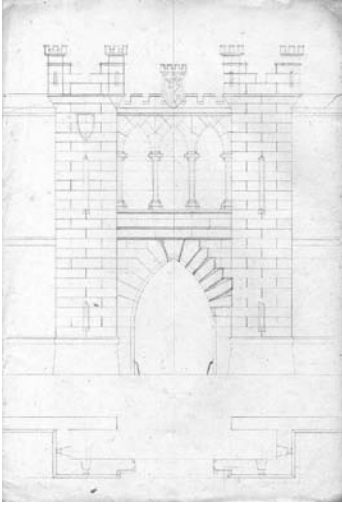

Fig. 10. Façana principal del Quarter General Luque (AGR)

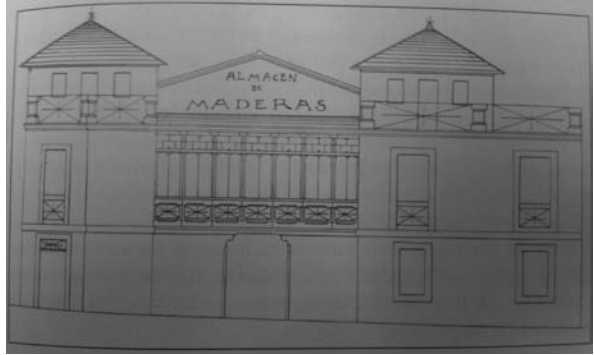

Fig. 11. Projecte per a Can Mir (AHM)

Fig. 12. Estat actual de Can Mir

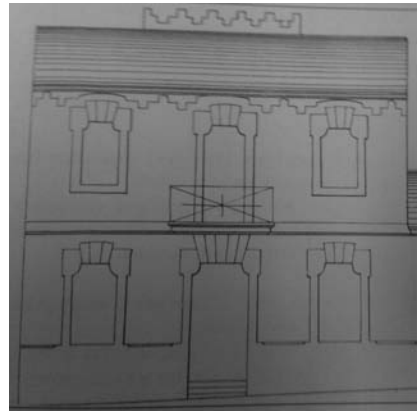

Fig. 13. Projecte per a Can Fluxà (AHM)

Fig. 14. Estat actual de Can Fluxà

El Museu del Calçat i de la Pell. Anàlisi de la situació actual

XV JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

Sandra Adriana Rebassa Gelabert¹ i Esperança Rosselló Hernández²

1: *historiadora de l'Art. Màster en Gestió del Patrimoni Cultural i Museologia, Universitat de Barcelona.*
sandra.rebassa@gmail.com

2: *historiadora de l'Art. Postgrau en Interpretació del Patrimoni Cultural, Universitat Oberta de Catalunya.*
erossello.h@gmail.com

Paraules clau: museologia, museu, patrimoni, calçat, Inca, Mallorca.

Resum. *El Museu del Calçat i de la Pell és l'únic museu de Mallorca que presenta, en major o menor mesura, una visió tècnica i industrial de la història de l'illa. Després de quatre anys de la seva obertura, s'ha notat la necessitat de reflexionar sobre el passat i el present de la institució.*

Aquest estudi analitza la situació actual de la institució realitzant una diagnosi de totes les seves àrees funcionals. Una anàlisi que permeti dibuixar la realitat del Museu, fent retrospectiva, per tal d'establir un primer ordre d'actuació a partir de les conclusions elaborades.

Keywords: Museology, museum, heritage, footwear, Inca, Mallorca.

Abstract. *The Footwear and Leather Museum is the unique Majorcan museum that presents a technical and industrial overview of the island History. Four years after its opening, it's necessary begin to think about the institution's past and present.*

This study analyzes the institution's current situation, making a diagnosis of all functional areas. This research is presented in order to depict the reality of the museum, making a retrospective, to establish a first-class presentation with the conclusions drawn.

1. Introducció

L'anàlisi i la planificació s'han anat creant un espai primordial en el dia a dia de les institucions museístiques. Cada cop més, i a causa del context de crisi en el qual ja fa uns anys que estem

immersos, es fa necessària una reflexió teòrica i pràctica, amb l'objectiu d'evolucionar. Una reflexió que ha de partir d'una anàlisi i de la revisió de la mateixa institució.

Comptar amb una estratègia, o el que és el mateix, planificar estratègicament és una exigència de les institucions culturals. Ha de ser un procés que parteixi d'un diagnòstic de la situació actual i de la formulació d'objectius. La posterior avaluació dels resultats portarà, indiscutiblement, a la millora i la creació de nous programes d'actuació i nous components de la gestió. Tot i la necessitat de reflexió que avui dia exigeixen les institucions culturals, la majoria dels casos pràctics demostren el contrari. Per raons de diversa índole —econòmiques, falta de recursos, de temps, de personal, etc.— no s'acaben duent a terme. I Mallorca no n'és una excepció, ans el contrari, es fa palesa la necessitat d'una anàlisi i reflexió, tant de les institucions en particular com del panorama museístic en general.

Per això, amb aquest estudi el que es pretén és dotar el Museu del Calçat i de la Pell d'una eina d'anàlisi i estudi, una mirada introspectiva cap a la pròpia institució, que serveixi de base per a una futura planificació. El que es vol aconseguir és incentivar la reflexió, una aportació teòrica que ajudi a la definició de la institució des d'un punt de vista conceptual, amb la finalitat que serveixi com a fonament per a l'establiment de futurs plans.

Només queda aspirar que aquest exercici incentivi la reflexió institucional i que estableixi una base sòlida per a un futur Pla Museològic, eina bàsica i imprescindible per a la definició de qualsevol museu. Es pretén que es converteixi en un document de futur tant per al propi Museu com per als òrgans administratius responsables, en aquest cas, l'Ajuntament d'Inca.

2. Breu història de la institució

El Museu del Calçat i de la Pell de les Illes Balears fou inaugurat el març del 2010, per l'anterior alcalde, Pere Rotger. Es troba situat a l'antic Quarter de Cavalleria, conegut popularment com el Quarter General Luque, i ocupa concretament un dels pavellons del recinte, el que d'ara endavant anomenarem número 1.¹

Tot i que l'obertura del Museu ens indica que és una institució jove, val a dir que la reflexió de la possibilitat d'un museu a Inca ja ve de molt enrere. Fou l'any 1996, concretament a les III Jornades d'Estudis Locals d'Inca, quan Guillem Rosselló Bordoy considerà la idea d'un museu a la localitat.² Parla del museu que Inca demana,³ que Inca necessita i, el que és més important, que Inca pot pagar. Partint d'aquesta premissa, quin Museu necessita Inca? Un museu arrelat al seu passat i obert al futur, d'acord amb les actuals tendències museològiques i amb la possibilitat d'aconseguir un fons coherent i estrictament vinculat al passat inquer que es vol posar en valor. Explica que el que necessita Inca és un museu de la indústria inquera, representat pels seus tres grans elements: el vi, la terrissa i la sabata. Finalment, després d'una gran reflexió, el mateix Rosselló Bordoy arriba a la conclusió que és millor centrar el museu d'Inca en els elements més representatius de la producció passada i present del municipi: el calçat i la pell. Cal destacar la modernitat de les seves declaracions, en tant que l'autor ja proposa uns àmbits temàtics per al museu així com també unes funcions bàsiques a complir, tot seguint la definició de *museu* que dona l'ICOM.

1 Seguint el número que es referencia en el projecte museològic encarregat al grup de la Universitat de les Illes Balears.

2 Guillem Rosselló Bordoy: "Un museu per a Inca: realitat o quimera?", *Jornades d'Estudis Locals d'Inca*, 3, 1997, 9-19.

3 Demostrant, així, el clamor de la societat per tenir una institució cultural que representés la seva identitat.

Passen els anys i aquest reclam persisteix, fins que, el 2003, l'Administració local encarrega el disseny d'un projecte museològic⁴ a un equip de la Universitat de les Illes Balears. El projecte analitzava la possibilitat de dur a terme el Museu del Calçat i de les Arts Gràfiques, això no obstant es va recomanar prioritzar la creació del Museu del Calçat per la identitat i tradició sabatera de la comarca. Per tant, segons el projecte museològic, el Museu del Calçat i de la Pell s'havia de concebre com un centre de conservació, investigació i difusió del món del calçat de l'illa de Mallorca, fent especial referència al municipi d'Inca. Una de les tasques prioritàries que es remarcava en aquest projecte era la formació del fons del Museu, per tal de poder oferir un discurs històric coherent. I conflueix que abans i durant la creació de dit Museu seria necessària la creació d'un Centre d'Interpretació d'Inca, com a pas per a la recol·lecció final de tot el fons. La seva idea era anar fent, a poc a poc, fins arribar al resultat final del Museu que es demanava. Tot i que el projecte fou l'element inicial i bàsic per a la posterior constitució de la institució, val a dir que la realitat difereix molt de dit projecte.

Durant aquests quatre anys de vida, el Museu s'ha erigit com l'únic museu de la història de la tècnica de Mallorca, tot i que no s'ha explotat suficientment. Un cop dut a la realitat, el projecte no ha acabat d'arrencar. Hi ha hagut diversos canvis, tant pel que fa a la regidoria que en porta la gestió com en la direcció del mateix Museu. La persona encarregada de l'actual direcció porta poc més d'un any al capdavant de la institució i les tasques que se li encomanaren foren les d'assessorar i coordinar el Museu, estudiar el fons i catalogar les peces, coordinar assessors i voluntaris.

El nom del Museu ens indica clarament la temàtica i continguts que hi trobarem. La història del calçat de l'illa de Mallorca, fent especial menció a la comarca d'Inca, és tractada d'una manera molt generalista. El contingut principal de l'exposició és l'artesanía i la indústria del calçat a Mallorca, en les diferents èpoques històriques.

En propers apartats es tractaran, amb més profunditat, temes relatius al fons patrimonial que custodia, així com el tractament que es fa d'aquest en la seva vessant expositiva.

3. La seu

La seu del Museu del Calçat i de la Pell d'Inca es troba situada a l'avinguda del General Luque, número 223, ocupa un dels pavellons dels edificis que donen nom al carrer. Més concretament, la seu del Museu s'ubica al pavelló de dependències generals del que fou quarter d'infanteria de l'Exèrcit, anomenat del General Luque.

Cal remuntar-se fins a principi del segle XX, moment en què l'arquitecte mallorquí Francesc Roca projectà aquest complex. Fou l'encarregat de dissenyar un conjunt de pavellons amb la finalitat d'albergar tot un regiment. Tot i que la construcció començà seguint el projecte de Roca, al cap de dos anys d'haver començat les obres, el 1911, el projecte fou remodelat per Joaquim Coll Fuster, capità d'Enginyers de la Comandància d'Enginyers de Mallorca.⁵

El Quarter es troba format per sis pavellons, dos de planta rectangular i quatre de planta en forma d'U. Un espai obert queda enquadrat enmig de tots els pavellons, el qual complia la funció de pati d'armes. La construcció del complex es prolongà en el temps i les obres que començaren l'any 1909 no s'acabaren fins al 1922. El pavelló que ens correspon, el número 1,

4 Vegeu: Jaume Sureda, Margalida Castells, Francisca Tugores: "El projecte del Museu del Calçat d'Inca (Mallorca): cap a la conservació, investigació i difusió del patrimoni sabater", *Jornades d'Estudis Locals d'Inca*, 6, 2004, 25-42.

5 Pere Rayó Bennàssar: "L'arquitectura a Inca durant el segle XX (1900 – 1940)", *Jornades d'Estudis Locals d'Inca*, 1, 1994, 223-237; i Simón Gual Truyol: *El Cuartel General Luque. Su historia*, Inca, 1999, 56-57.

fou finalitzat concretament l'any 1920. És un edifici d'estil historicista i eclèctic, i en el projecte de Roca es comptava amb alguns elements modernistes que finalment es perderen.

La primera i gran característica que defineix la seu i l'espai que ocupa el Museu del Calçat i de la Pell d'Inca és l'edifici històric en el qual s'ha ubicat. És una solució molt freqüent en l'arquitectura de museus la rehabilitació d'edificis històrics adaptats a una nova funció. En aquest sentit, si els criteris d'adequació i rehabilitació arquitectònica són els adequats, el patrimoni arquitectònic del mateix edifici en surt beneficiat, en tant que s'entén que se li dona un nou ús i que és la millor manera de mantenir viu el patrimoni cultural.

El Quarter General Luque quedà relegat de les seves funcions militars a l'any 1988. No serà, però, fins després de 20 anys quan es dugui a terme la rehabilitació final que convertirà el pavelló 5 en museu.

L'empresa Ingeniería y Construcciones Martorell SA (Incomarsa) fou l'encarregada de dur a terme tal rehabilitació. Aquesta havia estat anteriorment planificada per un grup de recerca de la Universitat de les Illes Balears, a qui l'Ajuntament d'Inca encomanà el projecte museològic del Museu del Calçat i de les Arts Gràfiques. En el projecte es dugueren a terme, entre d'altres apartats, les recomanacions adients perquè el pavelló 1 fos correctament rehabilitat, adaptat a la nova funció respectant el patrimoni arquitectònic del mateix edifici. La proposta arquitectònica que es presentava en el projecte dels tècnics no només abastava el pavelló número 1, sinó que també preveia la remodelació dels altres edificis. S'ha pogut comprovar que moltes de les recomanacions citades en el document no foren seguides pel projecte real de rehabilitació arquitectònica, com poden ser la divisió dels espais interiors, la recomanació de rehabilitar els altres pavellons o les funcions que aquests altres podien complir. El fet que alguns dels altres pavellons no es trobin restaurats i rehabilitats dona una certa imatge d'inutilització del complex en general, així com a la vegada es perd l'oportunitat de comptar amb un bullici de gent que diàriament utilitzi les altres instal·lacions, factor important per fer del complex un element viu.

Complex arquitectònic que per altra banda té una gran força visual per atreure l'atenció de la gent que potencialment hi passa, i que en molts casos té identificat l'edifici en si mateix. Aquesta identificació és en part positiva i negativa, ja que identificar l'entorn urbà museístic amb el propi entorn vital fa que es rebaixi l'atenció sobre ell. La seva situació en un espai urbà o suburbà, no al bell mig del centre d'Inca, però no lluny d'aquest, a 5 minuts de l'estació de tren i bus, i a 10 minuts del centre, és una altra de les fortaleses de l'emplaçament arquitectònic.

4. Fons i recursos patrimonials

Per col·lecció entenem un grup d'objectes o testimonis materials de l'home i la informació que sobre ells es té.⁶ El terme *col·lecció* és més o menys utilitzat depenent de l'autor consultat. Se seguirà el model de diversos autors,⁷ i s'entendrà la col·lecció com un grup d'objectes provinents (o no) del mateix lloc, però sí en consonància temàtica, tècnica i material. Per referir-nos a la totalitat dels objectes del Museu ens referirem a fons. En aquest sentit el fons del Museu del Calçat i de la Pell de les Illes Balears està compost per tres col·leccions diferenciades, béns mobles, relacionats amb el món del calçat i la seva indústria i artesania. Dins aquest fons es poden diferenciar:

6 Francisca Hernández Hernández: *Manual de museología*. Madrid, 1994, 135.

7 Francisca Hernández Hernández: *ibídem*; Aurora León: *El Museo. Teoría, praxis y utopía*, Madrid, 1978; Francisco Javier Zubiaur Carreño: *Curso de museología*, 2004.

- a) Col·lecció de patrimoni tèxtil. El concepte de patrimoni tèxtil és un tant complex, ja que abasta una infinitat de béns de diferents naturalesa; indumentària, teixits, complements, accessoris vinculats a la moda, etc. En aquest sentit, la col·lecció de patrimoni tèxtil del Museu es basa en un recull de sabates històriques fabricades a Mallorca en diferents èpoques. Algunes de pell, algunes de tela, i altres que combinen ambdós elements.
- b) Col·lecció de patrimoni industrial. Per patrimoni industrial entenem els diferents testimonis històrics que han restat del procés d'industrialització que, en el cas de Mallorca, tingué lloc a meitat del segle XIX. Els béns que componen el patrimoni industrial bé poden ser immobles o mobles. El Museu del Calçat i de la Pell alberga una part dels béns mobles utilitzats en el procés d'industrialització del calçat i de la pell, entenent així una vasta mostra de maquinària utilitzada en les diverses fases de producció de la sabata o dels teixits.
- c) Col·lecció de patrimoni etnològic. El patrimoni etnològic també és un concepte complex per la seva amplitud semàntica. En aquest cas, i per no estendre'ns en discursos que aquí no corresponen, val a dir que està compost per diferents béns mobles, testimonis d'una cultura artesanal i tradicional ja desapareguda, que demostren les transformacions que han sofert aquests oficis. Una mostra de diversos utensilis i eines utilitzats per a manipular la pell i manufacturar el calçat, exemples del procés de creació artesanal.

El fons del Museu del Calçat i de la Pell és molt variat pel que fa a la naturalesa dels objectes, però molt específic si atenem a la temàtica que abasta. En aquest sentit ens trobem davant un museu de temàtica especialitzada, però amb una densificació objectual que el constitueix com un museu mixt.

Les formes d'ingrés dels fons dels museus poden ser molt variades, des de la compra de diferents béns fins a la completa donació d'una col·lecció. El Museu del Calçat i de la Pell comptà amb diferents formes d'ingrés per formar el fons que actualment alberga: la compra, la donació i el depòsit. Les dues últimes són les més usuals i les més utilitzades fins al moment. Tot i tenir en comú la gratuïtat, cal diferenciar que les donacions són de caràcter permanent i els depòsits (o cessions), de caire temporal.⁸

Segons el projecte museològic el Museu del Calçat i de la Pell s'erigia com un centre de conservació, investigació i difusió del món del calçat a l'illa. Respecte a la conservació val a dir que el fons exposat es troba en bon estat. Referent a la investigació, durant aquests quatre anys que el Museu porta obert, no s'ha erigit com un centre d'investigació de referència pel que fa a l'àmbit temàtic que l'ocupa, així com tampoc s'han publicat estudis referents al fons. Val a dir, però, que s'ha superat una primera fase de recerca, atès que s'ha documentat i catalogat tot el fons del qual disposa el Museu. Documentar i catalogar la col·lecció és fonamental, en ella s'han de reunir i registrar informacions exactes de tot el fons existent, ja que la història del bé és tan important o més que el propi objecte.⁹ Un fons no catalogat és un fons no controlat. No té sentit conservar i difondre elements que no es posen en valor, i es posen en valor quan saps què són, de qui són, la seva procedència, què els ha passat, etc.

5. Exposició

Parlar de l'exposició suposa l'anàlisi de diferents elements constitutius, des de la situació espacial, passant per la distribució de les peces en ell, els recursos museogràfics utilitzats o el discurs que es presenta amb la interacció de tots els factors anteriors.

El Museu del Calçat i de la Pell presenta els dos tipus d'exposicions habituals, la permanent i la temporal, cada una amb un espai diferenciat quant a situació i dimensions.

⁸ Tot i que aquesta temporalitat es pot anar ampliant mitjançant diversos convenis.

⁹ Francisca Hernández Hernández..., 136.

Com ja s'ha comentat, l'edifici sofrí una remodelació per tal d'adaptar-lo al nou ús i rehabilitar-lo. El projecte museològic del 2003 presentava una divisió d'espais interiors diferents a la que trobem ara, que afecta, en gran mesura, l'espai expositiu. La distribució final fou la següent: un espai a la planta baixa dedicat a l'exposició temporal i tota la planta primera dedicada a l'exposició permanent.

5.1. Exposició temporal

L'espai que ocupa l'exposició temporal és de dimensions reduïdes i s'utilitza no només per a aquest fi, sinó que serveix com a espai de pas cap a l'exposició permanent i connector amb altres com la recepció, el *ball* o la sala de conferències. No es troba del tot diferenciat i la identificació com a espai d'exposicions temporals resta en l'ambigüitat si no es coneix una mica en profunditat la institució.

És un espai de forma rectangular, que funciona a manera de passadís, on els objectes es troben situats a banda i banda. Actualment en aquest espai es pot veure una mostra de sabates actuals de diferents marques procedents d'empreses de calçat inqueres, acompanyada per una selecció de calçat històric esportiu procedent de la fàbrica Janer. A més, disposades a la paret hi ha una selecció de fotografies de grans dimensions que presenten diferents moments del procés de producció de calçat. Finalment també es presenta una mostra dels resultats obtinguts amb els tallers ocupacionals d'Incalçat, realitzats en el mateix Museu. Això ens mostra la diversitat d'objectes que es presenten en l'espai de l'exposició temporal, al mateix temps, la manca de consonància entre ells, i es tracta, en realitat, de diferents mostres, fet que dificulta un discurs més enllà de la presentació de calçat i la pell, i d'objectes i productes relacionats amb aquest. La presència d'elements museogràfics en la mostra temporal és escassa. Es compta amb un cartell dispost just al principi del passadís, al costat de l'entrada del Museu, on es presenta la institució, que funciona a manera d'introducció general del Museu.

Si bé la divisió de plantes serveix per a la diferenciació dels dos tipus d'exposicions, l'espai dedicat a l'exposició temporal amb la disposició actual pot dur a confusions i dificultats d'identificació i reconeixement.

5.2. Exposició permanent

Per altra banda, l'exposició permanent, amb un espai d'enormes dimensions, compta amb les tres tipologies de béns que formen el fons del Museu: eines, maquinària i calçat. L'elecció de l'espai de grans dimensions per a l'exposició permanent és adequat, en tant que la col·lecció de patrimoni industrial és de grans dimensions.

Els objectes són disposats i exposats de manera decimonònica, bé agrupats segons tipologia, bé distribuïts en solitari a manera d'escultures. Aquesta darrera forma d'exposició és utilitzada en les màquines. La maquinària és exposada de forma individualitzada, amb un espai de separació entre elles; s'eleva a un nivell d'obra d'art uns béns que històricament no s'havien erigit amb funcions estètiques, sinó que es trobaven en ús. Els altres tipus de béns, les eines i el calçat, són exposats en grup dins unes vitrines.

Hi ha una major presència de recursos museogràfics en l'exposició permanent. Diferenciem dos tipus de recursos: textuais i audiovisuals. Els recursos textuais són bàsicament dos, les cartel·les que identifiquen la majoria de les màquines i els panells explicatius. Les cartel·les són de grans dimensions, i s'hi pot identificar el nom de la màquina en diferents idiomes. Tot i que és una ajuda, aquesta és mínima. En molts casos, els noms de les màquines no són prou clarificadors per entendre quina era la seva funció

específica, i això fa que es perdi molta informació. Els panells, per altra part, són presentats en forma de cubs i disposats al costat oposat de la maquinària. En aquests es pot llegir, de forma molt generalista, quina ha estat la història del calçat i de la pell a Mallorca, fent especial menció a Inca. Acompanyant la informació textual també trobem recursos gràfics, en forma de dibuixos o fotografies que il·lustren el text. Es presenta així el discurs que guia l'exposició, un discurs cronològic. El problema rau que aquest no queda palès en les obres. No hi ha una simbiosi entre el discurs textual i el discurs objectual, ja que els béns mobles de l'exposició només representen un fragment d'aquesta història. Els grups d'eines i de calçat no presenten cap tipus d'identificació ni recurs que ajudi a la seva interpretació.

Els altres recursos museogràfics que es poden trobar en l'exposició són els dos audiovisuals, dos vídeos que mostren el procés de realització de calçat en imatges actuals.

6. Difusió i comunicació

Donar a conèixer el Museu, així com dinamitzar-lo amb diferents activitats és una altra de les funcions bàsiques, provinent dels canvis en la concepció museològica que hi hagué durant els anys 70: el pas cap a la Nova Museologia.

Per això, el departament o àrea de difusió i comunicació és de vital importància en l'actualitat. Aquesta inclou diversos aspectes.

6.1. Difusió dels seus continguts

En aquest apartat ens referim a diferents recursos utilitzats per donar a conèixer els continguts de la institució. S'ha pogut comprovar que aquest camp és un dels més febles. El fullet és un dels recursos més utilitzats en els museus: un recurs d'informació bàsica de la institució que ajuda a entendre i contextualitzar millor allò que estem veient. En el cas del Museu d'Inca el fullet el podem trobar en xarxa, en format digital.

Un altre dels recursos més adients en els temps actuals és el posicionament que tenen els museus a la xarxa. La plana web és un dels recursos bàsics, i les xarxes socials, a més de ser bàsiques, són els recursos més factibles. El Museu no disposa de plana web pròpia, ni es troba present en les xarxes socials. Trobem, això sí, un enllaç des de la pàgina web de l'Ajuntament que ens porta a la plana web d'Incaurística. Des d'aquesta es fa difusió tant dels llocs d'interès patrimonial com dels llocs comercials, de diferents *rutes amb encant* o de la història del municipi. La informació relativa al Museu és escassa, fragmentària i permanent. No es troba actualitzada i no s'utilitza com a canal de difusió constant.

Un dels punts forts dins l'àrea de difusió dels continguts és la pròpia imatge corporativa. Es tracta d'un disseny actual que serveix de carta de presentació d'allò que vol ser el Museu. Utilitza la petjada d'una sabata representada a partir de la petjada dactilar, com a símbol de la identitat del poble.

Altres mitjans utilitzats per a la difusió són la premsa, tant local com autonòmica o la televisió. Tots ells, sempre de manera puntual per tal d'informar de certes activitats no habituals en el Museu.

6.2. Activitats de difusió cultural

Les activitats que es poden dur a terme en el Museu són molt puntuals. En els darrers anys ha començat a participar de manera més freqüent en diferents activitats com el Dia Internacional dels Museus, la Tardor dels Museus, amb diferents tallers i altres.

S'han dut a terme diferents activitats col·laboratives com "FOOD&FOOT", unint fàbriques de calçat i cuiners en una mostra fotogràfica; o una exposició de ciclomotors antics. Les exposicions temporals són un element que ajuda a donar vida al Museu, atreure nous visitants i/o fidelitzar el seu públic. Considerem, però, que, tot i que la línia que s'ha de seguir és aquesta, a partir de la dinamització i l'activació, les futures activitats que es duiguin a terme en el Museu han d'anar en consonància amb la seva temàtica.

6.3. Comunicació-senyalització

El terme municipal d'Inca es troba molt ben comunicat. Forma part de la comarca del Raiguer, en una situació privilegiada entre el pla i la muntanya. Es caracteritza pel fàcil accés a les principals vies de la xarxa insular i per la confluència entorn al municipi de la major densitat de carreteres de l'illa. Aquesta bona comunicació es veu reforçada pel traçat de la línia ferroviària, així com també diferents línies de transport col·lectiu per carretera. Cal destacar que l'estació ferrocarril i de busos es troba a 5 minuts del Museu, cosa que significa que es troba situat a un lloc de fàcil accés.¹⁰

Quant a la senyalització urbana, també és un dels punts ben treballats, ja que trobem cartells indicadors a diferents punts estratègics de la ciutat. Cal destacar que aquests cartells indicadors són de color groc i no morat, quan aquest últim s'utilitza per indicar una institució cultural i el primer representa una vessant més turística. Un altre element a tenir en compte són les banderoles. El Museu compta amb dues banderoles de grans dimensions, una de situada a l'avinguda del General Luque i l'altra, a la part posterior del pavelló, accedint des del polígon.

Disposa de bon aparcament, atès que davant de l'entrada des del polígon hi ha un pàrquing per a cotxes i busos. Totes aquestes disposicions no són en va, són elements i característiques que afecten la comunicació del Museu amb la societat, i que influeixen (o poden influir) d'una forma o altra en la seva concepció i posicionament.

6.4. Públic

El museu compta amb un públic heterogeni, que va variant depenent del tipus d'activitat que s'hi desenvolupa. Tot i no haver-hi, per qüestions de personal, cap estudi de públic ni estratègies definides per a la captació d'aquest, sí que es duu a terme una relació numèrica de visitants. Durant aquest darrer any 2014 s'han registrat un total de 4.500 visitants, una tercera part dels quals visitaren la institució gràcies a activitats temporals.

Considerem una necessitat bàsica activar estudis i estratègies de públic, ja que conèixer el públic visitant ens ajuda a saber quines inquietuds tenen i a la vegada ens permet conèixer el no-públic, fet que permet engegar noves accions dedicades a la seva captació. Aquests futurs estudis de públic que es recomanen han de seguir una estratègia de planificació en si mateixos, s'ha de recórrer a una avaluació del públic real i potencial, per tal de fer una estratègia futura adaptada a les necessitats del dit públic.¹¹

7. Recursos humans i econòmics

Els recursos humans són una part fonamental dins el funcionament d'un museu. El problema de molts museus és que sofreixen la manca de personal necessari i específic per al desenvolupament de les seves funcions bàsiques, ja que tan sols compten amb un conservador-

10 Josep Benítez, Miquel Pieras...[et al.]: *Inca. Guia dels pobles de Mallorca*, 6. Inca, 1999, 14, 15.

11 Francisco Javier Zubiaur Carreño: *Curso de ...*, 313.

director, un administratiu i personal de vigilància.¹² Salvant les distàncies aquesta és la realitat que trobem al Museu del Calçat i de la Pell de les Illes Balears. L'organigrama és molt reduït, existeix una clara problemàtica de manca de personal. Només és format per dues persones; la directora i el bidell. No es pot tirar endavant un projecte d'aquesta envergadura si no es disposa d'un equip mínim. El departament de direcció, que com hem comentat compta amb una persona, és l'encarregat de dur a terme totes i cada una de les tasques que haurien d'estar distribuïdes en diferents departaments i només disposa de 20 hores mensuals, per tant impossibilita la realització de les tasques necessàries dins un museu. Segons la Llei de museus de les Illes Balears (4/2003) qualsevol museu ha de comptar amb la direcció, conservació i manteniment a càrrec de personal qualificat, la formació i coneixements del qual s'ajustin als continguts del museu.¹³

Per tot això, pensem que és necessària la creació d'un organigrama format per un cos tècnic, un gabinet de didàctica i atenció al públic, i un gabinet administratiu i de manteniment.

Pel que fa als recursos econòmics destinats a l'entitat, no hem pogut obtenir informació de la partida que s'hi dedica, però de l'anàlisi total del Museu i l'estat actual en què es troba es pot deduir que la partida pressupostària dedicada a la institució és mínima. Aquest és un problema històric compartit per totes les institucions culturals, i s'agreuja encara més a causa de la situació econòmica actual.

8. Conclusions

El Museu del Calçat i de la Pell de les Illes Balears començà la seva activitat de manera precipitada i amb molts entrebancs, la qual cosa ha marcat consegüentment la seva evolució durant aquests quatre anys. Tot i així, s'ha de potenciar el màxim possible aquesta institució museística única a Mallorca i a les Illes Balears. Per això considerem que és important l'anàlisi que fem en aquesta comunicació per tal que pugui suscitar un diagnòstic més profund i serveixi de bessó per a un futur Pla Museològic, que porti indiscutiblement a la millora i a la creació de nous programes d'actuació i nous components de la gestió.

És important destacar i potenciar els punts forts de qualsevol institució, així com detectar i solucionar els punts febles. Moltes de les mancances que presenta el Museu no són tant fruit d'una mala gestió, sinó per falta d'aquesta.

Som conscients que el Museu necessita una millora en la seva difusió de continguts i en la difusió cultural, per potenciar així la marca del Museu del Calçat i de la Pell. És de màxima prioritat comptar amb un equip de treball qualificat per assegurar un bon funcionament de la institució, perquè són els recursos humans els que possibiliten el dia a dia dels museus. Finalment, considerem que qualsevol institució cultural i/o museística ha de mantenir un lligam continu amb la comunitat local, perquè el museu és part d'aquesta, en tant que es mostra i es recorda el seu passat. Un component més humà en l'exposició i en el discurs és clau per a la institució. La història del calçat i de la pell la construïren les persones, totes aquelles que hi participaren en el passat, i també les que participen del passat per crear el seu present i el seu futur.

¹² Francisca Hernández Hernández: *Manual de...*, 113.

¹³ Llei núm. 6.568. *Butlletí Oficial de les Illes Balears*, Palma, 26 de març de 2003 o el seu respectiu reglament: Reglament núm. 12 de reconeixement i registre de museus i col·leccions museogràfiques de Mallorca, Palma, 24 de gener de 2013.

9. DAFO

D	Debilitats	F	Fortaleses
1	Mancaça d'un Pla Museològic	1	Institució jove
2	Falta de recursos humans	2	Ubicació de la institució
3	Falta de recursos econòmics	3	Fort caràcter identitari
4	Col·lecció fragmentada	4	Singularitat del fons industrial
5	Discurs limitat i fragmentat	5	Fons en bon estat de conservació
6	Difusió de continguts i difusió cultural	6	Imatge corporativa
7	Distribució espacial interior	7	
8		8	
A	Amenaces	O	Oportunitats
1	Entorn no restaurat: percepció d'abandonament	1	Assimilació com a museu autònom
2	Situació econòmica actual	2	Creació d'un consorci: Ajuntament, Consell i Govern
3	Legislació patrimonial i museística autònoma	3	Concepció de patrimoni total: tangible i intangible
4		4	Patrimoni immoble industrial d'Inca
5		5	

10. Bibliografia

- [1] Guillem Rosselló Bordoy. “Un museu per a Inca: realitat o quimera?”, *Jornades d'Estudis Locals d'Inca*, 3, 1997.
- [2] Jaume Sureda, Margalida Castells, Francisca Tugores: “El projecte del Museu del Calçat d'Inca (Mallorca): cap a la conservació, investigació i difusió del patrimoni sabater”, *Jornades d'Estudis Locals d'Inca*, 6, 2004.
- [3] Pere Rayó Bennàssar: “L'arquitectura a Inca durant el segle XX (1900-1940)”, *Jornades d'Estudis Locals d'Inca*, 1, 1994.
- [4] Simón Gual Truyol: *El Cuartel General Luque. Su historia*, Inca, 1999.
- [5] Francisca Hernández Hernández: *Manual de museología*, Madrid, 1994.
- [6] Aurora León: *El Museo. Teoría, praxis y utopía*, Madrid, 1978.
- [7] Francisco Javier Zubiaur Carreño: *Curso de museología*, 2004.
- [8] Josep Benítez, Miquel Pieras... [et al.]: *Inca. Guia dels pobles de Mallorca*, 6, Inca, 1999.
- [9] Llei núm. 6.568, *Butlletí Oficial de les Illes Balears*, Palma, 26 de març de 2003. <http://boib.caib.es/pdf/2003044/mp15.pdf> [consultat: 28/11/2014]

Un nou lloc d'interès geològic (LIG) per al patrimoni natural d'Inca

XV JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

Guillem Mas Gornals¹ i Damià Perelló Fiol²
Societat Geocientífica de les Illes Balears (GEOilles)
1: *masgornals@gmail.com*
2: *damiaperellofiol@gmail.com*

Paraules clau: crisi de salinitat messiniana, Pliocè, patrimoni geològic, lloc d'interès geològic, Illes Balears, Mediterrània occidental.

Resum. *S'estudia un interessant aflorament corresponent a l'erosió i sedimentació produïdes durant la crisi de salinitat messiniana ocorreguda a la Mediterrània ara fa 5,97-5,32 milions d'anys (Miocè terminal-Pliocè). L'aflorament mostra el contacte entre una unitat inferior, corresponent al moment de la crisi de salinitat (Messinià terminal erosionat), i una unitat superior, corresponent als sediments de la posterior inundació marina del Pliocè. Es proposa la catalogació de l'aflorament com a lloc d'interès geològic (LIG) i com a element patrimonial del municipi d'Inca. El treball està pensat tant per a la seva consulta científica-tècnica a efectes de protecció com per ésser una eina didàctica dirigida a docents.*

Keywords: Messinian Salinity Crisis, Pliocene, Geological heritage, Geosite, Balearic Islands, Western Mediterranean.

Abstract. *An interesting outcrop corresponding to erosion and sedimentation produced during Messinian Salinity Crisis occurred in the Mediterranean from 5.97 to 5.32 million years ago (Uppermost Miocene-Pliocene) is studied. The outcrop showing the contact between a lower unit, corresponding to the time of salinity crisis (Uppermost Messinian eroded), and an upper unit, corresponding to the sediments of the Pliocene marine reflooding. Cataloging as an interesting Geosite (LIG) and as geological heritage of the municipality of Inca is proposed. The work is intended both for scientific and technical consulting for protection purposes, and for being an educational tool aimed at teachers.*

1. Introducció

La crisi de salinitat messiniana és un esdeveniment major dins l'evolució de la Mediterrània que es caracteritza per la formació d'importants depòsits de sals i guixos (evaporites) tant a la seva zona abissal profunda com en les conques marginals, cosa que indica unes condicions de depòsit salines extremadament poc profundes (evaporació). Arran de la troballa d'evaporites a les planes abissals es va derivar la hipòtesi de conca profunda dessecada (fig. 1), segons la qual durant el Messinià a la Mediterrània s'hauria produït una caiguda del nivell del mar de més de 1.500 m (Cita, 1973; Hsü *et al.*, 1973, 1978).

Figura 1. Reconstrucció de la Mediterrània occidental dessecada durant el pic de la crisi de salinitat messiniana (segons R. Pibernat). Es pot apreciar la interconnexió entre illes i amb l'actual península Ibèrica (cercle)

Com a conseqüència de tal descens del nivell de la mar a la Mediterrània es produïx una forta erosió en els seus marges, en els quals es van excavar profunds canons erosius, en coincidència amb els principals sistemes de drenatge (rius Roine i Nil). La crisi de salinitat va tenir el seu origen pel tancament de les vies marines (passadissos Bètic i Rifeny) que comunicaven la Mediterrània i l'Atlàntic. L'edat d'inici de la crisi, quan comença l'erosió i precipitació de les evaporites, s'ha establert al voltant dels -5.97 Ma (Krijgsman *et al.*, 1999, Manzi *et al.*, 2013). La crisi

acaba definitivament amb la reinundació de la Mediterrània amb aigües de l'Atlàntic just al començament del Pliocè (-5,32 Ma, Krijgsman *et al.*, 1999), la causa va ser l'obertura d'una nova via marina (l'estret de Gibraltar) que no existia ni durant ni anteriorment a la crisi de salinitat, que va permetre el reompliment complet de la Mediterrània amb aigua marina procedent de l'Atlàntic.

La carretera que uneix Inca amb Sineu (Ma-6030), coincidint amb el seu pas per la finca de Son Bordils, mostra un aflorament d'edat Miocè terminal-Pliocè, corresponent a l'erosió i sedimentació produïda durant la retirada i tornada de la mar durant la crisi de salinitat ocorreguda a la Mediterrània, ara fa 5,97-5,32 milions d'anys.

L'excel·lència de l'aflorament, atesa la seva dificultat per observar afloraments corresponent a aquest esdeveniment geològic cap a l'interior de l'illa (singularitat), la representativitat de l'evolució geològica regional, així com el seu potencial d'ús social (didàctic, divulgatiu) fan que aquest aflorament presenti un especial interès.

El patrimoni geològic forma part del patrimoni natural que cal conservar, ja sigui mitjançant mesures de protecció i/o proposades en pro de l'ensenyament i/o difusió del coneixement; per a la qual cosa es proposa la catalogació de l'aflorament com a lloc d'interès geològic (LIG) i com a element del patrimoni natural del municipi d'Inca.

El present treball està pensat tant per a la seva consulta científica-tècnica a efectes de protecció com per ésser una eina didàctica dirigida a docents de secundària, batxillerat i a estudiants universitaris.

L'aflorament estudiat en aquest treball, juntament amb altres de l'illa de Mallorca, són objecte d'estudi dins de la tesi doctoral denominada "El registre estratigràfic del Messinià terminal i del Pliocè a l'illa de Mallorca. Relacions amb la crisi de salinitat de la Mediterrània", actualment en vies de realització per part d'un dels autors de la present comunicació (Guillem Mas) i dirigit pel Dr. Joan J. Fornós Astó, dins del programa de doctorat del Departament de Ciències de la Terra de la UIB.

2. Localització de l'aflorament

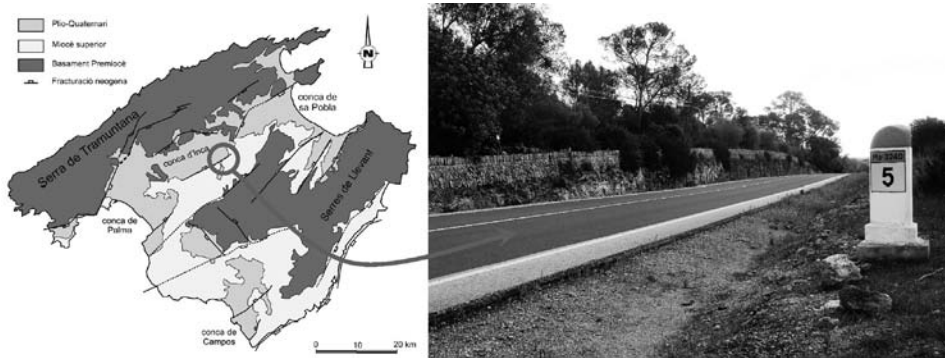

Figura 2. Aflorament de sa pleta de Son Bordils (Inca): localització en el mapa geoes estructural de Mallorca i vista general de l'aflorament

L'aflorament s'ubica al terme municipal d'Inca, en concret al km 5 de la carretera Ma-3240 (abans PM-324) que uneix Inca amb Sineu (coordenades: projecció UTM-WGS84 31 S x: 495749, y: 4392271, z: 76 m), a 500 m al NW de la convergència dels torrents des Rafal Garcés i de Vinagrella. El nom de l'aflorament correspon al topònim de *sa pleta* o *sa garriga* de *Son Bordils*. Es tracta de dues seccions paral·leles corresponents als talls laterals de la trinxera de desmunt posada al descobert per les obres d'anivellació durant la construcció la carretera, amb una llargària total de la secció d'uns 250 m i una altura màxima exposada d'uns 2 m, que en total ens proporcionen fins a uns 6 m de potència estratigràfica. La secció més completa s'observa al tall lateral en sentit cap a Inca (fig. 2).

3. Estratigrafia

De base a sostre a l'aflorament es poden observar (figs. 6 i 7):

- 3 m de calcàries obscures molt diagenitzades (fàcies Pont d'Inca, Garcia-Yagüe i Muntaner, 1968; Pomar *et al.*, 1983a). Presenten forta alteració (fig. 3, A) en forma de recristal·lització amb cristalls de colors obscurs de fins a 1 cm i esferes de cristalls aciculars radials (fig. 3, D), bretxes de dissolució i cavitats càrstiques amb espeleotemes (fig. 3, B). La roca original es troba totalment alterada i modificada per la diagènesi, però s'hi han pogut observar alguns restes d'estructures de laminació estromatolítica (fig. 3, C) i de traces fòssils en forma de tubs.
- 2 m de calcàries oolítiques de colors clars (blanques-grises) (fig. 4). Presenten les oolites molt ben conservades (fig. 4, detall). Contenen motlles de gasteròpodes i bivalves indeterminats. Laminació incipient. Cap a sostre passen a calcàries molt micrítiques amb miliòlids i petits gasteròpodes.
- 1,5 m de calcarenites grogues que formen una lumaquella de mol·luscs dels quals només es conserven els motlles, a excepció dels ostreïds i pectínids. Rebleixen les irregularitats que forma la superfície d'erosió que constituïa el contacte amb el nivell anterior (b). S'han

pogut identificar bivalves (*Ostrea* sp., *Cardium* sp., pectínids, cf. *Callista* sp.), gasteròpodes (*Conus* sp.), pues d'equinoïdeus i traces d'esponges perforants (*Entobia* isp.) (fig. 5).

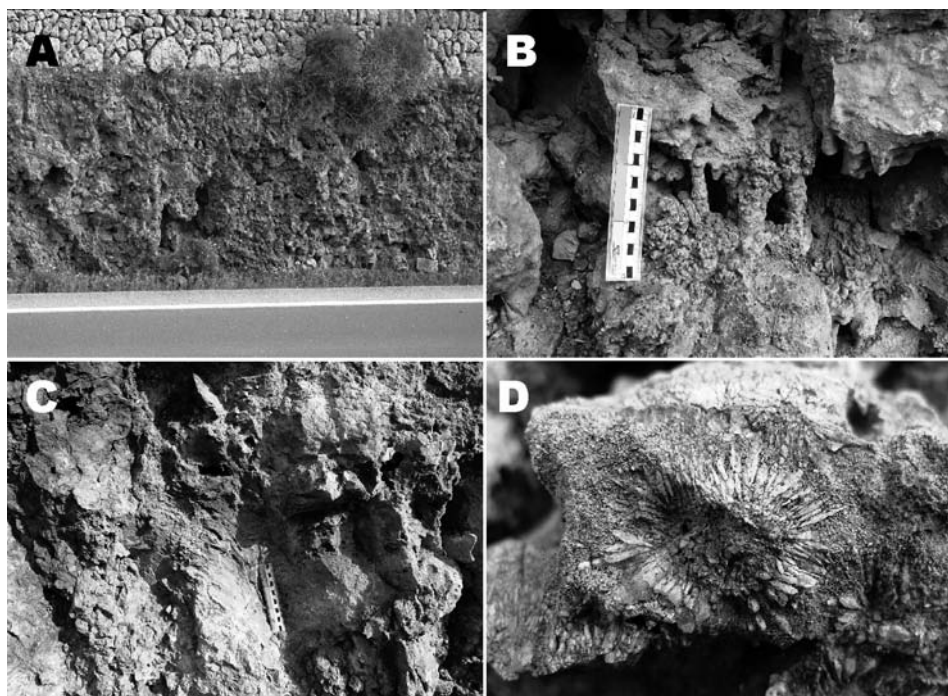

Figura 3. Calcàries obscures tipus Pont d'Inca del nivell (a): A. Fortament alterades per la diàgènesi; B. Cavitats amb espeleotemes; C. Restes de laminació estromatolítica; D. Recristal·lització

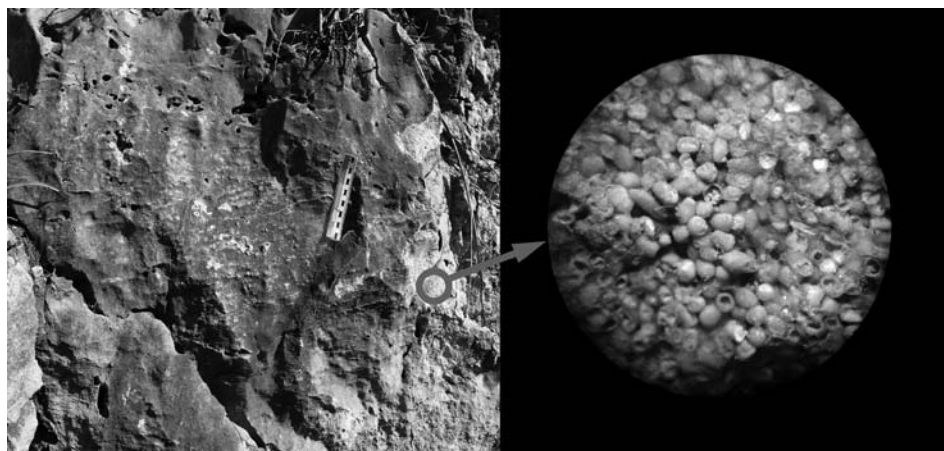

Figura 4. Calcàries oolítiques del nivell (b) i microfotografia (diàmetre 5 mm) mostrant l'estructura formada per oolites ben conservades

Cap al tram SE (direcció Sineu) del tall del desmunt de la carretera es pot observar que el nivell (c) es deposita directament sobre el nivell (a), la qual cosa ens indica que la superfície d'erosió finmessiniana ha arribat a afectar la totalitat del nivell (b).

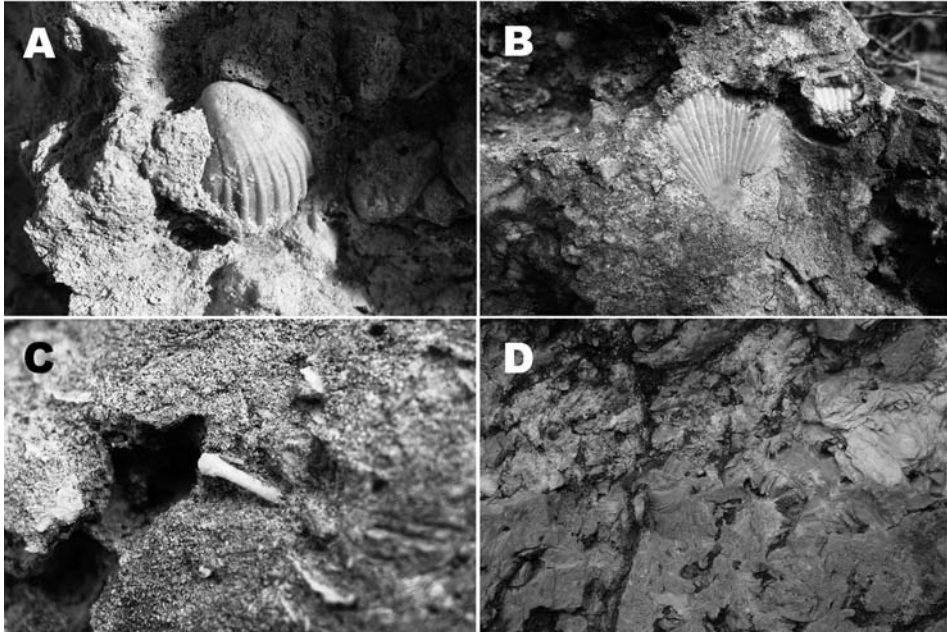

Figura 5. Fòssils marins característics del nivell (c): A. Motlle intern de *Cardium* sp. (*escopinya de gallet*); B. *Pectínid*; C. *Pua d'equinoideu* (*eriçó de mar*); D. Restes de valves d'ostres (*Ostrea* sp.)

Les unitats inferior (a) i superior (c) es presenten incompletes pel fet que en la primera no es veu la base perquè coincideix amb el límit inferior de l'excavació del desmunt de la carretera i el sostre de la segona està constituït per la superfície topogràfica actual.

Ateses las característiques litològiques, contingut paleontològic i relacions estratigràfiques (figs. 6 i 7), els nivells (a) i (b) s'atribueixen a la Unitat de Calcàries de Santanyí-Complex Carbonàtic Terminal (Esteban, 1979; Fornós, 1983), corresponent al Messinià final, mentre que el nivell (c) s'atribueix a la Unitat de Calcarenites de Sant Jordi (Pomar *et al.*, 1983) del Pliocè inferior, tenint en compte que, en un rebliment sobtat i complet de les conques a l'inici del Pliocè (Zanclià), alguns dipòsits biocalcarenífics litorals dels marges de les conques, és a dir part de les calcarenites de Sant Jordi situades a més altura sobre l'actual nivell de la mar, poden ésser cronostatigràficament equivalents (coetanis) als dipòsits més profunds (*Calcsiltites de Son Mir* o *Margues amb Amusium*) situats als depocentres de les conques (Mas, 2011, 2014).

4. Discussió (paleoambients)

En el cas que ens ocupa, els nivells inferiors (a) i (b), afectats per la superfície d'erosió messiniana (MES), correspondrien al Complex Carbonàtic Terminal (CCT, Esteban 1979), que es poden correlacionar amb l'evaporita marginal depositada abans del màxim erosiu de la baixada grossa del nivell marí (fig. 7).

Els dipòsits marins del nivell (c) superior correspondrien a la gran entrada de la mar a inicis del Pliocè, ja que apareixen de sobte i directament (sense cap tipus de transició) sobre la superfície d'erosió messiniana (MES). Aquests presenten una fauna i sedimentació marina molt litoral, que ens indiquen clarament un marge de conca (fig. 5).

Tota la unitat miocena observable a l'aflorament presenta una seqüència transgressiva litoral restringida, que aniria probablement de les condicions intermareals de la base fins a condicions

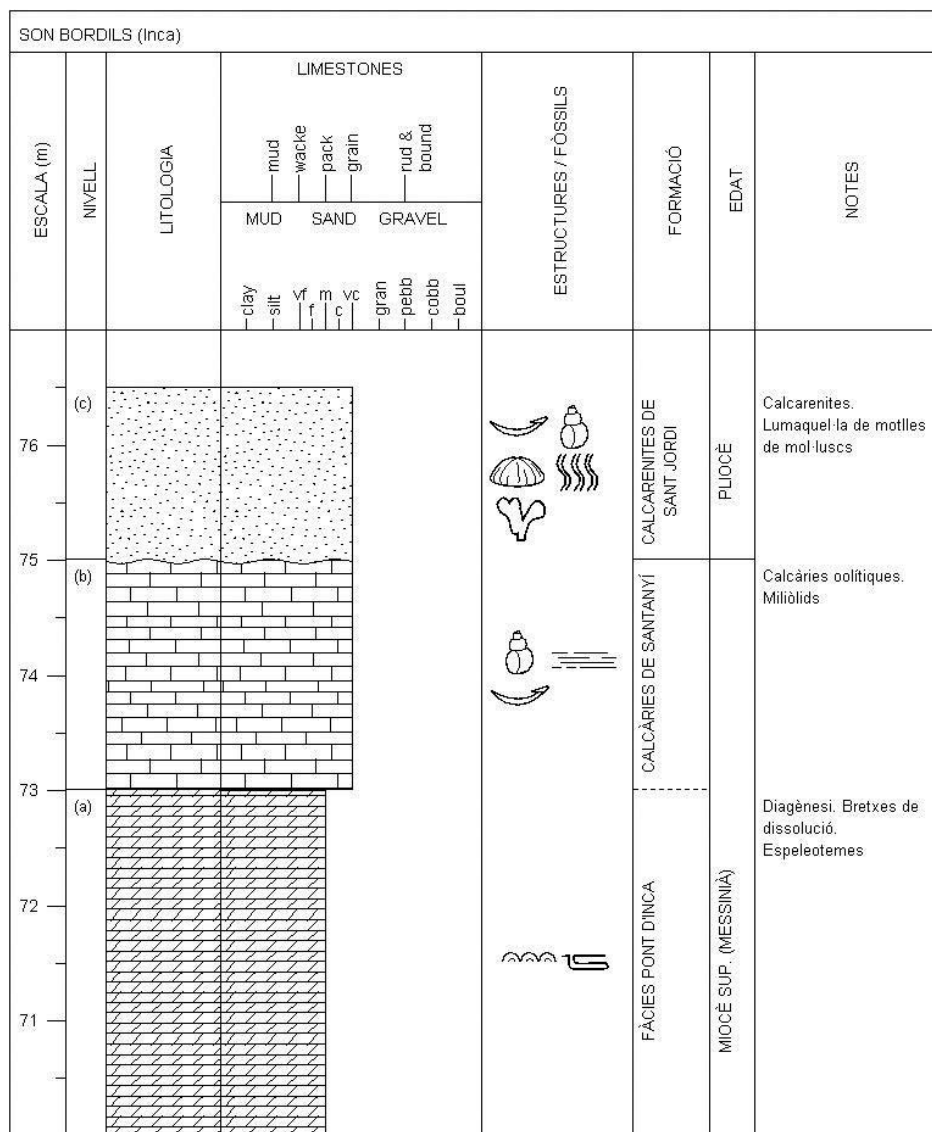

Figura 6. Columna estratigràfica de l'aflorament de sa pleta de Son Bordils

clarament submareals a sostre de la seqüència. Tot això, dins d'unes condicions diagenètiques força característiques, possiblement d'hipersalinitat.

Així, els dipòsits miocènics descrits corresponen a l'episodi de la crisi de salinitat messiniana que té lloc entre els 5,9 i 5,3 Ma causada pels tancaments dels passadissos Bètic i del Rift amb l'aïllament del mar Mediterrani de l'oceà Atlàntic.

Els estromatòlits són estructures organosedimentàries laminades adherides al substrat, producte de l'activitat metabòlica de microorganismes, principalment cianobacteris. Els microorganismes s'estratifiquen i van creixent a través del sediment que es va solidificant, mentre que moltes restes orgàniques són sepultades com a part de la laminació.

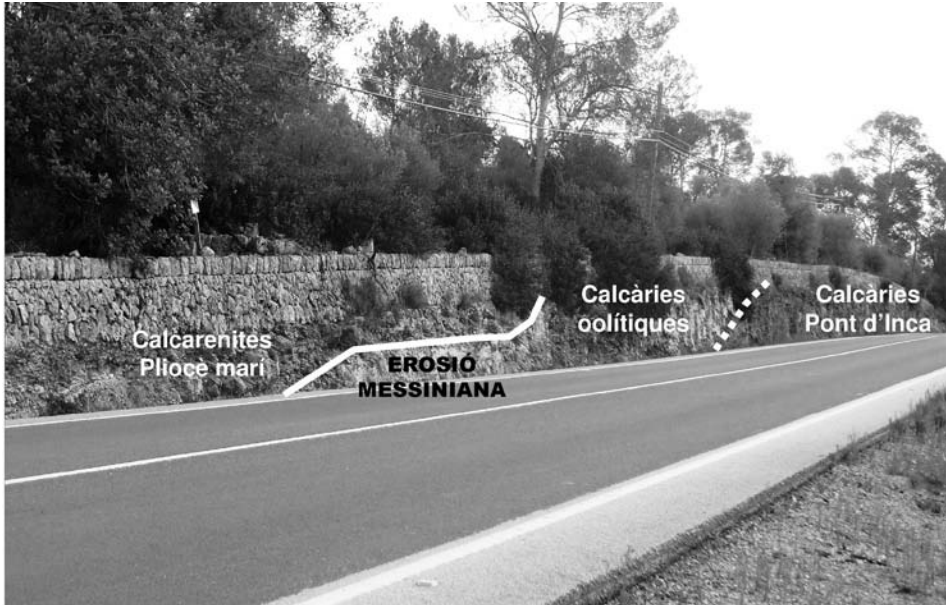

Figura 7. Vista general de l'aflorament amb indicació de les diferents unitats i superfícies localitzades

El creixement dels estromatòlits es troba sempre lligat a cossos d'aigua i necessita d'unes condicions fisicoquímiques de bona lluminositat i alta concentració de sals i nutrients, cosa que probablement passaria en plena crisi de salinitat messiniana. Per això s'ubiquen en aigües somes, amb un creixement òptim vers els 10-15 m de profunditat, principalment en ambients restringits (ambients hipersalins, badies tropicals...) i adoptant una organització en forma de colònies irregulars, formant vertaders esculls.

Per altra part, les calcàries apareixen afectades per dolomitització així com per altres processos de neomorfisme relacionats probablement amb les fases perieaporítiques corresponents al darrer estadi de la crisi de salinitat messiniana.

Per la seva part, el nivell pliocè forma part d'una seqüència marina transgressiva corresponent a una sedimentació marina litoral.

Els nivells massius d'ostreïdes es poden interpretar com a bioherms d'ostres. Aquests esculls d'ostres, típics dels ecosistemes dels estuaris, ens indiquen també que ens podríem trobar davant d'un ecosistema d'aquest tipus.

Des de la perspectiva paleoambiental el conjunt de sa pleta de Son Bordils suposa un model d'evolució que inclou des d'un ambient finimiocènic restringit d'aigües somes hipersalines (tipus *Sabkha*) amb esculls estromatolítics i oolites de caràcter tropical-subtropical, que se segueix després d'un breu episodi continental amb condicions diagenètiques molt especials, i finalment amb l'establiment d'un ambient marí molt litoral (Pliocè inicial).

5. Relació amb la falla de Sencelles

La falla de Sencelles constitueix el límit meridional de la conca sedimentària d'Inca, que presenta una direcció general SW-NE. Es tracta d'una falla inicialment de tipus extensional normal (Benedicto *et al.*, 1993; Benedicto, 1994; Gelabert, 1998; Silva *et al.*, 2001, 2005) que posteriorment a partir del Miocè final-Pliocè ha sofert una inversió tectònica cap a una falla de tipus direccional sinistra (Mas, 2013a, b; Mas *et al.*, 2014).

Les falles direccionals, a diferència de les falles normals i les inverses, es caracteritzen per un component principal de moviment horitzontal (lateral) que normalment provoca un esqueixament del terreny formant estructures transversals en part elevades a les zones de xoc (estructures positives o *push-up*) i d'altres d'enfonsades a les zones de separació (estructures negatives o *pull-apart*).

L'estructura i disposició de l'aflorament de sa pleta de Son Bordils (estructura transversal significativament elevada i lleugerament flexionada) podria estar condicionada per la seva coincidència amb un sector d'esqueixament transversal del terreny associat a una zona de xoc direccional de la falla de Sencelles (estructures *push-up*). Llavors, l'estructura en forma de promontori lleugerament elevat de l'aflorament constituiria una estructura compressiva tipus *push-up* formada per materials del Miocè terminal i Pliocè aixecats de forma subtransversal a la direcció principal de la falla de Sencelles.

L'elevació de l'aflorament (Messinià lleugerament plegat) així com la facturació del terreny pròxim (manifestada en forma canvis de direcció en forma de meandres pronunciats –doble S– del torrent de Vinagrella en el seu pas a només a 500 m de l'aflorament estudiat) observades vendrien explicades pel fet de coincidir amb una estructura resultat d'una zona del xoc direccional transversal de la falla de Sencelles (fig. 8).

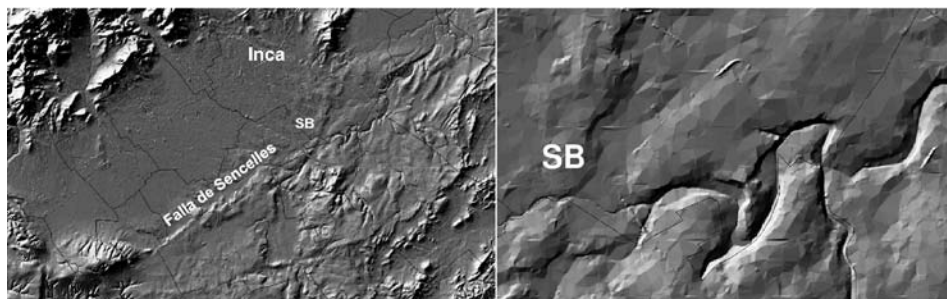

Figura 8. Situació de l'aflorament de Son Bordils (SB) en relació amb la falla de Sencelles.
Detall de les anomalies associades

L'acció de la falla de Sencelles hauria provocat la deformació dels nivells neògens adjacents a la falla de Sencelles permetent l'aflorament d'aquests nivells que normalment no són visibles a altres punts al trobar-se ocults sota els al·luvions quaternaris (Mas, 2013a,b; Mas *et al.*, 2014).

6. Patrimoni geològic

El *patrimoni geològic* està constituït pel conjunt de recursos naturals geològics de valor científic, cultural i/o educatiu, ja siguin formacions i estructures geològiques, formes del terreny, minerals, roques, meteorits, fòssils, sòls i altres manifestacions geològiques que permeten conèixer, estudiar i interpretar: a) l'origen i evolució de la Terra, b) els processos que l'han

modelada, c) els climes i paisatges del passat i present, i d) l'origen i l'evolució de la vida (Llei 42/2007, del patrimoni natural i biodiversitat).

Un lloc d'interès geològic (LIG) és un element del patrimoni geològic d'interès, pel seu caràcter únic i/o representatiu, per l'estudi i interpretació de l'origen i evolució dels grans dominis geològics, incloent els processos que els han modelat, els climes del passat i la seva evolució paleobiològica. Per extensió també s'aplica a l'àrea delimitada que aquest ocupa. Aquestes àrees hauran de mostrar, de manera suficientment contínua i homogènia en tota la seva extensió, una o diverses característiques notables i significatives del patrimoni geològic d'una regió natural (Díaz-Martínez *et al.*, 2008; García-Cortés i Carcavilla, 2009). Aquesta definició era també vàlida per a l'anterior denominació de punt d'interès geològic (PIG), denominació ara ja desaconsellada per no haver estat recollida en la vigent Llei 42/2007 de patrimoni natural i biodiversitat.

La valoració de l'afiorament d'Inca s'ha de realitzar des d'una triple vessant: i) el seu valor intrínsec (científic, geològic), ii) el valor lligat a la potencialitat d'ús social (didàctic, divulgatiu), iii) la valoració lligada a la necessitat de protecció (Cendrero, 1996; García-Cortés i Carcavilla, 2009) (fig. 9).

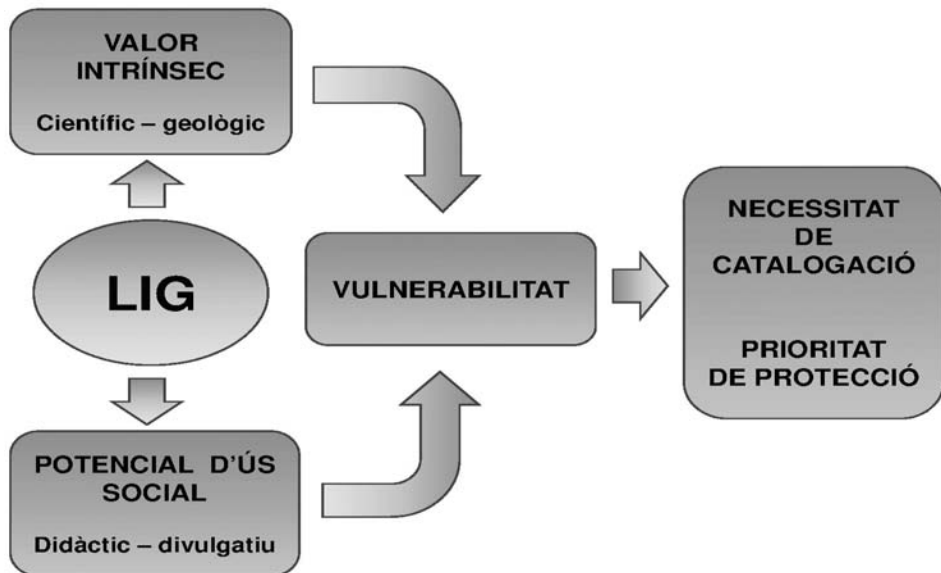

Figura 9. Esquema i components d'un lloc d'interès geològic (LIG) i la seva geoconservació

No obstant això, la necessitat o prioritat de protecció és un paràmetre a valorar un cop que s'hagin valorat els llocs pel seu interès intrínsec i de potencialitat d'ús, i això d'acord amb dos arguments: i) la prioritat de protecció és un aspecte crític a l'hora de proposar mesures a adoptar per les administracions competents de la gestió del patrimoni, per la qual cosa ha de tenir un tractament diferenciat i fàcilment comprensible pels seus responsables i tècnics; ii) en la valoració de la necessitat de protecció influeixen alguns paràmetres (com la proximitat a poblacions o la facilitat d'accés) que són comuns a la valoració de la potencialitat d'ús, però que juguen en sentit contrari, cosa que pot produir resultats equívocs si no es valoren per separat (García-Cortés i Carcavilla, 2009).

7. Potencial d'ús social

Actualment un dels principals objectius a les assignatures de ciències, que es recull als respectius currículums, és formar els alumnes a través del treball experimental en el qual han de tenir un paper protagonista en el procés d'ensenyament-aprenentatge.

En el cas de la geologia representa un repte poder trobar llocs on es puguin observar estructures geològiques senzilles que permetin als alumnes actuar com a geòlegs. En el cas de la zona d'estudi es tracta d'un tall geològic que ens permet treballar amb els alumnes diversos aspectes bàsics de la geologia i adaptar-los als diferents nivells educatius (programacions específiques).

L'aflorament presenta un clar potencial didàctic des dels enfocaments:

- *Estratigràfic*: per la seqüència visible al tall geològic (vegeu apartats 3 i 4 del present treball).
- *Morfoestructural*: influència i resultats de l'acció de la falla de Sencelles (vegeu apartat 5 d'aquest treball).
- *Paleontològic*: per la possibilitat de visualitzar diferents tipus de restes fòssils. La unitat pliocena mostra gran quantitat de fòssils marins fàcilment visualitzables *in situ* (vegeu apartat 3).
- *Històric-geològic*: com a recurs per explicar i interpretar esdeveniments de la història geològica local, regional i global de la Mediterrània (vegeu apartats 1 i 4).
- *Palaambiental*: exemplifica canvis ambientals ocorreguts a Mallorca i a la Mediterrània ara fa 5,9-5,3 milions d'anys (vegeu apartat 4).

Els diferents aspectes geològics que es poden treballar a l'aflorament pertanyen a diverses rames de la geologia (paleontologia, estratigrafia, història geològica...), això ens permetrà recollir i correlacionar diferents tipus de dades amb la finalitat d'aconseguir amb l'alumne una interpretació global.

Aquesta proposta educativa es pot adaptar tant als continguts curriculars d'assignatures de l'ensenyament secundari i batxillerat així com als continguts d'ensenyaments superiors universitaris (Geologia, Geografia física, Ciències de la Terra, Biologia, Geomorfologia, Gestió i Planificació de Patrimoni Natural...).

Material recomanat: lupa (x10 augments), carpeta dura, paper preferentment quadriculat, llapis, mapes geològics (Barnolas *et al.*, 1991) i topogràfics locals.

Per a la programació específica i desenvolupament de continguts es pot fer ús de la descripció i caracterització proporcionada en el present treball.

A causa de la seva ubicació en la mateixa carretera per la qual circulen molts cotxes, es recomana l'ús de guardapits reflectors i que la visita es realitzi en grups petits. En el cas dels centres educatius seria recomanable aprofitar les hores de desdoblament d'alumnes, d'aquesta forma es podrà realitzar la visita amb una millor seguretat.

8. Geoconservació

La *geoconservació* fa referència a la conservació del patrimoni geològic i la geodiversitat (Díaz-Martínez *et al.*, 2008). El patrimoni geològic forma part del patrimoni natural que cal conservar (Llei 42/2007). El sistema més important de conservació del patrimoni geològic és la protecció, entesa com el procés pel qual es delimita un espai natural, la gestió del qual té com a objectiu primordial la conservació dels seus valors naturals.

Un dels principals problemes als quals s'enfronta la geoconservació és l'excessiu desconeixement que existeix a la nostra societat sobre els processos geològics i els seus resultats, fins al punt d'ignorar la seva relació amb la biodiversitat, o el seu valor com a part del patrimoni natural (Guillen-Mondejar in Díaz-Martínez *et al.*, 2008). Per això es consideren adients tots els esforços en pro de l'ensenyament i/o difusió sobre el coneixement i característiques de l'aflorament que ara ens ocupa.

Atès l'alt valor intrínsec-científic de l'aflorament, així com el potencial d'ús social (didàctic-educatiu), tot unit a una alta vulnerabilitat, es proposa la catalogació de l'aflorament com a lloc d'interès geològic (LIG), com a element patrimonial del municipi d'Inca, dins la Xarxa Balear de Patrimoni Geològic i Hidrogeològic (Conselleria de Medi Ambient).

9. Conclusions

- L'aflorament de Son Bordils ens mostra el contacte entre una unitat inferior, corresponent al moment de la crisi de salinitat mediterrània (Messinià terminal erosionat), i una unitat superior, corresponent als sediments de la posterior reinundació de la Mediterrània per la mar del Pliocè.
- L'estructura i disposició de l'aflorament (estructura transversal significativament elevada i lleugerament flexionada) podria estar condicionada per la seva coincidència amb un sector d'esqueixament transversal del terreny associat a una zona de xoc direccional de la falla de Sencelles (estructures *push-up*).
- L'aflorament de sa pleta de Son Bordils constitueix un important LIG del municipi d'Inca, amb interès intrínsec (científic-geològic) i potencial d'ús social (didàctic-divulgatiu). LIG a afegir als altres proposat formalment als inventaris de LIG de les Illes Balears.

10. Referències bibliogràfiques

- [1] Barnolas, A. (dir.). (1991): *Mapa Geològic de España. Escala 1:50:000*. Hoja: 671 (39-26) Inca. Segunda serie - Primera Edición. Instituto Tecnológico Geominero de España (ITGE). Madrid. 68 pp. + 1 map.
- [2] Benedicto, A. (1994): Geología de la Cubeta de Inca (Mallorca): cartografía geológica e interpretación de los datos del subsuelo. *Bol. Soc. Hist. Nat. Balears*, 37, 15-25.
- [3] Benedicto, A., Ramos, E., Casas, A., Sàbat, F., Baron, A. (1993): Evolución tectosedimentaria de la cubeta neógena de Inca (Mallorca). *Rev. Soc. Geol. España*, 6, 167-176.
- [4] Cendrero, A. (1996): "El patrimonio geológico. Ideas para su protección, conservación y utilización", *El Patrimonio Geológico. Bases para su valoración, protección, conservación y utilización*. pp. 17-38. Madrid: Ministerio de Obras Públicas, Transportes y Medio Ambiente (MOPTMA).
- [5] Cita, M. B. (1973): Mediterranean evaporite: Paleontological arguments for a deep-bassin desiccation model. In: Drooguer, C.W (ed.). *Messinian events in the Mediterranean: colloquium held in Utrecht, March 2-4, 1973*; North-Holland Publishing Co., Amsterdam.
- [6] Díaz-Martínez, E., Guillén, F., Mata, J.M., Muñoz P., Nieto L. M., Pérez, F., De Santisteban C. (2008): "Nueva legislación española de protección de la Naturaleza y desarrollo rural: implicaciones para la conservación y gestión del patrimonio geológico y la geodiversidad", *Geo-Temas*, 10: 1311-1314.
- [7] Duran-Valsero, J. J. (2006): *Illes d'Aigua: Patrimoni Geològic i Hidrogeològic de les Illes Balears*, Madrid: Instituto Geològic y Minero de España-Conselleria de Medi Ambient. Govern Balear. 251 pp.
- [8] Esteban, M. (1979): "Significance of the upper Miocene coral reefs of the Western Mediterranean", *Palaeogeography, Palaeoclimatology, Palaeoecology*, 29: 169-188.

- [9] Fornós, J. J. (1983): *Estudi sedimentològic del Miocè terminal a l'illa de Mallorca*, Tesi de Llicenciatura. Universitat de Barcelona. 228 pp.
- [10] Fornós, J. J., Pomar, L. (1983): "Mioceno superior de Mallorca: Unidad calizas de Santanyí ("Complejo Terminal"). In: Pomar, L., Obrador, J., Fornós, J., Rodríguez-Perea, A. (eds.): *El Terciario de las Baleares (Mallorca - Menorca). Guía de las excursiones. X Congreso Nacional de Sedimentología, Menorca 1983*. Grupo Español de Sedimentología. pp 177-206. Palma de Mallorca.
- [11] Fornós, J. J., Marzo, M., Pomar, L., Ramos-Guerrero, E., Rodríguez-Perea, A. (1991): *Evolución tectono-sedimentaria y análisis estratigráfico del Terciario de la Isla de Mallorca*, I Congreso del Grupo Español del Terciario. Libro-Guía Excursión nº 2. Ed. F. Colombo. 145 pp. Vic.
- [12] García-Cortes, A., Carcavilla, L. (2009): *Documento metodológico para la elaboración del inventario español de lugares de interés geológico (IELEG). Versión 12. 18-05-2009*. Madrid: Instituto Geológico y Minero de España. Ministerio de Ciencia e Innovación. 61 pp. <http://www.igme.es/internet/patrimonio/novedades/METODOLOGIA%20IELIG%20V12.pdf>
- [13] García-Yagüe, A., Muntaner, A. (1968): *Estudio hidrogeológico del llano de Palma*. Ministerio de Obras Públicas. D.G.O.P. i S.G.O.P. 3 toms. Madrid.
- [14] Gelabert, B. (1998): *La estructura geológica de la mitad occidental de la isla de Mallorca*. Instituto Tecnológico Geominero de España. Ministerio de Medio Ambiente. Colección Memorias. Madrid. 129 pp.
- [15] Hsü, K. J., Cita, M. B., Ryan, W.B.F. (1973): The Origin of the Mediterranean Evaporites. In Ryan, W.B.F, Hsu, K. J., et al., *Init. Repts. DSDP*, 13, Pt. 2: Washington (U.S. Govt. Printing Office), 1203-1231.
- [16] Hsü, K. J., Montadert, L., Bernoulli, D., Cita, M.B., Garrison, R.E., Kidd R. B., Meleries, F., Muller, C., Wright, R. (1977): History of the Mediterranean Salinity Crisis. *Nature*, 267: 399-403.
- [17] Hsü, K. J., Montadert, L. et al. (1978): *Initial Reports of the Deep Sea Drilling Project*, 42A, US Govt. Printing Office, Washington. 1249 p.
- [18] Krijgsman, W., Hilgen, F. J., Raffi, I., Sierro, F. J., Wilson, D. S. (1999): Chronology, causes and progression of the Messinian salinity crisis. *Nature*, 400: 652-655.
- [19] Manzi, V., Gennari, R., Hilgen, F., Krijgsman, W., Lugli, S., Roveri, M., Sierro, F.J. (2013): Age refinement of the Messinian salinity crisis onset in the Mediterranean. *Terra Nova*, 0: 1-8.
- [20] Mas, G. (2011): "La pedrera des Monjos: 4 milions d'anys d'història geològica de Mallorca i la Mediterrània. De la crisi de salinitat messiniana a les platges i dunes del Pliocè-Quaternari", *Actes de les III Jornades d'Estudis Locals de Porreres, 2010. Col·lecció Patrimoni de Porreres*, 12. Ajuntament de Porreres, 51-60.
- [21] Mas, G. (2013a): "Efectes de desplaçament plioquaternari de la falla de Sencelles en relació amb la conca sedimentaria d'Inca." *XIII Jornades d'Estudis Locals d'Inca, 2012*. Inca, 23-24 de novembre de 2012. Ajuntament d'Inca, 19-29.
- [22] Mas, G. (2013b): "Evidències de desplaçament direccional de la falla de Sencelles (Mallorca)". In: Pons, G. X., Ginard, A. i Vicens, D. (eds.) *VI Jornades de Medi Ambient de les Illes Balears. Ponències i Resums*. Soc. Hist. Nat. Balears, 50-52.
- [23] Mas, G. (2014): *La sedimentació tipus Lago Mare (Messinià terminal) i la transgressió del Pliocè a la conca de Campos (Mallorca, Illes Balears). Relació amb la crisi de salinitat a la Mediterrània*. Memòria d'investigació. Departament de Ciències de la Terra de la UIB.
- [24] Mas, G., Gelabert, B., Fornós, J. J. (2014): "Evidencias de desplazamiento direccional de la falla de Sencelles (Mallorca, Islas Baleares)." In: J.A. Álvarez-Gómez & F. Martín González (Eds.): *Una aproximación multidisciplinar al estudio de las fallas activas, los*

- terremotos y el riesgo sísmico. Segunda reunión ibérica sobre fallas activas y paleosismología, Lorca (Murcia, España)*, 47-50.
- [25] Mas, G., Fornós, J. J. (2006): "Aportacions al coneixement del Neogen postorogènic de la cubeta sedimentària de Campos (Mallorca, Illes Balears, Mediterrània occidental)", *Boll. Soc. Hist. Nat. Balears*, 49: 67-81.
- [26] Pomar, L., Marzo, M., Barón, A. (1983): El Terciario de Mallorca. In: Pomar, L., Obrador, J., Fornós, J., Rodríguez-Perea, A. (eds.): *El Terciario de las Baleares (Mallorca - Menorca). Guía de las excursiones. X Congreso Nacional de Sedimentología, Menorca 1983*. Grupo Español de Sedimentología, 21-44.
- [27] Silva, P. G., González Hernández, F.M., Goy, J. L., Zazo, C. & Carrasco, P. (2001): Paleo and historical seismicity in Mallorca (Balears, Spain): a preliminary approach. *Acta Geol. Hisp.*, 36 (3-4), 245-266.
- [27] Silva, P. G., Goy, J. L., Zazo, C., Jiménez, J., Fornós, J. J., Cabero, A., Bardají, T., Mateos, R., González Hernández, F.M., Hillarie-Marcel, C., Bassam, G. (2005): Mallorca Island: Geomorphological evolution and neotectonics. In: Desir, G., Gutiérrez, F. & Gutiérrez, M. (eds.). *Sixth International Conference on Geomorphology. Zaragoza, September 2005. Field Trip Guide. Vol. II*, 433-472.

Aproximació al treball de Llorenç Maria Duran Coli a GESA

XV JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

Maria del Mar Llompart Morro¹ i Maria del Mar Martínez Sans²

1: tècnica en Gestió Patrimonial i Cultural

mimallompart@hotmail.com

2: historiadora de l'Art

mariachy82@hotmail.com

Paraules clau: Llorenç Maria Duran Coli, educació, GESA.

Resum. *El senyor Llorenç Maria Duran Coli és un dels màxims representants de la renovació educativa mallorquina. En apropar-nos a la seva figura ens hem adonat de l'escassetat de publicacions referides a ell. És per aquest motiu que, a través de la present comunicació, volem reivindicar la seva vida i obra, concretament els anys que van de 1956 a 1972, etapa en què estigué al servei de Gas y Electricidad SA (GESA).*

Keywords: Llorenç Maria Duran Coli, education, GESA.

Abstract. *Mister Llorenç Maria Duran Coli is one of the most important representative of the Majorcan educational renewal. When we've approached to his figure we have noticed the lack of publishing about him. It is for this reason that, with this communication, we want to reclaim his life and his work, particularly the years from 1956 to 1972, a period in which he was serving Gas y Electricidad S.A. (GESA).*

Introducció

Aquesta comunicació pretén ser una primera aproximació a la tasca realitzada pel senyor Llorenç Maria Duran Coli dintre de l'empresa GESA.¹ L'apropament en qüestió es durà a terme a partir de la revista interna de la dita empresa, el *Boletín editado por y para los empleados y obreros de GESA*,² la qual fou impresa entre el març de 1954 i el 1998. Ara bé, d'aquest període ens hem centrat en els anys compresos entre 1956 i 1972, moment en el qual Llorenç Maria Duran Coli estigué al servei de l'empresa.

1. Ressenya biogràfica³

Llorenç Maria Duran Coli (1903-1986) –com a fill del llibreter, editor i poeta Miquel Duran– es relacionà de ben prest amb la comunitat educativa i el cercle intel·lectual de l'illa. Això va encaminar les seves passes cap als estudis de Magisteri de la mà de l'inspector cap d'educació primària de les Balears, el senyor Juan Capó Valldepadrines, *alma mater* de la pedagogia renovadora mallorquina.

Una vegada finalitzats els estudis de Magisteri l'any 1923, treballà com a mestre al Col·legi Beat Ramon Llull d'Inca fins al 1925, any en el qual superà les oposicions a Barcelona. Dos anys després fou nomenat mestre nacional, moment en què començà a introduir la globalització decroliana,⁴ el quadern de rotació, els passejos i excursions de tradició institucionalista, a més de començar a aplicar el test de Binet.⁵ Publicà, així mateix, diferents articles a revistes com *Ca Nostra*, *El Colegial* d'Inca, *El Día Gráfico* o *El Magisterio Balear*.

L'any 1929 arribà destinat a l'escola de Sencelles, on començà a aplicar amb força la nova metodologia pedagògica. Això contribuï al fet que en poc temps aquest centre es convertís en

1 L'empresa GESA es fundà el 12 de maig de 1927 arran de la fusió de dues companyies: Sociedad de Alumbrado por Gas i La Palma de Mallorca, Compañía Mallorquina de Electricidad. Poc després, en el 1929 i fins al 1952 estigué a càrrec de dues societats nord-americanes: la United Utilities and Service Corporation i la Consolidated Electric and Gas Company. No foren anys fàcils per a la companyia, que hagué de fer front a una crisi econòmica (manca de carbó), un moviment obrer i un conflicte bèl·lic de caràcter civil que provocà restriccions de consum i requisaments militars. Aquest període de direcció estrangera finalitzà amb la incorporació de l'empresa a l'Institut Nacional d'Indústria (INI), circumstància que possibilità un període de gran expansió a les Illes. L'any 1983 el Consell d'Administració de l'Institut aprovà traspasar a l'Empresa Nacional de Electricidad SA (ENDESA) les participacions de GESA, ENHER, UNELCO, ENECO, UEFSA i ENCASUR, i es conformà el Grup ENDESA.

2 Custodiat al Fons Històric de la Fundació Endesa a les Illes Balears.

3 Per a més informació sobre la vida i l'obra del senyor Llorenç Maria Duran Coli es pot consultar Antonio Juan Colom Cañellas: "Don Llorenç Maria Duran i Coli: sus aportaciones a la renovación educativa mallorquina", *Educación i cultura: revista mallorquina de pedagogia*, 5-6, 1982, 144-183 i Antonio Juan Colom Cañellas: "Inca i la renovació educativa", *II Jornades d'Estudis Locals*, Inca, 1996, 9-23.

4 Corrent educatiu creat el 1907 pel metge i psicòleg Ovide Decroly. Es tracta d'un nou corrent pedagògic que donà a conèixer l'anomenada "escola de la vida, per la vida". En aquest corrent imperen els principis de llibertat i d'educació dins la realitat vital del nin, tenint en consideració els seus interessos per arribar al seu màxim grau de desenvolupament. Per dur-ho a terme cerca crear un ambient en el qual l'infant trobi motivacions sense coacció a partir d'activitats dirigides pel professorat, el qual les adaptarà en funció de l'edat, el sexe, la salut i l'estat psicològic de cada nin.

5 Fou una creació del pedagog, grafòleg i psicòleg francès Alfredo Binetti (1857-1911). Inicialment dissenyà *el test de predicció del rendiment escolar* –en col·laboració amb Théodore Simon–, que fou la base per al posterior desenvolupament dels tests d'intel·ligència. El test de Binet consisteix en la realització d'una sèrie de tasques de complexitat creixent que permeten descobrir l'edat mental del nin i així identificar els alumnes que requerien una educació especial. El mateix Binet fou conscient de les limitacions dels resultats, ja que es donen diferents tipus d'intel·ligència que no poden estudiar-se quantitativament, sinó qualitativament. A causa d'això, Binet revisà l'escala resultant de les seves investigacions fins al 1911, any de la seva mort. El test tingué una molt bona acollida per ser de fàcil i de ràpida aplicació. Cal matisar que en el 1916 l'americà Stanford Lewis Terman revisà, adaptà i modificà l'escala Binet-Simon, que aleshores passà a denominar-se test Stanford-Binet.

una fita obligada per a totes les autoritats acadèmiques del país i punta de llança de la renovació educativa mallorquina.

Amb l'esclat de la Guerra Civil Espanyola fou empresonat per conducta irreligiosa i propagandista d'esquerres, acusacions de les quals va ser absolt per falta de proves, però que no va impedir que patís onze mesos a un camp de treballs forçats i que fos separat del cos estatal de mestres.

Després de ser expulsat de l'àmbit educatiu es refugià en el negoci familiar de la llibreria-impremta, el qual li permeté seguir mantenint el contacte amb el món de l'educació gràcies a la creació i publicació de material escolar de gran èxit nacional. No obstant això, la vigilància de les faccions falangistes i de la censura foren constants, la qual cosa va fer que fos multat amb 10.000 pessetes per una infracció administrativa en una de les seves publicacions.

Ara bé, tot i no poder exercir com a mestre nacional, l'orde franciscà d'Inca –de caràcter liberal– el va reintroduir al Col·legi Beat Ramon Llull, a on inicià de forma discreta una renovació pedagògica introduint el material avaluador d'Alexandre Galí. En aquesta segona etapa al centre i gràcies a la seva constant autoformació, trobà una forma indirecta d'actuar dins la pedagogia a través de la psicologia, branca del coneixement que li permeté la creació al col·legi d'Inca del primer laboratori escolar de psicologia aplicada a Mallorca i la utilització de diversos tests i tasques d'orientació professional.

En el 1956 ingressà a GESA per organitzar el seu Departament de Formació i Selecció de Personal, cosa que suposà que s'iniciés en camps desconeguts per ell fins al moment, com en la psicologia del treball i en l'organització empresarial. Ara bé, cal dir que en el 1958 rebé l'amnistia, per la qual cosa tornà –simbòlicament– al magisteri. Fou destinat a l'escola d'Alp, també a la Cerdanya, a on prengué possessió per sol·licitar el mateix dia l'excedència. En la seva gestió professional a GESA destacà per la creació d'escoles per als fills d'obrers, la conciliació entre la vida laboral i l'aprenentatge, la formació de capatassos i d'obrers en general.

Finalment, l'any 1972 es jubilà a GESA, tot i que continuà amb la seva activitat professional a través del seu gabinet psicològic gairebé fins a la seva mort en el 1987.

2. La creació d'escoles per a fills d'obrers

2.1. Escoles de Primera Ensenyança

Al final de la dècada dels 50 del segle passat GESA, en un període de gran expansió per a l'empresa,⁶ dugué a terme en un temps rècord –uns setze mesos– la construcció de la central tèrmica del Port d'Alcúdia (fig. 1). Dintre d'aquest projecte també es procedí a la construcció d'un poblat per als seus treballadors i fou, precisament, en aquesta central i en aquest moment quan es crearen les pioneres Escoles de Primera Ensenyança de GESA. Dits centres educatius serviren de model, a principi dels anys 60, per a la creació de les escoles del poblat de Nostra Senyora la Verge de la Llum de la central I de Palma (fig. 2). Cal esmentar que aquesta educació anava totalment finançada per GESA.

6 Arran de la incorporació de GESA a l'Institut Nacional d'Indústria (INI), l'empresa gaudí d'un dels períodes més pròspers de la seva història: es produí l'expansió a l'illa de Menorca i a les Pitiüses, la construcció de la central del Port d'Alcúdia, la de Maó i la de Sant Joan de Déu, així com la posada en funcionament de múltiples subestacions entre altres avanços.

Les escoles del Port d'Alcúdia⁷ foren inaugurades el curs 1961-62, amb 35 nins i 35 nines matriculats (fig. 3). Els responsables del Pla d'Ensenyança eren: Llorenç Maria Duran Coli (director-assessor tècnic de les escoles i psicotecnòleg de l'empresa), Joan M. Albertí Salas (representant i enginyer-cap de la central), Tomàs Samuel Vilaire Blanch (cap d'estudis i mestre nacional d'Ensenyança Primària per a nins), sor Francisca Ferriol Jordà (mestra de Primera Ensenyança per a nines) i sor Pilar García Azpeitia (responsable del parvulari i infermera).

Per escoles de primera ensenyança s'ha d'entendre aquelles que reunien el nivell d'iniciació –en el qual trobem les escoles maternals (fins als 4 anys) i de parvuls (4-6 anys)– i la primera ensenyança pròpiament dita. Quant a aquesta darrera englobava l'ensenyança elemental (6-10 anys) i la de perfeccionament (10-12 anys). Durant el franquisme, els alumnes de 10 anys podien elegir entre el cicle de perfeccionament i el batxillerat, la qual cosa possibilitava una doble via; una per a les elits de batxillerat i una altra, la de perfeccionament [1], per a les classes amb menys recursos. No obstant això, a partir de l'any 1965 [2] la primera ensenyança s'allargà a vuit cursos –permetia l'escolarització fins als 14 anys– i mantingué, encara, la doble via fins a la reforma educativa de 1970.

El parvulari d'Alcúdia es trobava lligat a l'escola de nines,⁸ mentre que a Palma funcionava com una unitat independent. L'ensenyança al parvulari anava encaminada a assolir la iniciació a la lectura, el càlcul i l'escriptura mitjançant el mètode Montessori.⁹ Ara bé, a part dels coneixements bàsics, es duïen a terme jocs per fomentar l'atenció i l'observació, activitats per afavorir la interrelació, classes de dibuix espontani, etc. Ja en aquest nivell el psicotecnòleg de l'empresa, Llorenç Maria Duran Coli, aplicà diferents tipus de tests adaptats a cadascuna de les edats (Illinois,¹⁰ Raven,¹¹ Otis petits,¹² Gooddenough...¹³) per tal de determinar les notes caracterials, el grau de desenvolupament mental i el conscient intel·lectual de l'alumnat, per així tractar-lo d'acord amb les seves aptituds. Com podem veure al llarg d'aquest article, Duran i GESA promogueren una educació personalitzada, adaptant els mètodes pedagògics a les necessitats reals de cada alumne.

Respecte a la primera ensenyança, en primer lloc cal fer esment que durant el franquisme no es donà la coeducació, és a dir, el sistema educatiu distingia un tipus de formació per a les nines i un altre per als nins, d'aquí que a les instal·lacions educatives dels poblats de GESA diferenciem

7 Quant a les escoles del poblat de Palma, aquestes entraren en funcionament el curs 1963-64 amb 73 alumnes.

8 Cal recordar que no fou fins a la Ley General de Educación y Financiamiento de la Reforma Educativa de 4 de agosto de 1970 quan l'educació passà a ser mixta.

9 Mètode ideat l'any 1912 per l'educadora italiana Maria Montessori. Aquest posa èmfasi en l'activitat dirigida pel nin i en l'observació clínica del professorat per adaptar l'entorn d'aprenentatge de l'infant al seu nivell de desenvolupament. Es pretén així alliberar el potencial de cada al·lot perquè es desenvolupi en un ambient estructurat.

10 També conegut com a Test Illinois d'Aptituds Psicolingüístiques. És un tipus de test destinat a detectar les dificultats en el procés de comunicació (sobretot deficiències en la percepció, interpretació o transmissió) i que són una de les causes més freqüents a la majoria de problemes d'aprenentatge escolar. Així mateix, els resultats mostren les habilitats que poden servir per corregir les deficiències en la comunicació. Aquest tipus de test està conformat per dos subnivells: el nivell representatiu –que avalua la comprensió, associació i expressió auditiva i visual– i el nivell automàtic –que analitza la memòria seqüencial visuomotora i auditiva, i la integració visual, gramatical i auditiva.

11 Test de matrius progressives creat el 1938 per J. C. Raven. Serveix per mesurar la intel·ligència i la capacitat intel·lectual per mitjà de la comparació de formes i el raonament per analogies.

12 Test desenvolupat per Arthur S. Otis que serveix per mesurar la capacitat intel·lectual del subjecte amb un nivell cultural baix o mitjà. Mesura diferents aspectes de la intel·ligència com són el raonament deductiu i inductiu o el coneixement lèxic, entre d'altres.

13 El Test de Goodenough és una tècnica amb què, a partir de l'anàlisi de la representació de la figura humana realitzada pel nin, es pot mesurar la intel·ligència general i la personalitat del petit autor. Tot i que la prova es recomana per a nins d'entre 3 i 10 anys, a les escoles de GESA s'aplicava tan sols a menors de 7 anys.

entre escoles de nines i escoles de nins. En el nivell d'estudis primaris, en principi nines i nins cursaven les mateixes assignatures, si bé amb distinta orientació. En el cas de les nines es prioritzava la sensibilitat per sobre de l'intel·lecte, la intuïció per sobre de la raó i la pràctica per sobre de la teoria. Això en l'àmbit pràctic es materialitzava en el cas de l'Educació Física, formant els nins com a soldats i les nines com a mares; a l'assignatura d'Història –que era una matèria formativa de “l'esperit nacional”– als nins es recalcava la virilitat dels herois espanyols, i a les nines es profunditzava en les virtuts femenines de dones com Isabel la Catòlica o santa Teresa de Jesús. No obstant això, les diferències de gènere es remarcaven més en les activitats de tipus manual. En aquest sentit les assignatures escolars, en especial les denominades ensenyances de la llar, eren exclusives per a les nines, ja que tenien l'objectiu de formar les joves estudiants per al seu destí com a esposes i mares [3]. A més, cal tenir en compte que la política educativa franquista no es preocupà de dissenyar un sistema escolar diferent del preexistent, l'educació tan sols interessava al règim com a vehicle transmissor de la ideologia nacionalcatòlica, sense prestar atenció en excés a l'organització i estructura interna. És per això que les reformes educatives se centraren en una única idea, l'educació havia de ser catòlica i patriòtica [4].

Evidentment les escoles de GESA seguiren la normativa estatal, però en elles es deixà entreveure un alt grau d'innovació docent. El programa educatiu es trobava enfocat al desenvolupament del potencial intel·lectual del nin a partir de la motivació i l'estimulació per part del professor, que era considerat un guia. Així, s'impulsaven les classes pràctiques i les excursions per tal de verificar les explicacions que s'havien fet a classe i fer-ne de noves en l'escenari real dels esdeveniments, així com despertar la curiositat dels alumnes i que aquests es plantejessin noves preguntes. A més, la comunicació entre el professor i els alumnes era més directa (fig. 4), es donava major importància al treball en equip, a les facultats creatives (pintura, dibuix, modelatge...) i a la superació personal mitjançant concursos escolars, entre d'altres. Una mostra de tot això són els estudis que es realitzaven dels fenòmens atmosfèrics i la manipulació d'aparells elèctrics. Quant al primer, cada dia –a les deu– es dedicava un temps a l'estudi dels esdeveniments climàtics: els alumnes per grups i amb l'ús d'aparells propis d'un observatori llegien la temperatura, la direcció i intensitat del vent, la pluviositat, etc.¹⁴ Pel que fa al segon, a través de la manipulació d'aparells d'electricitat s'iniciaven dintre de la matèria de la física a manera de joc. Respecte a l'ús d'aquest material científic, cal destacar que el senyor Duran sempre va procurar equipar les aules amb la més puntera tecnologia.

Seguint en la línia de l'ús de tests per tal de personalitzar l'aprenentatge i avaluar el nivell d'aquest, Duran també ho aplicà a la primera ensenyança. Ara bé, hi havia una novetat, es duien a terme dos tests de Galí¹⁵ al llarg del curs –un a l'inici i un altre al final– per tal d'avaluar el desenvolupament cognitiu de l'alumnat (l'edat i quocient pedagògic, el quocient d'eficiència, l'adquisició de coneixements en les distintes matèries i l'avanç o el retard en mesos sobre els coneixements típics que ha de tenir l'alumne segons la seva edat). Per tal de demostrar l'efectivitat tant de la innovació educativa com l'ús d'aquests tests, oferim els resultats del curs 1963-64 de les escoles del poblat de Palma, curs en què foren inaugurades les citades escoles. Els resultats dels tests dels alumnes a l'inici del curs foren descoratjadors pel greu endarreriment que tenien en relació amb la seva edat. La mitjana d'edat natural de les nines era de 9 anys i

14 Els resultats extrets d'aquestes pràctiques eren transmesos a l'Institut Nacional de Meteorologia per elaborar les informacions meteorològiques de l'illa de Mallorca.

15 Alexandre Galí (1886-1969) fou un historiador, lingüista i pedagog espanyol, i un dels primers introductors i experimentadors de l'escola activa. Els seus tests analitzen –a partir de texts de diversa dificultat– la fluïdesa lectora – paraules per minut– i la comprensió del text –mitjançant preguntes referides a la mateixa lectura. A part, Galí considerava que els tests havien de convertir-se en treball escolar i el treball escolar en tests perquè creia fermament que els nins només mostraven les seves capacitats quan actuaven en una escola espontània.

5 mesos, mentre que els seus coneixements donaven una mitjana de 6 anys i 2 mesos, és a dir, portaven un retard de 36 mesos. Quant als nins, el resultat fou manco desastrós, l'endarreriment fou de 31 mesos, és a dir, l'edat pedagògica era de 6 anys i 6 mesos, mentre la natural era de 9 anys i un mes. No obstant això, els tests de final de curs mostraren una recuperació admirable, les nines havien recuperat 14 mesos i els nins 15, fet que, sumat als 7 mesos que durava el curs, representava un avanç d'uns 20 mesos.

Tota aquesta innovació educativa anava encaminada a la preparació dels alumnes tant per a la seva continuació a l'ensenyança mitjana com per a la vida si aquests no realitzaven el batxillerat. No obstant això, els esforços de GESA i del senyor Duran se centraren a fomentar l'accés als estudis mitjans i superiors a través de, com veurem tot seguit, la instauració del batxillerat elemental al poblat del Port d'Alcúdia i la concessió de beques.

2.2. El Col·legi Lliure d'Ensenyança Mitjana: el batxillerat elemental

Amb la creació del poblat i les escoles del Port d'Alcúdia es feia necessària la instauració del batxillerat elemental per tal que l'alumnat de GESA-Alcúdia no hagués de desplaçar-se a Inca per poder-lo dur a terme. És per aquest motiu que l'empresa acordà en el Consell de 2 d'abril de 1963 establir per al següent curs el Pla d'Ensenyança Mitjana Lliure. L'objectiu era aconseguir en el curs 66-67 els quatre cursos de batxillerat elemental i per a tal fi s'habilitaren noves aules, a més d'ampliar les instal·lacions existents. Així el setembre de 1963 s'inaugurà el primer curs de batxillerat al poblat d'Alcúdia amb 10 alumnes –8 nins i 2 nines–. Cal matisar que, aquesta formació anava subvencionada en un 66 % per l'empresa i la resta, a càrrec dels pares.

El batxillerat [5] durant els anys aquí tractats s'estructurava en dos nivells: el batxillerat elemental i el batxillerat superior. Al primer, s'hi podia accedir a partir dels 10 anys i després d'haver superat una prova d'ingrés.¹⁶ Aquest cycle inicial consistia en quatre cursos i una revàlida –anomenada revàlida de Quart– que els alumnes de GESA, amb la instauració del batxillerat al poblat, realitzaven a l'Institut Ramon Llull de Palma com a alumnes lliures.¹⁷ Aquest primer cycle de batxillerat permetia cursar el segon cycle, però també accedir a altres estudis així com a determinats càrrecs de l'Administració pública o d'empreses privades. D'altra banda, el batxillerat superior¹⁸ –que constava de dos cursos i una revàlida en finalitzar, la revàlida de Sisè– facultava els alumnes per accedir al curs preuniversitari i després, una vegada superada la prova de maduresa [6], a la Universitat. Ara bé, l'any 1956 [7] s'instaurà un cycle superior de dos anys per al batxillerat laboral elemental¹⁹ –de cinc anys. Aquest tenia quatre branques: agrícola-ramader, industrial i mineria, marítim pesquer i administratiu. La seva funció era preparar l'alumnat per a les escoles tècniques superiors.²⁰ Pocs temps després s'establí un sistema de convalidació entre els dos tipus de batxillerat [8].

16 Aquesta prova d'ingrés es duia a terme per part dels alumnes de GESA al Col·legi Beat Ramon Llull d'Inca fins a la instauració del batxillerat elemental al poblat del Port d'Alcúdia.

17 L'accés a aquest tipus de proves es feia com a alumne lliure o col·legiat.

18 Es dividia en dues branques: ciències i lletres.

19 Naix l'any 1949 com a alternativa a l'universitari.

20 No obstant això, a la pràctica es podia accedir a qualsevol estudi superior a través de la realització del curs preuniversitari i de la prova de maduresa. España. Ley 19/1962, de 21 de julio, sobre el Acceso a los Bachilleratos Laborales Elementales y Superiores a las enseñanzas técnicas y universitarias. *Boletín Oficial del Estado*, 23 de julio de 1962, núm. 175, 10264.// España. Ley 24/1963, de 2 de marzo, sobre modificación de la Ley de la Ordenación de la Enseñanza Media en cuanto a las pruebas de grado y de madurez. *Boletín Oficial del Estado*, 5 de marzo de 1963, núm. 55, 3747.

Ambdós batxillerats foren vàlids fins a l'any 1967 quan, a causa del debilitament del batxillerat laboral, s'instaurà el batxillerat general, que s'estructurava en quatre anys de primer cicle i dos de cicle superior [9]. Aquest es dividia en tres modalitats: ciències, lletres i tècnic.²¹

Les assignatures impartides al poblat del Port d'Alcúdia eren les del pla estatal: Geografia, Matemàtiques, Llengua Espanyola, Dibuix, Ciències Naturals, Religió, Formació de l'Esperit Nacional, Educació Física i Esportiva, Llar, Idioma (anglès), Història, Física i Química, i Llatí.

Cal tenir en compte quan ens apropem a la història de l'educació espanyola que la principal funció del batxillerat durant el franquisme fou la de servir com a mitjà formatiu de la futura classe dirigent, la qual rebria amb aquest nivell educatiu una formació ideològica molt precisa. Era un filtre selectiu de minories de la burgesia i canal de formació i reclutament dels ideòlegs/dirigents nacionalcatòlics de la futura societat. Per tant, el batxillerat i la posterior formació superior no es concebia per a la majoria de la ciutadania, eren pocs els qui hi accedien i els qui ho feien rebien, tot i que ja es donava en els nivells inferiors, una educació molt marcada per tres tipus d'ensenyança; la religiosa, la patriòtica i la cívica. L'educació fou i és un instrument molt eficaç per, ràpidament, influir en la transformació d'una societat i en la formació intel·lectual de les futures classes directores, i això es tingué molt en compte en els anys del règim dictatorial espanyol [10]. És per això que cal valorar la tasca duta a terme pel senyor Duran i GESA, ja que permeté a successives generacions accedir a una formació que –en principi– no es trobava a l'abast de tots.

Retornant al poblat de GESA, el professorat estigué constituït pel senyor Antonio de Armerteras Costosa (batxiller oficial administratiu), Pablo Barceló Capó (maquinista naval i cap de torn), sor Antònia Bibiloni Cifre (mestra de primera ensenyança), Onofre Cabrer Ros (maquinista naval i subcap central), Isabel Forteza Pericàs (instructora de la selecció femenina), sor Francisca Ferriol Jordà (mestra de primera ensenyança), Emilio Gascón Casaus (pèrit industrial i subcap de manteniment elèctric), Francisca Gual de Albertí (llicenciada en Filosofia i Lletres), Gabriel de Hevia Oliver (maquinista naval i mecànic ajudant d'electricista especialista en quadres elèctrics), el reverend Miquel Llompart Torrens (vicari del Port d'Alcúdia), Carlos Megnaschi González (encarregat d'assumptes generals), Antonio Murcia Ferrándiz (maquinista naval i cap de torn), Jaime Nicolau Fe (maquinista naval i cap de torn), Manuel Ortega Cirer (ajudant d'electricista especialista en quadres elèctrics), Ricardo Queralt Banch (pèrit industrial i subcap de manteniment mecànic), Jaime Salvá Cerdá (llicenciat en Ciències Químiques i cap de laboratori químic), Fernando Vidal Villalonga (batxiller i cap de resultats), Tomas S. Vilaire Blanch (mestre nacional) i Mateo Viver Ventayol (batxiller i oficial administratiu). Per a aquest nivell també es continuà amb el sistema de disposar de més d'un professor per assignatura, ja que permetia sempre l'assistència d'un docent a l'aula i no perdre hores lectives.

Tot i no disposar d'exemples concrets respecte a les innovacions metodològiques aplicades al batxillerat, creiem que el senyor Duran seguí aplicant les seves idees sobre l'ensenyament per tal de motivar l'alumnat i que aquest pogués desenvolupar tot el seu potencial intel·lectual. Una mostra d'això són els resultats escolars dels alumnes del poblat del Port Alcúdia que es presentaren a la revàlida de Quart; mentre que el percentatge general d'aprovat era del 50-60 %, el de l'alumnat de GESA era del 94 %.

21 Aquest estudi conclou l'any 1972, és per això que cal esmentar el fet que l'any 1970 es dugué a terme una nova llei d'educació que modificà novament l'ensenyança mitjana. Per a més informació: España. Ley 14/1970, de 4 de agosto, General de Educación y Financiamiento de la Reforma Educativa, *Boletín Oficial del Estado*, 6 de agosto de 1970, núm. 187, 12525-12546.

D'altra banda, cal tenir en compte que GESA concedia anualment beques per a la formació dels treballadors de l'empresa i per als seus fills. Hi havia tres tipus de beques; les de grau elemental –batxillerat, estudis eclesiàstics,²² peritatge mercantil, mestratge mercantil...–, mitjà –acadèmia militar, peritatge industrial, aparelladors, nàutica, ajudant d'enginyeria...– i superior –carreres universitàries i tècnics superiors. La quantia econòmica atorgada era diferent en funció del nivell; les ajudes del curs 1959/60 al 1963/64 –ambdós inclosos– eren de 2.500 pessetes per a cadascuna de les beques de grau elemental, 4.000 per a les de grau mitjà i 22.500 per a les de grau superior. A partir del curs 1964/65 i fins al 1966/67 –ambdós inclosos– es concedien 3.000 pessetes per al grau elemental, 9.000 per al mitjà i 27.000 per al superior. A partir del curs 1967/68 s'ajudava els alumnes amb 6.000 pessetes al grau elemental, 12.000 al grau mitjà i 30.000 al superior. Arran de la recopilació d'aquesta informació podem afirmar que la inversió econòmica per part de l'empresa anà en augment entre els anys 1959 i 1972. Ara bé, aquest increment no tan sols es reflectí en l'augment econòmic atorgat a cada una de les beques, sinó també en l'increment de les beques concedides (fig. 5 i 6).

També s'ha esbrinat com una part important d'aquestes beques estaven dedicades als estudis de batxillerat. Aquestes sempre tingueren proporcionalment un pes numèric més gran dintre del compte total, ara bé, aquest nombre s'incrementà en un nombre major en comparació amb les ajudes dedicades a altres estudis (fig. 7, 8 i 9).

A manera de conclusió podem afirmar que, a partir de les dades extretes de la revista interna de l'empresa, GESA dugué a terme una intensa tasca per tal d'oferir la possibilitat d'accés a estudis mitjans i superiors als fills dels seus empleats. Aquesta feina no tan sols es concentrà a oferir una educació primària a través de les escoles de l'empresa, sinó també en la instauració d'un nivell educatiu intermedi i la concessió de beques per a tot tipus d'estudis, les quals sofriren un increment espectacular tant en el nombre d'ajudes atorgades com en la quantia econòmica destinada a elles.

3. La renovació de la formació professional

Els canvis que tingueren lloc a GESA en relació amb la formació professional, i els quals tractarem tot seguit, anaren estretament lligats al context nacional. Després de la Guerra Civil i amb Espanya aïllada políticament i econòmicament, l'Administració estatal concentrà els seus esforços en la protecció i promoció de la indústria nacional, per tal de convertir el país en un estat autosuficient. Per a aquesta tasca creà l'Institut Nacional d'Indústria,²³ un organisme autònom de caràcter industrial i financer que depenia del Ministeri d'Indústria i Energia, i el qual tenia l'objectiu de promoure i gestionar amb caràcter de *holding*,²⁴ i d'acord amb la política econòmica, la creació, participació i adquisició d'empreses constituïdes com a societats anònimes. Les actuacions que d'aquí sorgiren derivaren en un espectacular creixement de la indústria espanyola, i com a tal gran part de la població activa es concentrà en aquest sector,²⁵ especialment en les branques clau per al funcionament d'un país, com són la mineria,

22 A partir del curs 1964/65 els estudis eclesiàstics foren considerats de grau mitjà.

23 Llei 24-IX-1941, la de fundació de l'INI, s'afirmava que: "Se crea el Instituto Nacional de Industria, Entidad de Derecho público, que tiene por finalidad propulsar y financiar, en servicio de la Nación, la creación y resurgimiento de nuestras industrias, en especial de las que se propongan como fin principal la resolución de los problemas impuestos por las exigencias de la defensa del país o que se dirijan al desenvolvimiento de nuestra autarquía económica, ofreciendo al ahorro español una inversión segura y atractiva".

24 Societat financera que posseeix la majoria d'accions d'un conjunt d'empreses de diferents sectors, de les quals porta l'Administració amb la finalitat de dirigir les seves activitats.

25 L'any 1974 l'agricultura ocupava 16.275 persones; la indústria, 120.129; i el sector serveis, 19.495.

l'elèctrica i la siderúrgia. El sector industrial requeria un cert grau d'especialització per part dels treballadors i especialment els empleats vinculats a les branques anteriorment citades a causa de l'elevada accidentalitat laboral. Fruit d'això, l'oferta educativa en l'àmbit de la formació professional es concentrà –per part de l'Administració– en la capacitat de treballadors per a la indústria i en el foment de la creació d'una xarxa de centres formatius i la promoció d'aquests a partir de la creació de la *Ley de Formación Profesional Industrial* de 1955 [11].

Ara bé, el pla docent estatal no resultà suficient per si sol quant a l'èxit formatiu, i és aquí on la reorganització duta a terme per GESA –incorporada a l'INI l'any 1952–, amb la participació activa del senyor Duran Coli, fou clau. De fet, l'evolució fou tan satisfactòria que l'any 1965 GESA fou distingida per la seva col·laboració i ajuda a la formació professional de mans del cap d'Estat, Francisco Franco (fig. 10).

Fins a l'any 1962 el reclutament d'aprenents –vinculats a GESA– es duia a terme sense un pla definit. L'aprenent es formava a l'àmbit del treball amb escassa influència didàctica. A més, l'assistència a les classes de l'Escola d'Aprenentatge era molt baixa –de fet alguns dels aprenents ni tan sols es matriculaven–, conseqüència, en part, de les dificultats per compaginar l'estudi i el treball, així com per les elevades despeses de matriculació i desplaçament. És per aquest motiu que des del Departament de Selecció i Formació –amb el senyor Duran al capdavant– es decidí dur a terme un pla de reforma integral per tal de millorar la formació dels seus aprenents. Aquest programa reduïa a la meitat la jornada laboral, establia una nòmina d'acord a la legislació laboral i, a més, GESA es feia càrrec de totes les despeses escolars (matrícula, llibres i desplaçaments). Així mateix, s'imposà una quantitat diària en un fons de reserva que es podria percebre per part dels aprenents que, essent ja oficials i vinculats a l'empresa, retornessin del Servei Militar (fins a 18.000 pessetes en el moment de la seva percepció). Ara bé, els resultats demostraren que això no era suficient i per aquesta raó l'empresa dugué a terme a partir del curs 1963/64 un programa d'enllaç amb l'Escola d'Aprenentatge, amb el qual aquesta informava mensualment de les notes i faltes d'assistència dels aprenents, informació que després GESA feia arribar als pares dels alumnes. A més, mensualment es mantenia una entrevista amb cadascun dels aprenents per orientar-los i animar-los a superar-se (fig. 11). Juntament amb tot això es començà a realitzar –per part del psicotecnòleg de l'empresa– una selecció dels aprenents a través de tests psicotècnics –com el de Passalong de l'Escala d'Alexander²⁶ per tal de mesurar el sentit pràctic i la capacitat d'adaptació als estudis teòrics dels aspirants.²⁷ Totes aquestes mesures permeteren que es passés del 36 % d'assignatures aprovades en finalitzar el curs 1962/63 al 85 % en el curs 1964/65; a més, les qualificacions generalment foren més altes (fig. 12).

Finalment, una altra novetat introduïda fou la concessió de reconeixements/premis als millors alumnes. Els aprenents avantatjats de GESA de cada curs tenien l'oportunitat d'anar al campament que l'INI realitzava a les proximitats d'El Escorial. Allà es reunien una selecció dels millors aprenents de GESA,

26 És un test ideat per a individus d'entre 6 i 17 anys, i que mesura la intel·ligència pràctica, la facilitat d'adaptació a diferents ambients i situacions, i l'habilitat d'execució mitjançant tasques de manipulació. És útil també per reconèixer dificultats verbals o idiomàtiques a causa de deficiències auditives. Generalment s'estructura en tres proves: Passalong, Cubs de Kohs i Construcció amb cubs. El Passalong està format per 9 problemes de dificultat creixent a on el nin ha de canviar la posició d'unes fitxes vermelles i blaves per copiar un model.

27 Per al curs 1964-65 el total d'aprenents acceptats fou de 31 i de 34 rebutjats.

però també de SEAT,²⁸ ENASA²⁹ i Pegaso,³⁰ entre d'altres. Així, un total de 200 joves participaven durant 15 dies en diverses activitats tant esportives com culturals dins un campament a on imperava un esperit marcial i disciplinari. També es realitzaven diferents excursions pels llocs més commemoratius de Madrid. Cada any els alumnes assistents elaboraven un diari i una memòria individual per entregar al Departament de Selecció i Formació, el qual premiava les millors memòries. Hi havia tres guardons, el primer premi era una Bíblia; el segon, un altes; i el tercer, la *Història dels invents*.

4. La formació per a treballadors

La tasca del nostre protagonista no es limità a la formació de les noves generacions gestistes, sinó també a la de la plantilla en curs. Aquesta feina esdevingué en dues línies; per una banda, impulsar la realització de cursos per millorar i ampliar aspectes de les distintes facetes professionals, i per l'altra, fomentar l'aprenentatge per ascendir dintre de l'escala professional. Respecte a la primera línia, l'empresa realitzà tota una sèrie de cursos per tal de completar la formació dels treballadors. Per exemple, els cursos d'ensinistrament de comandaments (se'ls ensenya a manar, instruir...) (fig. 13), cursos d'anglès, de fontaneria, de productors per a alta i baixa tensió (fig. 14) i de soldar, entre d'altres. L'articulació d'aquests cursos, molt en la línia del senyor Duran, es realitzava amb un nombre reduït d'assistents, una comunicació constant entre professor i alumne, una gran atenció a la formació pràctica i a la resolució de casos concrets..., tots ells trets diferenciadors respecte a l'educació tradicional.

D'altra banda, l'empresa facilità als treballadors l'accés a estudis superiors mitjançant la concessió de beques. Una anàlisi de les llistes d'adjudicacions reflecteix com alguns dels empleats es beneficiaren d'elles. Ara bé, es pot afirmar que el nombre de becats fou reduït per contrast amb el nombre total de beques i que, a més, aquestes xifres es mantingueren més o manco estables, és a dir, no anaren en augment com sí que passà amb el nombre total i en la quantia econòmica. De fet, al butlletí s'animava els empleats a realitzar "estudis d'especialització" (pèrit industrial, mercantil, enginyer, etc.). La majoria de beques adjudicades al personal foren per cursar enginyeria industrial i peritatge; si més no, es concediren per a peritatge mercantil, graduat social, mestre industrial i aparellador, entre d'altres.

5. L'atenció a les tècniques de seguretat

Dintre dels cursos de formació per a treballadors, es pot observar que alguns d'ells foren dedicats a la seguretat. Aquest fet mereix una menció especial, ja que reflecteix el moment de canvi en què es trobava el país pel que fa a seguretat en el lloc de treball. Des de l'aprovació en el 1940 del Reglamento General de Seguridad e Higiene en el Trabajo, l'Estat, que es trobava centrat en la reconstrucció del teixit industrial, creà tota una sèrie de reglaments i òrgans per fomentar la prevenció dels accidents laborals. Cal matisar que el que s'havia dut a terme anteriorment s'enfocava a regular l'accident, no a prevenir-lo, d'aquí que en les tres dècades següents sorgissin a les empreses òrgans com els comitès de Seguretat i Higiene en el Treball, el Servei Mèdic d'Empresa i reglaments preventius com l'ús de peces de roba de protecció especial. Ara bé, molts d'aquests òrgans i reglaments tan sols eren obligatoris en empreses d'un nombre elevat de treballadors, amb la qual cosa la universalitat necessària en aquest camp no es produïa. De

28 La Sociedad Española de Automóviles de Turismo (SEAT) estava parcialment en mans de l'INI, un dels principals accionistes juntament amb FIAT. Dintre de les actuacions de l'INI es troba la creació de dues empreses per motoritzar el país, una per a vehicles industrials (ENASA) i una altra per a vehicles de turisme (SEAT).

29 L'Empresa Nacional de Autocamiones SA fou fundada per l'INI l'any 1946.

30 Pegaso fou la marca comercial d'ENASA.

fet, el 90 % de la població laboral per aquestes dates quedava fora d'aquests canvis, atès que pertanyien a petites estructures empresarials. Aquesta circumstància començà a canviar a partir de la dècada de 1970.

Dit això, el capital de Gas y Electricidad SA estava en mans de l'Institut Nacional d'Indústria des del 1952, per tant l'empresa es trobava fortament vinculada a les normatives que s'aproven per part del Ministeri de Treball. En els anys analitzats en aquest estudi (1956-1972), GESA disposava de tots els instruments humans i tècnics que s'exigia per a empreses grans.

Ara bé, la tasca realitzada pel senyor Duran pel que fa a la seguretat se centrà a desenvolupar una intensa acció formativa i divulgadora a través de cursos de formació, fet que va més enllà del que exigia la normativa, però que cal contextualitzar en el moment de canvi i en el sector productiu que tractem. L'elevada accidentalitat laboral era generalitzada al país,³¹ però cal tenir en compte la perillositat implícita en el sector que ens pertoca. A través de la revista interna de l'empresa es mostra una clara aposta pel foment d'una consciència col·lectiva del problema dels riscos professionals i de les possibilitats de lluita contra aquests —a través d'un gran nombre d'articles, cartells i vinyetes—, així com el coneixement de com actuar en cas d'accident. Dites actuacions són certament pioneres dintre de la indústria espanyola, ja que no fou fins a 1970 quan sorgiren normatives per part del Ministeri de Treball al respecte. Per a GESA l'ensenyança de la seguretat es veia com una extensió del programa educatiu.

Els cursos (fig. 15 i 16) se centraven de manera especial en tècniques de primers auxilis, tal és el cas de la respiració de salvament. Però el que resulta també innovador és la manera d'impartir-los, en la qual el senyor Duran participà de manera activa. Ja no es tractava tan sols de la lliçó d'un ponent, sinó que a més es projectava un vídeo explicatiu, es procedia a dur-ho a la pràctica amb un maniquí i es realitzava un col·loqui amb el psicotecnòleg de l'empresa sobre temes de seguretat.

Finalment, voldríem recollir del butlletí que, entre altres casos que se citen, aquests tipus de cursos tingueren a curt termini un efecte positiu, perquè possibilitaren la reanimació el 21 de gener de 1970 del cap de la brigada de baixa tensió del sector d'Inca, després d'una descàrrega, per part d'un company de feina.

6. Conclusions

Finalitzarem aquesta primera aproximació a la tasca realitzada pel senyor Llorenç Maria Duran Coli amb una recapitulació d'allò exposat en aquesta comunicació:

- L'obra i el treball educatiu desenvolupat pel senyor Duran constitueix un capítol de gran interès en la història educativa mallorquina. Dintre d'aquest, els anys al servei de l'empresa GESA resulten de gran importància perquè, gràcies al suport i activíssima participació de l'empresa, les idees del nostre protagonista es pogueren dur a terme en àmbits fins llavors no aplicats, com a la psicologia del treball, l'organització empresarial i la formació d'adults.
- La seva figura ha estat ignorada per part de la societat en general, tan sols esments puntuals en relació amb les innovacions educatives quan ell estigué al servei de la docència estatal han atret l'atenció d'alguns estudiosos. Això és —en part— a causa que la seva carrera professional es truncà per l'esclat del conflicte bèl·lic espanyol i el posterior règim dictatorial. Aquest fet provocà la seva vinculació al sector privat, cosa que ha encobert la seva posterior tasca educativa.

31 A tall d'exemple: en el 1964 a Espanya moriren 2.684 persones per accident laboral i 6.976 sofriren una incapacitat permanent.

- Des dels seus inicis, Llorenç Maria Duran apostà per una metodologia educativa personalitzada. Fou un dels primers a reconèixer l'heterogeneïtat de les capacitats intel·lectuals de l'alumnat i per això aplicà una disciplina docent renovadora basada en, a través de la motivació, l'estimulació i el guiatge del professorat, desenvolupar tot el potencial intel·lectual de cadascun dels individus. Fou un dels precursors de l'orientació escolar i un dels divulgadors de la importància de les classes pràctiques per tal de verificar les explicacions teòriques.
- Dintre de la seva feina cal destacar la importància concedida als beneficis de l'aplicació de tests psicotècnics per tal de conèixer a cadascun dels alumnes i poder aplicar una metodologia més individualitzada.
- Aquesta primera aproximació a la tasca del senyor Duran al servei de GESA evidencia que sempre estigué una passa per davant en el seu temps; l'aplicació de material educatiu punter a l'aprenentatge, la prioritització del treball pràctic, la individualització de l'ensenyament...
- La seva actuació a GESA es basa en la creació d'escoles per als fills dels treballadors, formació d'aprenents, capatassos i d'obriers, així com la formació en tècniques de seguretat.
- Tot i que fins a l'actualitat no s'ha tingut en compte la tasca duta a terme per Llorenç Maria Duran a GESA –com si aquesta haguera estat manco important–, aquest estudi evidencia que mai va abandonar la seva tasca com a renovador educatiu.
- Després de la incorporació del senyor Duran Coli a l'empresa GESA es començà a produir una intensa tasca per millorar la situació educativa dels seus empleats i fills d'aquests. No hi ha cap dubte que GESA, amb el senyor Duran al capdavant del Departament de Personal, possibilitaren a successives generacions accedir a una formació que difícilment haguera pogut estar al seu abast sense aquestes iniciatives. La gran majoria dels treballadors es van beneficiar, d'una forma o d'una altra, de dita tasca.
- La tasca formativa d'ENDESA segueix ben present a través de la col·laboració amb universitats i centres de formació professional per tal de potenciar la formació i les competències professionals dels seus empleats, amb les beques per als seus fills, amb el patrocini de màsters i cursos de postgrau, amb les Beques Endesa per a Arts Plàstiques i per a Amèrica Llatina de Patrimoni Cultural, així com l'elaboració de projectes educatius relacionats amb l'energia com EducaEndesa i el taller PlayEnergy.

7. Bibliografia

Fons Històric de la Fundació Endesa a les Illes Balears.

- [1] AD: *Boletín editado por y para los empleados de Gesa*, Palma, 1956-1972.
- [2] AD: *Historia de la Educación Española*, Madrid, 2012, 531-534.
- [3] Antonio Juan Colom Cañellas: "Don Llorenç Maria Duran i Coli: sus aportaciones a la renovación educativa mallorquina", *Educació i cultura: revista mallorquina de pedagogia*, 5-6, 1982, 144-183.
- [4] Antonio Juan Colom Cañellas: "Inca i la renovació educativa", *II Jornades d'Estudis Locals d'Inca*, 1996, 9-23.
- [5] Antonio Viñao Frago: "Del bachillerato de elite a la educación secundaria para todos (España, siglo XX)", *Historia de la Enseñanza Media en Aragón*, 2011, 449-472.
- [6] David G. Myers: *Psicología*, Madrid, 2005.
- [7] Gonzalo Anes Álvarez de Castrillón; Santiago Fernández Plasencia; Juan Temboury Villarejo: *Endesa en su historia (1944-2000)*, Madrid, 2001.
- [8] Josep González-Agapito; Salomó Marquès; Alejandro Mayordomo; Bernat Sureda: *Tradicció i renovació pedagògica. 1898-1939. Història de l'educació. Catalunya, Illes Balears, País Valencià*, Barcelona, 2002.

- [9] José J. Martí Ferrándiz: *Poder político y educación. El control de la enseñanza (España, 1936-75)*, Burjassot, 2002.
- [10] Juan Antonio Lorenzo Vicente: *La enseñanza media en la España franquista (1936-1975)*, Madrid, 2003.
- [11] Llorenç Maria Duran Coli: “Una experiència d’Escola Activa”, *Maina*, 3, 1981, 64-68.
- [12] Llorenç Maria Duran Coli: “Una experiència d’escola activa l’any 1933”, conferència impartida a l’Escola Normal el 10 de març de 1977 que va ser publicada com a apèndix a l’article de Antoni Juan Colom Cañellas: “Don Llorenç Maria Duran i Coli: sus aportaciones a la renovación educativa mallorquina”, *Educació i cultura: revista mallorquina de pedagogia*, 5-6, 1982, 173-183.
- [13] María del Carmen Fernández Bennàssar: *D. Llorenç Durán i Coli (Inca:1903)*, Palma, 1985.
- [14] Miquel Miralles Gili: *Col·legi Beat Ramon Llull. Educació, història i societat*, Inca, 2002.
- [15] Miquel Jaume Campaner: “La colònia escolar provincial de 1930 subvencionada per la Caixa de Balears. Memòria de Llorenç M. Duran i Coli”, *V Jornades d’Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*, 2011, 29-49.
- [16] Santiago Miró Fernández: *Maestros depurados en Baleares durante la Guerra Civil*, Palma, 1998.

8. Referències

- España. Ley de 17 de julio de 1945, sobre Educación Primaria, *Boletín Oficial del Estado*, 18 de julio de 1945, núm. 199, 385-416.
- España. Ley 169/1965, de 21 de diciembre, sobre Reforma de la Enseñanza Primaria, *Boletín Oficial del Estado*, 23 de diciembre de 1965, núm. 306, 17.240-17.246.
- AD: *Historia de la Educación Española*, Madrid, 2012, 531-534.
- José J. Martí Ferrándiz: *Poder político y educación. El control de la enseñanza (España, 1936-75)*, Burjassot, 2002, 160-174.
- España. Ley de 26 de febrero de 1953, sobre Ordenación de la Enseñanza Media, *Boletín Oficial del Estado*, 27 de febrero de 1953, núm. 58, 1119-1130.
- España. Ley 19/1962, de 21 de julio, sobre el Acceso a los Bachilleratos Laborales Superiores a las enseñanzas técnicas y universitarias, *Boletín Oficial del Estado*, 23 de julio de 1962, núm. 175, 10264.
- España. Decreto del 6 de julio de 1956, sobre Ordenación de las Enseñanzas Medias y creación del Bachillerato Laboral Superior, *Boletín Oficial del Estado*, 11 de agosto de 1956, núm. 224, 2.354-2.368.
- Juan Antonio Lorenzo Vicente: *La enseñanza media en la España franquista (1936-1975)*, Madrid, 2003, 222-226.
- España. Ley 16/1967, de 8 de abril, sobre Unificación del primer ciclo de Enseñanza Media, *Boletín Oficial del Estado*, 11 de abril de 1967, núm. 86, 4.805-4.806.
- Antonio Viñao Frago: “Del bachillerato de elite a la educación secundaria para todos (España, siglo XX)”, *Historia de la Enseñanza Media en Aragón*, 2011, 449-472.
- España. Ley de 20 de julio de 1955, sobre Formación Profesional al Industrial, *Boletín Oficial del Estado*, 21 de julio de 1955, núm. 202, 4.442-4.453.

9. Apèndix fotogràfic

Fig. 1. Central tèrmica del Port d'Alcúdia en funcionament. Vista del 1958. A la fotografia podem veure la primera fase constructiva de la central, ja que encara no s'havia edificat la segona xemeneia.

Boletín editado por y para los empleados y obreros de GESA, núm. 18

Fig. 2. Escoles de Primera Ensenyança del poblat de Nostra Senyora La Verge de la Llum de la Central I de Palma. Butlletí núm. 40

Fig. 3. Alumnes de l'escola de nins del poblat del Port d'Alcúdia. Curs 1964-65. Butlletí núm. 43

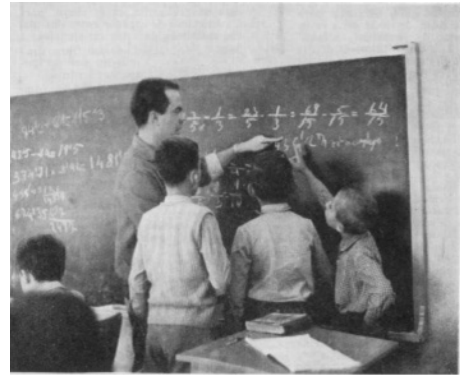

Fig. 4. Alumnes de l'escola de nins del poblat del Port d'Alcúdia. Curs 1964-65. A la imatge podem observar la participació activa de l'alumnat durant les classes. Butlletí núm. 43

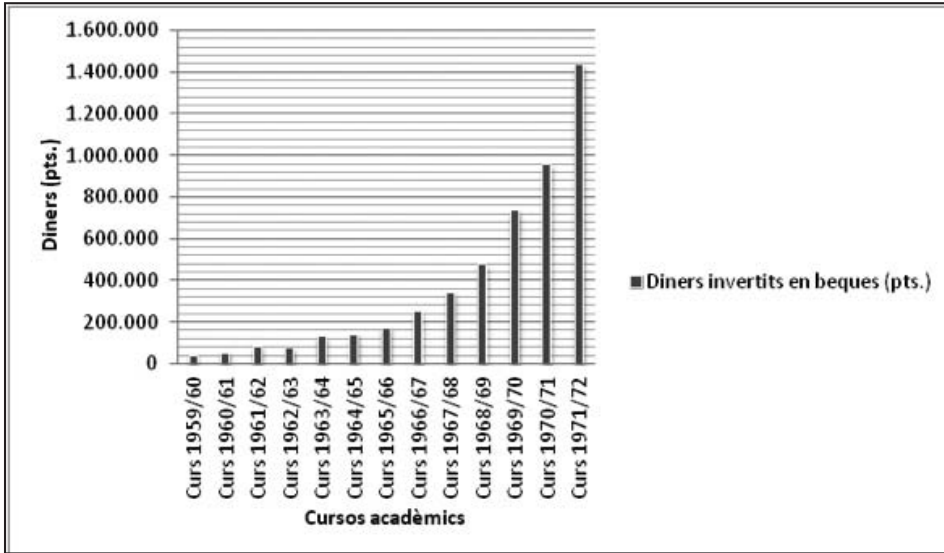

Fig. 5. Evolució de la inversió econòmica en beques. Al gràfic podem observar un increment progressiu en la dotació monetària per a les beques, que en dotze anys experimentà un espectacular augment, i passà de 40.500 pessetes per al curs 1959/60 a 1.440.000 pessetes al curs 1971/72

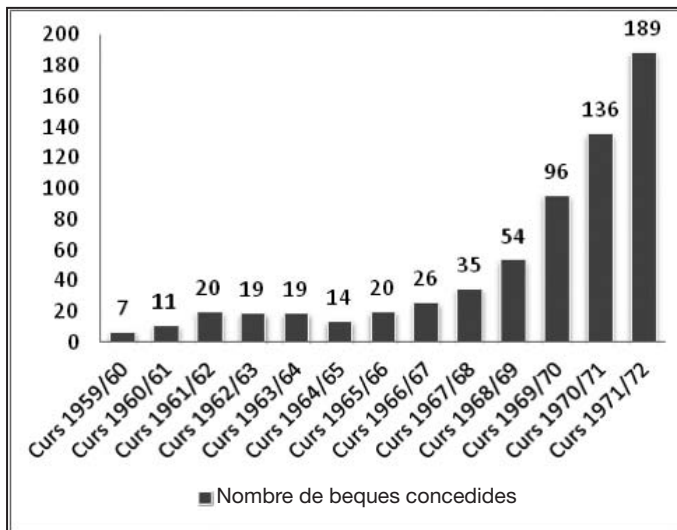

Fig. 6. Evolució del nombre de beques atorgades. El nombre de beques concedides va anar en augment en aquests anys, i per als darrers cursos patí un increment substancial. Aquest creixement va anar directament relacionat amb l'augment de beques atorgades a batxillerat

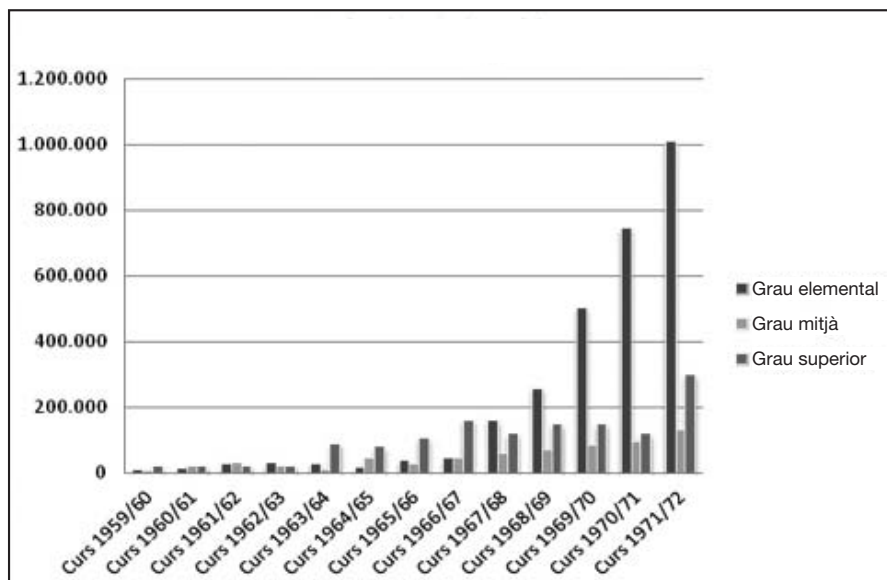

Fig. 7. Desenvolupament de la inversió en beques segons el grau. L'increment d'inversió econòmica en beques estigué directament relacionat amb el creixement del nombre de beques concedides al grau elemental. Les ajudes del curs 1959/60 al 1963/64 – ambdós inclosos – es distribuïen de la següent manera: 2.500 ptes. per a cada beca de grau elemental, 4.000 per al grau mitjà i 22.500 per al grau superior. A partir del curs 1964/65 i fins al 1966/67 – ambdós inclosos – es concediren 3.000 ptes. per al grau elemental, 9.000 per al mitjà i 27.000 per al superior. A partir del curs 1967/68 s'ajudava els alumnes amb 6.000 ptes. al grau elemental, 12.000 al grau mitjà i 30.000 al superior

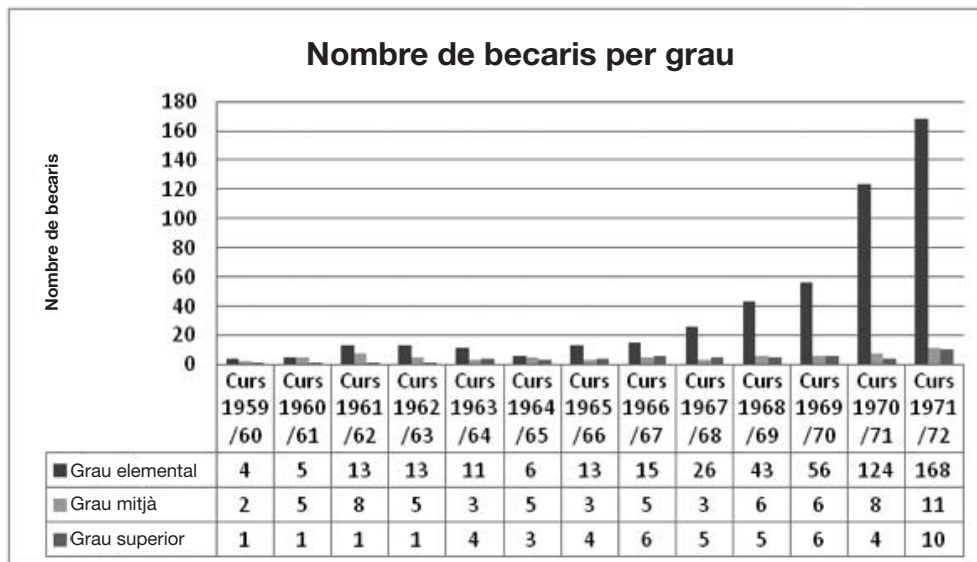

Fig. 8. Desenvolupament del nombre de becats en funció del grau. La diferència entre el nombre de becaris de grau elemental respecte als de grau mitjà i superior anà incrementant-se en els anys analitzats

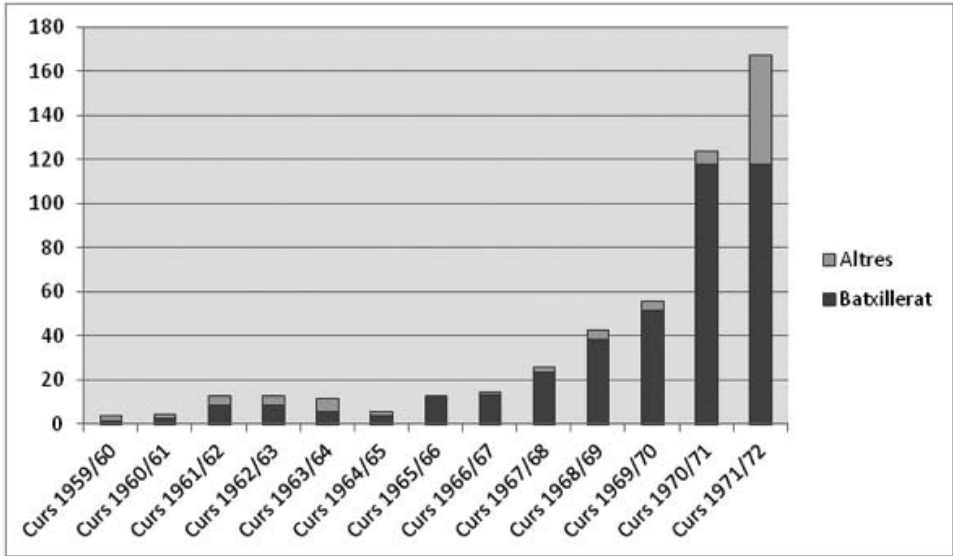

Fig. 9. Evolució del nombre de becats del grau elemental en funció si iniciaven els estudis de batxillerat o una altra formació. La gran majoria de beques concedides a alumnes de grau elemental anaven destinades a batxillerat

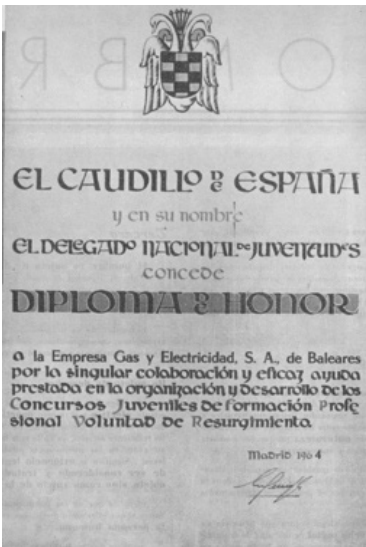

Fig. 10. Diploma atorgat a l'empresa GESA per la seva tasca en l'organització i desenvolupament dels cursos de formació professional. Butlletí núm. 45

Fig. 11. Aprenents de la Central Tèrmica d'Alcúdia que estudiaven a l'Escola d'Aprenentatge d'Inca. A la fotografia de 1965 es pot veure el senyor Llorenç M. Duran Coli –sisè dret començant per l'esquerra– en qualitat de psicotecnòleg de GESA. Butlletí núm. 48

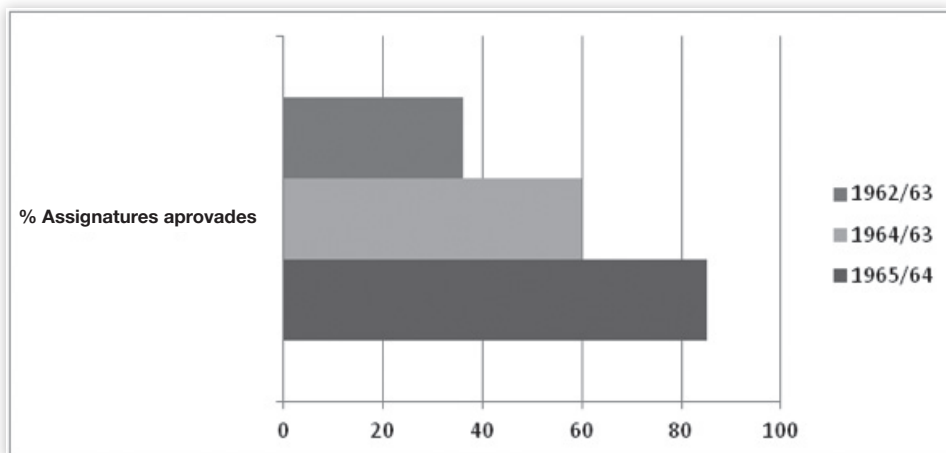

Fig. 12. Gràfic del percentatge d'assignatures aprovades des del curs 1962/63 fins al 1964/65 a la formació professional. Podem observar una clara millora quant als resultats d'aquest nivell. Els esmentats increments vingueren —en part— determinats per la selecció prèvia dels aprenents, en la qual el senyor Duran Coli fou un dels màxims responsables

Fig. 13. Exemple d'un dels cursos per als treballadors de GESA organitzat pel Departament de Personal. Butlletí núm. 57

Fig. 14. Exemple d'un dels cursos per als obrers de GESA organitzat pel Departament de Personal. Butlletí núm. 58

Fig. 15 i fig. 16. Fotografies d'un dels cursos de seguretat

Nomenclàtor que acompanya la *positio* històrica de sor Clara Andreu

XV JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

Mossèn Pere Fiol i Tornila

Introducció

Totes les persones que surten en aquest nomenclàtor són persones que d'una manera o altra estan vinculades amb el monestir inquer, i si exceptuam els metges, l'apotecari i el notari, tres de la família Fiol, la resta són religiosos. Crec que per això ens cal dir una paraula sobre l'Església de Mallorca en aquell començament del s. XVII.

Era una Església que sortia envigorida del concili de Trento (1545-1563), lluitadora no sols contra l'heretgia que ara coneixem amb el nom de protestantisme, sinó una Església que vol lluitar i treballar per "reformat-se", per anar deixant certes formes del passat i mirar de trobar el seu lloc en el món nou que anava sorgint.

Podríem dir que els eixos d'aquesta reforma foren posats en:

- Residència de bisbes, rectors en son lloc. Així llanguiria l'acumulació de beneficis.
- Formació humana, moral, espiritual i intel·lectual de capellans i religiosos.

Si el bisbe de Mallorca, en temps de Trento, era Joan Baptista Campeggio (1532-1558), va saber dimitir quan va veure per on anaven les aigües, i el seu successor Dídac d'Arnedo (1561-1572) no només va residir a Mallorca, sinó que, o ell mateix o pels seus delegats, va fer cinc visites pastorals a totes les parròquies de l'illa.

A les Balears, en aquell moment, sols hi havia bisbe a Mallorca, que també ho era de Menorca. Quan es restaurà la fe cristiana a les Illes, l'any 1229, Mallorca i Menorca passaren a la jurisdicció directa del papa, mentre que Eivissa, per dret de conquesta donat per Jaume I a Guillem de Montgrí, arquebisbe de Tarragona, fou conquerida per ell l'any 1235 i passà a dependre d'aquella Seu. L'any 1782 fou erigida diòcesi, que seguia agregada a la Metropolitana de Tarragona. El

concordat de 1851 la féu passar a l'Arquebisbat de València, si bé suprimí la diòcesi i agregà les parròquies a la diòcesi de Mallorca, fins que l'any 1927 es restablí la Seu eivissenca, amb un administrador apostòlic, que esdevingué bisbe l'any 1950.

Menorca, que havia tengut un passat eclesiàstic prou polent, amb la conquesta de 1229 comença sent part de la diòcesi de Mallorca, fins que mitjançant la Butlla Ineffabilis Deus del papa Pius VI de 23.07.1795 és erigida com a diòcesi pròpia, però no serà fins a l'any 1797 que el canonge de la Seu de Mallorca, Antoni Vila i Camps, prevere ciutadellenc, serà nomenat bisbe de Menorca i així començarà la llarga llista de bisbes propis d'aquella germana illa. Així les tres illes tornaran a la manera antiga, quan cada una tenia son bisbe propi, com queda palès en la reunió haguda a Cartago (nord d'Àfrica) l'any 483, que surten els noms d'Opilius d'Eivissa, Macarius de Menorca i Helias de Mallorca.

L'any 1492 l'Església de Mallorca i Menorca deixà de ser de jurisdicció pontifícia i passà a formar part de la Seu Metropolitana de València. Una de les grans eines que tengué l'Església per dur endavant la reforma predicada a Trento foren les visites pastorals i els sínodes diocesans i provincials, que el concili bé establia. Espanya va tenir un greu problema en aquest camp, ja que el rei Felip II, seguint la manera de fer de la monarquia catòlica que havien instaurat Isabel i Ferran, tenia l'Església ben fermada i ben controlada. No oblidem que la Inquisició aquí no era pontifícia, sinó reial, i prou car que ho ha pagat l'Església, però també cap ordre del papa tenia valor, ni es podia aplicar a Espanya i en els seus dominis, fins que el rei no la promulgàs. Així ho va fer amb els mateixos decrets tridentins, per tant no es podia fer cap sínode sense la presència del delegat reial; per aquesta raó, en no poques esglésies metropolitanes, els arquebisbes, que prou coneixien les directrius de Roma i les de la Corona, no convocaven sínodes per escapar del control reial. Així ho feia sant Joan de Ribera, arquebisbe de València de 1568 a 1611, sínodes als quals haguera hagut d'assistir el bisbe de Mallorca.

Aquesta manca de sínodes provincials era recompensada per les recomanacions que arribaven directament del papa, sobretot de Pius V (1566-1572) i Gregori XIII (1572-1585). Bé insistien aquests papes en l'erecció del Seminari, perquè es veia molt clar que, si els capellans no estaven ben formats humanament, espiritual i intel·lectual, la vida parroquial no podia anar bé.

He de dir que, en el s. XVII, la majoria de rectors de les parròquies de Mallorca eren doctors en Teologia, atès que l'antic Estudi General, que l'any 1483 el rei Ferran el Catòlic havia erigit a Montision, l'any 1540 passà al carrer de Sant Roc, on encara el podem veure, i el Gran i General Consell curà d'anar-lo bastint de càtedres segons les necessitats del poble mallorquí, per això molts capellans assolien els graus acadèmics.

El Seminari no existia, ja que fou bastit per l'arquebisbe bisbe Pere d'Alagó i Cardona (1684-1701) l'any 1700 i fou creat perquè hi habitassin 24 joves, que havien d'anar a les aules universitàries, a posta obtenien graus acadèmics. El Seminari, seguint la legislació tridentina, estava pensat perquè els joves fossin formats moralment i espiritual.

A Mallorca ja hi havia l'experiència del Col·legi de la Sapiència, fundat l'any 1635 pel canonge Bartomeu Llull (1565-1634), on vivien un grapat d'estudiants, governats per ells mateixos amb l'ajuda d'un visitador, que anaven a les classes de la Universitat mallorquina. Molts joves que volien ser capellans vivien, si eren de la Part Forana, a casa d'algun parent o d'algun capellà amic de la família o de la vila. Els de Palma solien viure a casa seva i, a l'hora de ser ordenats, havien de presentar els certificats acadèmics i els altres que el Sr. Bisbe demanava: bona conducta, freqüència de sagraments... Era per això que la Santa Seu demanava tant insistentment l'erecció del Seminari, però a Mallorca, en concret, no es veia tant la necessitat d'erigir-lo, perquè els convents, es pensava, complien bé aquesta funció i ningú volia

que li escapçassin les entrades del seu benefici, per pagar rector i formadors del Seminari, com manava la Santa Seu per crear una cosa nova on s'havien de formar els futurs capellans.

Aquesta preocupació per la formació humana i espiritual del clergat bé la trobam en els pontificats d'aquests temps, sobretot en el del bisbe Baltasar de Borja i Velasco (1626-1630), que havia estat format per sant Joan de Ribera, en les mateixes instal·lacions en les quals vivia el sant arquebisbe. A posta ben prest després d'arribar a Mallorca, el Sr. Bisbe, mitjançant son confés, el P. Gaspar Garriga, que fou convidat pel rector d'Inca a pujar al monestir, per escoltar sor Clara i opinar sobre els fets extraordinaris que la nostra monja vivia, el Sr. Bisbe digué al confés que demanà a sor Clara:

1. Si els ministres de l'altar feien el que els pertocava.
2. Si els ministres de l'altar eren com havien de ser.
3. Què convenia fer per a ells.
4. El perquè dels escrúpols que passava el Sr. Bisbe.

Podem dir aquestes coses perquè, a la carta de sor Clara de dia 01.03.1627, contesta a aquestes qüestions, contant la visió que tengué, veient un eclesiàstic vestit amb ornaments preciosos i delicats, però de rostre pàl·lid, es veia molt feble, amb cara magre i malaltissa. Diu que el Sr. Bisbe és un home savi i té qui bons consells li dóna, que els escolti i els posi en pràctica; després té una visió de Jesucrist que diu a sor Clara que cal elegir i donar els càrrecs a persones idònies per als oficis que han de fer. Referent als escrúpols del Sr. Bisbe li recorda la doctrina tradicional de l'Església i li demana que la posi en pràctica.

Sens dubte això de donar els càrrecs a persones idònies va ser acceptat molt malament pel vicari general i pel P. confessor, perquè deia d'una manera molt clara que ells no ho eren, per aquest motiu va venir la persecució que feren a la nostra monja. També cal veure que potser va ser una manera que el clergat va tenir per dir al Sr. Bisbe que la manera d'exercir el poder que tenien els "forasters" que havien arribat amb ell no era ben vista pel clergat mallorquí.

En la segona carta que coneixem, de dia 26.06.1627, sor Clara torna a insistir en la necessitat que té el Sr. Bisbe de cercar una persona sàvia i de virtut que l'aconselli, ja que el Sr. Bisbe, En concret de l'estat eclesiàstic diu que crida justícia a Déu Nostre Senyor per son mal obrar.

A la tercera carta, que no du data, però jo crec que fou escrita a la primeria del mes de desembre de l'any 1627, sor Clara demana al Sr. Bisbe que li enviï un confés que sigui home d'experiència, oració, recolliment i doctrina. Cal recordar que Mn. Nadal Guasp havia estat privat d'anar al monestir. Mn. Miquel Coch s'estimava més no parlar amb sor Clara i no mesclar-se en la problemàtica que hi havia a la casa.

Les quatre paraules que empra sor Clara: **experiència, oració, recolliment i doctrina**, poden parèixer unes paraules d'una persona assenyada i ho són, però també són unes paraules que volen dir que necessita parlar amb una persona "**reformada**", que entén i viu la nova Església que ha sortit de Trento. Eren nous temps i tota societat té molts problemes per anar deixant les coses que té acostumades, per passar al que és nou i desconegut.

Coneguem ara el grup de persones que, una i una altra vegada, surten en la documentació que acompanya la presentada a Roma.

01. ALÇAMORA, Mn. Miquel. Era professor de Sacra Teologia i rector de la vila de sa Pobla, que està a uns 15 km del monestir. Va ser confessor del monestir de l'any 1904 a 1914 i

testimoni de la professió religiosa de sor Clara, feta dia 17.02.1613. El seu successor en la Rectoria de sa Pobra i en el confessionari del monestir, el Dr. Gabriel Benet Mir i Beltran, ens diu que “era un home de moltes qualitats, docte, devot, espiritual i de virtut massissa”(Relació de la Vida, 3ª part, capítol 28). Devia ser natural de Petra, ja que allà vivia son germà “l'honor Pere Alçamora”, marmessor de son testament, juntament amb els preveres Jeroni Rosselló i Mn. Ramon Villalonga, rector de Muro. Fou enterrat en el temple parroquial de sa Pobra, davant l'altar major.

02. BARBERÍ i Santceloni, Mn. Josep. Palma 10.09.1766 – 13.09.1826. Doctor en Teologia per a la Universitat de Mallorca. Aconseguí un benefici a la Seu i dedicà tota la vida a servir aquest benefici, i a predicar i confessar on el demanaven. Tota la vida va ser el substitut del canonge arxiver i coneixia fil per randa tot el que era guardat a l'Arxiu Capitular, com bé manifestaren Gaspar Melchor de Jovellanos l'any 1806 i el P. Jaime Villanueva l'any 1814. Dia 23.06.1815 fou nomenat cronista general del Regne. A més d'escriure la *Biografia de Sor Clara Andreu*, publicada l'any 1807, també publicà la de la Beata Catalina Tomàs (1810) i la del màrtir d'Alger Pere Borguny (1820). D'obres manuscrites tenim: *Misceláneas históricas*, sis volums en quart; *Adarga mallorquina* amb els escuts, il·luminats, de les famílies de Mallorca, un volum en quart escrit l'any 1806; *Reflexiones sobre la Real Biblioteca de la Universidad de Mallorca, en respuesta á los que creen que para regentar los empleos de bibliotecarios basta tener mediano talento*, un volum també en quart; *Resumen histórico de la vida del Ilmo. Sr. D. Fr. Julián Talladas, Obispo de Laodicea, de Bosa y auxiliar de Gerona*, un volum en quart, escrit l'any 1792; *Epistolas latinas*, dirigides a l'erudit Mn. Guillem Ramon.

03. BARÓ, Dr. Pere Antoni. Sabem que fou novici en el convent dels PP. Carmelites descalços i amb ells va fer els estudis eclesiàstics, i aconseguí el grau de Doctor. Passà al clergat diocesà, i dia 30.04.1625 fou elegit prevere per a la Col·legiata de la Mare de Déu de Lluc (ACL Vr. 76, f. 104 g.). Dia 01.09.1625 fou elegit prior de la Col·legiata i romangué en el càrrec fins dia 30.08.1627 (ibídem foli 105 r. i 108 g.) L'any 1625, en un dels viatges de Lluc a Inca, pujà la monestir per exercir el càrrec de confessor extraordinari. Dia 16.08.1627 acceptava l'encàrrec de realitzar una investigació sobre els fets extraordinaris que manifestava sor Clara Andreu, havia d'investigar tant el rector d'Inca, confés del monestir, com cada una de les religioses, feina que va fer durant els mesos d'agost i setembre de 1627. A l'Arxiu de Lluc trobam que l'any 1628 ja era rector de Binissalem, si bé he de dir que en els llibres sacramentals d'aquella parròquia la primera vegada que surt la seva firma és dia 17.11.1629 en el Llibre de baptismes. En el Llibre de matrimonis la primera vegada que firma és dia 17.12.1630. En els llibres de defuncions d'aquesta parròquia hi ha alguna cosa estranya, perquè el primer que hi ha és de l'any 1650 i mai hi ha la seva firma. En el mes de setembre de l'any 1632 surt el nom de Mn. Joan Pons com a rector en el Llibre de matrimonis, cosa que confirma d'aquesta manera el que diu el Dr. Mir i Bertran que no durà gaire a la Rectoria a causa de l'aspror del seu caràcter. He de dir també que dia 17.06.1628 els preveres de la Col·legiata de la Mare de Déu de Lluc, havent examinat els comptes que presentà de son priorat de 01.09.1625 a 30.08.1627, veuen que hi ha equivocacions i donen una sentència negativa de la seva gestió (ACL Ps. 43 ff. 132 r. -132g; Vr. 76 foli 110 r.). També el bisbe Baltasar de Borja dia 11.03.1630 li escriu una carta renyant-lo perquè una colla de bandolers es reuneixen a la torre de la parròquia de Binissalem. Sens dubte va morir no sent rector de Binissalem, atès que no hi ha cap constància de la seva mort en els llibres sacramentals d'aquesta parròquia. És evident que el Dr. Mir i Bertran no el mirava amb gaire simpatia, però també he de dir que les notícies que he pogut trobar d'ell en altres fonts tampoc són gaire afalagadores.

04. BONET i Socies, sor Jerònia. Són diferents els noms que trobam que donen a aquesta religiosa: Boneta, Beneta... Sens dubte en aquell moment aquest llinatge no seria gaire conegut

per Inca. Era filla d'Esteve i de Martina. Entrà al monestir dia 21.05.1609, prengué hàbit dia 15.08.1610 i professà dia 21.08.1614 (AMSB LED foli 114). És present en l'aparició que tengué sor Clara dia primer de maig de 1626, contada pel Dr. Mir i Bertran en el capítol X de la 2ª part.

05. BORJA i Velasco, Baltasar de. (1586-1630) Bisbe de Mallorca de 1626 a 1630. Havia estat educat pel futur Juan de Ribera, patriarca d'Antioquia i arquebisbe de València (1532-1607). Era un home de salut prima i per això no pogué entrar a un monestir com volia; amb una gran sensibilitat per a les coses de l'Esperit entrà al clergat diocesà de València, confiant que recuperaria la salut i podria entrar a un monestir. La poca salut venia també acompanyada d'un caràcter feble, fet que provocava que al seu voltant hi haguera persones que amb molta facilitat suplien la seva manca de voluntat, prenien les decisions per ell, i el capficaven en un pèlag d'escrúpols que feia que mai trobàs pau i assossec. Arribà a Mallorca acompanyat d'un prevere català, Mn. Dionís Montserrat, que nomenà vicari general, d'un religiós jesuïta valencià, el P. Gaspar Garriga amb el càrrec de P. confessor i de Mn. Josep Xanxes (Sánchez), antic confés, que ara era l'administrador de la seva hisenda. El nomenà canonge rebent les protestes dels Jurats, perquè no era d'aquest Regne i gaudí del menyspreu del clergat per aquest mateix fet.

Ràpidament el Sr. Bisbe i sor Clara es relacionaren, ja que don Baltasar demanava a sor Clara que el tengués present en les seves pregàries, perquè tengués encert en el nou càrrec pastoral que li havien confiat. A causa d'aquesta correspondència va néixer entre sor Clara i el Sr. Bisbe una comunió d'interessos espirituals. Interessos que no eren compartits pel vicari general ni pel P. confessor, els quals es posaren a lluitar per destruir el gran ascendent que sor Clara havia agafat en l'esperit temorenc i escrupolós del Sr. Bisbe. Quan en el mes de desembre de l'any 1627 el Sr. Bisbe demanà a Mn. Gabriel Benet Mir i Bertran que anàs a confessar al monestir inquer, d'una manera singular i personal li encomanà a sor Clara "que la tractàs bé, que advertís que era molt santa, que era una religiosa de qui s'esperava molt i moltes altres coses en alabança de la dita Sor Clara".

Com li havia dit sor Clara, pel Sr. Bisbe el temps era breu, breu, breu, i dia 11.07.1630 als 44 anys morí sobtadament. Fou enterrat a la capella de Sant Pere de la Seu. Tenim el "Sermón que predicó el P. Joan Baptista Escardó, Religioso de la Compañía de Jesús, en la Iglesia Catedral de Mallorca, en las Honras que se hizieron al Illustríssimo, y Reverendíssimo S. Don Baltasar de Borja, Obispo de aquella Diócesis à 13 de Julio de 1630. Dirigido al Eminentíssimo, y Reverendíssimo Señor Cardenal de Borja y Velasco, del Consejo de Estado de su Majestad. Con licencia. En Mallorca, por Gabriel Guasp. Año 1630". Hi ha una dedicatòria al cardenal, posada pel Dr. Jusepe Sánchez, canonge subcol·lector i comissari apostòlic de Mallorca. Diu que cada dia deia missa després d'haver-se confessat i resat una estona. Després de la missa donava gràcies agenollat, tot el temps que un altre capella celebrava la missa en la seva presència. Abans havia fet una hora d'oració mental. Fou virrei de Mallorca durant un any. Cada dia resava, en particular, les tres parts del rosari i després en resava una amb tota la família que vivia al Palau. Féu dues visites pastorals anant a tots els pobles, havia visitat tots els monestirs i aconseguit posar pau a Lluçmajor i a sa Pobla. Quan anava als pobles sempre consultava, a les persones que considerava enteses, sobre els escrúpols fins que va arribar a la conclusió que havia de fer el que li digués son confessor, cosa que també va entendre que li havia dit la Mare de Déu, en una visió que tengué durant una nit. Era Mestre en Arts per la Universitat de València i Doctor en Cànon per la Universitat d'Alcalà d'Henares. L'any 1628 celebrà un sínode i n'hi havia un altre de convocat per a l'any 1631, que a causa de la seva mort no es féu.

06. CANALS i Bauçà, sor Antònia. Religiosa d'obediència, filla de Miquel i Catalina. Entrà al monestir dia 15.11.1605, i sens dubte era bastant infant, ja que no prengué hàbit fins dia 28.11.1613 per professar dia 10.06.1617 (AMSB LED foli 107).

07. COCH, Mn. Miquel. Poques són les coses que hem pogut trobar d'aquest sacerdot. Pens que era natural d'Inca. Quan l'any 1621 Mn. Joan Coll va deixar el confessorari del monestir, Mn. Coch en fou el confés. Durant el temps que Mn. Nadal Guasp fou rector d'Inca i confés del monestir (1624-1632), Mn. Miquel va seguir anant al monestir, tant per celebrar-hi serveis litúrgics com per confessar les religioses. Quan l'any 1627 prohibiren al rector anar al monestir, Mn. Miquel va ser qui es va encarregar del servei espiritual a les religioses. De totes maneres he de dir que sor Clara no apreciava gaire aquest sacerdot; el dimecres dia 5 d'agost de 1626 ell pujà al monestir per confessar les religioses a causa d'una indisposició del rector i sor Clara, que aquells dies no hi veia, li digué que no havia d'escorcollar tant les consciències de les penitents per després anar escampant els seus defectes. De totes maneres he de dir que sor Clara el consultà sobre si era prudent o no escriure al Sr. Bisbe i que Mn. Miquel li aconsellà que ho fes.

08. COLL, Mn. Joan. Doctor en Teologia, sacerdot natural de la vila de Binissalem. Fou confés del monestir de 1616 a 1621, anys que també era rector de la vila d'Alaró. Són anys en què Mn. Coll va potenciar molt la devoció a la Mare de Déu del Refugi, que es guarda en el castell d'Alaró, com també la devoció a sant Cabrit i sant Bassa, sants que per als mallorquins representen el símbol de la fidelitat a Déu i al rei. En honor d'ells va aixecar, l'any 1622, la capella que hi ha en el castell, que molt aviat va ser habitada per un grup de persones que volien dur vida ermitana. L'any 1644, sent rector de Bunyola, va rebre la professió religiosa del jove ermità Joan de la Concepció (1624-1688), impulsor de l'eremitisme a la nostra illa. Cf. Guasp Gelabert, Bmé.: *Perfumes de Historia* (1937). Gili Ferrer, Antoni: *Ermitaños insignes de Mallorca* (1978).

09. COSTA, P. Pere O. F. M. Va néixer a Lisboa l'any 1571 i va morir a Palma dia 17.04.1655. Dia 24.01.1592 prengué l'hàbit en el convent de Sant Francesc de Palma. Esdevingué lector de Filosofia i de Teologia, i gaudí de gran fama com a predicador i com a home de seny. Molt va treballar, juntament amb el frare inquer P. Rafel Serra (1536-1620), per consolidar la reforma entre els framenors, coneguda amb el nom d'Observància, com també perquè pregués força la Casa de Penedides que el P. Rafel havia fundat. Fou mestre de novicis i P. guardià en els convents de Palma i en el de Sóller. L'any 1645 fou nomenat visitador del tercer orde seglar, per al qual fundà una tanda anual d'exercicis espirituals. Va aixecar, pels carrers de Palma, un Via Crucis i va fundar la processó que cada Dimarts Sant sortia del convent de Sant Francesc. La seva mort fou molt celebrada a Palma i l'Ajuntament de Ciutat va fer posar un quadre, a la Sala, amb aquesta inscripció: "V. P. F. PETRI A. COSTA LUSITANI MIN. DE OBSERVANTIA MAJORICEN. VERBI DEI DACLAMATORIS EXIMI IN ANIMA, SALUTE PROCURANDA 60 ANNO. ASERRIMI ZELATORIS. OBIIT 17 APRILIS 1655 AETATIS 82."

10. FÀBREGUES I BARCELÓ, Mn. Joseph. Va néixer a Palma, i dia 25.10.1738 el rector d'Inca Mn. Joan Antoni Mesquida i Reure (1705-1743) li donà possessió d'un benefici a la capella de Sant Joan Baptista del nostre temple parroquial. L'any 1747 fou elegit primatxer. En el llistat d'assistents a les reunions del reverend comú hi ha vegades que li posen el títol de llicenciat. Morí a Inca dia 14.03.1804, i fou enterrat dins l'església l'endemà. Va ser el confés ordinari del monestir i el gran defensor de les monges en el plet que tengueren amb el reverend comú, sobre l'obligatorietat que hi havia d'anar al monestir a dir missa. L'any 1781 va copiar la part referent a sor Clara del *Cotejo* que l'any 1777 havia escrit el P. Llorenç Reynés.

11. FE, Dr. Guillem. Metge. Seguint els escrits del Dr. Mir i Bertran sabem que era el metge del monestir. He de dir que també va intervenir en un altre cas d'Inca l'any 1636, ja que segons ens diu el *Llibre de la invenció i miracles de la prodigiosa figura de Nostra Senyora de Lluc* de Rafel Busquets una nina d'Inca, de 4 o 5 anys, que el Dr. Fe havia visitat un grapat de vegades i certificat sa defunció, gràcies a la intervenció de la Mare de Déu de Lluc es va curar i va poder seguir son curs vital. He de

dir també que en el Llibre de clavariat del monestir de l'any 1692 surt un tal doctor Fe, metge, que paga anualment uns diners al monestir per la finca de Son Bertran, que ell en té cura i l'administra. Pens que seria un descendent del doctor Fe que l'any 1628 atengué sor Clara.

12. **FIGUEROLA, P. Joan**, OFM. Franciscà inquer que l'any 1627 formava part de la Junta de Teòlegs que s'havia creat per examinar les coses de sor Clara. El Dr. Mir i Bertran ens diu que era un home d'edat madura, docte, devot i molt espiritual. En el mes de desembre de l'any 1627, després de la carta que sor Clara havia enviat al Sr. Bisbe, don Baltasar envia el P. Figuerola al monestir per confessar les religioses i mirar de posar un poc de pau després de les malèvoles disposicions que havia deixat el Dr. Baró. El Dr. Mir ens diu que el P. Figuerola era de l'opinió que tot quant es deia sobre sor Clara era pura fantasia, però que, havent confessat sor Clara i havent vist com estava el monestir, va canviar radicalment d'opinió, dient que sor Clara era una monja molt santa i que tot el que havien tramet el vicari general i el P. confessor era vergonyós, de manera que els qui havien orquestrat la persecució donaren a conèixer públicament que s'havien equivocat enviant-hi el franciscà inquer.

13. **FIOL i MASSIP, sor Catalina Gertrudis**. Era filla del matrimoni inquer format pel notari Francesc Fiol i son esposa Coloma. Era cosina de sor Úrsula Fiol, filla del notari Pere Fiol, i ambdues entraren juntes al monestir, juntes prengueren l'hàbit i juntes professaren. Entrà al monestir als 12 anys, dia 24.08.1622. Dia 02.10.1623 prengué l'hàbit i professà dia 23.09.1625 (AMSB LED foli 125).

14. **FIOL i PERELLÓ, sor Úrsula**. Filla del notari Pere Fiol. Entrà al monestir dia 24.08.1621, vestí l'hàbit dia 02.10.1623 i professà dia 23.09.1625. Morí en el monestir dia 25.05.1685 (AMSB LED foli 124).

15. **GARAU i ESTRANY, Mn. Nadal**. Inca 13.04.1867 – 30.03.1939. Ordenat prevere dia 21.03.1896, es llicencià en Teologia l'any 1897 i en Dret Canònic l'any 1901. L'any 1903 guanyà per oposicions la Canongia Doctoral de la Seu de Mallorca. Ocupà molts i diferents càrrecs en sos anys de ministeri, sobretot els de caràcter jurídic. Fou professor del Seminari, consultor provincial, jutge prosinodal... L'any 1928, en el tercer centenari de la mort de sor Clara va publicar el *Recordatorio Biográfico*. Juntament amb el seu germà Mateu, que era el canonge penitencier, emprengueren la tasca de preparar el material per poder obrir el procés de sor Clara, com també foren l'ànima del nou sepulcre que s'inaugurà l'any 1901.

16. **GARRIGA, P. Gaspar**. Va néixer a Carcaixent (València) l'any 1564 i va morir a València, en el mes de novembre de l'any 1667; tenia 83 anys, 64 en la Companyia de Jesús i 48 de professió religiosa. Després dels anys passats a Mallorca com a confessor del Sr. Bisbe Baltasar de Borja, va passar al convent de València, on romangué durant 40 anys. Documentalment sols sabem que va tenir cura de la hisenda de la Sra. Elisabet de Momplau. A més de guanyar-se ser molt mal vist pel clergat mallorquí, també ho aconseguí d'altres estaments, atès que Pau Piferrer i Josep Mª Quadrado en el llibre *Islas Baleares*. Barcelona 1888, quan parlen del bisbe Baltasar de Borja diuen: "halló contradicción en el Cabildo y en los Jurados el seminario que pensó fundar; contra su confesor jesuïta el P. Garriga elevaron grandes quejas los segundos", pàgina 225, I, reedició de 1969.

17. **GUAL, sor Bàrbara**. Professà en el monestir dia 25.07.1597 i hi va morir dia 08.09.1636.

18. **GUASP, Mn. Nadal**. Pens que va néixer a Palma, estudià a la Universitat de Mallorca i era condeixeble del Dr. Mir i Bertran, aconseguí el grau de Doctor en Teologia. Dia 07.04.1618

prengué possessori d'un benefici a l'altar de les Ànimes de la Seu, que havia quedat buit per defunció de Mn. Miquel Pasqual. L'any 1621 va predicar la Quaresma a la Seu i l'any següent el trobam ja com a membre de la Col·legiata de la Mare de Déu de Lluc, atès que dia 8 de setembre d'aquell any presidí la col·locació de la primera pedra de l'actual basílica. L'any 1624, encoratjat pel vicari capitular seu vacant, el Dr. Pere Onofre de Verí, participà a les oposicions a les rectories vacants i aconseguí la d'Inca, que havia quedat buida per la mort de Mn. Jaume Torrens (1598-1624) (va morir dia 23 de juliol). Dia 23.02.1625 la mare priora del monestir de Sant Bartomeu sol·licità al vicari general que el nou rector fos també el confés ordinari del monestir. A partir de l'any 1626 anà escrivint, en uns quaderns, totes les coses que li deia sor Clara Andreu, dades que seran la base de la biografia que posteriorment escriví el Dr. Mir i Bertran. Davant uns fets, que ell considerava que eren extraordinaris, Mn. Guasp va procurar que altres preveres ho coneguessin i en poguessin opinar. Així féu passar pel monestir el rector de Muro Mn. Ramon Villalonga, el P. Ripoll S. J., el Dr. Pere Antoni Baró, col·legial de Lluc, el P. Gaspar Garriga S. J., confessor del Sr. Bisbe... Sabem que va ser l'home de confiança de les prioros que hi va haver al monestir el temps que ell era rector d'Inca, ja que, a més de cridar-lo per confessar, també li encarregaren altres assumptes econòmics. Va conèixer les cartes que sor Clara va enviar al Sr. Bisbe, i juntament amb ella es convertí en el blanc de tota la persecució que l'equip de govern de la Cúria Diocesana els orquestrà, persecució que el Dr. Mir i Bertran diu que va aguantar amb virtuosa fortalesa i paciència. Els dies 20 i 21 d'agost de l'any 1627, a la Rectoria d'Inca, va ser interrogat pel Dr. Pere Antoni Baró, dia 30 de setembre li llevaren el càrrec de confés del monestir, si bé seguí com a rector d'Inca. Aquestes declaracions han desaparegut, però tenim les que va fer directament al vicari general Dionís Montserrat dia 11.01.1628, també a la Rectoria, que tengueren com a resultat que li prohibiren confessar i predicar, romandre en arrest domiciliari durant cinc mesos i pagar una multa de cinc-centes lliures, per no haver complit correctament el càrrec de rector i de confés. En el mes d'agost del mateix any 1628, sor Clara ja havia mort, va tenir un altre expedient judicial sobre certes paraules que li eren atribuïdes, referent als rectors de sa Pobla i de Sineu, que eren els que es repartiren els sermons que li pertocava fer a ell durant el temps que hi hagué la prohibició. En el mes de novembre hi va haver un altre judici sobre si havia confessat o no durant el temps que havia estat suspès d'aquesta facultat. Va morir a Palma dia 09.08.1632 i fou enterrat a la Seu.

19. **JOVER**, sor Apol·lònia. Va entrar al monestir dia 24.06.1606 i va professar dia 06.11.1616.

20. **LLABRÉS** i **VALLESPÍR**, sor Coloma. Entrà al monestir dia 31.07.1611 i hi professà dia 31.01.1617.

21. **LLABRÉS**, sor Coloma. Professà dia 14.11.1592 i va morir dia 01.05.1611.

22. **MARTORELL** i **MAS**, sor Joana. Va néixer a Pollença l'any 1588, va entrar al monestir dia 04.05.1598, prengué l'hàbit dia 04.06.1600 i professà dia 16.02.1606. Fou priora de 1625 a 1628 i l'any 1634 fou elegida per un segon trienni. Va morir dia 01.03.1635. El Dr. Mir i Bertran ens diu que era una religiosa de singular virtut.

23. **MAS** i **MAYOL**, sor Margalida Jacinta. Era filla de mestre Cosme de Llubí i de Catherina de Sant Joan de Sineu, va entrar al monestir als 23 anys, dia 10.10.1621. Prengué l'hàbit dia 08.12.1622 i va professar dia 02.06.1624. Va morir al monestir dia 05.03.1673 (AMSB LED foli 126).

24. **MAS** i **POL**, Agustí. Cunyat de sor Clara perquè era casat amb la seva germana major, Margalida.

25. **MAS i POL, sor Paula.** Germana de l'anterior. Filla d'Antoni i Praixedis. Va professar en el monestir inquer dia 09.09.1596 i hi va morir dia 19.06.1625 (AMSB LED foli 74). Sor Clara ens diu que quan passava per davant la seva cel·la no deixava de sentir gemecs i llangors, fet que interpretà com si volgués que li oferissin sufragis, cosa que va fer saber a son cunyat Agustí.

26. **MAS i POL, sor Marianna.** Germana de l'anterior. Va entrar al monestir el dia que va professar la seva germana Paula, dia 09.09.1596, tenia 8 anys, 7 mesos i 10 dies. Prengué el vel blanc dia 11.04.1600, va professar dia 25.04.1604 i va morir dia 20.01.1624 (AMSB LED foli 94).

27. **MAS i POL, sor Praixedis.** Germana de l'anterior. Va professar dia 21.04.1600 i va morir dia 19.12.1629 (AMSB LED foli 90).

28. **MAS, P. Vicenç.** Era germà de sor Joana Mas, religiosa que va professar en el monestir inquer dia 22.09.1556 (AMSB LED foli 32). Dia 01.08.1626 apareix a sor Clara, juntament amb altres sants i ja gaudint de la glòria celestial. Tenia un altre germà sacerdot i canonge a la Seu de Mallorca, el qual estudiant a València hi va fer anar el seu germà perquè estudiàs Lletres, però Vicenç canvià i entrà al convent dominicà de València per estudiar Filosofia i Teologia. Féu el noviciat amb el futur sant Lluís Bertran. Retornat a Mallorca, fou mestre de novicis, predicador i confessor. L'any 1571 entrà a la Cartoixa de Valldemossa, seguint les indicacions de sor Catalina Tomàs, que ell espiritualment dirigia. Escriví la biografia, manuscrita, de la santa valldemossina. La seva fama d'home recte i sant es va manifestar quan morí, ja que fou posat a Cort un quadre amb aquesta llegenda: "EFIGIES P.D.VINCENTII MAS CARTUC MONA. NATUS ANNO 1532 OBIIT 1600 AETATIS SUAE 68."

29. **MASSANET i LLULL, sor Elisabet.** Era una religiosa d'obediència que entrà al monestir en el mes de setembre de 1603, prengué hàbit dia 29.08.1604 i professà dia 06.04.1606. Va morir en el monestir dia 17.11.1633 (AMSB LED foli 100).

30. **MAYOL i MANERA, sor Francisca.** Filla de Joan i Bartomeva. Era natural de la vila de Montuïri, i va entrar al monestir quan tenia 19 anys, dia 22.07.1599. Prengué l'hàbit dia 26.02.1601, professà dia 26.01.1604 i va morir al monestir dia 07.07.1662 (AMSB LED foli 93).

31. **MELIS i GENER, sor Nicolaua.** Filla de Jaume, natural de Capdepera, i de Felipa, natural de la vila d'Artà. És una religiosa d'obediència, que entrà al monestir dia 30.09.1603, prengué l'hàbit dia 29.08.1604 i va professar dia 06.04.1606. Després de 30 anys de vida monacal, morí dia 28.04.1636 (AMSB LED foli 101).

32. **MESQUIDA i SABATER, sor Eufrasia.** Filla de Jaume, de la vila de Porreres i de Catalina, natural de la vila de Sineu. Entrà al monestir dia 28.08.1611, prengué l'hàbit dia 24.10.1616 per professar dia 07.05.1619. Va morir dia 13.09.1624 (AMSB LED foli 119). El Dr. Mir i Bertran ens ofereix diferents detalls de les aparicions d'aquesta religiosa, sobretot en el capítol 25 de la 3ª part.

33. **MESTRE, sor Mònica.** El llibre d'entrades del monestir sols ens diu, en el foli 78, que és filla de Joan i que professà dia 07.02.1599.

34. **MIR i BERTRAN, Mn. Gabriel Benet.** Neix a Palma l'any 1580, fill de Miquel i de Maria Anna. Dia 05.05.1599 va rebre la clerical tonsura. Estudià a la Universitat de Mallorca i fou condeixeble de Mn. Nadal Guasp. Es doctorà en Teologia. Dia 04.01.1606 fou presentat pels responsables de l'Hospital General perquè pogués fruir d'un benefici a la parròquia ciutadana

de Sant Jaume de Palma. De 1607 a 1609 fou prior de l'Hospital General, mentre el trobam predicant per diferents parròquies, tant de Ciutat com de la Part Forana. Sembla que tengué el càrrec de comissari del Sant Ofici, ja que quan ell escrigué la vida de sor Clara hi digué que era rector de sa Pobra i algú hi va afegir aquest antic càrrec. L'any 1615 va fer son primer testament davant el notari Bartomeu Ferro, notari que també rebrà el darrer, fet dia 28.10.1650, denou dies abans de la seva mort. L'any 1623 ja era el rector de sa Pobra, càrrec que tindrà fins al dia de la seva mort, malgrat que dia 26.09.1635 el posà en mans de Mn. Francesc Amer, perquè l'administràs en nom seu. L'any 1648 regalà, a la parròquia de sa Pobra, un sagrari que encara es conserva i que du aquesta inscripció: "CHRISTO ANNO EUCARISTICO, SACRARIUM HOC SUMPTIBUS SUIS JUBENS DEVOVIT EXTRUXIT DR. GABRIEL BENEDICTUS MIR, POPULENSIS PAROCHUS OLIM RECTOR, DIE XXI MENSIS JUNII ANNO MDCXLVIII." Morí a Palma d'una arcabussada que dia 15.11.1650 li va pegar Guillem Bauçà. La inscripció del Llibre de defuncions de la parròquia de Sant Nicolau diu: "Als 16 de 9bre 1650 fonch enterrat en la iglesia parroquial de la Pobra el molt R. Dr. Gabriel Benet Mir Pre. Olim Rector de la Pobra. Rebé los Sacraments de penitencia y de extrema unctio feu testament en poder del discret Barthomeu Ferro Notari sots als 28 Octubre 1650 en que ordena obres pies y en elles assenyala a esta parroquia quinze misses baixes semel tantum, cuius anima", etc. El Llibre de defuncions de sa Pobra ens dóna aquesta inscripció: "Als 16 Novembre de 1650 fonc enterrat lo Dr. Gabriel Benet Mir Fill de Miquel y de Maria Anna Bertran olim Rector de dita iglesia y feu testament a Ciutat en poder..."

35. **MIR i ESTELRICH, sor Marianna.** Filla de Miquel, germà del Dr. Mir i Bertran i de Marianna Estelrich. Dia 30.11.1629 entrà en el monestir, hi professà dia 29.02.1634 i hi va morir dia 22.07.1699.

36. **MIR i ESTELRICH, sor Eufrasina.** Germana de sor Susana. Entrà al monestir quan tenia 8 anys, dia 29.05.1640, i hi morí dia 25.02.1645, als 14 anys. A més de les nombroses dades que son oncle ens ofereix, a l'arxiu del monestir hi ha un plec de vint pàgines que du aquest títol: "Delicias del Religiosísimo Convento de San Bartolomé de Inca. Vida de la Amabilísima Novicia Sor Eufrosina Mir y Estelrich, Virgen, escrita por el Padre D. Joseph Andres. Monje de la Real Cartuxa de Mallorca". El pròleg du la data de dia 12.11.1702.

37. **MONTSERRAT, Dr. Dionís.** Sabem que el pontificat del bisbe fra Simó Bauçà i Sales (1608-1623) havia estat ben apreciat pel poble mallorquí, per això resultà llastimós la llarga seu vacant que el seguí. El capellà petrer Dr. Nadal Santandreu havia estat son vicari general l'any 1623, i l'any 1624 era vicari capitular el Dr. Pere Onofre de Verí. L'any 1626 ho era el Dr. Joan Baptista Pollina i Ciurana, qui dia 03.02.1626 prenia possessori de la mitra mallorquina en nom del nou bisbe Dr. Borja de Velasco (Pérez Martínez Lorenzo: "Documentación inédita de algún Pontificado de los siglos XIV a XVII: Dr. Fr. S. Bauzá, Obispo de Mallorca (1608-1623)", treball presentat en el certamen del Seminari l'any 1949). Dia 08.06.1626 ja firma com a vicari general el Dr. Dionís Montserrat. He de dir que, l'endemà de la mort sobtada del bisbe Borja, els Capitulars de Mallorca elegiren vicari general seu vacant (sic) el Dr. Joan Baptista Zaforteza (A. C. 1630, foli 223 g), cosa que manifesta la poca consideració que el clergat mallorquí tenia al Dr. Montserrat. En el mes d'agost de 1627 el Dr. Dionís envia el Dr. Pere Antoni Baró a Inca perquè pregui declaracions al Sr. Rector i a totes les religioses del monestir. En el mes de desembre ell personalment va a Inca per supervisar el compliment de les normes que s'havien imposat a sor Clara i ell personalment pren declaració a cinc religioses, a quatre sacerdots, a un clergue i a cinc laics. En el mes d'agost de 1628, ja havia mort sor Clara, una altra vegada torna a Inca per investigar uns suposats sermons que havia fet el Dr. Guasp a Inca. Interroga cinc sacerdots i deu laics. En el mes de desembre torna a Inca per investigar si el Sr. Rector havia confessat o no, ja que li havia llevat les llicències per fer-

ho. Interroga tres sacerdots i dues beates. Les notícies que ens dóna el Dr. Mir i Bertran, confessor i biògraf de sor Clara, no són gaire bones d'aquest "català", i les que ens han arribat per altres fonts tampoc, així el *Cronicón Mayoricense* del Sr. Álvaro Campaner y Fuertes, quan ens parla de la mort del Sr. Bisbe, ens diu que dia 10 li pegà un atac de gota i que morí l'endemà. "A pesar de haberse puesto guardias por todas las puertas del palacio, hubo necesidad de llevar un anillo y un pectoral de la Sacristía de la Seo, cuando lo vistieron después de embalsamado, porque teniendo él dos pectorales y dos anillos, no pareció ninguno; tal fue el saqueo y el pillaje á que se entregaron los criados. Guardaba el duelo el Virrey y á él fue el Cabildo á darle el pésame. Hízose la procesión de entierro como la del Obispo Bauzá y se le sepultó en la capilla de S. Pedro". El Dr. Mir ens diu que, una vegada mort D. Baltasar, el Dr. Montserrat va passar al servei del cardenal Gaspar de Borja y Velasco. Això em sembla que manifesta el que la gent pensava, ja que Gaspar havia estat creat cardenal l'any 1611, en aquell moment era l'ambaixador permanent i ordinari del rei Felip IV (1621-1665) davant la Santa Seu, com ja ho havia estat del rei Felip III (1598-1621), i no tindrà cap ministeri pastoral fins a l'any 1632, que fou nomenat arquebisbe de Sevilla. L'any 1645, any de sa mort, fou nomenat arquebisbe de Toledo i sempre seguí tenint càrrecs diplomàtics, com a president del Consell d'Aragó i president del Consell d'Itàlia (1637).

38. MORAGUES, sor Cecília. Va néixer a Pollença. Dia 12.05.1591 entrà al monestir, on professà dia 25.08.1596. Fou priora de 1604 a 1606, i també ho era quan va morir dia 27.11.1625 (AMSB LEG f. 73). Surt diferents vegades a la biografia de sor Clara, ja que és la que dóna el primer càrrec a sor Clara. Després de sa mort demana a sor Clara que li faci suffragis i en la visió que sor Clara tengué dia 01.08.1626 ja la trobam en la Glòria amb els sants i santes que hi surten.

39. MORRO i LLOBERA, sor Antonina. Filla de Pere i d'Antònia. Dia 22.01.1574 professà en el monestir inquer (AMSB LED f. 41). Fou priora en diferents triennis: 1586, 1591, 1597, 1611, 1619 i 1621. Intervingué diverses vegades en la vida de sor Clara, com també en les declaracions que féu sor Clara davant el Dr. Pere Antoni Baró, sobretot els dies que el Dr. Baró era en el monestir. Les paraules que Crist diu referent a la seva salvació són prou fortes: "molt sent jo que ànima, vivent en Religió, visca descuidada de la sua salvació".

40. NEBOT i GIL, sor Martha. Era filla de Seraphí i Catalina. Havia nascut a Artà i entrà al monestir dia 03.09.1609 amb 19 anys, 7 mesos i 1 dia. Prengué l'hàbit dia 25.08.1610, professà dia 04.07.1611 i va morir dia 26.04.1669.

41. PASQUAL i BERTRAN, sor Euphrasina. Era natural d'Inca, filla del matrimoni de Josep (Pere Josep?) i Llúcia. Dia 01.03.1611 entrà en el monestir. Prengué l'hàbit dia 19.11.1617 i va professar dia 18.02.1621. Va morir dia 15.07.1631. Sabem que son pare era metge i probablement és el doctor Joseph Pasqual que visita sor Clara el matí de dia 24.06.1628, dia del seu traspàs.

42. PASQUAL i BERTRAN, sor Llúcia. Era filla del matrimoni Joseph i Francisca. Entrà al monestir dia 23.06.1612, prengué l'hàbit dia 25.06.1615, va professar dia 16.02.1621 i va morir dia 22.01.1631 (AMSB LED f. 120). Sens dubte era cosina de l'anterior i potser fos filla de l'apotecari Josep Pasqual, qui dia 23.02.1632 cobrava deu lliures del monestir per les medicines que havia servit a les religioses. Una part de la cobrança va ser "un mantell d'estam de llana" que valia cinc lliures (AMSB Llibre d'albarans núm. 15, f. 14).

43. PASQUAL, Dr. Joseph. Metge. Per ara sols és conegut per la visita que féu a sor Clara el dia de la seva mort. Potser aquest albarà ens permeti conèixer un poc més el personatge: "Jo Antoni Pasqual apotecari fas fe i testimoni de la Sra. Antonina Pasqual i Vallespir vídua deixada

del general Doctor Joseph Pasqual Doctor en medicina mon germà, es contenta i satisfeta de la Ravarent Sor Hiacinta Mas Priora del dit Convent d'aquells vint anys i tres mesos ha feta conducta de Doctor en lo Convent per visitar les religioses malaltes; per dit temps té rebudes vuitanta i dos lliures i deu sous dich 82 l. 10 s. I per ser així la veritat fas la present scriptura avui que es compta als 30 d'Octubre 1634.”

44. **QUINT P. Francesc O. P.** Era membre de la Junta de Teòlegs que fou creada l'any 1627 per examinar les revelacions de sor Clara. Coneixem el manuscrit de 379 folis, conservat en la Casa de Cultura de Palma, amb aquest títol: “Commentarii textualesque quaestiones in universam rationem logicam a Rdo. P. Franciscus Quint ordinis praedicatorum”.

45. **REURA i PERELLÓ, sor Teresa.** Filla de l'apotecari Antoni i de la senyora Catalina. Entrà al monestir dia 30.06.1615. Prengué l'hàbit dia 09.10.1618, professà dia 27.07.1621 i morí en el monestir dia 08.08.1635.

46. **REYNÉS, P. Llorenç.** Trinitari. Va néixer a Palma dia 10.08.1709. Dia 23.07.1725 prengué l'hàbit trinitari en el convent del Sant Esperit de Palma i hi professà dia 23.07.1726. Estudià en la Universitat de Mallorca, on aconseguí el grau de Doctor i va fer classes de Filosofia durant un grapat de cursos. Tengué diferents càrrecs, ja que fou el cronista general de l'orde per tot el Regne d'Aragó. Residí també a Madrid i a París, mostrà bones aptituds pel gravat, i es conserven un grapat de gravats de tipus religiós. Conservam dues obres publicades: *Biografia del Beat Miquel Argemí 1780* (234 pàgines). *Crònica de la Província de Aragó del orden de la Sma. Trinidad 1791*. Les obres manuscrites que coneixem d'ell són: *Biografía de la venerable Sor Clara Andreu 1777*; *De laudibus Sanctissimae Trinitatis. Biografia de Sant Joan de Mata 1781*; *Bullarium ordinis Sanctissimae Trinitatis redemptionis captivorum collectum et scholiatum á R.P.M.F. Laurentio Reynes Chronographo provinciae Aragoniae ejusdem ordinis*. Quatre volums *in folio*: *Compendio sumario o material de Nuestra Santa Regla y constituciones del orden de Calzados de la Santísima Trinidad, redención de cautivos, y principalmente de los preceptos contenidos en ellas que obligan á culpa venial o mortal 1777*, un volum en quart.

47. **RIPOLL, P. Pere Onofre S. J.** Va néixer a Palma l'any 1592. Dia 16.03.1607 entrà als jesuïtes, féu sos estudis a Dènia i dia 10.12.1616 retornà a Mallorca. L'any 1626 professà solemnement a Monti-sion. Tenia fama d'exquisit poeta i per això fou jutge en el Certamen poètic que es féu a Mallorca l'any 1625, a honra de la Venerable Catalina Tomàs. Era bon predicador i molt sol·licitat a les troncs mallorquines. L'any 1628 va ser el procurador dels jesuïtes mallorquins en la Congregació que hi hagué a València. Treballà fort ferm per a la construcció del nou col·legi, que els jesuïtes dedicaren a Sant Martí (Palma), treballs que el portaren a la presó i a amargues experiències. Es conserven un grapat d'escrits seus: *Sermón de la V. Catalina Tomàs en la traslació de las reliquias* 11.09.1628, publicat a la Impremta Guasp; *Cartas latinas* escrites al Dr. Francesc Caselles i *una poesia latina a San Francisco Javier*. Va predicar a Muro, tant una missió popular com la Quaresma de l'any 1623. Va ser precisament a la fi d'aquesta Quaresma quan, de camí cap a Palma, s'aturà al monestir inquer, sens dubte per indicació del rector de Muro, Mn. Ramon Villalonga, qui diferents vegades hi havia anat per escoltar i aconsellar Sor Clara. Dia 17.07.1626 tornà una altra vegada al monestir. Sembla que mirava amb bons ulls l'experiència religiosa i mística de la monja inquera. Moltes vegades he pensat si el veredict que donà el P. Ripoll, qui diferents vegades és presentat com el confessor del Sr. Bisbe, no provocaria recels en el nou jesuïta, que acabava d'arribar a Monti-sion per servir el nou bisbe Borja, el P. Gaspar Garriga. El P. Ripoll va morir en el nou convent de Sant Martí dia 11.09.1632. Cf. Bover, Joaquín M^o: *Biblioteca de Escritores; Baleares*, Palma, 1868. Pons i Llinàs, Nicolau: *Jesuïtes mallorquins arreu del món ss. XVI a XX*, Palma de Mallorca, 1997.

48. **ROSSELLÓ i MOLL, sor Prudència.** Filla de Nadal i Antònia. Professà dia 23.01.1577 i va morir en el monestir dia 21.04.1632 (AMSB LED f. 46).

49. **RUBERT i RAMIS, sor Àngela.** Va entrar en el monestir dia 19.10.1605, prengué l'hàbit dia 26.02.1609 per professar dia 08.11.1611. Va morir en el monestir dia 09.11.1633 (AMSB LED foli 106). Dia 15.06.1626 sor Clara, passant per davant la cel·la de sor Àngela, va sentir gemecs i crits, hi va entrar per donar una mà a qui tan malament ho passava. Va trobar la cel·la plena de dimonis, que l'agafaren i la turmentaren. Cf. capítol XVI de la 3ª part.

50. **SÁNCHEZ, Dr. Joseph.** El Dr. Mir i Bertran sempre l'escriu amb la grafia Xanxes. Era el confessor de Baltasar de Borja fins que sortí el P. Gaspar Garriga S. J. Quan Garriga passa a ser el confés, el Dr. Sánchez passa a ser l'administrador de la hisenda del Sr. Bisbe. Arribà a Mallorca amb el Sr. Bisbe i sens dubte la seva senzillesa va fer que fos ben vist dels mallorquins davant la prepotència que mostraven el vicari general i el P. confessor. Les coses canviaren dia 12.08.1627 quan el Sr. Bisbe li concedí una canongia. Els Jurats protestaren perquè era estranger i aquestes prebendes eren per als clergues nadius d'aquest Regne. En les visites pastorals que va fer el bisbe Borja, el Dr. Sánchez actua com a procurador de les causes pies. Després de la mort del Sr. Bisbe veim que fa de subcol·lector i comissari apostòlic de Mallorca. Amb aquest títol va fer imprimir el sermó, que va fer el P. Escardó S. J. en el funeral del Sr. Bisbe, i el dedicà al cardenal, a qui recordà que feia 30 anys li havia encarregat el seu germà. Fou vicari general en el pontificat del Dr. Tomàs de Rocamora (1645-1653). El Dr. Mir i Bertran posa en boca d'aquest canonge les paraules següents: "Pluguiera a Dios que mi amo hubiera puesto por obra los buenos avisos de la santa Religiosa Sor Clara, quanto mejor le fuera en el gobierno de su casa y de sus ovejas", f. 166 r.

51. **SANXO i VIVES, sor Agnès.** Era natural d'Artà, filla de Jaume i d'Elisabet. Va entrar al monestir als 25 anys com a religiosa de servei dia 22.07.1604. Dia 22.04.1605 prengué l'hàbit i va professar dia 04.06.1619. Va morir en el monestir dia 24.03.1634 (AMSB LED foli 104).

52. **SERRA i PLANES, P. Rafel OFM.** Inca, 22.09.1536 – Palma, 16.09.1620. Va estudiar Gramàtica i Llatí a l'escola que hi havia en el puig de Santa Magdalena. Va començar fent de mestre a l'escola conventual que els PP. Franciscans tenien en el convent, fins que un dia, sense dir res als seus pares, partí caminant fins a Palma per entrar al convent de Jesús, que els PP. Franciscans havien bastit extramurs de la ciutat, era dia 09.05.1558, tenia 22 anys. Fou enviat, per fer el noviciat, al convent de Santa Maria del Pi, en el Regne de València. Allà també va fer els estudis eclesiàstics, en els quals obtingué molt bones qualificacions. Ordenat prevere el trobam predicant per València, excel·lia per la claredat conceptual que mostrava i el gust que passaven els oients d'escollar-lo. Retornà a Mallorca, on compartí el ministeri de la trona amb la docència, ensenyà Filosofia, Teologia i Hebreu. Tres vegades fou elegit provincial: 1578-1581, 1591-1593 i 1604-1606, i promogué, en els convents de Balears, el nou corrent franciscà conegut amb el nom de l'Observància. La seva fama de bon predicador anà creixent d'una manera peculiar. A la Seu hi ha documentat que almanco hi predicà 18 Quaresmes, i sabem que en predicà en altres parròquies de Mallorca. L'any 1592 va fundar la Casa de la Pietat per acollir dones que volguessin deixar la mala vida que portaven. Fou proposat per pare general de l'OFM, i obtingué més de cinquanta vots. Per humilitat no va acceptar la mitra de Mallorca que li fou proposada. La seva mort resultà ser una manifestació de dol nacional, perquè totes les institucions del Regne organitzaren diferents actes d'homenatge per a l'humil franciscà inquer, de manera que el seu sepulcre fou ornat amb aquesta làpida, pagada pel Jurats del Regne i amb les armes de la ciutat: "SEPULTURA DEL V.P. RAFEL SERRA NATURAL DE INCA, ADMIRABLE THEOLEG Y PREDICADOR. MORI DE 85 ANYS I 61 EN ESTA RELIGIO. A 16 SETEMBRE DE 1620. INGENS EXIGUO HOC ARCTATUR MARMORE SERRA/ QUAM SUA NON TOTUM PATRIA, TERRA CAPIT/" Molt aviat la seva tomba es convertí en lloc de peregrinació i de pregària per als fidels mallorquins, que

l'ompliren amb els seus exvots, que van haver de ser llevats per complir les disposicions que el nou papa Urbà VIII (1623-1644) va donar, que reservaven a la Santa Seu el dret de canonitzar els fidels. L'any 1625 s'incoà el procés diocesà de beatificació, la qual cosa va fer que es pogués recollir moltíssima informació de la seva vida, però es necessitaven molts diners i en aquell moment les relacions entre la Corona Espanyola i la Santa Seu no eren gaire bones, per això el procés va anar decaient. L'any 1825 el noble cavaller Josep Cotoner, que aleshores era regidor a l'Ajuntament de Palma, va voler fer reviscolar aquest procés, es creà una Comissió, formada per gent de Ciutat i d'Inca, però una altra vegada la cosa es va anar apagant fins que va desaparèixer. Cf. Caimari, mossèn Andreu. E. Rt. P. Fr. Rafel Serra, observant de Mallorca (1536-1620), Palma, 1921.

53. **SERRA, sor Magdalena.** Professà dia 22.07.1597, i va morir durant el segon trienni que era priora, dia 25.10.1625.

54. **SERVERA i MORLÀ, sor Anna.** Va entrar en el monestir dia 22.03.1604, prengué l'hàbit dia 06.01.1605 i va professar dia 16.07.1609. Va morir en el monestir dia 12.01.1678 (AMSB LED FOLI 102).

55. **STAPOLL, P.** No sabem qui és aquest frare que va dur d'Inca a Palma la carta que sor Clara havia escrit per al Sr. Bisbe; l'entregà a Mn. Nadal Guasp, qui aleshores era a Palma i que, una vegada haver-la llegida, la hi va tornar a donar perquè fos ell qui l'entregàs al Sr. Bisbe. Cf. Mir i Bertran f. 164 r. i Baró 123 r.

56. **TROBAT i GARRIGA, sor Maria.** Era natural d'Inca. Dia 12.04.1616 va entrar al monestir. Va prendre l'hàbit dia 30.09.1619, professà dia 27.06.1621. Va morir en el monestir dia 12.08.1646 (AMSB LED foli 122).

57. **TROBAT i SOCIES, sor Eugènia.** Filla de Pere, natural d'Algaida i d'Antònia, natural de Montuiri. Va entrar al monestir quan tenia 16 anys, l'any 1601. Dia 29.09.1602 prengué l'hàbit i professà dia 06.02.1605 (AMSB LED foli 95).

58. **VANRELL, sor Anna.** Professà dia 21.11.1599 i va morir al monestir dia 19.06.1623 (AMSB LED foli 79).

59. **VICENÇ, sor Vicença.** Aquesta religiosa nomia sor Coloma, però, atès el cas que ja hi ha via una altra sor Coloma en el monestir, començaren a dir-li sor Vicença i sempre surt amb aquest nom en els documents que hem estudiat. Era filla de Miquel. Havia professat dia 27.08.1595 i va morir dia 28.10.1637 (AMSB LED). Caldrà tenir present que dia 02.11.1638 entrarà en el monestir una jove anomenada Vicença Vicenç.

60. **VILLALONGA, Mn. Ramon.** Va néixer a Alaior (Menorca) l'any 1554. En aquell moment l'illa de Menorca formava part de la diòcesi de Mallorca. Ordenat prevere i havent-se doctorat en Teologia va passar uns anys en la Cort, atesa l'amistat que tenia amb el vicecanceller del Consell Suprem d'Aragó Simó de Frígola. Dia 28.11.1591 prenia possessori de la Capellania de Santa Àgata (Menorca), que era de Patronat Reial, fins que l'any 1602 tragué per oposicions la Rectoria de Muro (Mallorca). L'any 1611, per les festes de Sant Joan Baptista, titular de la parròquia, va acabar el temple parroquial, que havia estat començat el 19.02.1579. Va instruir els seus fidels amb paraules persuasives i amb paternal sol·licitud. Va consolar els pobres amb constants almoines i els malalts amb amigable companyia. Encoratjà els qui volien avançar en el camí de la perfecció i va corregir els qui s'allargassaven en la tebior i el pecat. Dins la sagristia hi ha un quadre amb la següent inscripció: "El Dr. Raymundo Villalonga, Rector Desta Parroquia

de Muro fiel ministro de la Iglesia en el pùlpito y confesionario y estremado en la charidad con los pobres murió a 22 Agosto 1634 de su edad 84” Fou enterrat vora el portal major i en la paret hi ha una làpida amb aquestes paraules: Aquí descansan las cenizas del Rd. Raymundo Villalonga Pres. Recror de esta parroquial de Muro fiel ministro de la Iglesia en pulpito y confesionario estremado en la caridad con los pobres. Murió a 22 Agosto 1634 de edad de 84”. Davant el portal de la Rectoria s’obrí un carrer a ell dedicat.

61. **XANXES, Dr. Joseph.** *Vide* Sánchez, Dr. Joseph.

62. **XANXO i GIL, sor Gabriela.** El llibre d’entrades i defuncions del monestir, foli 105, no ens dóna la data de sa mort. Ens diu que era filla de Joan i Catalina. Era religiosa de servei, i havia entrat al monestir als 16 anys, dia 29.08.1604. Prengué l’hàbit dia 22.04.1605 i va professar dia 30.09.1608.

63. **ZAFORTEZA M. I. SR. DR. D. Joan Baptista.** Canonge i sagrista de la Seu de Mallorca. Fou elegit vicari capitular en la mort del bisbe Borja (1630) i del bisbe Santander (1644). Fou la mà providencial que va deixar a les religioses del nostre monestir l’original de les declaracions que havien fet les religioses al Dr. Pere Antoni Baró, així el pogueren copiar i és el que s’ha conservat i arribat a nosaltres. Cf. Mir, foli 183 r.

Sigles i abreviacions

ACL: Arxiu de la Col·legiata de Lluc

AMSB: Arxiu del monestir de Sant Bartomeu

LED: Llibre d’entrades i defuncions

Ps.: priorats

Vr: vicariats

f.: foli

pàg.: pàgina

Capítols fabricats per al Govern de l'ofici de sabaters de la vila d'Inca a l'any 1697

XV JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

Gabriel Pieras Salom

Cronista oficial de la ciutat d'Inca

Paraules clau: sabaters, ofici, Inca, capítols, govern, gremi.

Resum. *La transcripció dels capítols per al govern de l'ofici de sabaters d'Inca de l'any 1697 ens permetrà entrar molt dins el si d'aquest gremi. En aquella data es parla que hi ha necessitat de renovar els capítols, ja que tenen més de tres-cents anys i es troben en unes condicions de conservació que fan impossible ser llegits. Segurament, els integrants del gremi es refereixen als capítols dels sabaters d'Inca de l'any 1450. Amb aquest treball de transcripció veurem la vida quotidiana dels sabaters inquers, l'organització, l'estructura i quasi tots els detalls que conformen una societat de final del segle XVII.*

Keywords: shoemakers, profession, Inca, chapters, government, guild.

Abstract. *The transcript of the chapters for the government of shoemakers in Inca in 1697 will allow us to enter into the very heart of this guild. On that date it is said that there is a real need to renew the chapters as they have over three hundred years and are in a conservation conditions that make it impossible to be read. Surely the members of the Inca's guild of shoemakers refer to the chapters of 1450. This transcription work will allow us to see the daily life of shoemakers in Inca, their organization, structure, and almost all the details that make a society of the late seventeenth century.*

1. Introducció

En el programa dels Dijous Bo 78 vaig publicar "Els Capítols dels sabaters d'Inca de l'any 1458", que havia copiat del volum XXIII, pàgina 14, del *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* de l'any 1930 i que també citava Bartomeu Quetglas Gayà, en la seva obra *Los Gremios de Mallorca*, que ens parlava del Col·legi de Sabaters d'Inca, independent i segregat del de Ciutat a l'any 1458.

Ens resulta interessant rellegir l'entrada, el principi, dels capítols del citat any 1458. Notarem com parlen que “són estat **novament** ordenats per tots los Mestres sabaters d'Inca”. No són, doncs, els primers. La transcripció és així:

Anno a natiuitate domini MCCCCLVIII die vero XXVIII mensis Madii. Molt Magnifich Senyor e Lochtinent Rey.

Los Capítols deuals scrits a laor e a gloria del nostre glorios Rey e Senyor son stats fets nouament e ordenats per tots los Mestres sabaters de la vila de Incha o de la maior part de aquells tots per aquesta causa ajustats. Los quals en Joan Gil e Julia Obrador sobreposats e administradors de la dita confraria supliquen a la vostra Senyoria li placia aquells manar esser tinguts inuiolablement e seruats per tots los Mestres e Jouens, e encara confreres del dit ofici de sabaters en la dita vila de Incha sots les penes en los dits capítols opposades e contengudes. Altissimus est...

Noms dels gremis: les incorporacions gremials porten els noms de *Col·legis*, *Oficis*, *Confraries* o *Confraternitats*. Així, per exemple, trobam el nom de “Col·legi dels honorables sabaters”.

Càrrecs: els *majordoms* o *sobreposats* eren els primers càrrecs del Col·legi. El primer president era conegut amb el nom de *sobreposat major* i el vicepresident era el *sobreposat menor*. També hi havia el clavari, que era el qui guardava els diners i administrava els béns. Els *proboms* ajudaven els *sobreposats* en la direcció de l'ofici. També hi havia els *oidors de comptes*, que portaven els llibres de comptes i els examinaven detingudament. Seguien el *síndic*, el *notari* i el *secretari*, que redactaven actes i dirigien exàmens. Els qui visitaven tallers, botigues i obradors eren els *vessadors*. Aquells qui defensaven i tramitaven els litigis del col·legi eren els *advocats* i *procuradors*. També eren importants el *penoner*, que era el qui portava el penó o estendart a les processons; els *cordoners*, que eren aquells qui aguantaven els cordons dels penons. També hi havia els *ciriers*, *andadors*, *obrers*, *captadors*, *levadors*, *cullidors*, *col·lectors*, *conductors* i *leuters*.

Gremis importants a Mallorca: “Col·legi dels honorables picapedrers”, “dels gerrers, ollers i teulers”, “dels boneters”, “dels apotecaris”, “dels carnisers”, “dels fusters”, “dels cirurgians i barbers”, “dels comediants”, “dels sucres i candelers”, “dels corders i espartenyers”, “dels corredors de coll”, “dels corredors d'orella”, “dels porgadors i mesurdors”, “dels blanquers i assaonadors”, “dels esparters”, “dels saboners”, “dels ferrers”, “dels forners”, “dels hortolans”, “dels flassaders”, “dels mariners”, “dels mesuradors d'oli”, “dels moliners d'aigua”, “dels moliners de vent”, “dels passamaners, guanters, mercers i marxandos”, “dels pagesos i conradors”, “dels paraires”, “dels pelleters”, “dels pescadors”, “dels pintors, brodadors i escultors”, “dels argenters”, “dels sastres i calceters”, “dels selleters i basters”, “dels capellers”, “dels teixidors de llana”, “dels teixidors de lli”, “dels velluters”, “dels tintorers”, “dels boters”, “dels teixidors de seda”, “dels traginers d'oli”, “dels traginers de garrot”, “dels sabaters”, etc.

En aquesta comunicació es transcriuran els “Capítols fabricats pel govern de l'Ofici de sabaters de la vila d'Inca a l'any 1697”. Aquest interessant document, molt ben fotocopiats, fou un regal que em va fer el canonge inquer Mn. Pere-Joan Llabrés i Martorell, un dia que parlàvem d'aquest tema dins el despatx que jo tenia al Casal de Cultura del carrer Dureta, vora l'Arxiu Històric Municipal, més o menys l'any 1988. Sabia, Mn. Llabrés, que m'agradaria tenir-lo. Avui, tot recordant el darrer Canonge Inquer, aquí va la documentació copiada literalment.

S'ha de fer notar que s'ha copiat de manera totalment literal el document sense corregir, ni canviar paraules, ni frases, ni expressions.

2. Transcripció dels capítols

“SUPPLICATIO OBLATA DIE XII FEBRUARII 1697 PER INFRA SCRIPTOS SUPRA POSITUM ET PRO HOMINEM OFFICII SUTORUM VILAE DE INCHA

Iuan Morro y Gabriel Llompart sabaters de la vila de Incha, aquell Sobreposat y este Prom del collegi de sabaters de dita vila, tenint ple poder com consta de lo acte y determinacio del dit ofici dels 9 corrent en poder de Juan Miquel Arrom notari y sindich del dit ofici y collegi representan a V.S. Ilma. que lo dit ofici de sabates de la dita Vila tenia necessitat de renovar los Capitols antichs pues essent lo dit ofici antiquissim y de passats de trecens anys no es podía governarse per aquells per raho de dita antigüedad en los lances que se oferien trobantse tots rosats y romputs y sense poderse lograr la lectura de ells. Per lo qual y per el bon govern y mayor conveniencia del dit ofici fabricaren nous Capitols los quals foren llegits en dita Junta en que fonch conclus votat y decidit nemine discrepante que acudissen los Supts. a V. S. Ilma. fent presentacio dels Capitols y poder ut car. Supplicam sia de son servey confirmar los dits Capitols y sobre tots ells y quiscu en particular interposar se Real Autoritat y Decret y despachar les ordes y mandatos necesaris. Omni, etc. et licet, etc.

Altissimus etc.

Bernardus Ferrer

Deponantur acta et comunicentur Magnificis Juratis presentis Regni et visis providebitur. Prouisa per Not. Et Magcu. Regenti Regia Consellaria die 12 februarii 1697. Garcias Nott. Pt. Scriba.

Et die 21 predictorum mensis et anni fuerunt comunicata non solum ista Supplicatio Verum etiam Capitula in ea contenta per me Antonium Garcias Nott. proscriba maiore et Sewretario Regia Audientiae Magnificis Juratis presentis et visis et consideratis dictis capitulis per dictos Magcos. Juratos responderunt 22 dictorum mediante Antonio Mulet Nott. eius sindico quod nullatenus se oponerent fraqueziis statutis et Gubernio presents Regni et sic quod nulla in contrarium representatio fiebant de quibus. Ego dictus Garcias Nott. confessi instrumentu quare.

Die VIII Mensis Februarii anno a Nativitate Domini MDCXCVII.

In Dei nomine, etc. ajuntats y congregats en casa de mi el Notari Infra. los honors mestre Jaume Morro y mestre Guillem Ramis sabates sobreposats lo present any del collegi y ofici de Sabaters de la present vila de Incha, mestre Gabriel Llompart y mestre Bartomeu Ramis Sabaters promens del dit ofici lo any corrent mestre Miquel Colom y mestre Mathia Gali tots sabaters y Mestres y Confreres del dit ofici ab asistencia del Honor Matgi Carbonell lloctinent del Balle Real de dita Vila per afecte de tenir concell y tractar cosas utils y concernents en el dit ofici y Collegi.

Aquí matex foren proposats per dit mestre Juan Morro Sobreposat en nom de son compañero dient, etc. lo perque havem ajuntat a V.M. es perque ya saben que nostron Ofici te necessitat de renovar los Capitols per quant ha passat de 300 anys que es ofici y no sen pot treura raho massa be, y per el bon govern de nostron ofici es de conveniencia suplicar a su Señoria del molt Iltre. Señor Regent R.L.RL. en lo present Regna sia servit decretar los Capitols tenim fabricats que se llegiran a Vs. Ms. y per dit afecta donar poder a algún o a alguns de los Confreres de dit ofici per solicitar la dita materia y per buscar y prendre los dines se offeriran per pagar los gastos per la confirmacio de dits Capitols. Vs. Ms. aconselleran lo que convengue y discorreguts los vots

de un en altre com es costum fonch conclus, definit y determinat nemine discrepante que se vaje a suplicar a dita se Señoria del Molt Illtre. Señor Regent que se digne decretar dits Capitols per solicitar lo qual se dona ple poder en els Honors mestre Juan Morro sobreposats y mestre Gabriel Llompard Prom de sobre dits y un vot tan solament discrepant sels dona poder a dits de buscar y prendre diners se seran menester de allí haont trobaran per via de emprestatio sens interes algún y per dits afectas sals donen y attribuexen tots los poders necessaris y de obligar los bens de dit nostron ofici y firmar los actes se offeriran en totes les clausules necessarias.

Quare, etc.

Festes... Petrus Ferragut Salva et Martinus Ferragut omnes: Incha et ego Joannes Michael Arrom notts. Dicti officii.

Ita est Joannes Michael Arrom notts. Et Syndicus dicti officii y el Collegi.”

“CAPITOLS FABRICATS PER LO GOVERN DEL OFICI DE SEBATERS DE LA VILA DE INCHA.

I

Primo se statuex y ordena que cade any perpetuament se fasse Extractio a Sach y sort de dos Sobreposats y un Clavari com sempre se ha acostumat tots los anys desde el principi de est ofici fins el present any en las festividades de la Natividad de Nostre Señor Jesuchrist preceint primer habilitacio y insiculacio de tres en tres anys de personas abonadas per los Sobreposats y promens y alegidores per los dits Sobreposats assistint aximateix a la habilitacio i insiculacio com a la Extaccio lo Honor Balle Real de dita vila de Incha o son Lloctinent de tot lo qual se degui tocar actes axi de les insiculacions com de les extraccions per lo Nott. y Sindich de dit Ofici en los llibres destinats per dit afecte y no puguen los Sobreposats qui son y de qui al davant saran dexar de fer la Extraccio en puntualidad cade any en ditas festivitats y la habilitacio i insiculacio lo any tocara sots pena de vint sous moneda de Mallorca aplicadors un ters al Señor Rey y dos tersos per subvencio de los gastos de dit ofici.

II

Item se statuex y ordena que los Sobreposats y Clavari deguen prestar jurament de haverse be y leyalment en lo exercissi de son oficie en ma y poder del Honor Balle Real de dita Vila o de son Lloctinent tocant aximateix acte de dits juraments en los sobredits llibres xdel dit Ofici y aximateix deguen donar dits oficials bones y suficientes fiances de lo que administraran del dit Ofici y asso dins 15 dias después que heuran sorteat y seran extrets sots pena de vint sous per quiscu qui dins el dit determini no heura prestat lo dit jurament y donades bones y suficientes fiances aplicadors com de sobre esta dit.

III

Item se estaueu y ordena que los Sobreposats qui acabaran se quedaran proms de dit Ofici lo any subseguent com se acostuma actualmente y se ha acostumat y que ningun oficial pugue exercir lo ofici de Sobreposat, Prom o Clavari que primer no haje vagat dos anys en aquell ofici en que haura sortetjat.

IIII

Item se estatuex y ordena que ningún Mestre del dit Ofici pugui tenir mosso en casa sua sens encartar sino es per espai de un mes sots pena de vint sous per cada vegade que trobats seran aplicadors com de sobre esta dit.

V

Item estatuex y ordena quee las Cartes se deguen fer a temps de quatre anys y no menos peer los dits Sobreposats y Proms y que ningun mestre pugue fer remicio del dit temps en part ni en tot sots pena de tres lliuras moneda de Mallca. Aplicadores com esta dit.

VI

Item se estatuex y ordena que los mossos que se encartaran deguen pagar per quiscuna carta en el dit ofici quatre lliuras monede de Mallorca, y quatre sous a quiscun Sobreposat, Clavari y Prom y sinc sous en el Notari per lo acte de la carta y dos sous a lo andador del dit ofici y acabada de que hauran le carta deguen haver de anar dos anys per lo ofici de fadri y no puguen esser admesos en lo examen que primer no ajen complit a lo predict.

VII

Item se estatuex y ordena que ningun Mestre pugue pendre mosso que stira encartat ab altre mestre si no es preceint primer legitima cognicció de causa, la que al degue ser coneguda per los Sobreposats y promes en junta de promania y oit primer lo que voldra allegar el mestre qui tania primer encartat el tal mosso en pena de vint sous per quiscu del qui contrefara per el mestre com per lo mosso aplicadors com esta dit.

VIII

Item se statuex y ordena qui ninguna persona puga parar botigue ni esser examinat sens aver estat a carta y esser anat per fadri per lo ofici per tot el sobredit temps si ja dons no fora fill de mestre en pena de cinch lliures monede de Mallorca per quiscu qui intentara parar botigue sens dit examen y aximatex en pena de nullitat de examen per el qui no haura complit la carta y los dits 2 anys de fadri, si ja dons no fora fill de mestre y que los Sobreposats y Promens incorreguen a la matexa pena quiscu en cas intentasen examinar algun sens haver cumplit el dit temps de carta y de fadri o donassen lloch de parar botigue a algu sens asser examinats aplicadora dita pena com esta dit.

IX

Item se statuex y se ordena que los Sobreposats y Proms puguen examinar y crear Mestres de dit ofici en dita vila de Incha com se ha acostumat sempre en dita Vila y actualmente se observa preseint debit examen y aprovats per los dits Sobreposats y Promens en junta de Promania y que lo examinat y creat nou Mestre degue hauer de pagar vuit lliuras monede de Mallorca a lo ofici si ja dons no fora fill de mestre perque los fills de Mestre deuen pagar solament dos lliuras monede de Mallorca a lo Ofici per son examen ultra lo que al serán tinguts a pagar tant los fills de Mestre com los qui nou son quatre sous a quiscun Sobreposat y Prom y sinch sous en el Notari per lo acte de lo examen.

X

Item se estatuex y ordena que no puga examinarse ningún fill de Mestre ni menos pugue ser admes en dit examen que primer no haje tinguda botigue oberta y parada per spay de un any y preseint primer llegitim examen per dits Sobreposats y Proments y aprovat per aquells. Sots pena per quiscun Sobreposat y Prom qui contra fara en el present capitol de sinch lliuras monede de Mallorca aplicadores com esta dit.

XI

Item se estatuex y ordena que sempre y quant se oferira haver de tenir y celebrar consell per cosas concernents en el dit ofici degue esser ab licencia del Honor Balle Real de dita Vila, o son llochtinent i ab asistencia de aquell y que per citar los confreres siaa ab licencia del matex y los confreres qui seran citats y no comperexeran sien penats ab sinch sous moneda de Mallorca per quiscu que no comperexera en lo concell aplicadors com esta dit.

XII

Item se estatuex y ordena que no es pugue tenir ni celebrar consell que en ell no assistescan dos tercers parts de los Confreres Mestres y que lo dit consell no pugue tenir conclusio si no es per mes de la mitad dels vots sots decret de nullacio.

XIII

Item se estatuex y ordena que si algun confrare del dit ofici delinquira en llur ofici o perda el respecte a los sobreposats puguen los dits sobreposats posarlo a la preso y penar los tals fins a la quantitat ben vista de tres lliuras monede de Mallorca aplicadores com esta dit.

XIII

Item se estatuex y ordena que les cobrances de las entrades del dit ofici se ajen de fer per lo Clavari de aquell, el qual dins quatre mesos, apres que hara acabat son ofici degue donar bo, just, vertader y leal compte de lo que haura cobrat y tingut a carrech de cobrar conforma lo llibre de son Clavariat que se ordena heuarse de fer per quiscun any donantli per llevada y exectio tant de las partidas de cens te dit ofici com de qualsevol cobranses, tres sous per lliura y no li sian admesas purgas sino aquellas de que vertaderament constara de relatio de nom sunt bona y donats que haie sos comptes degue hauer de entregar el seu llibre de son Clavariat en la caxe del dit ofici per major claritia y en dit llibre deguen haver de assentar los clavaris las partides de las cobransas per diades a quiscuna per si posant los nom del qui pagara y per qui sots pena de sinch sous per quiscuna partida en que faltara aplicadors com esta dit.

XV

Item se estatuex y ordena que tots los confreres Mestres del dit ofici deven aver de pagar quiscun dells cade any vuit sous y vuit monede de Mallorca per la confraria y los fadrins quatre sous y quatre per mitja confraria exigidor tot per el matex Clavari de dit ofici.

XVI

Item se estatuex y ordena que per quant dit ofici y collegi te algunas partidas de cens tinguen aquellas a un capbreu en bona forma anant registrant en aquell los titols y successions necessaries per conservacio de dit cens y tenguen un llibre aparte haont vagen posant tots los actes faiens en el dit ofici tenint una caxa ab quatre Claus les quals tinguen una cade Sobreposat y Prom haont tinguen reclusos tots los llibres, actes y papes del dit ofici y que no se pugue treura acte ni paper algun de la caxa que el qui sen entregara no fasse rebuda de lo que se entregara en pena de tres lliures per quiscu qui contrefara aplicadores com esta dit y per dit afecta tinguen un llibret destinat en dita caxa per assentar lo que se treura y lo entrego quan si tornara.

XVII

Item se estatuex y ordena que no sia Mestre algu ni confrare del dit ofici que gos ni presumesca posar Just sola senar ni fer sabates de molto sino bax borradas sots pena de tres lliuras moneda de Mallorca per quiscuna vegada que trobats seran aplicadors com esta ya dit.

XVIII

Item se estatuex y ordena que tots los anys los días y festas de Sanct March Evangelista, Sanct Mathia Apostol y de sant Llorens Martir perpetuament per compte del dit ofici se degue solemnizar festa en lo convent de Sanc Francesch de dita vila de Incha haont te la capella el dit ofici ab solemnia ofici cantat ab diacha y subdiacha y sermo ab Aniversari a la fi del ofici y completas als dissaptes a la tarda tot en honor y gloria dels dits Sants com se acostumat sempre y actualmente se observa cada any pagantse los gastos de bens comuns de dit ofici.

XIX

Item se estatuex y ordena que tots los Mestres y Confreres del dit ofici deguen haver de assistir a lo Sermo y Ofici de ditas festivitads den dit convent, y en la sua capella, sots pena de una quarta de oli que quiscu qui faltara per cade vegada que no assistira y axi matex tots los Mestres y Confreres del dit ofici a qui seran donat ciri el dia y festa del Evangelista san march deguen haver de anar assistir a la professo de la lletania major qui va de la Parrochia de dita Vila de Incha a dit Convent de San Francesch, en lo peno de di ofici com se ha acostuma y actualmente se observa tots los anys sots la matexa pena de una quarta de oli per quiscu qui será donat ciri y no assistira en dita professo aplicador per la llantia de la Capella.

XX

Item se estatuex y ordena que tots los Diumenjes de lo any se degue celebrar per dit ofici la missa primera en la dita capella sua perpetuament tots los anys per los Pares del convent de Sanct Francesch com sempre se ha acostumat y actualmente se observa pagadora de bens comuns del ofici.

XXI

Item se estatuex y ordena que sempre y quant hei haura algun Confrare malalt y los Sobreposats tindran noticia de que aquell tingue necessitat de subvencio deguen los Sobreposats y Promens de Promania manar el Clavari que pague per subvencio del dit malalt la quantitat ben vista del modo aparexera a dits Sobreposats y Proms fins a la quantitat de sinch lliuras monede de Mallorca per quiscun malalt.

XXII

Item se estatuex y ordena que quant hai haura algun Confrare malalt en lo llit que se haura de combregar tinguen obligacio los Sobreposats y Proms de partir cera a los Confreres y Mestres del dit ofici y deguen haver de assistir a acompanyar el Santissim Sagrament tots aquells qui serán aportats ciri sots pena de una quarta de oli per quiscu qui no assistira si ja dos no será per algún impediment aplicadora dita quarta de oli per la llantia de la sua Capella.

XXIII

Item se estatuex y ordena que quant morra algún Confrare del dit Ofici los Confreres mes joves que seran designats per los Sobreposats tinguen obligacio de aportar lo cadáver a la Sepultura y no puguen rehusarho sots pena de sinch sous moneda de Mallorca per quiscu aplicadors ccom esta dit y los Sobreposats y Proms juntament en tots los altres Mestres y confreres a qui seran donats ciris tingue la obligacio de acompanyar dit cos a la Sepultura sots pena de una quarta de oli per quiscun qui faltara aplicador per la llantia de dita Capella.

XXIII

Item se estatuex y ordena que per quiscun Confrare de dit Ofici que se morra se deguen fer celebrar tres missas baxas en dit convent de Sanct Francesch y en dita capella de lo Evangelista San March com se acostumat sempre y actualmente se observa de bens comuns de dit Ofici.

XXV

Item se estatuex y ordena que tots los anys el dia y festa de la commemoracio de los difunts se degue celebrar un ofici conventual en dit Convent en dita capella de lo Evangelista Sanct March ab aniversari aa la fi per les animas de los Confreres difunts, de bens comuns de dit Ofici, com se ha acostumat sempre y actualment se observa y en dit ofici y aniversari deguen haver de assistir tots los Mestres y Confreres del dit Ofici per absoldra al temps se celebrara aquell sots pena de una quarta de oli per quiscu qui faltara aplicador per la llantia de la dita Capella.

XXVI

Item se estatuex y ordena que se proseguesca en donar a cade filla de Mestre y Confreres del dit Ofici en ajuda de son Matrimoni vint y sinc lliuras moneda de Mallorca com se ha acostumat sempre de temps inmemorable a esta part y encare actualmente se observa pagadoras ço es deu lliuras el dia de la faccio de la polissa o polissas de aquellas, y del dia de la faccio de la polissa a quatre mesos set lliuras deu sous y las restants set lliuras deu sous después de altres quatre mesos com se ha acostumaat y que se deguen haver de pagar aquellas per lo Clavari Vell sempre que ni haje qui deguen i no aventhi clavari olim qui degue a les horas se pagaran per lo Clavari corrent conforma se estila actualmente, aab tal empero que no sen pugue pagar mes que una cade any y axi com se aniran casant cobreran una cada any una después de la altre com se observa actualmente.

XXVII

Item se estatuex y ordena que tots los Mestres, Confreres y fills de Mestres qui vui actualmente son en dit ofici y los que de aquí al davant seran y previndran, en matex, deguen haver de observar y pasar per los presents capitols novament fabricats y non pugue en apartar de aquells ni menos puguen en manera alguna contre fer a los matexos sots pena per quiscu de ells 10 lliuras aplicadores ut supra.”

“DECRETUM DIE XXV MENSIS FEBRUARY ANNO NATIVITATE DOMINI
MDCLXXXVII

Illustrissimus Dominus Locumtenens, etc. Capitaneus Generalis, etc. Visa suplicatione oblata 12 currentium per Joannes Morro supra positum Officis Sutorum Villa Incha et Gabriellem Llompard Prohominem eius de Offici habentes ad infrascripta plenum posse a dicto officio ut videre est media Consilii resolutione 9 currentium ut atestatur Joannes Michael Arrom Notts. syndicus dicti Officii, qua exponunt dictu Officium in necessitate reperiri Capitula Vetera renovandi ades quod sua erectio dependet a plusquam trescentum annis qua ratione minime gubernari poterant dictis cum Capitulis et ob veritatem illorum maxime qua inveniunt rumpita nequeuntque legi. Qua propter pro bono gubernio et majori convenientia dicti Officii aliqua de novo fabricarunt que postea fuerunt comunicata Consilio sue Confratribus dicti Officii, et apata per eos nullo contradicente. Ideo suplicant dicte sua Ilme. Dominationi quatenus dignetur ea aprobare et confirmare media sua Regia autoritate pro ut hec et alia latius in dicta suplicatione ad quam fiat relatio continetur visa dicta suplicatione consilisque resolutione visis dictis capitulis, quibus comunicatis Magnificus Juratis presentis Regni nihil in contrarium fuit oppositum imo expresse responderunt quod nullum ex eis si oponerat statutis Privilegis, et franqueriis presentis Regni, visit que videndis, et attentis attendendis, et cum iusta petentibus benignus non sit denegandus assensus. Ideo als dicta sua Ilma. Dominatio cum Consilio Adm. Magnifici ac Nobilis D. Didaci Josephi de Linyan et Muñoz Regiam Cancellarium Regentis attento consensu Magnificorum Juratorum presentis Regni Laudat approbat ratificat et confirmat dicta Capitula pro bono gubernio dicti Gremii de novo fabricata que numero sunt 27 sub penis millis contentis iuxta illorum seriem et tenorem, nec non ad executionem deduci mandat, et pro his expediuntur mandata necessaria et In et super pramissis et eorum singulis suam Regiam interponit autoritatem pariterque Decretum.

Linyan et Muñoz”

3. Conclusions

Aquesta documentació relativa al gremi de sabaters d'Inca de final del segle XVII ens ofereix una interessant informació econòmica, social, d'ajut, religiosa, etc., no tan sols dels sabaters, sinó també d'altres apunts històrics com poden ser noms, llinatges, festes, capelles, economia... Així mateix, ens adonam de la importància del citat gremi que té vida pròpia a la vila d'Inca i separada del de Ciutat, ja des del segle XV. A l'àtic del retaule de Sant Pere de l'església parroquial de Santa Maria la Major, construït entre els anys 1576 i 1642, hi ha l'escut, entre altres, del gremi dels sabaters d'Inca.

Naturalment que amb aquest treball tan sols s'ha intentat historiar el gremi dins un temps ben determinat i concret. El gremi desapareixerà, de manera obligada, dins el primer terç del segle XIX. Malgrat tot, aquesta indústria sabatera inquera, dins la dècada dels anys 70 de l'esmentat segle, agafarà una altra empenta ben digna de ser estudiada.

Supplicatio
 oblata die XII februa
 rij 1697 per infra scrip
 tos Suprapositum et Pro
 hominem Officij Sutorum Vila
 de Incha.

Juan Morro y Gabriel Sompari
 baters de la vila de Incha, aquell Sobrepesat,
 y este Prom del Col·legi de Sabater de dita vi
 la, tenint ple poder com consta de lo acte y de
 terminacio del dit ofici dels 9 corrent en po
 der de Juan Miquel Arram notari y Sin

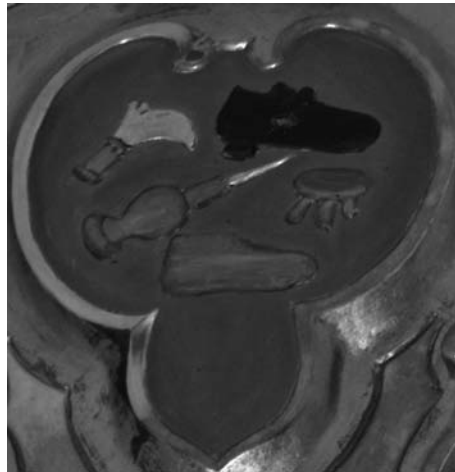
Capitols
 fabricats per lo Go
 vern del ofici de Sabaters
 de la Vila de Incha

I

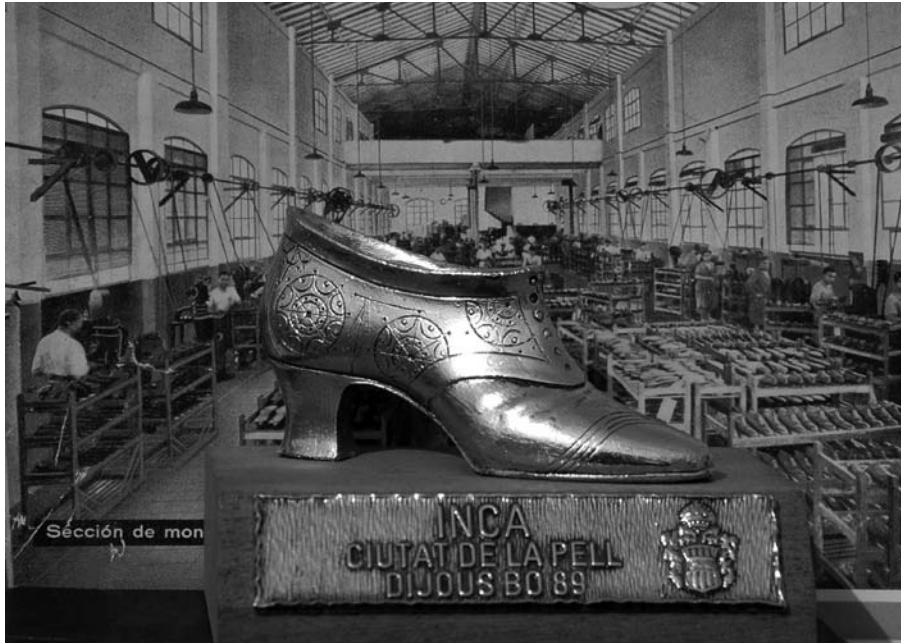
Primo se statuex y ordena que cada any per petuam
 se fasse la Extraccio a Sach y a sort de des Sobrepesats
 y un Clavari com sempre ha accytumat tots los anys
 desde el principi de est ofici fins el present any y en las
 festividat de la Natividad de Nostre Señor Jesu Ch
 rist preciant primor habitacio y imiculacio de so
 tres en tres anys de personas abonadas per los So
 bresats y promens y aligadores per los dits Sobre
 pesats assistini aximatex ala habitacio y imieu

Decretum
 Die xxv mensis Februarij
 anno á Nativitate Domini
 MDCLXXXVII

Illustrissimus Dominus Tucumtenens et
Capitaneus Generalis etc. Visa supplicatione
 oblata 12 currentium per Joanne Morro Supra
 positum Officij Sutorum Villa de Incha et Ga
 briellem Sompari Prohominem eiusde Offi
 ci habentes ad infrascripta plenum posse a die
 to Officio ut videre est media Consilij resolutione 9
 currentiu ut atestatur Joannes Michael Arram
 Notr. sindicus dicti Officij, qua exponunt dictu
 Officium in necessitate reperiri Capitula Vete
 ra renovandi adeo quod sua erectio dependet
 á plusquam trecentum annis qua ratione nini

Fets i escrits de fra Payeras a San Carlos (Carmel), La Soledad i San Diego. 1796-1804

XV JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

M. Magdalena Payeras Capellà¹ i Llorenç Payeras Capellà²

1: Universitat de les Illes Balears

mpayeras@uib.cat

2: Taller de la Terra

greclp@ono.com

Paraules clau: Marià Payeras, Fill Il·lustre, escrits, missions, Califòrnia.

Resum. *Fra Marià Payeras, durant els anys que passà a Califòrnia, va desenvolupar diverses tasques, més enllà de les estrictament religioses, i va generar diversos tipus d'escrits com cartes o documentació administrativa. Aquest article pretén recopilar els fets i els escrits de la primera etapa a Califòrnia, la que va de 1796 a 1804. En aquesta etapa fra Marià va estar destinat a les missions de San Carlos, La Soledad i San Diego.*

Keywords: Father Payeras, Illustrious son, writings, missions, California.

Abstract. *Father Payeras, during the years that stayed in California, developed several tasks, far beyond the religious ones, and generated several kinds of writings as letters or administrative documentation. This paper pretends to gather the jobs and writings of his early years in California, from 1796 to 1804. In this stage Father Payeras were posted to San Carlos, La Soledad and San Diego.*

1. Introducció

En les catorzenes Jornades d'Estudis Locals d'Inca vàrem presentar el resultat d'una recerca sobre la documentació americana referent al Fill Il·lustre d'Inca fra Marià Payeras [3]. El gran volum de bibliografia i fonts arxivístiques trobades està sent analitzat per tal de poder recopilar els fets biogràfics i els escrits del missioner inquer. A les conclusions exposaven el contrast entre el coneixement i la documentació americana, i el coneixement que se'n té a la nostra ciutat. Proposàvem com a treballs de futur, a més d'acabar la recerca de material, l'estudi i classificació del material recopilar, i la divulgació a la nostra localitat; exposant com a matèries d'estudi les facetes de fra Marià Payeras de lingüista, pacificador, viatger i explorador, diarista i administrador.

Seguint els treballs anomenats, s'ha iniciat l'anàlisi del primer període de fra Marià Payeras a les missions de Califòrnia, una vegada que ha passat el període formatiu al Colegio Apostólico de San Fernando de Mèxic. Es tracta dels anys compresos entre 1796 i 1804. Realitzam el tall a l'any 1804, corresponent a l'any que fra Marià Payeras és destinat a la missió de La Purísima Concepción, on tant per la durada en el temps com pels càrrecs que tindrà la quantitat de documentació augmenta de forma important en quantitat i temàtica. Per tal motiu aquest període es tractarà posteriorment.

Els documents analitzats són escrits realitzats per fra Marià Payeras, molts d'ells en format de carta. En la majoria dels casos desconeixem les respostes a aquestes cartes, ja que o no estan catalogades o estan en altres arxius.

2. Els primers anys de fra Marià Payeras a Califòrnia. Primers destins

Fra Marià Payeras va arribar a la *Nueva España* al començament de l'any 1793, ingressà en el Colegio Apostólico de San Fernando de México. Els Colegios Apostólicos havien estat ideats pel també missioner mallorquí fra Antoni Llinás, natural d'Artà, per formar els nous missioners. Fundà el primer a Santa Cruz de Querétaro el 1682, i n'arribaren a funcionar cinc. La quantitat de joves missioners que arribaven era gran, bastants provinents de Mallorca, i en aquests centres passaven llargs períodes, en els quals rebien els coneixements per afrontar les futures destinacions.

Figura 1. Col·legi apostòlic de San Fernando, Mèxic [1]

Figura 2. Frà Marià Payeras

L'any 1796 el pare Antonio Noguera, *Guardián del Colegio Apostólico de San Fernando*, màxima autoritat, va enviar fra Marià Payeras a la missió de San Carlos Borromeo del Río Carmelo, a Monterey. Així quan tenia 27 anys, i després de tres anys de formació, el missioner d'Inca començava la seva feina apostòlica, llargament esperada.

La missió de San Carlos Borromeo, fundada el 1770, era una de les més importants de l'alta Califòrnia, port natural, estava fortificada per defensar-la de russos i anglesos que també la pretenien. Fou la segona missió fundada per fra Juníper Serra, i allà es troba enterrat, juntament amb altres importants missioners com fra Joan Crespí o fra Fermín de Lasuén. El nom de la missió fou triat per fra Juníper Serra en honor a l'arquebisbe de Milà, Carlos Borromeo.

Quan fra Marià Payeras arribà ja hi havia a la missió més de dos mil batejats i el 10 de juliol de 1796 hi realitzà el

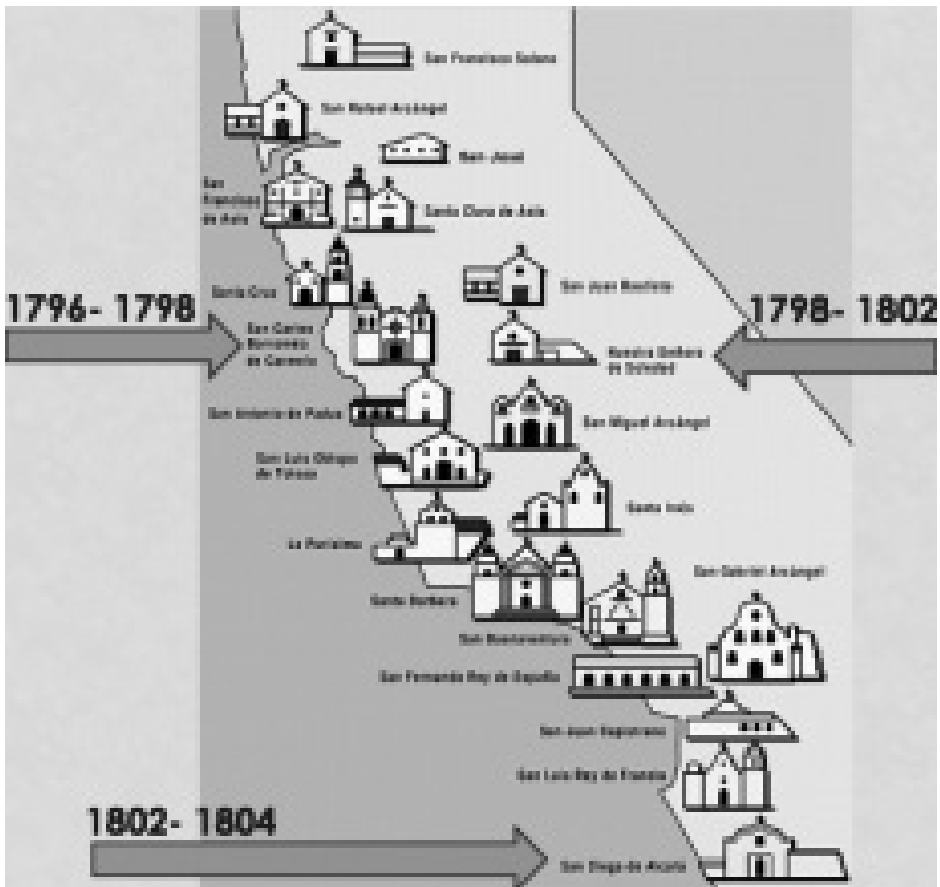

Figura 3. Mapa de les missions amb els destins de F. Payeras

seu primer bateig. Allà treballà entre els naturals d'aquella terra i els militars espanyols durant dos anys. La darrera partida de bateig firmada per ell a San Carlos fou del dia 7 de setembre de 1798.

Figura 4. Missió de San Carlos.
 Font: <http://www.californiaspanishmissions.net>

Figura 5. Missió de La Soledad.
 Font: <http://www.californiaspanishmissions.net>

Figura 6. Missió de San Diego.
 Font: <http://www.californiaspanishmissions.net>

De San Carlos de Monterrey passà a la veïna missió de Nuestra Señora de la Soledad. Un poc més allunyada de la costa, La Soledad estava a mig camí entre San Carlos i San Antonio de Pàdua, a l'interior de l'alta Califòrnia. Va ser fundada l'any 1791 pel P. Fermín de Lasuén i era la tretzena que fundava l'orde franciscà a Califòrnia. Segons consta, el seu primer bateig a La Soledad va ser el 17 de novembre de 1798. Però durant aquesta estada fra Marià Payeras, a més de la missió, atengué tot l'entorn: batejà el 1800 a la missió de San Miguel, o el 1801 a la missió de Santa Clara. No oblidà fra Marià Payeras durant aquesta etapa la seva vessant tècnica en la realització de millores; construï a La Soledad un aqüeducte de quinze milles per aprofitar l'aigua d'una font propera. Fra Marià residí a La Soledad fins a l'agost de 1803, quan partí cap a San Diego. D'aquest període es conserven diverses cartes i documents.

La missió de San Diego estava situada entre l'alta i la baixa Califòrnia, a la Nova Espanya. Fou fundada el juliol de 1769 per fra Juníper Serra, enmig de grans enfrontaments amb els nadius Kumeyaay. Rebé el nom de San Diego en honor al sant espanyol san Didacus. Fra

Marià Payeras arribà al seu nou destí amb 34 anys, l'any 1803. En aquells dies, el 26 de juliol, havia mort l'immediat continuador de fra Juníper Serra, el P. Fermín de Lasuén. El va succeir en el càrrec de superior de les missions de l'alta Califòrnia el P. Esteban Tapis. A San Diego, fra Marià

Figura 7. Signatura del governador Diego de Borica

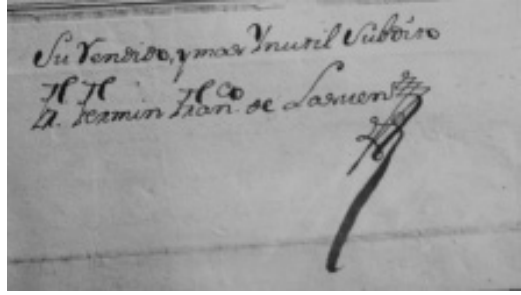

Figura 8. Signatura del president P. Fermín de Lasuén

continuà administrant el bateig, el primer fou dia 11 de desembre de 1803 i el darrer, dia 30 de setembre de 1804. Fra Marià administrà San Diego fins a principi d'octubre de 1804, en què se li comanà la responsabilitat de la missió de La Purísima Concepción, substituint el pare Calzada.

En aquests anys va ser important la relació de fra Marià amb les autoritats civils i religioses de Califòrnia, especialment amb el governador Borica i el president de les missions, el pare Lasuén. Diego de Borica y Retegui va néixer a Vitòria-Gasteiz el 1742 i morí a Durango (Mèxic) el 1800. Militar de professió, fou el vuitè governador espanyol de Califòrnia, entre el anys 1794-1800. Fou succeït pel català Pere d'Alberní i Teixidor (Tortosa, 1747 – Monterrey, 1802). Durant el govern de Diego de Borica, coincidint amb la presidència del també basc i afí P. Fermín de Lasuén, es fundaren cinc noves missions, al llarg del Camino Real. El pare Fermín de Francisco Lasuén de Arasqueta (Vitòria, 1736 – Missió de San Carlos, 1803), missioner destacat, fou el segon president de totes les missions de Califòrnia (1785-1803) després de fra Juníper Serra. Menys temperamental que el seu predecessor, les cròniques el qualifiquen de gran i efectiu treballador, i l'autor de la gran expansió franciscana a Califòrnia. El resultat de la seva direcció consta, entre altres obres, de la fundació de nou missions: Santa Bàrbara (1786), La Purísima Concepción (1787), Santa Cruz (1791), Nuestra Señora de la Soledad (1791), San José (1797), San Juan Bautista (1797), San Miguel Arcángel (1797), San Fernando Rey de España (1797) i San Luis Rey de Francia (1798).

3. Escrits de fra Marià Payeras 1796-1804

En aquest apartat s'inclouen els escrits de la primera època de fra Marià Payeras a Califòrnia, durant els seus destins a San Carlos, La Soledad i San Diego. Es tracta principalment de cartes, de les quals són els destinataris el governador Diego de Borica i l'aleshores pare president de les Missions Fermín Francisco de Lasuén, i documents referents a l'estat de les missions. Destaca també un document descriptiu al trasllat dels cadàvers de tres missioners, entre ells el mallorquí fra Lluís Jaume.

3.1. San Carlos Borromeo del Río Carmelo (Carmel)

3.1.1. San Carlos. 2 d'agost de 1798. Carta al governador Diego de Borica que forma part de l'arxiu de l'arquebisbe de San Francisco.

San Carlos

2 Agost 1798.

Al Governador Diego de Borica.

Per tal de satisfer la gran tasca que ens ha estat encomanada d'ensenyar aquests neòfits a ser, a la vegada, homes racionals i bons Cristians, hem concentrat tota la nostra atenció a reunir-ne alguns de la direcció de Calendarruc i altres de Mutsun. Motivats únicament per la inclinació natural de viure entre les bèsties, ells han passat tota la seva vida en els boscos. Nosaltres els hem suplicat que es presentin, convidant-los amb l'ofertament del perdó. Els hem amenaçat amb sol·licitar la intervenció governamental si ells no apareixen; però tots els nostres esforços no han aconseguit res. Els nostres esforços no poden aconseguir res més; i per tant nosaltres pregam a Sa Senyoria que prengui les mesures que puguin semblar millors per tal que l'abans mencionat es pugui dur a terme. Que el nostre senyor protegeixi Sa Senyoria molts d'anys.

3.2. La Soledad

3.2.1. La Soledad. 8 de gener de 1799. Carta al governador Diego de Borica que forma part de l'arxiu de l'arquebisbe de San Francisco.

La Soledad
8 Gener 1799.
Al Governador Diego de Borica.

Informam a Sa Senyoria de que el primer de gener de l'any actual en aquesta missió de Nuestra Señora de la Soledad els següents neòfits han estat elegits: Dionisio i Vicente Ferrer com a batles, Antonio i Sebastián com a regidors, donat que ells són capaços de desenvolupar aquestes tasques i les del tipus que els hi puguin esser encomanades a les missions. Ells seran instruïts i preparats durant el temps que transcorrerà fins que les eleccions es puguin dur a terme amb formalitat jurídica.

Aquesta carta és un manuscrit del company de fra Marià Payeras, Antonio Jayme, i signada pels dos. És la resposta a un ordre del governador Borica de 22 de setembre de 1796 ordenant l'elecció, cada primer d'any, de dos batles i un nombre indeterminat de regidors a cada missió. Fra Marià s'havia traslladat de San Carlos a La Soledad el novembre de 1798. El pare president Lasuén, per altra part, tenia el convenciment que aquestes eleccions no eren necessàries fins que les missions esdevinguessin *Pueblos*.

3.2.2. La Soledad. 8 de gener de 1799. Informe de l'estat de la missió de Nuestra Señora de la Soledad des del primer dia de 1797 al darrer dia de desembre de 1798.

Aquesta carta es troba a l'Arxiu de les Missions de Santa Bàrbara. Manuscrita del pare Antonio Jayme i signada tant per ell com per fra Marià Payeras.

Avui, darrer dia de l'any 1798, hi ha:

Homes.....	169
Dones	176
Total.....	345

Al 1796 hi havia:

Homes.....	149
Dones.....	140
Total.....	289

D'acord a les dades anteriors, hi ha un augment de:

Homes.....	20
Dones.....	36
Total d'ànimes.....	56

Durant els darrers dos anys s'han realitzat 38 casaments entre els indis de la missió.

Baptismes realitzats:123

Defuncions:71

També entre gent de les altres classes hi ha hagut 3 baptismes. Aquest és l'estat en el que la missió de Nuestra Señora de la Soledad es trobava en el darrer dia de 1796 i en el que es troba en el darrer dia de 1798.

3.2.3. La Soledad. Datada temptativament a gener de 1799. Carta al governador Diego de Borica.

La Soledad

8 Gener 1799.

Al Governador Diego de Borica.

Nosaltres els ministres d'aquesta missió de Nuestra Señora de La Soledad informam a Sa Senyoria que, aproximadament fa un mes, els neòfits Manuel Zeferino, Pablo, Justo Antonio, Antonio Concepción i algunes dones varen fugir i varen anar un poc més allà de Chalon. Informam a Sa Senyoria d'aquest fet per a que es puguin dur a terme les accions que vostè consideri oportunes. Es pot arribar a aquell indret a cavall o a peu.

3.2.4. La Soledad. 4 de març de 1799. Carta al governador Diego de Borica conservada a l'arxiu de l'arquebisbe de San Francisco.

La Soledad

8 Gener 1799.

Al Governador Diego de Borica.

Jo retorn a Sa Senyoria el volum de Californias i els dos sobre establiments d'ultramar. He llegit tots ells amb gran plaer. Que Déu li pagui la seva generositat! Hi ha també dins el paquet un lligam de llibres per a l'Alferez Simón Suárez. Jo li agrairia si pogués remetre'ls-hi junt amb l'adjunt. El vaquer que li doni això li lliurarà sis formatges i algunes patates. Nosaltres hem tengut bones pluges i els cultius prometen una bona collita. Sa Senyoria sap el risc que els edificis d'aquesta missió corren degut a la seva proximitat amb el riu. El risc és tan gran que si nosaltres seguíssim l'antiga idea d'un quadre, els edificis estarien molt exposats a esser arrasats o almenys a esser soscavats al primer desbordament del riu. Per tal d'evitar aquest perill en la mesura del possible, hem pensat que en tenir l'oportunitat de construir ho farem estenent el quadrat cap a l'est. La casa de la guardia és el primer en el nostre camí. Per aquesta raó, i pel fet de trobar-se tan lluny de la nostra vista (s'ha de notar que quan va ser construïda, les cases dels pares donaven a l'est i ara ho fan al sud) demanan a sa senyoria permís per a desplaçar-la. Quasi davant de la nostra residència disposam d'un edifici nou de tova amb una bona teulada plana. Aquest edifici, dividit en un lloc de guardia, barracons, quarter pel caporal i magatzem, me pareix personalment molt adequat per tal propòsit. Aquest edifici té una longitud de 7 vares.

Quan les pluges acabin, el canvi es podria produir. Esperam la seva resposta per a començar a reunir materials amb la finalitat de no tenir la gent inactiva.

Hi ha hagut tres grans inundacions aquest any, cada una amb capacitat d'inundar la missió. Però el riu (Salinas), content en haver malmès la major part de la síquia, es va desplaçar cap a l'altra costat, de manera que el dia després de la inundació la nostra branca duia escassament un rajolí com els que duen els rius secs. Tan aviat com aquest rajolí s'aturi ens veurem obligats (si és que volem beure) a desviar el riu cap a aquesta branca i construir un dic i una síquia a través dels bancs d'arena que ens va deixar el riu amb el seu desplaçament cap al nord, o bé anar a cercar aigua a una vuitena part de llegua de distància.

No tenim notícies d'Espanya. M'agradaria saber com li va a la religió catòlica en aquelles repúbliques europees. D'acord amb els diaris i el lligam de papers que Sa Senyoria me va enviar és evident que ells no pensen en Déu. Que Déu hi posi remei! No oblidí enviar-nos notícies sempre que li sigui convenient fer-ho. El pare Antonio (Jayme) està bé i els dos estenem les nostres salutacions a la seva família sencera. Si vostè volgués enviar-me els volums de Campomanes,¹ ho apreciaria molt.

3.2.5. La Soledad. 28 de gener de 1801. Informe de l'estat de la missió de Nuestra Señora de la Soledad des del primer dia de 1799 al darrer dia de desembre de 1800.

Avui, darrer dia de l'any 1800, hi ha:

Homes.....260
 Dones252
 Total.....512

Al 1798 hi havia:

Homes.....169
 Dones.....176
 Total.....345

D'acord a les dades anteriors, hi ha un augment de:

Homes.....91
 Dones.....76
 Total d'ànimes.....167

Durant els darrers dos anys s'han realitzat 60 casaments entre els indis de la missió.

Baptismes realitzats:123

Defuncions:78

També entre gent de les altres classes hi ha hagut 3 baptismes i un casament. Aquest és l'estat en el que la missió de Nuestra Señora de la Soledad es trobava en el darrer dia de 1798 i en el que es troba en el darrer dia de desembre de 1800.

Aquesta carta es troba a l'Arxiu de les Missions de Santa Barbara. Signada per fra Marià Payeras i fra Antonio Jayme.

1 Pedro Rodríguez de Campomanes, primer comte de Campomanes, va néixer al Principat d'Astúries el 1723 i va morir a Madrid el 1802. Polític, jurista i economista espanyol. Va ser nomenat ministre d'Hisenda en el 1760 en el primer govern reformista del regnat de Carles III dirigit pel primer ministre comte de Floridablanca.

Obres:

1747 - *Disertaciones históricas del orden, y Cavallería de los templarios, o resumen historial de sus principios, fundación, instituto, progresos, y extinción en el Concilio de Viena.*

1765 - *Tratado de la regalía de amortización.*

1767 - *Dictamen fiscal de la expulsión de los jesuitas de España.*

1774 - *Discurso sobre el fomento de la industria popular.*

1775 - *Discurso sobre la educación popular de los artesanos.*

3.2.6. La Soledad. 16 d'octubre de 1802. Carta al pare president Fermín Francisco de Lasuén.

La Soledad

16 Octubre 1802.

Al Pare President Fermín Francisco de Lasuén (sic).

Hem rebut notícies de que els Reverents Pares de la missió de San Carlos s'han dirigit a Sa Reverència demanant-li que ens retiri de la propietat del Rancho San Gerónimo. Va ser establert el 3 de setembre del present any a la Mesa del Sargento, localitzada sobre el Paraje de Sánchez i la Laguna de Los Palos, a tres lligües de distància de la missió. Els Reverents Pares citen les següents raons:

Primer. Com a perjudicial per al Rancho de San Buenaventura.

Segon. Considerant que serà l'origen de molts enfrontaments entre les missions de San Carlos i La Soledad.

Tercer. Perquè quan va ser establert, els Pares de la darrera no varen informar els de la primera.

Quarta i Final. Perquè els pares de La Soledad només varen establir el ranxo després de que aquells de San Carlos ens obrissin els ulls amb el seu ranxo.

Encara que no podem creure completament que aquests sensats i prudents Pares l'bagin destorbat amb aquestes queixes, tot i així, donat que rumors del cas han arribat fins i tot al més modestos de la població, deu ser evident a Sa Reverència de que no va ser cert entusiasme, formalitat o capritx sinó la més profunda necessitat determinada després de profunda investigació la que ens va obligar a establir-nos en dit ranxo. Nosaltres exposam:

Al primer:

Que el ranxo de San Gerónimo no pot mai fer mal a aquell de San Buenaventura perquè estan separats sis milles. Com que la nostra intenció és ocupar només fins a Guadalupe, hi ha encara espai per al ramat de San Buenaventura en direcció a San Carlos que posseeix un territori més ampli i pastura i aigua més abundant que La Soledad. Al contrari no és difícil provar, per la localització dels dos ranxos, que si alguna de les missions pot veure's perjudicada aquesta és La Soledad i no San Carlos.

Al Segon:

Ni el ranxo de La Soledad ni els Pares Ministres provocaran les tan temudes disputes i desacords donat que la propietat del ranxo San Buenaventura no s'estén més enllà de Guadalupe pel camí de dalt ni més enllà de Chupaderos de los Alisos que estan situats oposats a aquesta localització un poc més enllà de la plana de Monterey. Cada majoral ha d'arregar el seu bestiar, marcar-lo i tractar de mantenir aquestes fronteres. Si encara amb aquestes precaucions (i tantes altres que l'experiència de criar bestiar suggereixi) alguns caps de bestiar es mesclen, les parts interessades treballant juntes poden separar els seus propis exemplars extraviats. Si tot i així els Venerables Pares insisteixen en que, amb el temps, bregues i enemistats es poden desenvolupar entre els dos en relació als seus ranxos, nosaltres asseverem que aquestes no s'originaran a La Soledad, els neïfets de la qual agafen el que és seu, sinó que s'originaran per part de qui sigui que vagi més enllà de les seves fronteres en detriment dels propietaris.

A la tercera:

Que el mateix raonament aplicat als ranxos de La Soledad quan el de San Carlos va ser establert: Hi va haver encara més raons per a la preocupació ja que ells anaven a entrar a la plana de Monterey on aquesta

missió està localitzada. Tot i així, amb quin Pare de La Soledad va consultar aquell de San Carlos? A qui varen ells demanar si el ranxo de San Buenaventura podria causar malestar a els Pares de La Soledad o fer mal als seus indis? Nosaltres tenim més per queixar-nos que els estimats confreres.

A la quarta i darrera: Si aquesta "obertura d'ulls" només es refereix a l'establiment dels ranxos, els meus confreres haurien de saber que mentre que Ses Reverències eren encara a Mèxic, el Pare Marià ja havia determinat la necessitat que la missió de San Carlos tenia d'establir ranxos per tal d'incrementar els seus recursos. A la vista d'això després de la repetida urgència del Senyor Borica, el Sergent Castro i el Caporal Picó que consideraven que el ramat no tenia propietari, aquest va ser tret de les bardisses i es va deixar que pasturés al tular, mentre que les ovelles varen ser enviades a San Francisquito, la única localització, segons l'opinió d'aquells que es consideren experts i encara viuen a Carmel, per a incrementar el nombre de caps de bestiar dels dos tipus. El Pare Payeras sabia molt bé que la plana de Monterey era més adequada per a tal propòsit, però com que estava ocupada totalment, li semblava més difícilment emplaçar les guardes allà fins i tot amb el consentiment del governador.

Si aquesta "obertura d'ulls" tracta específicament de l'establiment del ranxo a la plana de Monterey, nosaltres pregam a Sa Reverència que ens consideri una mica més astuts i efectius en gestionar la conservació i progrés de la missió. La quasi total manca d'increment del bestiar, la quasi total escassetat de greix animal (cosa que ens va forçar a cercar-lo a Santa Clara o San Luis), l'esterilitat de la planes del Arroyo Seco a El Pino, la seva manca total de pastures, l'excel·lent pastura que existeix des de Soledad fins a Monterey, i els seus hermosos llocs per ranxos són tan evidents per a tothom que viatgi a través d'ella que només un bome cec no se'n donaria compte. Per tant, es possible que els Pares de La Soledad no ho haguessin observat abans de que el Rancho de San Buenaventura fos establert? Nosaltres afirmam que no és així. En diverses ocasions nosaltres vàrem considerar retornar el bestiar als seus antics llocs preferits, és a dir, a la Laguna de Los Palos, de la que F. Diego Garcia havia tret el seu degut al perill dels pumes, ja que allà era l'únic lloc on aquesta missió era capaç de produir bestiar gras. Els nostres desitjos varen ser sempre frustrats, emperò, per la manca tant de vaquers com de mitjans per mantenir una altre majoral. Les coses varen continuar més o manco igual fins que vàrem veure morir els porcs i les ovelles i gairebé vàrem perdre el bestiar boví degut a falta d'aliment. Com els caporals Miguel Espinosa i Dolores Pico i tots els soldats que varen presenciar el rodeo de juny testificarien, es va decidir superar els anteriorment mencionats obstacles establint un ranxo sota el control del "mayordomo de razón" que seria capaç de mantenir tot aquest bestiar. Havent vist, després d'una curiosa inspecció, que l'àrea de la Laguna de los Palos és l'única localització en aquest districte sencer que ens promet avantatge, nosaltres hem establert l'abans mencionat Rancho de San Gerónimo allà. Donades les nostres escassetats, associada amb l'abundància de bestiar gras al Rancho del Rey i el Rancho de Buenavista, que comparteixen l'àrea, aquesta solució va ser l'òbvia per a nosaltres sempre que consideraven l'assumpte. Jo suggeriria, aleshores, que varen ser les nostres conversacions amb els Pares de Carmel les que, amb major probabilitat, varen fer-los obrir els ulls al respecte d'establir el Rancho de San Buenaventura enlloc del contrari.

Més enllà d'això, és obvi que la Missió San Antonio ha mantingut el Rancho de San Benito a la plana de La Soledad des de fa almenys tres anys sense notificar-nos-ho. I encara que ha bordejat les nostres guardes d'eugues i de bestiar i es troba més a prop de La Soledad que el Rancho de San Buenaventura, nosaltres no hem obert mai els nostres ulls ni les nostres boques per a protestar. Per tot el que s'ha dit, ha de ser evident a Sa Reverència que la missió de La Soledad va establir aquest ranxo dins de la seva àrea quan va ser necessari i quan va ser possible fer-ho i que no es volen traspassar els límits com es evident pels llindars que s'han establert i que no tenen cap fonament (si és que els rumors són certs) els arguments dels nostres confreres en referència als seus drets. Aquesta, Reverent Pare President, és la nostra manera de pensar que seguirem si la seva reverència i els governador no té altra suggerència. Si li sembla apropiat, per favor faci saber els nostres pensaments als Reverents Pares Ministres de San Carlos per a que ells puguin respondre amb qualsevol cosa que els hi vengui al cap; i si vostè considera això avantatjós, arxivi aquesta carta per

a que en qualsevol cas la nostra posició sigui enregistrada i el bonic vincle entre les dues missions es pugui mantenir.

Signada pels pares Antonio Jayme i Marià Payeras. Al revers conté una anotació del pare Lasuén que indica que els pares de San Carlos no havien fet cap reclamació. La reclamació es va fer més endavant, el 26 d'octubre.

3.2.7. La Soledad. 1 de gener de 1803. Informe de l'estat de la missió de Nuestra Señora de la Soledad des de l'1 de gener de 1801 fins al darrer dia de desembre de 1802.

Avui, darrer dia de l'any 1802, hi ha:

Homes.....	296
Dones	267
Total.....	563

Al 1800 hi havia:

Homes.....	260
Dones.....	252
Total.....	512

D'acord a les dades anteriors, hi ha un augment de:

Homes.....	36
Dones.....	15
Total d'ànimes.....	41 (sic)

Durant els darrers dos anys s'han realitzat 54 casaments entre els indis de la missió.

Baptismes realitzats:183

Defuncions:177

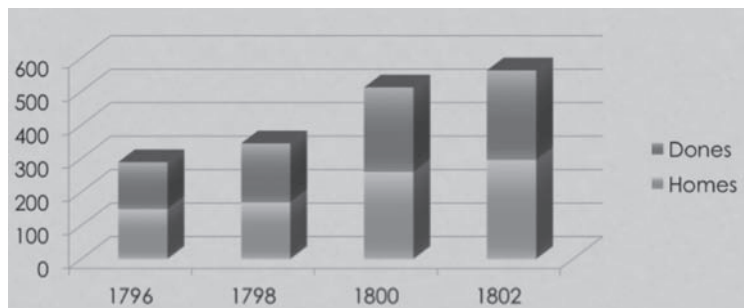

Figura 11. Evolució de la població a la missió de La Soledad

També entre gent de les altres classes hi ha hagut 2 baptismes. Aquest és l'estat en el que la missió de Nuestra Señora de la Soledad es trobava en el darrer dia de 1800 i en el que es troba en el darrer dia de desembre de 1802.

Aquesta carta es troba a l'Arxiu de les Missions de Santa Barbara. Signada per fra Marià Payeras i fra Antonio Jayme.

De les dades contingudes en els documents anteriors es pot observar l'evolució de la població de la missió (figura 11).

3.3. San Diego

3.3.1. San Diego. 27 d'abril de 1804. Document de transferència dels cossos dels Reverends Pares fra Lluís Jaume, fra Juan Figuer i fra Juan Mariner. Contingut al primer Llibre dels difunts de San Diego. L'única signatura present és la del pare Payeras.

A 26 d'abril de 1804, en presència del comandant del veïnat Presidio de San Diego, Don Manuel Rodríguez, i de les seves tropes reunides, nosaltres els ministres d'aquesta missió, les signatures dels quals apareixen a la part inferior, han traslladat els cossos dels difunts ex Pares Ministres i, després d'un velatori i una missa cantata per al bé de les seves ànimes, es varen situar en taüts individuals en una única tomba davall del petit arc que es troba entre els dos altars de l'església nova. El taüt més gran conté el cos no desmembrat del Reverent Pare Fra Juan Mariner que va morir el 29 de gener de 1800; el mitjà conté el cos ja desmembrat del Reverent Pare Fra Juan Figuer que va morir el 18 de desembre de 1784; mentre que el més petit conté els ossos del Reverent Pare Fra Lluís Jaume, qui amb la major inhumanitat i ferocitat va ser agredit, colpejat i assassinat pels seus propis fills en Crist que ell havia regenerat. Per tal de que ells puguin ésser clarament reconeguts en qualsevol moment, nosaltres hem encarregat la col·locació de tres pedres damunt la tomba. La més propera a l'altar de la Mare de Deu, Nostra Senyora del Pilar marca el Pare Jaume, la següent i més propera a San Diego és la del Pare Mariner i la més llunyana i que mira al sud és la del Pare Figuer. Que les seves ànimes amb la gràcia de Déu descansin en pau! Amen. Aquesta és la pura veritat com a testimoni de la qual nosaltres signam el present el dia 27 del mateix més i any.

Figura 12. Làpides dels pares Figuer, Jaume i Mariner a San Diego. Foto: Glenn Lee LaRocque

era fra Marià, com demostren la quantitat i el tipus de lectures que feia, i que estan esmentades a les cartes que s'han revisat.

Com a treballs a realitzar en el futur, els proposam en dues línies. Primer acabar la recerca de documentació original en diferents arxius i fer la recerca bibliogràfica, atenent simultàniament la que actualment es vagi generant. Per altra banda, realitzar al material recopilat, un buidatge d'informació i posterior classificació segons les seves principals activitats: lingüista, pacificador, viatger i explorador, diarista, administrador en els anys successius, després del seu trasllat a La Puríssima.

4. Conclusions

En l'etapa que hem analitzat (1796-1804) els documents de fra Marià Payeras ens confirmen la seva gran capacitat de gestió i administració de les missions. No destaquen en aquest període, descomptant l'aspecte religiós, altres de les facetes reconegudes en el missioner inquer (tot i que no volem dir que no les realitzàs). Cal seguir analitzant documents per trobar referències als altres tipus de feines, per això seguim la recerca en altres períodes de la seva vida. Sí que volem destacar l'aspecte de persona il·lustrada que

Referències

- [1] Z. Engelhardt, *The missions and missionaries of California*. Volum 2. James H. Barry Company.
- [2] P. J. Llabrés, *El P. Mariano Payeras, celoso misionero y continuador de la obra apostólica del P. Junípero Serra en California*. 1º. Premio Certamen del Seminario. Palma (INÈDIT) (1961).
- [3] M. Payeras i L. Payeras, “Father-President Payeras: recerca i revisió de la documentació Americana”, a *Jornades d'Estudis Locals d'Inca 2013*, N. 14, pp. 15-36 (2014).
- [4] M. Payeras, *Writings of Mariano Payeras*. Bellerophon Books. Traducció de Donald C. Cutter (1995).

Notes addicionals sobre el plànol del nucli urbà d'Inca de l'any 1808 i sobre els treballs de Jeroni de Berard

XV JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

Antoni Ginard Bujosa¹, Joan Estrany Bertos¹ i Francesca Tugores Truyol²

1: Departament de Ciències de la Terra, Universitat de les Illes Balears.

Adreces electròniques: antoni.ginard@uib.es; joan.estrany@uib.cat

2: Departament de Ciències Històriques i de les Arts, Universitat de les Illes Balears.

Adreça electrònica: f_tugores@yahoo.es

Paraules clau: Història de la cartografia, Jeroni de Berard, Il·lustració.

Resum. *A partir d'un esborrany manuscrit, fins ara inèdit, vinculable als treballs iniciats per Jeroni de Berard (1742-1795), s'amplien els coneixements de la part final del segle XVIII sobre la cartografia del nucli d'Inca i les seves rodalies, destacant nous aspectes territorials com xarxa viària, relleu, elements patrimonials i altres. Aquest treball és continuació d'una comunicació presentada a les Jornades de l'any 2012, sobre el gravat d'un plànol del nucli urbà d'Inca (1808). Ara es presenten unes notes complementàries sobre aquell plànol, el seu origen i les seves característiques.*

Keywords: History of cartography, Jeroni de Berard, Enlightenment.

Abstract. *A draft manuscript –until nowadays unpublished and attributable to the work initiated by Jeroni de Berard (1742-1795)– allows an improvement of the cartography knowledge of the Inca village and its surrounding at the end of the 18th century. This discovery highlights new territorial aspects such as pathways, relief, and other assets related with an incipient urban consolidation. This work is an extension of a communication presented at the Jornades of 2012 centred on the engraving plan of the Inca village (1808). This study now presents some notes on this discovered manuscript plan, its origin and its characteristics.*

1. Introducció

A les XIII Jornades d'Estudis Locals d'Inca, l'any 2012, presentàrem la comunicació titulada “Un plànol del nucli urbà d'Inca (1808). Context històric i georeferenciació” [1], en la qual analitzàvem el gravat del plànol de la vila d'Inca, de Sebastià Sans, incorporat a l'edició de la *Vida de la Venerable Madre Sor Clara Andreu...*, de Josep Barberi [2], impresa l'any 1807, encara que la datació del gravat, fet per acompanyar l'apèndix històric de l'obra, és de 1808.

Dos anys després, l'any 2014, és possible aportar unes notes addicionals i complementàries sobre

aquell plànol, sobre el seu origen i les seves característiques. El motiu d'aquesta nova incursió en el tema es justifica pel fet que s'ha fet pública l'existència de documentació fins ara inèdita, una part de la qual fa referència al plànol del nucli d'Inca.

El plànol gravat l'any 1808, de Sebastià Sans, és vinculable amb els treballs iniciats per Jeroni de Berard, a pesar de la seva datació posterior (de principi del segle XIX). En efecte, l'obra de Berard és coneguda pels gravats dels plànols dels nuclis urbans de diferents pobles de Mallorca. L'aparició de nova documentació ha de contribuir a augmentar el coneixement de l'obra de planimetria iniciada per Berard a la part final del segle XVIII. En el treball precedent, ja havíem fet constar que el gravat del plànol de Berard, que hauria de correspondre al nucli urbà d'Inca, era desconegut, amb el benentès que el fet que no ens hagi arribat no vol dir que no hagués pogut existir ^[1].

L'accés als nous materials que s'han fet públics és el resultat d'una història rocambolosa. La sèrie de manuscrits fou identificada, als anys 1990, pel professor Josep Morata Socias en una llibreria de vell de Palma; atès que no fou possible una immediata adquisició, aconseguí fer-ne fotocòpies. Posteriorment, el bibliòfil Jaume Fiol en va comprar dotze, mentre que alguns plànols del mateix lot acabaven dispersant-se (un mínim de tres, dels quals només es coneix la fotocòpia) (vegeu [3]: 139-140). Els dotze exemplars manuscrits originals han estat adquirits pel Consell de Mallorca i s'han incorporat a la Biblioteca Lluís Alemany, que ofereix als investigadors un fons especialitzat en temes balears i inclou col·lecció de gravats.

A més de l'edició impresa ^[3], la publicació és disponible en format digital al lloc web de la Societat Arqueològica Lul·liana.¹ Sens dubte, la sèrie d'exemplars manuscrits ara publicats ha de contribuir a un millor coneixement tant dels treballs impulsats per Jeroni de Berard i del seu abast com, per extensió, de l'estat i del context dels aixecaments cartogràfics a la Mallorca del final del segle XVIII.

2. Jeroni de Berard: vida i obra

En realitat, Jeroni de Berard i Solà (1742-1795) pretenia continuar la feina encetada pels treballs del mapa de Mallorca (1784-1785) patrocinat per Antoni Despuig. Berard fou un dels fundadors de la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País (1778); era, com Despuig, acadèmic de *San Fernando* (des del 1775), i ambdós compartiren la protecció de l'escola de dibuix de la Societat, de la qual Berard fou un dels impulsors i director.

Jeroni de Berard deixà una obra inacabada, el *Viaje a las Villas de Mallorca*, datada *circa* 1789, que és coneguda pels textos descriptius que acompanyaven els plànols d'una sèrie de nuclis urbans de pobles de la Part Forana. Per aquest motiu ja és prou important. Berard dominava les matemàtiques i el dibuix, i havia conegut els treballs cartogràfics i les tècniques de l'expedició coetània dirigida per Vicente Tofiño. El mateix Berard confessa que tenia la idea de continuar els treballs del mapa patrocinat per Despuig. Així, Berard usava el teodolit i aixecava plànols en companyia de Sebastià Sans, prevere. Cap al 1785-1790, Berard feia treball de camp i coneixia el territori. A més de fer els plànols dels nuclis urbans, tot fa pensar que també volia revisar o actualitzar el contingut dels termes municipals del mapa de Despuig.

La intenció de Berard era fer el plànol *ignographico* dels carrers i les illetes de cases en planta,² una vista en perspectiva i imatges de monuments (església parroquial, convents, santuaris), juntament amb una descripció succinta i una llegenda que emmarcava l'escut de la vila. Els gravats tenen aproximadament 360 x 480 mm (vegeu [4]: x) i foren iniciats per Josep Muntaner, una altra coincidència amb el mapa de Despuig.

1 http://www.arqueologicaluliana.com/seminari_SAL_2014_CH.pdf

2 El terme *icnografia* significa delinear la planta d'un edifici.

La tasca de Berard planteja diverses qüestions. Quan Berard manifestava la intenció de continuar els treballs iniciats per Despuig, eren suficients els plànols dels nuclis urbans per completar el mapa o potser voldria millorar-ne els resultats? Sembla que li voltava pel cap un concepte de “mapa total de la isla”, sobre la base de diferents fonts, entre d’altres, del mapa patrocinat per Despuig, dels treballs de l’expedició de Tofiño i “de lo que nuestros viajes han producido” (vegeu [4]: 2).

Probablement, la seva defunció (1795) fou una de les causes per les quals no acabà la totalitat de la seva obra. Com hem dit, els treballs cartogràfics de Berard han aportat una sèrie de gravats dels plànols dels nuclis de diversos pobles.

Amb referència a Inca, sembla que no s’hauria arribat a fer el gravat, almenys en vida de Berard, però sí que coneixem el gravat posterior fet per Sebastià Sans.

En aquest sentit, Sans és un personatge que havia treballat directament amb Berard. Quan es refereix a l’expedició Tofiño, Berard descriu els avantatges del *theodolite* [sic], de *cuyo instrumento saqué un perfecto y cumplido modelo de madera de indias embebida de linaza, cosida con todas las piezas delicadas hechas de metal, construidas por el Dr. D. Sebastián Sans, presbítero mi inseparable compañero en todas las referidas pruebas a que consecutivamente nos indujo el deseo de ejercitar este nuevo theodolite* [...] [4]: 1]. Per tant, cap als anys 1785-1789, Berard aixecava plànols en companyia de Sans fent ús del teodolit.³

Segons Joaquim Maria Bover, Sebastià Sans (1839) era un *presbítero* i *doctor teólogo*, natural de Palma, que es dedicà a *las matematicas y a la Geografia, ciencia que cultivó todo el tiempo de su vida*. Pels seus coneixements de cartografia i planimetria, Sans aixecava, en concret, un plànol d’Inca i altres: *Levantó una multitud de planos del tamaño de una cuartilla, algunos de ellos como los de Inca y Alcudia grabados por su buril que llegó á manejar con mucha destreza, como puede verse por las planchas de los mismos que conserva la familia de D. Jaime Luis Garau* [5: 376-377] i [6: 353].⁴ A través de Josep Barberi és possible posar en relació els quatre personatges (Antoni Despuig, Jeroni de Berard, Sebastià Sans i el mateix Barberi).

2.1. Textos descriptius i mapes dels termes municipals

Els textos de Berard [4], després de la descripció d’algunes viles, incorporen un llistat, que titula *Explicación del mapa*, on enumera els topònims de les propietats, amb indicacions sobre les extensions i els cultius dominants. Tenen *Explicación del mapa*: Andratx, Puigpunyent i Estellencs, Lluc (Escorca), Alcúdia, Santa Margalida i Maria, Artà, Felanitx, Santanyí, Campos, Algaida, Montuïri, Sant Joan, Sineu, Sencelles i Inca. En total, fins a quinze viles.

Pel que fa a la relació entre l’obra de Berard i el mapa patrocinat per Despuig, el llistat del primer s’ha contrastat amb els topònims del mapa del segon en el terme d’Inca; encara que només sigui un cas particular, la correspondència del llistat dels cinquanta-un topònims de Berard amb el mapa de Mallorca és completa, excepció feta de les diferències de grafia i de dos topònims: Berard els esmenta dues vegades quan el mapa registra un únic topònim en cada cas [8].

És possible que un dels objectius de Jeroni de Berard fos revisar els mapes dels termes municipals, en correspondència amb l’esmentat apartat *Explicación del Mapa*, del text descriptiu del *Viaje a las Villas de*

3 Sobre Sebastià Sans, vegeu també la necrològica [de 22 de febrer de 1839]: “Murió el pbro. D. Sebastián Sans y Pol, y beneficiado de la catedral. Era natural de Palma, aficionado a las matemáticas, la geografía y el dibujo. Ayudó hacia 1790 a su amigo el ilustre D. Jerónimo Berad [sic] y Solá en sus Viajes por el interior de esta isla, y sobre el pasado de la ciudad de Alcudia, cuyo mapa grabó, poseemos la *Adición y suplemento* a dicho manuscrito titulada *Anfiteatro en territorio de Alcudia*, descripción redactada en 1803 e ilustrada con un dibujo.” Extret de [7].

4 Llorenç Pérez Martínez afirmava desconèixer si els plànols de Sebastià Sans podrien haver anat a parar a una biblioteca adquirida per l’Ajuntament de Palma l’any 1906 [4: 3, nota 3].

Mallorca. No obstant això, l'únic exemple que coneixem és el del mapa del terme de la vila d'Andratx (vegeu BERARD, ed. 1983: 19). Aquest mapa, segons Bover, hauria format part de [...] *los mapas de los distritos de Alaró, Alcúdia, Algáida, Andraitx, Artá, Binisalem, Buñola, Calviá, Campanet, Campos, Esporlas, Felanitx, Inca, La-Puebla, Lluchmayor, Manacor, Marratxí, Montuiri, Muro, Petra, Pollensa, Porreras, Puigpuñent, San Juan, Sansellas, Santa Margarita, Santa María, Santañy, Sineu, Sóller y Valldemossa, primorosamente hechos en medio pliego cada uno, cuyos originales conserva el mismo Prohens, [...]* [6, I: 92].

Per tant, una part dels documents s'haurien perdut. Sobre altra documentació relacionada amb Berard, l'esmentat Prohens,⁵ segons Bover, conservava aquells originals dels districtes, [...] *juntamente con varios dibujos de edificios y las minutas y apuntes de los viajes á algunos pueblos de la isla*. [6, I: 92].

2.2. Berard i els plànols dels nuclis urbans

Molt més significatius, encara que parcialment coneguts, són els treballs de Berard sobre els plànols dels nuclis dels pobles, aixecats per ell mateix o en companyia de col·laboradors. Pel que fa a l'aixecament dels plànols dels nuclis urbans, Jeroni de Berard havia afirmat que “*emprendimos (a impulsos de un amigo), llevados de la natural inclinación y por sola divertida curiosidad, el sacar los planos de todas las poblaciones de esta isla*” [4: 2].

Sens dubte, l'objectiu primordial de Berard era fer els plànols dels nuclis de les viles, amb l'afegit dels d'alguns nuclis dels llocs, aleshores sufraganis de les viles parroquials. No obstant això, també és possible pensar que Berard no contemplava fer els plànols de diversos nuclis de menor entitat, encara que en pogués aportar una breu descripció prou acurada, com podrien ser els casos d'Estellencs, Banyalbufar, Deià, Llubí, Sant Llorenç, Alqueria Blanca, Lloseta, Consell, Mancor, Biniarroi o Ullaró [4: *passim*].

És evident que els plànols de “totes” les poblacions no ens han arribat. És més que probable que la defunció de Berard (1795) fos el motiu de la interrupció dels treballs. Per altra part, a pesar que altres persones –segurament Sebastià Sans– haurien pogut continuar la feina, és també indubtable que els arxius i els documents relacionats amb l'obra de Berard s'hagin perdut, hagin patit una dispersió notable i, com a mínim en part, hagin estat objecte d'un espoli significatiu. En aquest sentit, vegeu el testimoni de Llorenç Pérez, a la nota 14 de la pàgina XIII de l'edició de 1983.

La publicació recent dels materials fins ara inèdits [3] contribueix a ampliar de manera considerable el coneixement i l'abast dels treballs de Berard o relacionats amb la seva iniciativa. A hores d'ara, sobretot partint de les edicions de 1983 i de 2014, és possible establir a la taula 1 el conjunt dels plànols coneguts (en diferents estats d'execució) de nuclis urbans de Mallorca. S'ha seguit l'ordre lògic de les viles i dels llocs que haurien de formar el conjunt d'un possible gravat definitiu. Tot plegat, la cobertura abasta 18 viles, més els 5 plànols dels llocs aleshores sufraganis (que corresponen a 23 nuclis de municipis actuals).

Vila	Lloc	Estat	Edició	Observacions
Alaró		Manuscrit	2014, 13	[Fotocòpia]
Alcúdia		Gravat	1983: 101	
	Badies de Pollença i Alcúdia	Gravat	1983: 101	
Alcúdia		Gravat	1890 [Llabrés]	Autor: Sebastià Sans [?]
Alcúdia		Manuscrit	2014, 7	Esborrany
Andratx		Manuscrit	1983: 19	Miscel·lànies Bover
	Port d'Andratx	Manuscrit	1983: 19	Miscel·lànies Bover

5 Jaume Antoni Proens Bennàsser (Felanitx, 1799 – Palma, 1865). Advocat i antiquari, que reuní una important col·lecció (vegeu *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, vol. 14: 30).

	Terme municipal	Manuscrit	1983: 19	
Artà		Gravat	1983: 127	
	Capdepera	Gravat	1983: 127	
	Son Servera	Gravat	1983: 127	
Binissalem		Manuscrit	2014, 12	[Fotocòpia]
Campanet		Manuscrit	2014, 6	
Campos		Manuscrit	1983: 175	Miscel·lànies Bover
Campos		Manuscrit		Arxiu particular (Campos)
Felanitx		Gravat	1983: 152	
Inca		Gravat	1808	Autor: Sebastià Sans
Inca		Manuscrit	2014, 4	Esborrany
Llucmajor		Gravat	1983: 185	
Llucmajor		Manuscrit	BNE	Biblioteca Digital Hispànica
Llucmajor		Manuscrit (I)	2014, 1	
Llucmajor		Manuscrit (II)	2014, 2	Esborrany
Llucmajor		Manuscrit (III)	2014, 3	Esborrany (parcial)
Manacor		Gravat	1983: 141	
Manacor		Manuscrit (I)	2014, 9	
Manacor		Manuscrit (II)	2014, 10	Esborrany
Manacor		Manuscrit (III)	2014, 11	
Montuïri		Manuscrit	2014, 8	
Pollença		Gravat	1983: 81	
Sant Joan		Gravat	1983: 219	
Santa Margalida		Manuscrit	2014, 14	[Fotocòpia]
	Maria	Manuscrit	2014, 12	[Fotocòpia]
Santanyí		Gravat	1983: 164	
Sineu		Gravat	1983: 241	
	Llorito	Gravat	1983: 241	
Sóller		Gravat	1983: 65	
	Fornalutx	Gravat	1983: 65	
	Fornalutx	Manuscrit	2014, 5	
	Biniaraix	Gravat	1983: 65	
	Biniaraix	Manuscrit	2014, 5	

Taula 1. Conjunt dels plànols coneguts en diferents estats d'execució de diversos nuclis urbans de l'illa de Mallorca

Els manuscrits originals, fins ara inèdits, conformen una sèrie de plànols,⁶ que són esborrany, dibuixos preparatoris o minuts del treball de camp, en diferents estadis d'execució, des del mateix esborrany d'Inca fins als plànols més elaborats, com els de Fornalutx i Biniaraix i, sobretot, el de Montuïri, acabats a tinta i aquarel·la. Lògicament, els manuscrits ara publicats [3] requereixen una anàlisi de detall de cada cas. Sens dubte, en la mesura que els manuscrits siguin documents previs a l'execució dels gravats, un estudi més acurat, específic i de conjunt, ha d'aportar una valuosa informació sobre el treball de camp i el procés de l'aixecament dels plànols. Per altra part, sobre el procés de treball de Berard i dels seus col·laboradors, una primera revisió indica igualment que hi intervenien diverses mans.

Els diferents estats d'elaboració són una mostra de les diverses fases del procés d'execució. Val a dir que a cada trasllat poden produir-se canvis o pèrdues d'informació. En el capítol de diferències entre els manuscrits i els gravats, hem d'apuntar els canvis d'escala, el retall de les àrees cartografiades, la desaparició de les possibles referències al relleu, la incorporació als gravats

⁶ Vegeu una breu descripció de cadascun a [3].

de les escales gràfiques (en *varas castellanas* i en destres de Mallorca) i altres canvis (el plànol de Biniaraix perd un topònim entre el manuscrit i el gravat; l'afegitó de signes d'arbrat als gravats, etc.). Òbviament, els gravats incorporen igualment el dibuix de la vista en perspectiva, la llegenda, el text descriptiu i l'escut de la vila, que no són als manuscrits.

Estat 1. Notes i extractes del treball de camp, amb anotacions, referències de mesures, distàncies, càlculs d'angles, acotacions, correccions, etc. (amb exemples als plànols de Lluçmajor, Manacor...).

Estat 2. Plànols 'passats a net', que tenen les marques incises damunt el paper que mostren l'entramat propi de les roses dels vents...

Estat 3. Calcs dels plànols revisats (seria el cas del plànol d'Inca, fet en un paper més prim i sense cap marca de treball de camp ni d'instrument de dibuix), que poden indicar que es basaven en uns altres plànols ja comprovats.

Estat 4. Còpies amb indicis de la preparació per al gravat (com en el cas del manuscrit del plànol de Manacor, que mostra les línies que coincideixen amb l'enquadrament del plànol gravat).

Estat 5. Versions finals manuscrites per al gravat, amb restes del llapis, del repàs a tinta i dels acabats en aquarel·la, bàsicament en color vermell per a les illetes de cases, i toponímia (com en els manuscrits dels plànols de Biniaraix, Fornalutx i, en particular, Montuïri).

Estat 6. Plànols gravats. El gravat havia de ser el producte final, que ens ha arribat de manera incompleta. No es va fer el gravat de tots els plànols o només els coneixem en part, fets per les mans de diferents gravadors.

2.3. Els gravats dels plànols

El procés de gravat dels plànols estava subjecte igualment a unes vicissituds molt poc favorables. Primerament, Josep Muntaner Moner (*circa* 1745-1788), que l'any 1785 havia gravat el mapa de Mallorca patrocinat per Antoni Despuig, hauria començat la impressió dels gravats (Sineu, Felanitx, 1786; Alcúdia, Manacor, 1787), la qual es veuria interrompuda per la seva mort (17 de setembre de 1788). Aquesta incidència donava pas a la intervenció d'altres gravadors, un dels quals era "un" Joan Muntaner, que hauria continuat els gravats cap a l'any 1790 (Lluçmajor, Artà). De totes formes, hi ha gravats que no permeten identificar ni el gravador ni la data (Sóller, Santanyí, Sant Joan).

La identificació de Joan Muntaner obre diverses opcions teòriques, que poden plantejar dubtes.⁷ Això no obstant, a Joan Muntaner Cladera (1744-1802), també vinculat a la Societat d'Amics del País, se li han atribuït els gravats dels "mapes" de les viles de Selva, Santa Maria, Porreres, Sineu, Algaida, Montuïri, Felanitx, Petra i Campos, "en cuyas láminas presentó en pequeño las vistas de los pueblos y los planos ignográficos" [9: 105] i [10].

Sobre els diversos gravadors, l'any 1890, Gabriel Llabrés afirmava: "El plano de Sóller debe ser obra del mismo Berard ó de algún otro artista contemporáneo, pero no de D. José Muntaner. Bover [1868] asegura que de esta colección misma hay otros planos de las villas de Pollensa, Santanvi, Lluçmayor, San Juan y otros" [11: 307].

En qualsevol cas, la defunció de Jeroni de Berard (28 de juny de 1795) hauria de ser una causa de força major per explicar el fet que la sèrie de gravats sigui incompleta. De fet, posteriorment, alguns plànols ens han arribat en versió manuscrita (Campos,⁸ Felanitx), feta a l'estil de Berard

7 Per una part, Joan Muntaner Moner (1750-1793) i, per l'altra, Joan Muntaner Cladera (1744-1802).

8 Fins i tot, hauria existit un –tercer, i desconegut– plànol manuscrit de Campos. Segons el seu propi testimoni, Gabriel

(tot seguint l'estructura dels gravats). Igualment, altres han estat objecte de gravats específics, com és el cas dels plànols d'Inca i d'Alcúdia.

El gravat del plànol d'Inca és, segur, de Sebastià Sans (1808), a qui també podríem atribuir hipotèticament –per les similituds– l'autoria d'un gravat del plànol d'Alcúdia, reproduït per Gabriel Llabrés (1890) i que va acompanyat d'aquest comentari: “Nuestro ejemplar tiene recortados los bordes por cuyo motivo es imposible saber si llevaba el año y el nombre del autor ó grabador. No obstante, á simple vista se descubre una mano más insegura é incorrecta que el de los otros planos que llevamos descritos, grabados por Muntaner” [11: 307]. Aquest gravat d'Alcúdia, que sembla fet per dues mans, segueix el disseny del nucli urbà del gravat anterior de Josep Muntaner (1787), però és d'una menor qualitat, amb diferències i, fins i tot, alguns errors; el nombre de topònims és inferior als del gravat de 1787.

El seguiment dels possibles gravats també és complex, perquè els diferents autors i les fonts escrites no ajuden a aclarir el seu nombre. Per altra part, l'any 1839, Antoni Furió situava [?] les planxes a la biblioteca del cardenal Despuig [9: 105], mentre que, l'any 1868, Joaquim Maria Bover assenyalava que les planxes s'havien perdut [6, I: 105].

L'any 1890, Gabriel Llabrés Quintana aportava aquestes consideracions sobre el seu propi seguiment dels gravats:

“Estos últimos [Berard] los encomendó al acreditado buril de su amigo, el célebre grabador D. Joseph Muntaner. Las planchas originales de éste parece que se han perdido, y como la tirada que de ellos se hizo debió ser muy reducida, si es que pasó de lo que suele llamarse pruebas de artista consideramos oportuno consignar aquí el corto número de ejemplares de que tenemos noticia. Dicennos que tiene toda la colección el Sr. Conde de España, en su predio Defla: algunos otros hemos visto en la Biblioteca del señor Conde de Ayamans en un voluminoso álbum de grabados mallorquines que perteneció á D. Antonio Furió, su coleccionador. D. Pedro de A. Penya posee unos cuantos; y por último, nosotros adquirimos unos pocos, en la almoneda que se hizo de los muebles del difunto señor Ferriol, rector de San Jaime. Procedían del convento de Capuchinos los cuatro siguientes: el quinto es regalo que nos hizo el benemérito historiador de Sóller D. José Rullán” [11: 306].

3. L'esborrany manuscrit del plànol d'Inca

L'esborrany del plànol d'Inca és un manuscrit, a llapis i tinta sobre paper verjurat (figura 1). Seguint les observacions de l'edició impresa: “És un dels més inacabats de la sèrie, es tracta d'un esborrany fet a mà alçada, sense vestigis d'instruments de dibuix ni línies incises com en altres casos. Tot i que la major part és traçat a llapis, es destriuen nombrosos detalls d'interès. Esdevé el plànol més antic del nucli. Té una filigrana [visible a contrallum]: ‘RAMON ROMANS’ i ‘Nº 1’. Cedit per Jaume Fiol” [3: 141].

Llabrés Quintana (1858-1928) havia comprat un plànol de la vila de Campos: “De igual tamaño es, otro dibujo á la pluma original del mismo Berard que contiene el PLAN IGNOGRAPHICO DE LA VILLA DE CAMPOS EN LA ISLA DE MALLORCA, y que á más de la Vista oriental en perspectiva trae perfiladas la fachada de la Parroquia de Campos, el portal del Convento de Mínimos - S. Franco. de Paula, el sello ó escudo de Armas de la villa, y lugar en blanco para la leyenda. Ignoro si llegó á grabarse. Lo adquirí de un maestro albañil oriundo de aquella villa” [11: 307]. Entre els fulls solts de l'arxiu de Gabriel Llabrés, a l'Ajuntament de Palma (AMP 845), hi ha constància que Llabrés tenia el plànol: *10 ms Campos* (fitxa F) i com el tenia: *Mas tengo en un cuadro el Plano de la villa de Campos, del mismo Boix* [de Berard] (fitxa D). Per tant, el plànol emmarcat, que no sabem on ha anat a parar, també formava part del llegat de Llabrés. Per altra part, a l'Arxiu Municipal de Palma, la còpia de Gabriel Llabrés de la Historia de la villa de Campos (1815), de Francesc Talladas, conté: *Apuntes hidrológicos para la monografía del establecimiento balneario de San Juan de Campos, pel Dr. Millaruelo, Osca, 1878; Representación del clero de Campos, por Bartolomé Oliver, 1724, copiada el 1887; calc de fragment del mapa de Despuig, corresponent al terme municipal de Campos (ara és a AMP OG 008); calc del plànol del nucli de Campos, per Jeroni de Berard (ara és a AMP OG 009).*

L'esborrany no inclou referències de títol, ni de data, ni d'autoria. Està preparat per fer-ne una lectura orientada cap a gregal, amb el nord (que no s'indica) cap a l'angle superior de l'esquerra. La planimetria reproduïx la planta dels carrers del nucli urbà i les illetes de cases; són identificables les plantes dels edificis dels convents i de l'església parroquial, els llevadors, els camins, els torrents i els ponts, els molins de vent. No hi ha toponímia.

És un document de 305 x 431 mm (a la part superior) / 423 mm (a la part inferior). L'esborrany té una escala gràfica en *Vars*. (*Varas* [castellanas]) [100 *varas* = 28 mm; una *vara*, 0,8359 m], de tal manera que, de la mesura de la regleta, en resulta una escala aproximada 1:3.000 (el gravat de 1808 respon a una escala aproximada 1:12.000).

Els escassos traços a tinta semblen estar repassats damunt el traçat a llapis. La textura i la transparència del paper podrien ser també indicatives d'un calc sobre un plànol preexistent. En termes de representació del territori, l'esborrany aporta més informació que el gravat, ja que abasta una àrea més àmplia: la perifèria immediata al nucli urbà d'Inca tot incloent camins, molins, el torrent de sa Canaleta i els seus ponts, juntament amb traçats indicadors del relleu.

Amb pocs dubtes, l'esborrany ha de ser anterior al gravat de 1808 fet per Sebastià Sans, amb la qual cosa el seu aixecament podria situar-se cap a l'any 1790, en un hipotètic treball conjunt de Jeroni de Berard i Sebastià Sans.

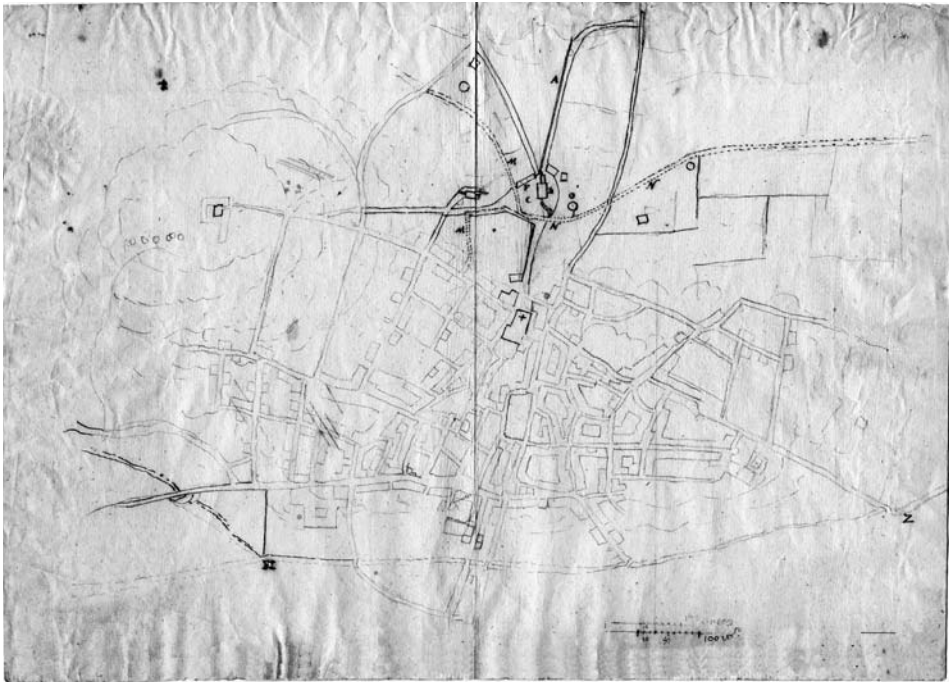

Figura 1. Esborrany manuscrit del plànol d'Inca, atribuït a Jeroni de Berard (circa 1790)

3.1. Diferències i similituds entre l'esberrany d'Inca i el gravat de 1808

Un dels objectius d'aquest treball és contrastar les diferències i les similituds entre l'esberrany del plànol d'Inca i el gravat de 1808, de Sebastià Sans (per aquest motiu, hem retocat digitalment l'esberrany, vegeu figura 2). Per a les característiques del gravat, vegeu [2].

Canvi d'escala.- Una diferència major és el canvi d'escala. El gravat és una còpia, mentre que el que anomenem esberrany és el referent. El resultat de la còpia és una molt notable reducció de l'escala, 1:3.000 a l'esberrany, 1:12.000 al gravat de 1808. Per tant, l'esberrany està fet a una escala major i és molt més precís que el gravat. El trasllat de la imatge al gravat suposa una reducció d'escala de 4 a 1. Així mateix, les menors dimensions del gravat també poden explicar no sols la reducció d'escala, sinó també el retall de l'àrea representada corresponent als afores del nucli d'Inca.

Figura 2. Comparativa entre el plànol gravat de Sebastià Sans (esquerra) amb l'esberrany manuscrit (dreta) atribuït a Jeroni de Berard (circa 1790). L'esberrany ha estat retocat digitalment per tal de facilitar el seu estudi

Ampliació de l'àrea representada.- Tal com ja s'ha apuntat, una altra diferència amb el gravat és que l'esberrany cartografia una àrea de majors dimensions, tot incloent la perifèria del nucli urbà. El gravat se centra més en el casc urbà –bàsicament limitat pels convents de Sant Bartomeu, de Sant Domingo i de Sant Francesc–, mentre que l'esberrany aporta una major informació dels afores, que fou retallada a l'hora de fer el gravat (vegeu figura 3).

L'esberrany conté més informació dels afores del casc urbà, sobretot dels sectors del nord-oest (camins i molins de vent) i del nord-est (Camp d'Oca); a més d'una informació molt esquemàtica dels sectors del llevant i del sud-est. En canvi, l'esberrany i el gravat representen la mateixa àrea

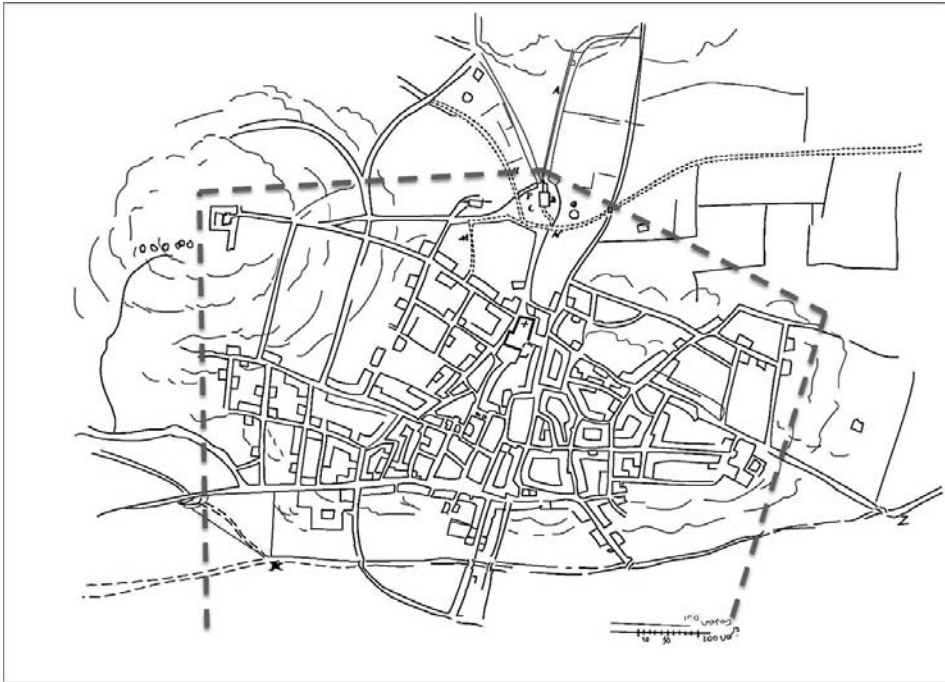

Figura 3. Enquadrament del plànol gravat de Sebastià Sans (1808) en el plànol manuscrit de Jeroni de Berard (circa 1790)

a la part de migjorn i del sud-oest. Tot i que la informació de la rodalia és més esquemàtica –sense afectar gaire la representació del nucli–, és interessant i s’ha de valorar pel fet d’aportar algunes dades complementàries sobre elements territorials, molts dels quals actualment estan integrats dins la trama urbana.

Canvi d’orientació.- Com hem indicat, l’esborrany està orientat cap a gregal, amb el nord (sense indicar) cap a l’angle superior de l’esquerra. El gravat té l’orientació desplaçada cap a mestral; el símbol d’una mitja fletxa indica el nord (cap a l’angle superior de la dreta).

Illetes de cases.- Un objectiu bàsic del plànol són les plantes dels edificis i els carrers. A l’interior del casc urbà, les illetes de cases són assenyalades a l’esborrany sense trama d’ombra ni de color. El gravat de 1808 reproduceix l’esborrany amb una elevat grau de fidelitat. No obstant això, el gravat millora molt la representació en planta dels convents de Sant Bartomeu, de Sant Domingo i de Sant Francesc (la planimetria d’aquests edificis emblemàtics era més coneguda i bona de fer en detall).

Tot i el seguiment del manuscrit per part del gravat de 1808, en una primera anàlisi comparativa el gravat posterior podria reflectir l’evolució urbana –tenint en compte que podria haver-hi una distància cronològica d’una vintena d’anys entre l’elaboració de l’esborrany del plànol manuscrit i l’execució del gravat–, a través de la rectificació del traçat dels carrers, els nous carrers i volums de cases o de l’ampliació del plànol del monestir de Sant Bartomeu (figura 4). En aquest sentit, la informació pròpiament extreta del plànol requereix igualment un suport de documentació d’arxiu.

Referències al relleu.- Un aspecte molt interessant, encara que sigui secundari –i que no recull el gravat de 1808–, són les indicacions del relleu, en un moment en què l’ús de corbes de nivell

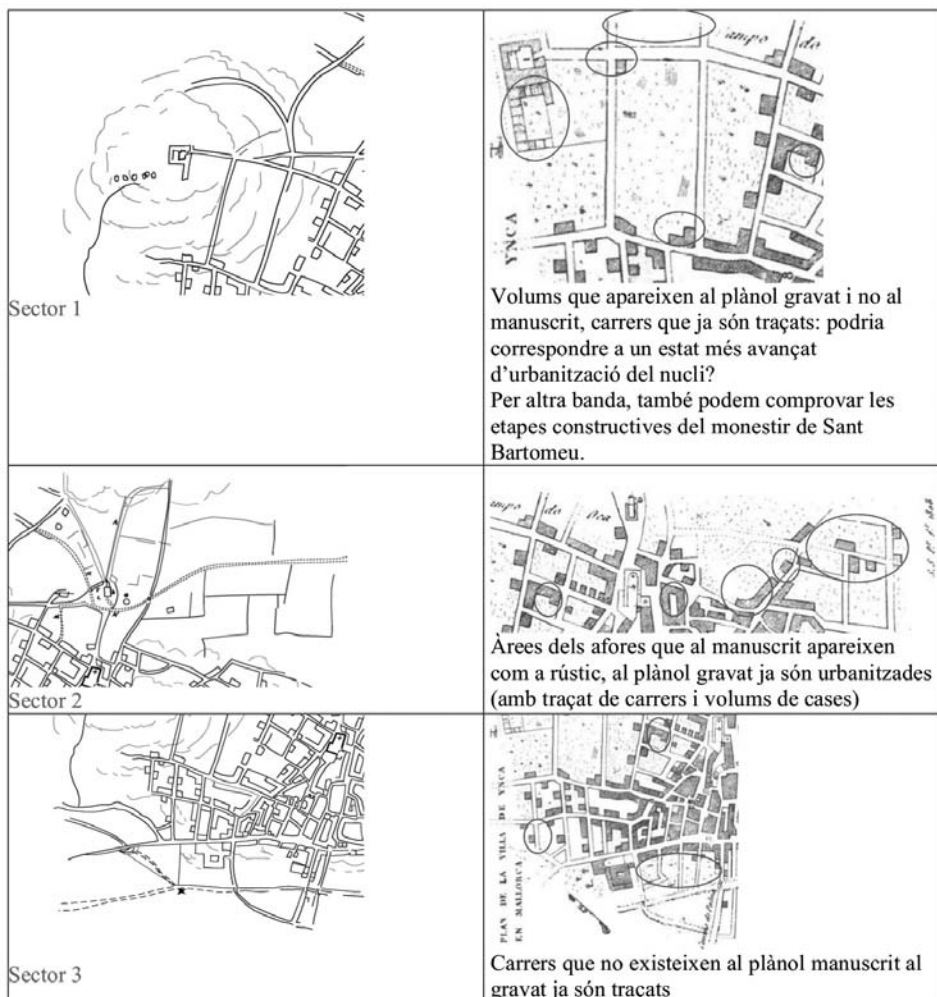

Figura 4. Primera anàlisi comparativa entre l'esborrany i el gravat del plànol d'Inca

encara no estava regularitzat. Sense haver-hi uns criteris fixats per representar el relleu, el recurs és mostrar la localització de les zones elevades sense preocupar-se per l'altitud (figura 5).

L'esborrany d'Inca incorpora el traçat d'una sèrie de línies concèntriques per representar, sobretot, el relleu positiu del turó del serral de les Monges que s'allargassa cap a xaloc, on se situa el nucli urbà, a partir del qual es tracen les depressions cap als torrents de Cantabou i de sa Canaleta. També s'intueixen els pendents cap a la part de llevant (Camp d'Oca i putxet de Cal Senyor Pere) i de migjorn (convent de Sant Francesc).

Signes.- Essent un plànol sense acabar, a l'esborrany hi manquen la toponímia i els signes convencionals. No obstant això, s'hi poden endevinar els camins, els ponts, els possibles cursos d'aigua, alguns molins de vent i l'església parroquial. Igualment, diverses lletres (A, F, C, M, N...) servien per indicar elements concrets, com camins, síquies, abeuradors, etc.; altres lletres (X, Z) potser es refereixen a una distància coneguda (presa com a línia de base que permetria establir l'escala), que es correspon amb la plana d'inundació que ocupa el torrent de Cantabou.

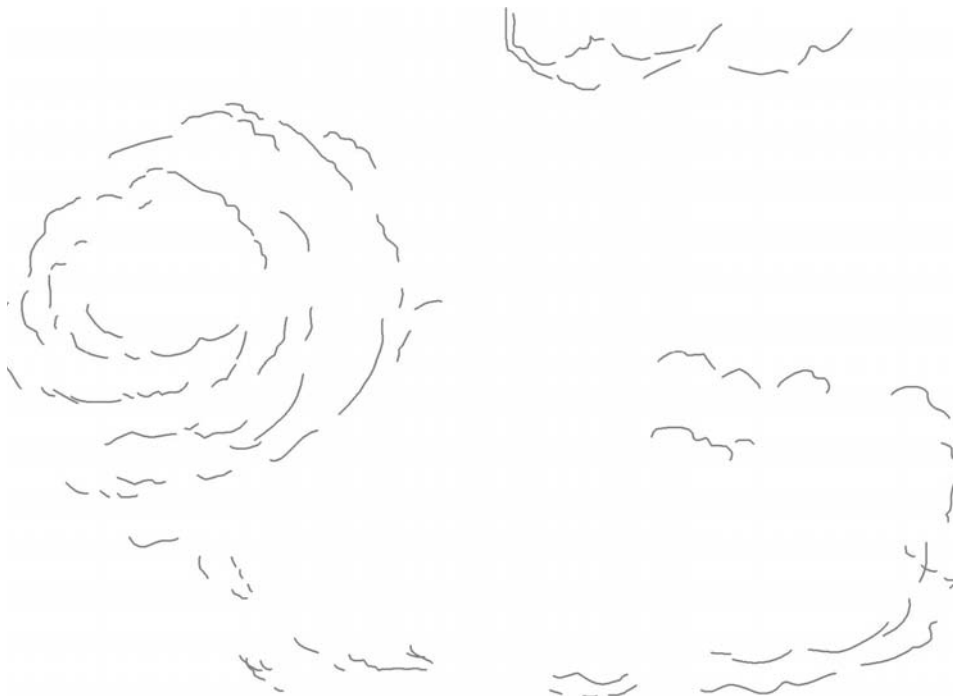

Figura 5. A partir del retoc digital de l'esborrany manuscrit del plànol d'Inca, s'han extret les marques lineals que esbossen el relleu del nucli urbà

El gravat de 1808 corregeix mínimament les mancances de l'esborrany, tot incorporant alguns topònims i alguns signes (el dibuix d'un molí de vent a la zona del serral de les Monges o signes d'arbrat).

Molins de vent.- Cap a ponent del monestir de Sant Bartomeu hi ha fins a sis signes circulars que, sens dubte, han de referir-se a la ubicació dels molins de vent fariners a la part més elevada del serral dels Molins o de les Monges. La vista d'Inca del mapa d'Antoni Despuig (1785) dibuixa set molins de vent situats damunt del serral. La descripció de Berard indica l'existència d'un molí d'aigua i de fins a onze molins de vent dins el terme d'Inca [4: 263]. A més dels sis molins del serral dels Molins, també seria possible intuir-ne d'altres sense identificar a l'esborrany, a d'altres indrets.

Camins.- Els camins són també objecte d'atenció de l'esborrany del plànol d'Inca, que aporta molta més informació que el gravat de 1808, a pesar de la inexistència de topònims. Tot i així, es poden identificar –en el sentit de les agulles del rellotge, començant i acabant a migjorn– els camins de Palma, Biniamar o Mandrava, Mancor, Selva, Son Estaràs, Pollença, Alcúdia i Sineu. Una anàlisi més detallada partint dels plànols parcel·laris de 1860 [12] corrobora l'existència d'unes vies de comunicació, que estan actualment en perill de desaparèixer.

4. Conclusions

La publicació d'una sèrie d'exemplars manuscrits relacionables amb els treballs impulsats per Jeroni de Berard ens ha permès passar revista al conjunt de la seva obra, la qual cosa ha contribuït a conèixer el seu abast, en el context de la cartografia de Mallorca a finals del segle XVIII. Una anàlisi de detall, específic i de conjunt, dels manuscrits ha d'aportar molta més informació.

L'esborrany manuscrit del plànol d'Inca constitueix la imatge cartogràfica més antiga del nucli urbà, datable *circa* 1790, atribuïble a Jeroni de Berard, amb la possible companyia de Sebastià Sans, a una escala aproximada 1:3.000. El manuscrit és molt més precís i complet, en termes cartogràfics, que la còpia gravada. Alguns aspectes de detall requeririen anàlisis específiques a desenvolupar.

La confecció del gravat de 1808 per part de Sebastià Sans hauria copiat el manuscrit precedent, sense grans modificacions, però amb un canvi molt notable en la reducció de l'escala original (1:12.000) i amb el retall de l'àrea representada que elimina elements de la perifèria d'Inca.

5. Bibliografia

- [1] Ginard Bujosa, Antoni; Estrany Bertos, Joan, "Un plànol del nucli urbà d'Inca (1808). Context històric i georeferenciació" a *XIII Jornades d'Estudis Locals d'Inca. Inca: Ajuntament d'Inca*, pàg. 31-46 (2013).
- [2] Barberi, Josef, *Vida de la Venerable Madre Sor Clara Andreu natural de Palma capital del Reyno de Mallorca, religiosa Geronima en el Monasterio de San Bartolomé de la Villa de Inca, con un apendice historico de dicha villa*. Mallorca: en la imprenta de Melchor Guasp. Año MDCCCVII (1807).
- [3] Tugores, Francesca; Lull, Àngel (coord.), "Setze plànols de nuclis de Mallorca atribuïbles a Jeroni Berard" a *Els conjunts històrics. La protecció del patrimoni immoble de Mallorca*. Palma: Societat Arqueològica Lul·liana, pàg. 139-159 (2014).
- [4] Berard, Gerónimo de, *Viaje a las Villas de Mallorca 1789*. [Edició a cura de Llorenç PÉREZ MARTÍNEZ]. Palma: Ajuntament de Palma [1789] (edició de 1983).
- [5] Bover de Rosselló, Joaquin María, *Memoria biografica de los mallorquines que se han distinguido en la antigua y moderna literatura*. Palma: Imprenta Nacional á cargo de Don Juan Guasp y Pascual (1842).
- [6] Bover, Joaquín María, *Biblioteca de Escritores Baleares*. Palma: Imprenta de P. J. Gelabert (2 toms) (1868).
- [7] Llabrés Bernal, J.; Pou Muntaner, J., *Noticias y relaciones históricas de Mallorca. Siglo XIX*. Palma: Societat Arqueològica Lul·liana. Edició digital a cura de Pep Barceló Adrover i Joan Barceló Frau (esal # 1) (2012).
- [8] Benítez Mairata, Josep; Ginard Bujosa, Antoni; Vives Amer, Francisca, "Inca, 1785-1789. Una visió històrico-topogràfica" a *III Jornades d'Estudis Locals*. Inca: Ajuntament d'Inca, pàg. 89-103 (1997).
- [9] Furió, Antonio, *Diccionario historico de los ilustres profesores de las bellas artes en Mallorca*. Palma, por Gelabert y Villalonga Sócios (1839).
- [10] Juan Tous, Jerónimo, *Grabadores mallorquines*. Palma: Diputación Provincial de Baleares. Instituto de Estudios Baleáricos. Consejo Superior de Investigaciones Científicas (1977).
- [11] Llabrés Quintana, Gabriel, "D. Gerónimo Berard y sus planos" a *BSAL*, III, 306-308 (1890).
- [12] Rosselló i Verger, Vicenç M^a; Rotger i Moyà, Francesca, *Agrimensors i plànols parcelaris a les Iles Balears (1857-1862)*. Palma: Conselleria de Medi Ambient i Mobilitat, SITIBSA [llibre i CD amb un visor dels plànols del parcel·lari] (2011).

La família artesana en el sector del calçat. El cas del sabater Mateu Pujadas Estrany (s. XIX - s. XX)

XV JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

Miquel Pieras Villalonga
Historiador
mpierasv@gmail.com

Paraules clau: Mateu Pujadas, família, calçat, sabater, artesanía, indústria, Inca.

Resum. *Aquesta comunicació estudia un personatge cabdal en la història del primer terç del segle XX a Inca. És Mateu Pujadas: important empresari de la indústria del calçat i primer batle d'Inca durant la II República. S'intentarà posar un poc més de llum sobre la genealogia i l'àmbit familiar en el qual va néixer i créixer Mateu Pujadas. L'anàlisi dels avantpassats i les relacions familiars que es varen teixir a l'entorn de Pujadas poden ajudar-nos a conèixer millor les relacions familiars que creaven els sabaters a Inca..*

Keywords: Mateu Pujadas, family, footwear, shoemaker, craftwork, industry, Inca.

Abstract. *This paper examines a key figure in the history of the first third of the twentieth century in Inca. Mateu Pujadas is an entrepreneur in the footwear industry and the first mayor of Inca during the Second Republic. I will try to put a little more light on the genealogy and the family in which he was born and raised Mateu Pujadas. The analysis of the ancestors and family relations that were woven around Pujadas can help us better understand the family relationships that created the shoemakers in Inca.*

1. Introducció

L'any 2009 es va presentar un primer estudi sobre la trajectòria política i empresarial de Mateu Pujadas Estrany (1869-1937).¹ Amb aquell estudi es va donar a conèixer la seva tasca com a primer batle de la II República i com a propietari d'una important fàbrica de calçat que va funcionar a Inca amb força

¹ M. Magdalena Payeras i Antònia Llobera: "Mateu Pujadas Estrany. Primer batle de la II República i empresari sabater", a *X Jornades d'Estudis Locals*, 2009, 259-272.

empenta durant el primer terç del segle XX. Ara, amb aquesta comunicació, intentam conèixer amb més detall i profunditat les relacions familiars que generaren els avantpassats i els coetanis de Mateu Pujadas Estrany. Intentarem demostrar que aquestes relacions familiars tengueren una destacable influència a l'hora que Mateu Pujadas es convertís en un artesà i industrial del calçat al final del segle XIX. Allò que ja es va confirmar pel cas de l'empresari del calçat Antoni Fluxà² creim que serà aplicable per a Pujadas. És a dir, situant la família en un espai físic i en un entorn econòmic i posant en relació els veïnats més propers es pot veure que l'anàlisi de la família adquireix un valor cabdal per entendre el funcionament de la societat de l'època. La família transmetia valors, coneixements, riquesa i estratègies fonamentals per assegurar la supervivència i en alguns casos la millora de les condicions de vida de les persones. Com en el cas d'Antoni Fluxà, el taller que rep Mateu Pujadas i que transformarà en una fàbrica serà, sobretot, una empresa formada per familiars i heretada dels seus avantpassats.

Per a l'elaboració del treball s'han utilitzat diverses fonts. Les més emprades han estat els registres parroquials de baptisme, matrimonis i defuncions entre 1745 i 1915 de l'Arxiu Parroquial de Santa Maria la Major d'Inca i de l'Arxiu Diocesà de Mallorca. Aquests registres ens han permès reconstruir els arbres genealògics de la família de Mateu Pujadas, així com conèixer la professió d'algunes persones quan els padrons de població no existien. De l'Arxiu Històric Municipal d'Inca s'han consultat els padrons de població de 1865, 1868, 1885 i 1900, el Cadastre de 1783, l'Amillament de 1860 i les matrícules industrials de 1854, 1868, 1869 i 1870. A més, s'ha realitzat una entrevista oral a la néta de Mateu Pujadas, Joana Capellà Pujadas (14-3-1936).

2. Els avantpassats de Mateu Pujadas Estrany

2.1. La família Pujadas

Els avantpassats paterns de Mateu Pujadas, segons hem pogut determinar fins ara, tenen un denominador comú: són pagesos. La referència més antiga que sustenta aquesta afirmació ens diu que el 1843 Antelm Pujadas Company (nascut el 1769) era llaurador i estava casat amb Maria Bennàssar de la vila de Muro. Els pares d'aquest Antelm eren Mateu Pujadas (nascut el 1747) i Margalida Company, i els seus padrins, nascuts a principi del segle XVIII, eren Antelm Pujadas i Margalida Ferrer. Si ens acostam més en el temps, sabem que el padrí de Mateu Pujadas era Mateu Pujadas Bennàssar (nascut el 1804) i la padrina, Maria Mateu Grau de Biniarroi (Mancor de la Vall), els quals també eren llauradors, almanco el 1865. Aquest mateix any sabem que el pare de Mateu Pujadas, Maties Pujadas (nascut el 1832), també era llaurador.

Les referències a avantpassats pagesos no acaben en els parents més directes. Sabem que els germans del seu padrí ho eren, pagesos. El 1865 i el 1885 sabem que Antoni, Magdalena i Margalida Pujadas Bennàssar viuen al camp i estan empadronats com a jornalers.

Per les dades recollides fins ara hem d'apuntar que, a partir de la dècada dels 60 del segle XIX, alguns membres de la família Pujadas comencen a treballar en alguns oficis artesanals. Ho comencen a fer d'una forma intermitent i durant uns anys apareixen com a artesans i uns altres com a pagesos. Això s'observa quan, per exemple, el seu pare en els registres parroquials i en els padrons de població del 1865 apareix registrat com a teixidor, el 1868 com a llaurador, el 1867 com a sabater i llaurador, i el 1869 com a sabater. El seu conco Mateu Pujadas (nascut el 1836) apareix registrat entre 1867 i 1874 com a teixidor i llaurador, i el seu conco Antelm (nascut el 1830) des de 1869 apareix registrat com a teixidor.

2 Miquel Pieras i Baltasar Perelló: *Antoni Fluxà Figuerola. 1853-1918. Família, indústria i formació*, Inca, 2002, 25-27.

2.2. La família Estrany

Sembla que els avantpassats de Mateu Pujadas per part paterna des del segle XVIII fins a mitjan segle XIX s'havien mogut dins el món de la pagesia. En canvi s'observa que els avantpassats per part materna s'han mogut dins el món de l'artesania des del segle XVIII. Quan Maties Pujadas, pare de Mateu, es casa amb Antònia Estrany Reus (nascuda el 1843) es farà seu un llegat artesanal del món del calçat que es remuntava a moltes generacions. Sabem que el padrí matern de Mateu Pujadas, Pere Miquel Estrany, àlies *Blay* (nascut el 1821), era sabater el 1843, que figurava com a mestre sabater a la matrícula industrial de 1868 i, per tant, no era un simple oficial, sinó que tenia un taller propi. El repadrí matern de Mateu Pujadas i el seu pare, Pere Miquel (nascut el 1786?) i Antoni Estrany³ respectivament, també eren sabaters a final del segle XVIII i a principi del segle XIX. Estam davant una vertadera saga d'artesans formada pels Estrany i amb la qual els Pujadas es relacionen a partir del matrimoni el 1865 entre Maties Pujadas i Antònia Estrany, pare i mare de Mateu. És aleshores quan el pare de Mateu es casa, quan entra en contacte amb una saga de sabaters, la dels Estranys. A més, la seva dona, Antònia Estrany Reus, té diversos germans o cunyats que també es dediquen a la fabricació de calçat: Margalida Estrany Reus (nascuda el 1845) està casada el 1885 amb el sabater Ramon Marquès Prats; Pere Miquel Estrany Reus (nascut el 1848) sabem que és sabater i el 1880 figura a la matrícula industrial com a mestre sabater; Jaume Estrany Reus (nascut el 1852) també és sabater segons els padrons de població de 1872 i 1885.

3. Els familiars de Mateu Pujadas Estrany: sogres, cunyats, germans, fills i néts

El 1865 els pares de Mateu Pujadas es casen i formen una família que s'integrarà dins la saga artesanal i sabatera dels Estrany. Així doncs el seu fill Mateu disposarà d'un ric patrimoni econòmic i de coneixements que li permetran assolir amb èxit la fabricació de calçat primer per vendre'l dins un mercat local i més tard a tot Espanya.⁴ Però aquest patrimoni que provenia dels Estranys va ser completat amb una nova aliança en forma de matrimoni amb una família també artesana. En aquest cas Mateu Pujadas Estrany es casa amb Joana Aina Ferrer Torrens el 1894. Qui són els seus sogres? Doncs, els seus sogres són Joan Ferrer Beltran (nascut el 1829) i Magdalena Torrens Tortella, i es dediquen al sector de la pell, però en aquest cas a la fabricació de basts, selles i guariments per a les bísties en un taller. Segons el padró de 1868 estava situat al carrer del Mercat, número 18. Joana Aina Ferrer té germans que sabem que es dedicaren al sector del calçat. En concret Rafel Ferrer era sabater segons el padró de 1885, Margalida Ferrer va ser cosidora a la fàbrica del seu cunyat, i Magdalena Ferrer va tenir un fill, Miquel, que va ser administratiu a la fàbrica del seu conco.

Mateu Pujadas va tenir dues germanes i dos germans. La germana gran fou Maria, que va néixer el 1867. Es va casar el 1890 amb Joan Verd Coll, que era algtuzir. El 1885 Joan Verd, abans de casar-se, vivia amb la seva mare vídua i un germà, Josep, teixidor. De casats, Maria i Joan

3 Aquest Antoni Estrany degué néixer a mitjan segle XVIII. No sabem res d'ell de forma segura. Podria ser el mateix Antoni Estrany àlies *Blay* que apareix registrat en el Cadastre de 1783 com a propietari d'uns béns mobles, corral, gerreria i una quarterada de terra al Camí de Ciutat?

4 "Al començament del segle XX Mateu Pujadas va instal·lar la primera fàbrica de Goodyear a Mallorca. Per aquest motiu va tenir una vaga de sis mesos perquè els obrers van pensar que la seva feina, amb la nova maquinària, s'havia acabat. Quan va poder convèncer-los es van adonar que cada parell de sabates que feien es convertiren en sis, la qual cosa els va permetre començar el proveïment a la Península, ja que abans tan sols se servia al mercat insular. Aquest va ser el principi d'un gran desenvolupament industrial a la ciutat d'Inca." M. Magdalena Payeras i Antònia Llobera: "Mateu Pujadas...", 270.

varen anar a viure a sa Pobla. La germana petita, Margalida, va néixer el 1874 i es va casar el 1901 amb Josep Llabrés Tortella, que era guàrdia civil. El matrimoni va anar a viure a Mataró. Pere Miquel, el seu primer germà, va néixer el 1872, però no sabem res d'ell, segurament degué morir essent un infant. El germà petit, Maties, va néixer el 1876 i es va dedicar, com ell, a la fabricació de sabates i acabà creant, també, una important fàbrica a principi del segle XX. Maties es va casar amb Magdalena Morro Ramon de Lloseta. Alguns dels fills de Maties (Pedrona, Macià, Josep o Margalida) continuaren treballant a la indústria del seu pare o es relacionaren d'una manera o una altra amb la indústria del calçat. Per tant, les germanes de Mateu Pujadas sembla que surten del camí artesanal i industrial perquè es casen amb persones completament desvinculades d'aquest món, i acaben abandonant la ciutat d'Inca. Només el seu germà Maties continua dins el sector del calçat.

Mateu Pujadas va tenir tres filles: Magdalena, Joana i Antònia. Magdalena es va casar amb Josep Albaladejo, que era músic militar. Joana es va casar amb Joan Mayol, que era empleat de banca. Antònia es va casar amb Tomàs Capellà, que era propietari d'una fàbrica de caps de cartró, de les quals subministrava el seu sogre, i llavors fou propietari d'una fàbrica de gel. A la mort de Mateu Pujadas al 1937, dos dels seus gendres, Josep i Joan, intentaren seguir amb la fàbrica del seu sogre, però no se'n varen sortir amb prou èxit. Les filles de Mateu Pujadas no foren dones empresàries. No es posaren al capdavant de la fàbrica del seu pare, tot i que ell els havia proporcionat una educació molt superior a la que en aquell moment s'oferia a la majoria de dones. Magdalena i Joana estudiaren internes a l'escola de les monges franceses del Pont d'Inca, i Antònia estudià amb la mestra local Severa de Madariaga. El llegat industrial de Mateu Pujadas es pot dir que va ser continuat a partir d'un nét, José Albaladejo Pujadas, el qual va crear una destacadíssima marca de calçat, Yanko. La fàbrica d'Albaladejo, durant els anys 70 i 80 del segle XX, va ser capdavantera en la fabricació no sols a l'àmbit mallorquí, sinó també a l'àmbit internacional. Actualment, José Albaladejo i la seva família continuen amb la fabricació de calçat a Inca. Així, si lligam aquest empresari actual amb els avantpassats més remots de Mateu Pujadas que es dedicaren a la fabricació de sabates estariem parlant d'una família sabatera que té les seves arrels, com a mínim, al final del segle XVIII.

Quant a l'organització residencial de les famílies Pujadas i Estrany durant el darrer terç del segle XIX, hem de dir que es repeteixen uns models que havíem estudiat ja per al cas del sabater Antoni Fluxà.⁵ És a dir, la residència de cada una de les famílies no és aleatòria, sinó que segueix uns patrons de proximitat. Es forma un entramat familiar ben integrat per una xarxa de parents que es relacionen per oferir-se ajuda mútua i per desenvolupar activitats econòmiques semblants i complementàries. Per exemple l'any 1885 la família de Mateu Pujadas està formada pels seus dos pares (Maties, sabater, i Antònia) i quatre germans més (Maria de 17 anys, Pere Miquel de 12 anys, Margalida de 10 anys i Maties de 8 anys) que viuen a una casa-taller a la plaça de Sant Domingo, número 7, una casa propietat del seu padrí matern sabater: Pere Miquel Estrany. La casa-taller a la qual viu Mateu Pujadas quan té 15 anys està aferrada a la casa del seu conco matern, Jaume Estrany Reus, que també és sabater com el seu pare i que està casat amb Joana Aina Martorell, que té un fill, Pere Miquel, d'un any. No gaire enfora de la plaça de Sant Domingo, al carrer de Sant Bartomeu, número 86, hi viu la família del seu conco teixidor, Antelm Pujadas Mateu, formada per la dona, Aina Mateu, i els seus sis fills. Molt a prop de la plaça on viu Mateu Pujadas, al carrer d'en Queto 9, hi viu el seu conco fadrí, Mateu Pujadas Mateu, de 48 anys, que és jornaler. Finalment els seus padrins materns, Miquel Estrany Beltran

5 Miquel Pieras i Baltasar Perelló: *Antoni Fluxà Figuerola. 1853-1918...*, 29-30.

i Margalida Reus Gamundí, viuen al carrer del Comerç, número 13, que no està gens enfora de la plaça de Sant Domingo.

4. Conclusions

- Les relacions familiars tengueren una destacable influència a l'hora que Mateu Pujadas es convertís en un artesà i industrial del calçat a final del segle XIX
- El taller de calçat que rep Mateu Pujadas dels seus avantpassats, i que posteriorment transforma en una fàbrica, serà, sobretot, una empresa formada per familiars.
- Els avantpassats paterns de Mateu Pujadas, segons hem pogut determinar fins ara, tenen un denominador comú: són pagesos. Però a partir de la dècada dels 60 del segle XIX alguns membres de la família Pujadas comencen a treballar en alguns oficis artesanals. Ho comencen a fer d'una forma intermitent.
- Els avantpassats per part materna, els Estrany, s'han mogut dins el món de l'artesanía des del segle XVIII. Quan Maties Pujadas, pare de Mateu, es casa amb Antònia Estrany Reus es fa seu un llegat artesanal del món del calçat que es remuntava a final del segle XVIII com a mínim.
- El 1865 els pares de Mateu Pujadas es casen i formen una família que s'integrarà dins la saga artesanal i sabatera dels Estrany. Així doncs, el seu fill Mateu disposarà d'un ric patrimoni econòmic i de coneixements.
- El patrimoni artesanal que provenia dels Estranys va ser completat amb una nova aliança en forma de matrimoni amb una família també artesana. En aquest cas Mateu Pujadas Estrany es casa amb Joana Aina Ferrer Torrens el 1894, la família de la qual es dedica al sector de la pell, en aquest cas a la fabricació de basts, selles i guariments per a les bísties.
- Les germanes de Mateu Pujadas sembla que surten del camí artesanal i industrial perquè es casen amb persones completament desvinculades d'aquest món i acaben abandonant la ciutat d'Inca. Només el seu germà Maties continua dins el sector del calçat.
- El llegat industrial de Mateu Pujadas es pot dir que va ser continuat per un nét seu, José Albaladejo Pujadas, el qual va crear una destacadíssima marca de calçat, Yanko, a principi del darrer terç del segle XX.
- Quant a l'organització residencial de les famílies Pujadas i Estrany, al darrer terç del segle XIX, s'ha de dir que la residència dels familiars de Mateu Pujadas no és aleatòria, sinó que segueix uns patrons de proximitat. Es forma un entramat familiar ben integrat per una xarxa de parents que es relacionen per oferir-se ajuda mútua i per desenvolupar activitats econòmiques semblants i complementàries.

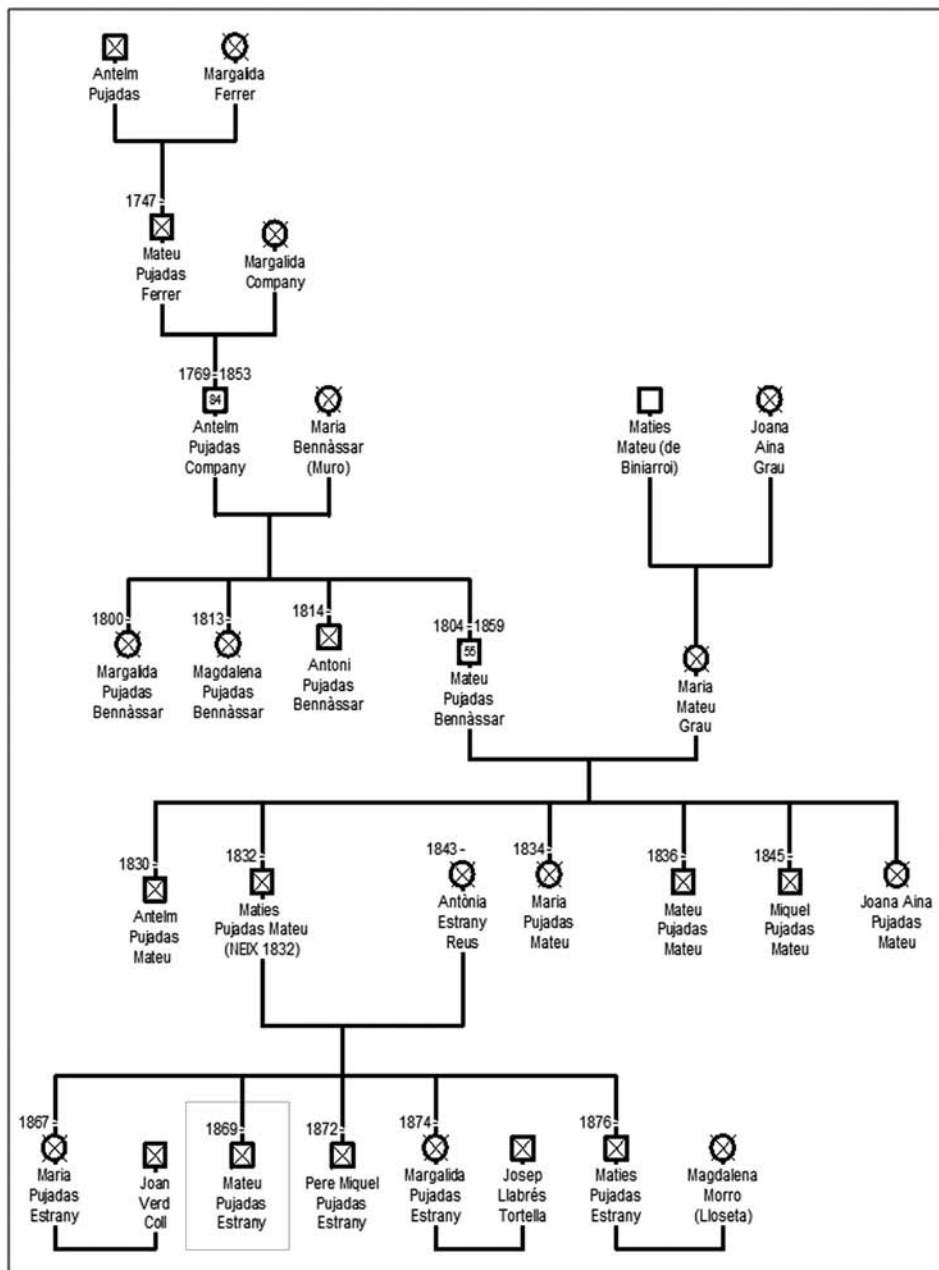

Figura 1. Arbre genealògic dels familiars paterns de Mateu Pujadas Estrany (la data que apareix vora cada nom fa referència a la data de naixement)

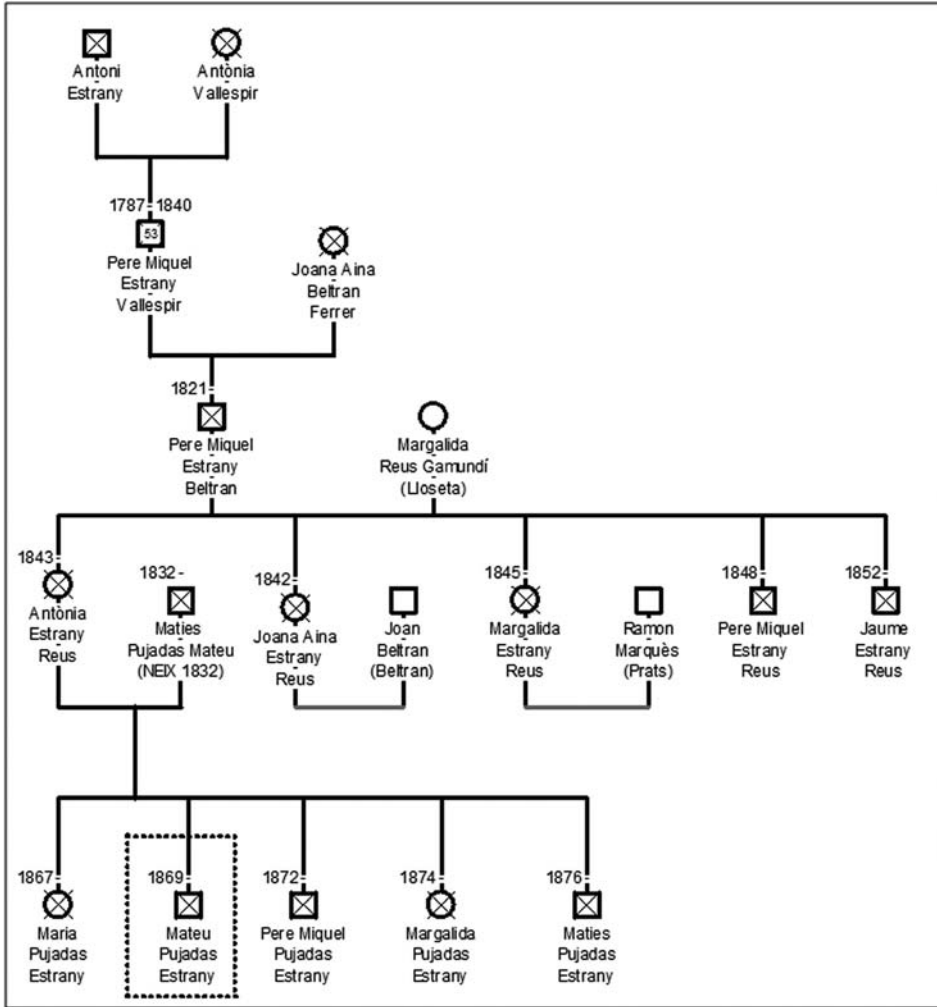

Figura 2. Arbre genealògic dels familiars materns de Mateu Pujadas Estrany (la data que apareix vora cada nom fa referència a la data de naixement)

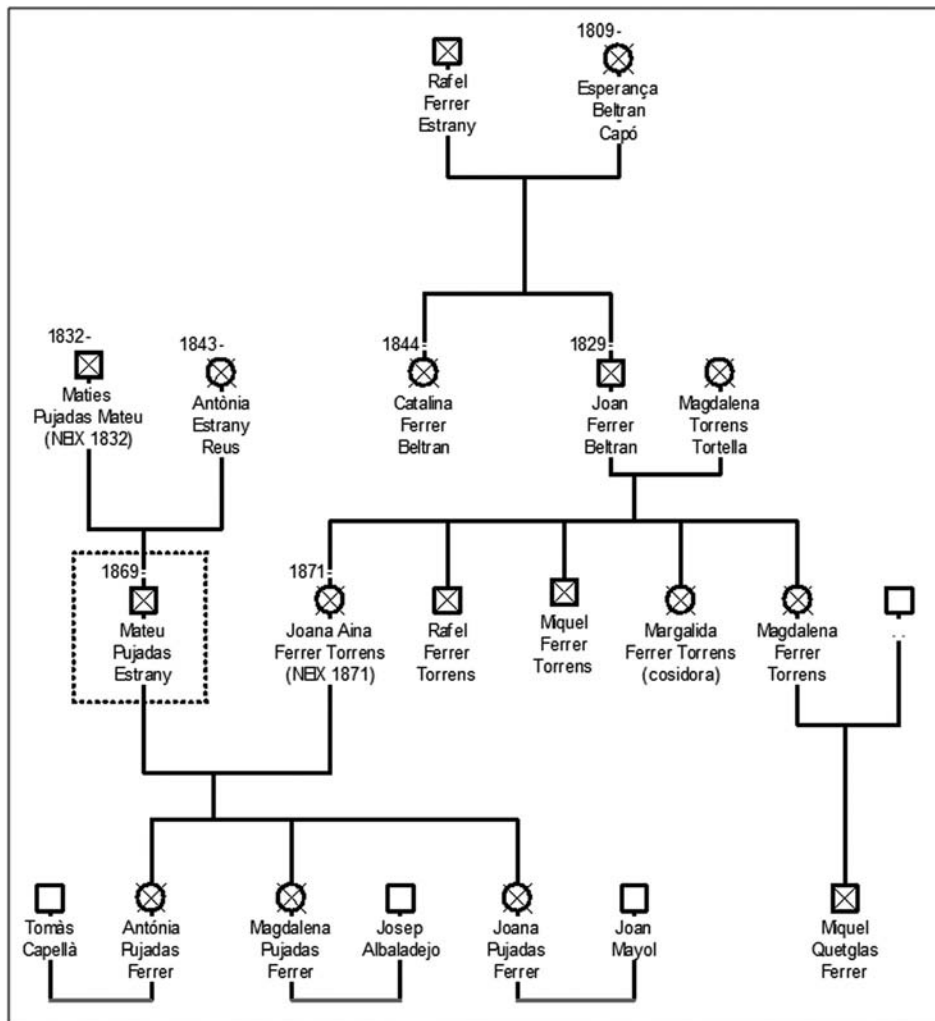

Figura 3. Arbre genealògic dels fills i de la dona de Mateu Pujadas Estrany (la data que apareix vora cada nom fa referència a la data de naixement)

Els articles de Miquel Ferrà a *Ca Nostra* (1909-1911)

XV JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

Francesc Lladó i Rotger
Doctor en Filosofia per la UIB
fllado@hotmail.com

Paraules clau: catalanisme, catolicisme, religió, Setmana Tràgica, política, educació.

Resum. *Aquest treball pretén parlar dels articles que va escriure Miquel Ferrà a la revista Ca Nostra entre 1909 i 1911. Els articles tenen com a temàtica el nacionalisme, el moviment renovador de l'Església d'aquell moment, la Setmana Tràgica i les repercussions que tengué a Mallorca i, finalment, la crítica del periodisme batallador que utilitzaven en aquells moments i la proposta d'un altre de més reflexiu i que fes pensar els lectors, inspirat en Jaume Balmes, el pensador de Vic.*

Keywords: Catalanism, Catholicism, religion, Setmana Tràgica, politics, education.

Abstract. *This work talk about the articles that wrote Miquel Ferrà to the magazine Ca Nostra from 1909 to 1911. The thematic of this articles is the nationalism, the Church revival movement, the Tragic Week and the repercussions that have had in Mallorca and, finally, the critical of the fightfull journalism of those moments and the proposal of another one more reflexive, inspired by the thinker of Vic Jaume Balmes.*

1. Introducció

En la seva tasca periodística, Miquel Ferrà va col·laborar en moltes ocasions en la revista *Ca Nostra*, però no sempre ho féu de la mateixa manera ni hi tractà els mateixos temes. Entre 1907 i 1909 hi escrigué sota el pseudònim de *Le Q* en una campanya a favor de la unitat de la llengua i la defensa de la catalanitat de la història i la cultura mallorquines. Entre 1909 i 1911 ho fa, amb el seu nom, i sobre diversos temes com són la defensa de la llengua, la religió, la tasca periodística o la protesta contra la malèvola utilització que feren els integristes mallorquins de la Setmana Tràgica. A partir de 1911 comença una campanya paral·lela a la que fa al *Sóller* i *La Última Hora*,

Figura 1. Miquel Ferrà i Juan

Figura 2. Miquel Duran i Saurina

però amb un contingut diferent i signant sota el pseudònim d'*Iv*. En aquesta campanya tracta temes pedagògics, morals, estètics, religiosos, polítics i altres com si volgués educar els lectors en aquestes qüestions.

En aquesta comunicació parlarem dels escrits de Ferrà entre febrer de 1909 i 1911. Però deixarem fora els de la primera etapa on signava *Le Q* i dels quals ja parlarem a "Miquel Ferrà i el setmanari *Ca Nostra* 1907-1909" a les VI Jornades d'Inca. Dels que escrigué a partir de 1911, ja en parlarem d'alguns a "El primer catolicisme social de Miquel Ferrà", que es pot trobar al llibre *Miquel Ferrà, el poeta compromès*, pàg. 116-124, i els altres els deixarem també per a unes properes Jornades.

L'objectiu d'aquesta comunicació és mostrar el contingut d'aquests escrits de Ferrà i comentar-los. Veurem com Ferrà intentava que els inkers i els lectors de *Ca Nostra* rebessin una formació moral, estètica, religiosa i política per tal de realitzar-se com a persones, com a ciutadans i com a catòlics. A més d'això, Ferrà els posava al corrent de les notícies de Barcelona que arribaven tergiversades a Mallorca per l'integritisme d'altres mitjans de comunicació. Així Inca rebia aquestes notícies que no eren típiques d'un diari local com *Ca Nostra*.

2. Article sobre la Lliga del Bon Mot (febrer de 1909)

El primer article de 1909 és fruit de la participació de Ferrà en institucions fortament marcades per l'Església i en alguns actes amb el mateix caràcter, organitzats o influïts per Mn. Alcover.

En el seu intent de recuperar la seva influència dins la societat, l'Església mallorquina havia intentat, a través dels seus clergues, ajudats a vegades per seglars, penetrar en diverses institucions. Ferrà participa en aquestes institucions amb l'objectiu d'ajudar Mn. Alcover, capdavanter en aquesta tasca, i per altra part, aprofita l'avinentsa per introduir-hi les seves idees, principalment les catalanistes, que aleshores comparteix amb Mn. Alcover. Malgrat tot, Ferrà és selectiu en aquesta participació i no participa en institucions massa castellanitzades com la Congregació Mariana, de la qual, en canvi, en formen part amics seus menys sensibles a la qüestió, com Tous i Maroto i Joan Capó.

Dins aquests plans, el 1909 Ferrà fa un parlament a l'acte que organitza la Lliga del Bon Mot a la Llotja –convocat per Mn. Alcover–, el qual compta amb la presència de Ricard Aragó (Ivon l'Escop), el gran impulsor d'aquesta Lliga, presidida a Catalunya per Joan Maragall. A més de Ricard Aragó i Miquel Ferrà, hi prenen la paraula Miquel Costa i Llobera, Llorenç Riber i Enric Alzamora.¹

Sobre aquesta qüestió, escriu a *Ca Nostra* l'article "Per la lliga del Bon Mot",² possiblement amb el mateix contingut de la conferència. Inicia l'article afirmant que «la paraula es lo que principalment manifesta en l'home, únic ser qui parla, la presencia de l'ànima immortal» i que «la paraula és la seva expressió més clara y més alta. Es el pont per on se comuniquen els esperits». En dedueix que per conèixer un home o un poble hem de mirar com parla:

«Tal com es son parlar, així es la seva ànima. Cada home, cada poble, té un parlar propi que l'expressa naturalment, com cap altra l'expressaria. Es tan íntim el nexce entre l'esperit humà y el seu verb natural, que arrencar a un poble son llenguatge, es arrencarli l'ànima, elevar son llenguatge es elevar-li l'ànima purificar son llenguatge es purificarli l'ànima».

Continua dient que ha vengut a convidar-los a aquesta tasca Ivon l'Escop, apòstol promotor de la Lliga del Bon Mot, de la creuada contra la blasfèmia i la paraula vil, i que a la campanya s'hi ha de sumar tot aquell que vulgui honrar el Nom de Déu, l'honestat dels costums, la cultura del nostre país i la simple dignitat humana. Es tracta, diu, de tornar pur el parlar del «nostre poble», de tornar pura l'ànima de Mallorca. Tot aquell que vulgui això no cal que s'inscrigui a cap llista perquè ja pertany a la Lliga del Bon Mot, la qual només demana la reflexió sobre la transcendència de la seva obra de moralitat i de cultura, un apostolat personal, inspirat en el zel, en la prudència i en la constància, i que no s'aturi fins haver tret del vocabulari popular tota expressió que atempti contra la dignitat «de la nostra llengua i del nostre poble».

Aquest text és d'un Ferrà encara molt jove, 24 anys, i influenciat per Mn. Alcover, que organitzava aquests mítings i l'hi convidava, però ja veim que Ferrà conserva prou bé la seva independència i aprofita per fer un al·legat a favor de la llengua, de la cultura, de la reflexió i de la presa de consciència.

1 "Crónica de la diócesis", *Boletín Oficial del Obispado de Mallorca*, 13, 1-X-09, 145.

2 Miquel FERRÀ: "Per la Lliga del Bon Mot", *Ca Nostra*, 94, 17-VII-09, 1 i 2.

3. Articles sobre la Setmana Tràgica (1909)

El segon article és del mes d'agost de 1909 i té a veure amb la Setmana Tràgica. Els reaccionaris mallorquins havien tergiversat els fets de la Setmana Tràgica i els havien usat en contra de tot allò que fes olor de renovació i de catalanisme. Una de les primeres conseqüències greus fou la dimissió de Mn. Andreu Pont com a director de la *Gaceta de Mallorca*, periòdic que, d'una forma ben tímida i quasi sempre en castellà, havia intentat expressar les idees renovadores del bisbe Campins en matèria social, per la qual cosa havia sofert els atacs de l'integrisme illenc.

Miquel Ferrà i el grup de col·laboradors de la revista *Ca Nostra* residents a Palma, autoanomenats «les esquerres de l'Arqueològica», propers també al grup polític regionalista de caràcter unitari L'Espurna, reaccionen davant aquest ambient anticatalanista i la deformació de les notícies que arriben de Barcelona. Ferrà escriu un article sobre aquest tema per a *Gaceta de Mallorca*, però el director no li vol publicar per por dels subscriptors. Davant aquest fet, intenta fer servir *Ca Nostra*, el mitjà de comunicació que té més a l'abast, per publicar-lo. Amb aquesta finalitat, escriu a Miquel Duran³ i li comunica el seu desànim pel que ha passat a Barcelona, i la seva indignació pel que es diu a Mallorca contra ells. Li manifesta que als que estimen els germans de Barcelona els cal posar les coses clares i li prega que li deixi planificar el número de *Ca Nostra* que ha de sortir. Li demana que a la primera columna hi escrigui un article de Duran, titulat “Lo de Barcelona”, en el qual expressi el seu parer i, a la segona columna, un article de Ferrà titulat “La nostra protesta” i que aquest article sigui en català i en castellà. Li diu que, d'aquest número, n'ha de tirar un milenar d'exemplars a compte de L'Espurna i que els digui què val i ho pagaran.

Ferrà, per tant, s'ha reunit amb el grup de L'Espurna i ha decidit passar a l'acció per neutralitzar la campanya en contra del catalanisme. Per altra part, és significatiu el nombre d'exemplars que demanen per dur a terme la campanya per neutralitzar l'integrisme. Això no obstant, no rep cap contesta de Duran i uns dies més tard li torna a escriure dient-li que s'ho ha repensat, després de parlar-ne amb alguns amics, i li dona noves ordres per publicar l'article. Li explica que l'havia de publicar *Gaceta de Mallorca* —per això, era escrit en castellà— i que el director tengué por de publicar-lo. Després li diu que podrien salvar el mallorquinisme de *Ca Nostra* dient que no era escrit per a aquest periòdic. Finalment apareix l'article en castellà dia 7 d'agost de 1909, amb la introducció de Ferrà. El seu pla no se segueix al peu de la lletra.⁴

En aquest article titulat “Nuestra Protesta”,⁵ Ferrà manifesta que s'afegeix al cor de protestes pels criminals disturbis que han promogut els elements àcrates a Barcelona, amb esperit serè i intenció ben neta, sense voler ofendre la ciutat que ha estat víctima de tals horrors, perquè no té odi contra cap poble i sols l'animen el patriotisme i la justícia.

L'article, com el seu nom indica, és un seguit de protestes contra diversos fets, factors i agents que enumerarem a continuació. Ferrà protesta contra:

3 Carta de Miquel Ferrà a Miquel Duran, 4-VIII-09. La podeu trobar a Francesc LLADÓ I ROTGER: “Cartes de Miquel Ferrà a Miquel Duran (1907-1914)”, dins les *VII Jornades d'Estudis Locals d'Inca*.

4 Després de l'escrit de Ferrà, un altre article sense firma, però probablement de Duran i titulat “Prediccions”, parla de les conseqüències nefastes del liberalisme. Més endavant, dos articles de *La Veu de Catalunya*, “Com se formen les mentides” i “Els crema-convents”, relaten anècdotes de la Setmana Tràgica. L'escrit que Ferrà havia proposat a Duran, “Sobre lo de Barcelona”, apareix al número següent precedit d'un altre, “Els que hi ajudaren”, sobre el mateix tema. El número següent publica “Ne protestam”, signat per “Un Corresponsal Palmèsà”. A d'altres números es publiquen diversos escrits sobre la Setmana Tràgica, amb un to antiliberal i catòlic militant, molt d'acord amb la ideologia de Miquel Duran.

5 *Ca Nostra*, 7-VIII-09.

1. L'actitud dels qui a Barcelona, a Madrid i a d'altres indrets han intentat entorpir la feina del govern en moments crítics per a Espanya, que agreuja el conflicte en el qual prudentment o imprudentment es veia compromesa.
2. Els actes de salvatgisme comesos a Barcelona per les turbes lerrouxistes, dels quals han fet víctimes inermes religiosos i que han atemorit una població de dignes i pacífics ciutadans.
3. Els perversos líders que han fanatitzat amb les seves propagandes els desgraciats, víctimes de la ignorància i l'exclusió social, que no han estat més que el braç cec de la revolució, i els auxiliars i amics dels agitadors.
4. La persona que va publicar a les columnes del seu periòdic el programa que ha estat duit a terme totalment, i que ja havia estat assajat parcialment en la persona de Cambó, en la brutal agressió d'Hostafrancs. Ferrà cita, en aquest sentit, unes famoses paraules de Lerroux.
 5. Els qui ajudaren al triomf d'aquest home i a l'encoratjament dels seus amb les seves simpaties, vots i complicitats materials o morals. I això ho feren només per perjudicar determinats elements que representaven a Barcelona la causa de la cultura i de l'ordre social, en clara referència a la Lliga.
6. Els qui celebraren la victòria electoral de Lerroux a Barcelona com el triomf de l'espanyolisme. Els segueixen —diu— els qui després de la Setmana Tràgica intenten desviar cap al poble de Barcelona la justa indignació dels patriotes, als quals atribueixen el deshonor dels excessos comesos per Lerroux. El qualifica com la fera que ells mateixos acariciaven i alimentaven en el seu si amb l'esperança que un dia destrossaria el poble de Barcelona.
7. Els qui aleshores insultaven la desgràcia d'una ciutat germana, maleint-la amb frases execrables del vocabulari lerrouxista, i no amagaven la seva alegria en veure-la d'aquesta manera. Referint-se concretament als integristes mallorquins, i la ciutat germana és Barcelona.
8. Els qui després dels tràgics esdeveniments fomentaven odís i divisions entre regions espanyoles, els mateixos odís i divisions que Ferrà deia que havia vist extingir-se amb alegria. Per a ell són enemics d'Espanya, de Barcelona i de la fraternitat humana.

Finalment, considera que els infeliços, agents i víctimes a la vegada de la revolució eren els més rancorosos enemics del que ell més estimava. Opina que en certes circumstàncies calen procediments de suprema energia per conjurar calamitats majors, però, ni com a cristià, ni com a home, es pot associar a l'alegria de ningú per les matances d'aquests dies. I acaba amb aquestes paraules, que ens permetem traduir: «En el nostre cor no hi ha altre sentiment que el d'una fonda i dolorosa pietat per totes les víctimes, innocents i culpables, sense exceptuar-ne ni una.»

Amb totes aquestes protestes podem veure la postura de Ferrà a favor de la Lliga i en contra especialment de Lerroux, que anomena en distintes ocasions. Els sentiments que experimenta Ferrà davant aquests fets són de por pel desordre i de protesta contra la injustícia de l'atac al catalanisme i a la ciutat que ell tant admirava com a símbol de civilitat. Els amics de Barcelona li han relatat, per carta, els fets revolucionaris i els mals que implicaven. La revolució s'ha dirigit contra els religiosos, situats molt amunt en la seva escala de valors. Per això, protesta contra el trasbalsament de l'ordre, l'anarquia i l'atac a la religió que implica la revolució. Per altra part, considera que s'intenta confondre els enemics de l'ordre amb el catalanisme, que ell tant estima i defensa, i atribuir-li tots els mals de la Setmana Tràgica. La por davant el desordre fa que compregui certs fets repressius. La seva actitud, però, és clarament contrària a la irresponsabilitat de periodistes i polítics, i es manifesta en contra dels odís i les divisions.

A partir de la negativa de la *Gaceta de Mallorca* a publicar el seu article, Ferrà no torna a escriure en aquest periòdic, que desapareix el febrer de 1910. A partir d'aleshores, els pocs articles que

escriurà els publicarà a *Ca Nostra*. El novembre de 1909 hi publica “L’obra de Mossen Pont”.⁶ Aquest article, l’escriu amb motiu de l’obligada dimissió de Mn. Pont com a director de la *Gaceta de Mallorca* per les fortes pressions que rep el bisbe dels integristes mallorquins. En ell es lamenta del fracàs de la iniciativa innovadora del periòdic. Aquest article, ja el comentarem a “El primer catolicisme social de Miquel Ferrà”, que es pot trobar al llibre *Miquel Ferrà, el poeta compromès*, pàg. 114-116. Per resumir-lo podem dir que Ferrà afirma que la dimissió significa el fracàs momentani de la minoria intel·lectual catòlica atenta als corrents de l’època i enamorada de les orientacions democràtiques i socials de Lleó XIII. Exposa que la *Gaceta de Mallorca* va acabar amb el periodisme bel·lícic que fomentava l’odi i la separació dels catòlics. Es va inspirar en la imparcialitat, acceptant les coses bones de tothom i combatent els defectes de tots, àdhuc dels catòlics. Procurà interessar aquests en els temes d’actualitat. El diari considerava justes les aspiracions obreres, però calia reconduir-les per evitar els desbordaments. Atribueix el fracàs del periòdic a la inconsciència i d’absoluta falta de preparació tant dels patrons com dels obrers. Fa una crítica als treballadors que s’engaten tant a la taverna com amb les utopies socialistes i els que es resignen amb la pobresa. Diu que varen desconfiar del diari i no s’adonaren –a causa de la seva manca de cultura, de sentit de la solidaritat i d’aspiracions concretes– que anava dirigit a ells. Després critica els rics que no volien que als obrers se’ls parlés dels seus drets. Comenta que això és perillós i que no facilita la pau social. Aquesta només es fonamenta «en el benestar moral i material del obrer» i que «l’aspiració a n-aquest benestar es justa y convenient», i que el que li mostra els mitjans legítims de satisfer-la, lluitant contra els abusos patronals «no ataca l’ordre social que’ls catòlics estimam, sino que destrueix les rels del desordre».

I acaba afirmant que, malgrat la manca de comprensió de molts dels catòlics, la retirada de Mn. Pont no el descoratja i n’espera una nova tasca, tal volta més profitosa i, a pesar que la feina feta pugui semblar perduda, a la llarga no serà estèril el treball de conscienciació realitzat.

L’article ens revela que el catolicisme social de Miquel Ferrà és encara de caire conservador i el que pretén és evitar els desordres socials i la revolució que poden provocar les precàries condicions dels treballadors, i la diferència abismal entre capitalistes i obrers.

Pere Fullana, fent referència al catolicisme social, comenta:

«Molt s’ha insistit que la participació catòlica en el camp social té un fonament ideològic tradicionalista, més que liberal. Aquí cal puntualitzar alguns aspectes importants. El socialcristianisme és antiliberal i antisocialista, però no sempre el lideren persones afins al tradicionalisme polític. Existeix un reformisme confessional que, des del punt de vista catòlic, és progressista i acusat de modernista, i, des del polític, moderat i conservador, nascut del neotomisme més obert. És clar que, sovint, la ideologia catòlica es mostra neoromàntica i neogremialista, per tal com és fruit de la idealització d’una societat sense classes i religiosament catòlica.»⁷

Ferrà podria formar part d’aquest grup moderat i conservador des del punt de vista polític, i progressista des del punt de vista catòlic.

El fracàs del catolicisme social de la *Gaceta de Mallorca* degué fer veure a Ferrà que la societat mallorquina no estava per rebre el missatge catolicosocial que li havia volgut transmetre el diari. A partir d’aquests moments, ja no es troben més articles catolicosocials seus. Encara farà alguna referència al seu catolicisme social i a l’odi que li tenen els filisteus mallorquins en algun dels

6 *Ca Nostra*, 20-XI-09. Signat *Iv*.

7 Pere FULLANA: *El moviment catòlic a Mallorca. (1875-1912)*, Barcelona, 1994, 536.

articles de la campanya que va fer al *Sóller*, però Ferrà degué decidir aleshores que la seva actuació havia d'anar per altres vies més adients al seu tarannà, com el nacionalisme, la poesia i la formació del poble a través d'una pedagogia adient que intentarà aplicar amb els seus posteriors articles a *Ca Nostra*.

El següent article té contingut polític, es titula "Aixó no es allò".⁸ En aquest article comenta les crítiques que han fet alguns a Francesc Cambó perquè condemnava els exclusivismes i els separatismes, i proposava interessar-se per Espanya i col·laborar i intervenir en el govern general del país. Segons Ferrà, aquestes afirmacions han semblat a molts catalans com a molt espanyolistes. Després planteja que fins al sorgiment del moviment de la Solidaritat, el catalanisme, quan veié que no podia intervenir en l'Estat, havia protestat i havia intentat llevar-se de damunt el jou d'aquest, perquè era l'enemic de la llengua, del dret, de la seva personalitat i la rêmora del seu progrés. Però «La Solidaritat va esser la fí d'aquesta època de protesta, perquè va fer ressonar amb un clam unànime y formidable davant tota Espanya les aspiracions catalanes, que cap partit les pot avuy desconèixer ni s'hi pot oposar de front».

Comenta que Maura, «el nostre polític de més talent», ho va veure i va iniciar les intel·ligències entre l'Estat espanyol i Catalunya, que abans eren impossibles. Malgrat que la Solidaritat es desfés en aquells moments, no hauria estat estèril perquè ja hauria complit els seus objectius. Acaba dient que els temps han canviat i els catalanistes, que abans creien impossible l'enteniment amb l'Estat espanyol, se senten ara amb forces per transformar-lo a benefici propi i de tot Espanya. Per això, la solució del divorci, dolent per als uns i els altres, queda descartada i les paraules de Cambó no han sorprès els qui seguïen de prop l'evolució d'aquests esdeveniments.

Amb aquests escrits, Ferrà defensa la línia més espanyolista de la Lliga, segurament amb la intenció de presentar als mallorquins anticatalanistes un aspecte nacionalista gens radical, que implica l'acceptació d'Espanya com a estat i la participació de Catalunya en la seva construcció. Per altra part, dits plantejaments estaven molt d'acord amb el lema "Per Catalunya i l'Espanya Gran" de Prat de la Riba. Ferrà havia participat a Barcelona en la gran manifestació de la Solidaritat, que el va entusiasmar. Abans de la Setmana Tràgica creia en la bona intenció de les paraules de Maura en el sentit de facilitar l'autonomia catalana. Pensem que Ferrà tenia contacte amb Joan Alcover, que en aquells moments era molt amic d'Antoni Maura.

El 25 de desembre de 1909 publica "Reflexions d'un patriota",⁹ com a resposta a una conferència de l'integrista mallorquí Vicente Costell¹⁰ sobre "La Patria" al Cercle d'Obrers Catòlics de Palma. La conferència era fruit de l'ambient anticatalanista de Mallorca, i Ferrà no es pot estar de replicar-hi. Per fer la crítica, cita Costell per les seves inicials: D.[on] V. C., i escriu les reflexions sobre la conferència com si fossin les d'un patriota conegut seu, malgrat que estigui claríssim que són seves.

En la primera reflexió es demana si Espanya no necessita europeïtzar-se. Per a Ferrà, ve a dir després, *europeïtzació* no s'ha d'entendre com una anticlericalització a la francesa, com ho entenen certs catòlics que fan el joc als radicals, sinó com: «Obrir els ulls al nostre poble y despertar en ell el desitj de igualar els pobles més avensats d'Europa en cultura, educació, respecte mútuo, netedat, policia urbana, agricultura, etz, etz.» Es demana si això no seria més patriòtic que armar el poble contra aquells que, en nom

8 *Ca Nostra*, 14, 4-XII-09, 114, signat *Iv*.

9 *Ca Nostra*, 117, 25-XII-09, signat *Iv*.

10 No sabem gaire coses de Vicente Costell, llevat que participà d'una manera activa en el catolicisme social i en els cercles d'Obrers Catòlics, concretament en el de Palma. L'any 1905, per exemple, intenten fundar una cooperativa juntament amb Joan Capó en el Cercle d'Obrers Catòlics de Palma. Pere FULLANA: *El moviment catòlic a Mallorca (1875-1912)*, Barcelona, 1994, 313 i 394.

d'un malentès casticisme, li mostren el seu endarreriment i l'avenç dels altres. Aquestes paraules ens demostren que Ferrà ja en aquests anys era europeista i no enamorat del sud com a vegades s'ha dit.

A la segona reflexió parla de catalanisme i defensa, amb arguments organicistes, que Catalunya és una nació i no una part de la nació espanyola. Es lamenta que Costell parli de catalanisme sense tenir en compte els estudis «reflexius, documentats i desapassionats» sobre la qüestió regional de Prat de la Riba i altres i tengui en compte, en canvi, els quatre crits més apassionats que s'han proferit a les disputes sobre aquests estudis. I, seguidament, es demana si el catalanisme professat pels millors pensadors catalans i mallorquins, i defensat pel bisbe de Vic i per Menéndez y Pelayo, no és quelcom més que una disputa de carrer. Ferrà una vegada més propugna l'opinió ben formada fruit de l'estudi, la reflexió i la informació.

En la reflexió següent intenta demostrar que a Barcelona les dretes soles són incapaces de vèncer el lerrouxisme i l'única força que el pot contenir és la Solidaritat, addueix que el lerrouxisme no fou vençut abans que existís la Solidaritat i que ara que aquesta força política ha desaparegut els lerrouxistes tornen a dominar. A continuació, diu que no s'explica com algú pot criticar el lerrouxisme i, acte seguit, parlar malament de la Solidaritat. Per acabar, es demana si *Don Pelayo* té res a veure amb Catalunya i si certs himnes patriòtics, que fomenten l'orgull de tribu parlant sempre de la sang vessada i de la humiliació dels altres pobles, són o no perversors del sentit moral i si és prudent educar-hi els infants després de dos mil anys de civilització cristiana.

L'article reflecteix les discussions que aleshores se suscitaven a Mallorca al voltant de l'espanyolisme i el catalanisme. Ferrà intenta contestar-hi des del seu propi punt de vista. El marcat espanyolisme, casticisme i integrisme de persones com Vicente Costell i, en general, dels cercles d'Obrers Catòlics i de les congregacions marianes ens explicarien l'absència de Ferrà en aquestes institucions.

4. Discurs sobre el laïcisme escolar (1910)

El mes d'abril de 1910, Ferrà pronuncia un discurs titulat "Laïcisme escolar" al míting promogut a Manacor pel Centro de Defensa Social. El qui havia duit l'organització efectiva de l'acte era, una altra vegada, Mn. Alcover ajudat per altres persones. Al discurs, publicat per *Ca Nostra* uns dies després,¹¹ afirma que neix d'un «compromís ineludible d'amistat», obeïnt a algú a qui no sabia negar res. Diu també que no està preparat per fer el que ha de fer, que no sap predicar i que és més afectat de meditacions que de discursos i que farà el discurs en aquest sentit.

Comença dient que:

«Es cosa vella això de fer servir la instrucció de bandera dels partits revolucionaris. Que "aquí" oscurantista vol dir catòlic malgrat se conti entre els catòlics Menéndez y Pelayo i que són elevats a la categoria de genis davant Europa, vertaders «afollats de l'intel·ligència» «sense altra títol que el de no creure en Déu com és el cas del director de l'Escola Moderna.»

Afirma després que té raó qui diu que a Espanya hom viu dins la barbàrie i els instituts i les universitats, «temples de la ciència», són «antres d'ignorància». No veu cap solució per a l'ensenyança espanyola, si no és «fermà el Ministre d'Instrucció Pública, esbucar les escoles, cremar els llibres de text, desterrar els mestres i repastar els estudiants si això és possible». N'hi ha, però, que ho tenen més senzill i tot ho arreglarien despenjant el santcrist de la paret de l'escola.

11 Miquel FERRÀ: "Laïcisme Escolar", *Ca Nostra*, 125, 16-IV-10, 1.

Continua dient que no hi ha cap progressista que cregui en el poder pancuratiu de la instrucció i que la idea que saber llegir i escriure tot ho cura ha estat substituïda per un ideal més ple i més harmònic, que és l'educació «intellectual i moral, del còs y de l'esperit del caràcter y del sentiment artístic». Per a Ferrà, es pateix la manca d'una educació integral de l'home i en un país en el qual la gimnàstica i els banys són un luxe, i el gust artístic una essència rara que utilitzen una dotzena d'intel·lectuals i catalanistes, el laïcisme a les escoles representa l'abolició de l'única cosa que hi té un valor moral i educatiu. I continua amb aquestes paraules:

«Perque no solament és la fe una font divina de idealitat y de moralitat del nostre poble. Aquest aire d'honrades[a] qui sura per demunt la nostra terra, aquesta sanitat espiritual, aquesta meteixa transparència y lucidesa de seny que's troba sovint en homes senzills al cor de la pagesia y que no's troba en les classes populars apartades de la religió, d'on vé sinó de la fe y de l'educació cristiana?»

Tot seguit posa en dubte que les escoles laiques siguin neutrals. Manifesta que no les sosté un fred esperit científic, sinó un esperit sectari i d'odi com el que informava l'Escola Moderna de Barcelona, on s'alimentava la intel·ligència dels alumnes amb «píldores de dinamita qui destrosaven les ànimes».

La proposta que fa als catòlics és no limitar-se a la protesta, atès que no es pot edificar res sobre la pura negació. I hi afegeix:

«Es l'amor lo qu'edifica, no l'odi, maldament sia l'odi a les escoles laiques. Protestem enhorabona de la seva obra destructora, però preocupemnos una mica més de bastir edificis sòlits, de la seria formació intel·lectual dels nostres joves, y sobre tot de que l'educació y la vida cristianes sien una realitat y no una fórmula.»

Conclou el discurs expressant que li sembla que, a voltes, els catòlics defensen la religió com un tresor tancat i que la millor defensa seria obrir-lo i enriquir-se amb la virtut, la generositat i l'amor del cristianisme.

Com podem veure, l'article manté les idees d'un catolicisme obert i més constructiu de la pròpia casa que destructiu de la dels altres. Malgrat tot, les referències a Ferrer i l'escola creada per ell són clars exponents de l'ambient que la Setmana Tràgica ha creat i de què pensa Ferrà de tot plegat. En aquesta ocasió no té gaire en compte el que predicava de la recta informació i reflexió, i es deixa influenciar per l'ambient antiferrerista que regnava, i un dels promotors devia ser Mn. Alcover allà present.

També hem de tenir present que Ferrà era un defensor de la gimnàstica rítmica del suís Jacques Dalcroce, de l'esport, dels banys i dels nous mètodes pedagògics, a favor dels quals escrigué alguns articles. Per altra part, també defensà en els seus articles un cristianisme obert i criticà de manera intensa l'educació que es duia a terme als centres educatius catòlics.

5. Article sobre el centenari de Balmes i la tasca periodística (1910)

L'article publicat a *Ca Nostra* a final de 1909, que hem comentat, obre un període de gairebé dos anys –fins a l'octubre de 1911, quan ja és a Gijón– en què Ferrà no escriu articles d'opinió a cap periòdic. A pesar que durant aquests anys està molt ocupat, primer en els estudis de la carrera d'arxius i després en les oposicions i en l'edició de les obres de Ramon Llull, no creim que aquests siguin els únics motius. En una carta a Joan Rosselló li fa aquest comentari: «V. res? Y jo tampoc! Y quin remei més que mirar fer *els altres* quant un no te vocació de carlista ni d'incendiari?»¹²

Efectivament, la radicalització entre integristes i lerrouxistes a Mallorca, a causa de la Setmana Tràgica, el deu fer considerar que no val la pena escriure fins que la situació no és calmi, ja que el periodisme no ha de servir radicalismes, sinó fer pensar i reflexionar la gent. L'únic escrit d'aquests moments apareix en un número monogràfic que *Ca Nostra* dedica a Balmes. La iniciativa no li deu ser gaire aliena perquè signa el primer article amb nom i llinatge, i no amb pseudònim com feia altres vegades i havia fet en els dos anteriors. Per altra banda, amb la influència que sabem que tenia com a ideòleg de *Ca Nostra* no és descabellat pensar que Ferrà havia suggerit a Duran la publicació d'aquesta revista d'homenatge a Balmes. De fet l'article de Ferrà omple la portada de *Ca Nostra*, que excepcionalment du un fotogravat de Balmes. En les pàgines interiors hi ha articles i poemes referents a Balmes i una traducció d'un capítol d'*El Criterio* al català feta per Bartomeu Ferrà Perelló, pare de Miquel Ferrà.

L'article, titulat "L'esperit de Balmes",¹³ comença lamentant que, malgrat els tòpics habituals sobre el filòsof català, sembla ser que entre els mallorquins té pocs admiradors sincers, perquè «s'inspira en un criteri serè, temperat, ple de bon sentit, ple de respecte y amor a tots –oposat temperamentalment al temperament espanyol».

Seguidament fa referència al llibre *Estructura mental y significació filosòfica de Balmes* de Frederic Clascar. Clascar era un capellà amic de Ferrà i el qui li degué inculcar la coneixença i l'admiració per Balmes. Ferrà considera que Clascar és «un dels més llegendaris hereus del seu esperit». Comenta que Clascar diu que el geni de Balmes és:

«esencialment català pel seu caràcter pràctic, positiu, amarat de sentit comú. Ningú més mesurat qu'ell y més serè en mitj dels desordres socials del seu temps, ningú més ben avengut amb la tradició y amb el progrés, més respectuós de les realitats socials, més enemic de tots els extrems y de tots els desequilibris, més just amb tothom».

Després Ferrà diu que Balmes no era un home que s'indignava, com els espanyols de la dreta i de l'esquerra, sinó que *pensava* i va escriure *El Criterio* per ensenyar a pensar la gent. No s'hi aprenen coses fondes i torbadores, però «s'hi adquireix al detall la sabiduria qu'un ha de mester per consumir cada dia». Per a Ferrà, un home podria passar sense estudiar la psicologia experimental que estudien avui en dia els «montisionistes» de setze anys i els «refrits escolàstics de la lògica que's sol estudiar a les nostres universitats», però ningú que sabés de lletra s'hauria de passar de llegir *El Criterio*. Aquesta obra respon, molt millor que alguns catedràtics, a la pregunta si la filosofia és quelcom més que un trencaclosques inútil.

12 Carta de Miquel Ferrà a Joan Rosselló: 18-X-10.

13 *Ca Nostra*, 135, 16-IX-10.

Seguidament, assenyalava els vicis del nostre temperament exaltat i incorregible com a causa de l'oblit d'una obra tan bàsica i tan comprensible, i cita alguns fragments del pròleg de les *Consideraciones políticas sobre la situación en España* perquè el lector els compari amb els articles de la premsa mallorquina. En un primer fragment, Balmes critica les passions dels partits polítics i proposa com a alternativa els accents temperats de la raó i la imparcialitat; afirma que continua escrivint convençut de la influència que la senzilla expressió de conviccions profundes i l'eco de sentiments generosos i purs tenen sobre l'enteniment i el cor; condemna els insults contra persones i opinions, i diu que respecta massa els homes per gosar insultar-los, que sap veure amplemunt les opinions per entendre que no només poden ser vertaderes les seves i que, quan entre opinions dignes de respecte en troba d'altres que són errònies o apassionades, va en contra de l'error i no contra qui el profereix, el qual li inspira compassió.

En un segon fragment, Balmes manifesta —comenta Ferrà— que, estrany a tots els partits i exempt d'odis i rancors, no pronunciarà cap paraula que produeixi discòrdia ni venjança i, siguin quins siguin els mals que afectin Espanya, tindrà la consciència tranquil·la de no haver traspasat la llei, no haver enfurit els ànims, no haver atiat l'incendi ni haver contribuït a vessar ni una gota de sang ni una sola llàgrima. Ferrà tanca l'article afirmant que cal mirar-se en el clar espill de l'ànima de Balmes per celebrar la seva memòria.

Les idees que conformen aquest article seran constants a tots els escrits de Ferrà i ja apareixen als seus primers textos. Aquest fet i la coneixença de Balmes que indica l'article de Ferrà ens fan pensar que havia llegit molt el vigatà i que aquest ha estat i serà en endavant un dels seus principals mentors. A més, la influència de Balmes s'estén als catalans Torras i Bages i Frederic Clascar, i als mallorquins J. M. Quadrado i M. S. Oliver, i a través d'aquests també arriba a Ferrà.

Finalment, la devoció que Ferrà sent per Balmes contrasta amb la valoració que en fan el seu admirat Eugeni d'Ors —que en aquells moments el ridiculitza— i altres amics noucentistes. El centenari que a Mallorca fou celebrat amb aquest número monogràfic de *Ca Nostra*, a Catalunya estigué envoltat del més absolut silenci.¹⁴ Miquel dels Sants Oliver també celebrà el centenari de Balmes parlant de la seva actualitat.¹⁵

14 Vegeu Norbert BILBENY: *Eugeni d'Ors i la Ideologia del Noucentisme*, Barcelona, 1988, 133 i 135.

15 Vegeu Gregori MIR: *Miquel dels Sants Oliver: Nacionalisme i síntesi liberal-conservadora (1898-1919)*, Mallorca, 1993, 391-395.

6. Conclusions

Podem concloure que Ferrà amb aquests articles comença a expressar els trets que tindrà el seu periodisme posterior fruit de la informació, la reflexió i l'absència d'odis i divisions. Per altra part, podem veure –a través d'aquests articles– que el jove Ferrà té molta relació amb el moviment de renovació de l'Església mallorquina i es deixa influenciar per un dels seus caps, Mn. Alcover. Fruit d'aquesta influència serien els articles referents a la Lliga del Bon Mot i el discurs que va fer contra el laïcisme escolar. Malgrat aquesta clara influència, podem veure que Ferrà, encara que molt jove, segueix conservant la seva independència i du els discursos en aquells assumptes que li interessin, com són l'amor a la llengua i l'atac a l'odi dels catòlics. A causa d'això, algunes de les coses que diu en els seus discursos no devien agradar a Mn. Alcover, que no solia tolerar la gent que no li manifestava una adhesió total i absoluta. Aquesta petita distància entre els dos s'anirà fent més grossa al llarg dels anys i arribarà a produir l'enfrontament a partir de 1915.

A través d'aquests articles també podem veure la postura política de Ferrà, molt acostada a la Lliga Regionalista, a Cambó i a Antoni Maura, i el seu rebuig i crítica a Lerroux, i a l'anarquisme i al desordre. En aquest sentit va rebutjar els fets revolucionaris de la Setmana Tràgica, però, molt més que això, rebutjà la utilització que havien fet d'aquests fets els integristes mallorquins, els quals havien utilitzat la Setmana Tràgica per atacar tot allò que sonà a obertura i catalanisme.

Finalment podem dir que aquests són quasi els únics articles que Ferrà va escriure entre els 24 i els 26 anys, i expressen la mentalitat que tenia en aquells moments i els assumptes que duia entre mans.

7. Bibliografia

- [1] BILBENY, Norbert, *Eugeni d'Ors i la Ideologia del Noucentisme*, Barcelona, 1988.
- [2] FERRÀ, Miquel, *Cartes a Joan Pons i Marquès (1915-1947)*, Curial i Pub, Abadia de Montserrat, 1997.
- [3] FERRÀ, Miquel, *Articles i assaigs*, Editorial Moll, Mallorca, 1991.
- [4] FERRÀ, Miquel, *El doctor Zero i jo*, Pub. Abadia de Montserrat, Barcelona, 1992.
- [5] FULLANA, Pere, *El moviment catòlic a Mallorca. (1875-1912)*, Barcelona, 1994.
- [6] GAYÀ I SITJAR, Miquel, *Epistolari de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà*, Moll, Mallorca, 1998.
- [7] LLADÓ I ROTGER, Francesc, *El pont de la mar blava: Vida i obra de Miquel Ferrà*, Barcelona, 2009.
- [8] LLADÓ I ROTGER, Francesc, "Miquel Duran i Miquel Ferrà. Una fecunda relació amistosa", dins *II Jornades d'Estudis Locals*, Inca, 1996.
- [9] LLADÓ I ROTGER, Francesc, "Mallorca catalana o Mallorca mallorquina (espanyola)", dins *III Jornades d'Estudis Locals*, Inca, 1997.
- [10] LLADÓ I ROTGER, Francesc, "Miquel Ferrà i el setmanari *Ca Nostra* 1907-1909", *VI Jornades d'Estudis Locals*, Inca, 2005.
- [11] LLADÓ I ROTGER, Francesc, "El primer catolicisme social de Miquel Ferrà" dins *Miquel Ferrà el poeta compromès*. Barcelona, 1912.
- [12] MIR, Gregori, *Miquel dels Sants Oliver. Nacionalisme i síntesi liberal-conservadora (1898-1919)*, Mallorca, 1993.
- [13] PIERAS SALOM, Gabriel i PIERAS VILLALONGA, Miquel, *Miquel Duran Saurina*, Ajuntament d'Inca, Inca, 2000.

També podeu veure els meus treballs de la correspondència entre Miquel Ferrà i Miquel Duran a les Jornades d'Inca VII, VIII i IX.

Pedro J. Fornés Perelló, mestre d'Inca 1920-1941 I 1948-1957

XV JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

Antoni Aulí Ginard¹, Joan Cánovas Salvà² i Jaume Soler Capó³

1: Mestre de primària i d'Educació Física

toniag10@botmail.com

2: Mestre de primària i de Pedagogia Terapèutica

jcanovas@dgojfp.caib.es

3: Mestre de primària

solerubio1@gmail.com

Resum. *La història d'una ciutat s'escriu en part gràcies a la vida i obres de les persones que amb la seva dedicació han contribuït a la millora general de l'endret en tots els aspectes i de la seva població.*

Una d'aquestes persones fou el mestre inquer Pedro J. Fornés Perelló, que dedicà prop de 30 anys de la seva vida a l'educació dels nins i de les nines a la seva ciutat. Mestre de primer ensenyament i també mestre superior va exercir a les escoles de Fornalutx, Binissalem, Alaior, Búger, Pollença abans de prendre possessió a l'Escola Unitària número 2 d'Inca en virtut d'una permuta. Després que l'escola es convertís en graduada en fou el director.

Durant el període 1941-1948, després de sofrir un doble procés de depuració (començà l'any 1936) amb sanció de "suspensión de empleo y sueldo", va estar destinat a les escoles de l'Escala (Girona), Maria de la Salut i Llubí. El dia 1 de setembre de 1948 tornà a Inca, concretament a una de les seccions de l'escola que havia deixat l'any 1941, la Graduada de Nins d'Inca, on va fer feina fins al dia de la seva jubilació a final dels anys cinquanta.

Abstract. *The history of a city written in part by the life and works of the people with dedication have contributed to the overall improvement in all aspects of the place and its people.*

One of them was the Inca's teacher Pedro J. Fornés Perelló, who dedicated nearly 30 years of his life to the education of boys and girls in their city. Teacher primary school and also senior teacher served in the schools of Fornalutx Binissalem Mabon, Buger, Pollensa before taking the school unit number 2 Inca under a swap. After the school became a graduate, was the director.

During the period 1941-1948, after undergoing a double purification process (started in 1936) with sanction of "temporary employment and salary" was destined to School La Escala (Girona), Maria de la Salut and Llubí.

On 1st September 1948 he returned to Inca, specifically in one of the sections that had left the school in 1941, Children's graduated of Inca, which he works up until his retirement at the end the fifties.

1. Introducció

Els darrers anys l'equip de l'AMEIB ha presentat a les Jornades d'Estudis Locals d'Inca l'estudi de dos reconeguts mestres inquers. En aquesta edició s'ha volgut donar a conèixer la figura d'un altre mestre, Pedro José Fornés Perelló. Un mestre, que sofrí la repressió franquista, però que per damunt de tot fou un educador, una persona amb ganes de saber i d'aprendre fins als darrers dies.

A partir de la documentació existent a les dependències de l'Arxiu-Museu de l'Educació de les Illes Balears i de les aportacions i records del seu nét, hem volgut presentar un perfil tant de la persona com de la seva trajectòria professional. Un perfil que vol fer especial esment a la “depuració del magisteri” de la postguerra civil espanyola i que afectà molt especialment Pedro J. Fornés, el qual, a partir de falses acusacions, fou empresonat i va haver de partir exiliat cap a terres catalanes.

Un mestre, una persona, que esperam, a partir de la nostra comunicació, que pugui ser conegut ara i en el futur, i no resti en l'oblit del passat.

2. La persona

Pedro José Fornés Perelló neix a Inca el dia 7 de setembre de 1885. Fill de Francisco Fornés Pascual i de Maria Perelló Bibiloni. Els seu padrins per línia paterna foren Antonio Fornés i Antonia Pascual i, per línia materna, Pedro Jerónimo Perelló i Jerónima Bibiloni, tots ells naturals d'Inca.

Igual que la seva família, començà a fer feina al camp, però ben prest decidí estudiar de mestre. Home avançat al seu temps i de caràcter seriós. Tot el que va aconseguir fou gràcies al seu esforç.

Es casà amb dona Maria Vich Simó, natural des Capdellà. D'aquest matrimoni nasqueren dos infants: Maria (que va néixer a Búger) i Francisco (que va néixer a Pollença), dos dels municipis on ell exercí com a mestre.

3. El mestre

Pedro J. Fornés obté el títol de Mestre de Primer Ensenyament Elemental el dia 15 de desembre de 1905:¹

“El Ministro de Instrucción Pública y Bellas Artes = Por cuanto D. Pedro José Fornés Perelló natural de Inca provincia de Baleares de edad 20 años, ha acreditado en debida forma que reúne las circunstancias prescritas por la actual legislación para obtener el Título de Maestro de 1ª enseñanza elemental y hecho constar su suficiencia en el Instituto de Baleares, el 15 de diciembre de 1905= (...)”

La seva inquietud per aprendre féu que el 12 de juny de 1918 obtengués el títol de Mestre de Primer Ensenyament Superior:²

“S.M. El Rey D. Alfonso XIII y en su nombre el Ministro de Instrucción Pública y Bellas Artes: Considerando que, conforme a las disposiciones y circunstancias prevenidas en la actual legislación, Don Pedro José Fornés y Perelló, natural de Inca, provincia de Baleares,

1 Expedient personal (Fornés Perelló, Pedro J.). Arxiu AMEIB 54, C5-6.

2 Expedient personal (Fornés Perelló, Pedro J.). Arxiu AMEIB 54, C5-6.

de edad de 32 años ha hecho constar su suficiencia en la Escuela Normal de Barcelona, expido el presente Título de Maestro de primera enseñanza Superior. El título té data de 12 de juny de 1918. (...)"

Don Pedro començà la seva carrera professional a Fornalutx, com a interí. Prengué possessió el dia 10 de setembre de 1907 i romangué al centre fins al dia 2 de març de 1908.

Després d'uns mesos, el dia 26 de maig s'incorporà a l'escola pública de Binissalem, on va fer feina fins dia 23 de març de 1910. Fou en aquest darrer poble on va conèixer la seva futura esposa.³

Una vegada superada l'oposició, ja com a mestre propietari, prengué possessió de l'escola pública d'Alaior el dia 1 de juliol de 1910. El 31 d'agost de 1913, just abans de començar el nou curs escolar, cessà del seu càrrec i, per concurs de trasllats, s'incorporà a a l'escola pública de Búger el dia 1 de setembre del mateix any. En aquest destí, hi va estar 5 anys, durant els quals va néixer la seva filla Maria.

L'1 de setembre de 1918, mitjançant concurs de trasllats, s'incorporà a l'escola pública de Pollença, on romangué fins dia 30 de novembre de 1920. Durant aquest darrer període nasqué el seu fill Francisco (Paco).

Pedro José Fornés arribà a l'Escola Nacional Graduada n. 2 de Nins d'Inca, per permuta, l'1 de desembre de 1920. Durant la seva estada a l'escola es mostrà com un home inquiet, empenedor i sobretot un bon professional amb vocació de mestre.

El dia 5 de maig de 1933 fou nomenat director del centre.

El curs 35-36, tot i que ell era catòlic practicant, donava opció als pares dels alumnes a triar la religió que volien per als seus fills.⁴ Don Pedro romangué, teòricament, fins dia 14 de març de 1941 al centre. Per què deim teòricament? Perquè, segons consta al seu expedient, va estar suspès *de empleo y sueldo* des de l'1 d'octubre de 1936 fins al 28 d'abril de 1939. A partir del dia 29 d'abril, s'incorporà, però cobrant únicament el 50 % del seu sou. Curiosament, des del 23 de setembre de 1940 fins al 14 d'abril de 1941 tornà a ser suspès sense sou. En total 4 anys, 6 mesos i 1 dia.

Paral·lelament a la seva tasca com a mestre de l'escola pública tenia una acadèmia on preparava els futurs batxillers. Entre d'altres els coneguts Alfonso Reyna, Andreu París i el seu fill "Paco". Aquest fet li creà problemes per la competència amb altres centres privats.

Aquestes vicissituds no s'entendrien sense conèixer les circumstàncies, desgraciades, del moment. D'aquí que es fan necessàries unes pinzellades del que succeí a partir del juliol de 1936, tant a la zona anomenada nacional com a la republicana.

4. La depuració del magisteri a Mallorca

La depuració fou un tipus de repressió motivada per la Guerra Civil i va afectar a tots els funcionaris de l'Estat, inclòs el personal administratiu i subalterns, així com els funcionaris municipals i tots els treballadors relacionats o inscrits a institucions i organismes oficials (personal d'ajuntaments i de ministeris, jutges, policies...).

³ Entrevista amb el seu nét Pedro J. Fornés.

⁴ Entrevista amb el seu nét Pedro J. Fornés.

La depuració es va dur a terme de forma similar per part del Govern de la República i també als territoris ocupats per les tropes sollevades. A les Illes Balears, Mallorca i Eivissa sofriren la depuració franquista i Menorca, una doble depuració (en un primer moment republicana i franquista després).

La depuració no implicava sanció, era una investigació sobre la moral, la conducta i les opcions polítiques dels mestres.

A Mallorca, com a la resta de zones ocupades, les escoles es dividien en: Escoles de Déu i Escoles del Dimoni (Escola Nova). El president de la Comissió Nacional de Cultura i Ensenyament, José María Pemán, el dia 7 de desembre de 1936, a la circular núm. 2 emetia el següent:

“(…) El carácter de la depuración que hoy se persigue no es sólo punitivo, sino también preventivo. Es necesario garantizar a los españoles, que con las armas en la mano y sin regateos de sacrificios y sangre salvan la causa de la civilización, que no se volverá a tolerar, ni menos a proteger y subvencionar a los envenenadores del alma popular (...)”

Tota una declaració d'intencions destinada a solucionar el “problema” i a assegurar que no tornàs a passar una cosa així.

La primera mesura que s'aplica a tots els funcionaris (entre ells els mestres d'escola) és el seu cessament. A partir d'aquest moment es veuran obligats a signar l'adhesió incondicional al Movimiento Nacional. Per tal motiu, encara que la depuració afectàs a tot el col·lectiu, només alguns professionals foren sancionats. La depuració també afectà les escoles privades de forma directa o indirecta.

Els dos processos de depuració a Mallorca

El primer procés depurador va durar des del mes de setembre de 1936 fins al mes de març de 1937, provocat per mor de l'inici convuls del curs escolar 1936-1937. L'alçament militar de juliol amb l'afusellament del general Godet, el desembarcament del capità Bayo a les costes de llevant i el fet que molts de docents estassin de vacances fora de Mallorca, obligaren a fer nombroses modificacions pel que fa a la relació del personal de cada un dels centres educatius mallorquins. Per aquest motiu, Joan Capó i Valls de Padrines, inspector en cap d'Educació, tenia poders absoluts per reorganitzar el nou sistema educatiu i actuar en conseqüència a les necessitats del règim franquista. Comença aquí l'anomenat ball de places (1 d'octubre de 1936). Uns mestres seran promocionats i els altres castigats per aquest primer tribunal presidit per Alfredo Llopart amb Capó com a cap d'operacions.

Fou una autodepuració. Cada mestre rebia les fitxes i s'encarregava que s'emplenassin, i després les remetia al tribunal. Segons el doctor Jaume Serra i Barceló, dels 577 mestres de Mallorca i Pitiüses, 147 foren declarats no aptes (25,47 %). Aquest primer tribunal constitueix un tret distintiu del Model Balear de Depuració. Es creà un tribunal semblant a Eivissa copiat del mallorquí.

El segon procés de depuració del magisteri fou molt més exigent. La Comissió Depuradora Provincial (març de 1937 – desembre de 1943) es creà el dia 4 de març de 1937. Els seus membres fundadors foren:

- **Bartomeu Bosch** (president del Tribunal, capellà, catedràtic de Llatí i director de l'Institut Ramon Llull).

- **Luis Mª Mestras** (inspector en cap, després d'un temps fou detingut i empresonat).
- **José Ramís de Ayreflor** (vocal, president de l'Associació Catòlica de Pares de Família).
- **Rafael de Ysasi Ransomé** (vocal, coronell d'artilleria retirat i persona de "reconeguda solvència moral i tècnica").
- **Gabriel Morell Font** (vocal, "persona de reconeguda solvència moral", durà molt poc).

La Comissió Depuradora demanava de cada persona (mestre/a) informes del comportament (privat i públic) a:

- **Capellà.**
- **Batle.**
- **Comandant de la Guàrdia Civil.**
- **Pare de família** de reconeguda solvència moral.
(*Del poble o ciutat on estava l'escola.*)

En aquest procés no demanaven la declaració particular del docent, però tenia dret a fer un plec de descàrrecs. Els conceptes sobre els quals es demanava informació eren:

1. Conducta professional.
2. Conducta religiosa.
3. Conducta social i particular.
4. Forma o ha format part d'associacions secretes.
5. Actuacions polítiques.
6. Orientació de l'ensenyament.
7. Ha simpatitzat amb partits nacionalistes.

Seguidament s'enviava tota la documentació a Burgos, seu del Tribunal Nacional de Depuració. Aleshores el tribunal estudiava cada cas i generalment emetia un veredictes que podia tenir les conseqüències següents:

1. Depurat sense sanció.
2. Traslletat a un altre destí:
 - a) A la mateixa província.
 - b) A una altra província.
3. Jubilació anticipada.
4. Inhabilitació per a càrrecs directius i de confiança.
5. *Suspensio de Empleo y Sueldo* (un o diversos períodes).
6. Separació definitiva del Servei.

La depuració no afectà només el personal del magisteri, sinó que també es **revisaren els noms de totes les escoles**. Per això, la Sección Administrativa de 1ª Enseñanza de Baleares, el juliol de 1937, ordenà a totes les escoles que notificassin el nom que tenien abans i durant la Segona República. Una vegada més la Comissió Depuradora de Balears en va ser pionera.

5. El procés de depuració de Pedro J. Fornés Perelló

Al sobre del primer procés depurador, apareixen les anotacions següents.⁵

- GC-M (*Guardia Civil-Malo*)
- A-M (*Alcalde-Malo*)
- P-R (*Párroco-Regular*)

Aquestes anotacions fan referència als informes que havien emès sobre la seva conducta les “forces vives” del poble.

Al sobre també apareix una inscripció manuscrita: *Frente Popular según propia confesión*. Don Pedro, tot i ser “home de missa diària”, estava afiliat a Esquerra Republicana, i era el secretari de l'agrupació a Inca.⁶

Pel que fa a la segona depuració, li formularen tres càrrecs:⁷

- “Haber estado afiliado a partidos del Frente Popular, habiendo desempeñado el cargo de Secretario.
- Ser defensor del laicismo escolar.
- Valerse de su cargo en el Consejo Local para impedir el funcionamiento de Escuelas Obreras gratuitas, orientadas en sentido católico.”

En el sobre corresponent a aquesta segona depuració, apareixen relacionats els quatre informes preceptius:

- Guàrdia Civil
- Batle
- Capellà
- Pare de família

Amb aquests informes es completava el seu expedient administratiu de depuració. Al sobre, a més a més de la relació esmentada, apareix un contundent “Listo para Burgos” que significava la transmissió de l'expedient al Tribunal Nacional amb seu a Burgos.

L'acusaren d'haver cremat una bandera espanyola i d'haver trepitjat un santcrist. Això provocà que, endemés del procés administratiu, l'empresonassin (primer a Sant Domingo i després a Can Mir, d'on pogué sortir gràcies al músic militar i empresari inquer José Albadalejo).

Posteriorment demostrà que aquestes acusacions eren falses, ja que el santcrist el tenia al capçal del llit i la bandera seguia intacta, i fou la que es va posar a la façana de l'Ajuntament d'Inca quan acabà la Guerra Civil.⁸

El 21 de setembre de 1940, al Bolletí Oficial de la Província apareix la diligència següent:⁹

5 Arxiu AMEIB. Fons Leonard Muntaner.

6 Entrevista amb el seu nét Pedro J. Fornés.

7 Arxiu AMEIB. Fons Leonard Muntaner.

8 Entrevista amb el seu nét Pedro J. Fornés.

9 Arxiu AMEIB. Fons Leonard Muntaner.

“(…) una Orden del Excmo. Sr. Ministro de Educación Nacional resolviendo expediente de depuración del interesado, por la cual se le sanciona con la suspensión de empleo y sueldo por dos años, traslado fuera de la provincia con prohibición de solicitar vacantes durante cinco años e inhabilitación para cargos directivos y de confianza (...)”

Com a conseqüència de l'ordre anterior i havent complit més dels dos anys exigits, sol·licità el reintegrés fora de la província. La instància té data de 30 octubre 1941.

En aquesta Diligència del 14 de març de 1941, el destinaren a l'Escala (Girona) i li cancel·laren la suspensió. Aquest fet el va marcar molt i, temps després, vivint ja a Mallorca, quan es referia a aquest destí sempre parlava “del seu desterro”.¹⁰

El 4 de gener de 1943 des de la Junta Provincial de Primera Enseñanza de Baleares li adrecen aquest Ofici:¹¹

“Por O.M. de 3 de octubre de 1942 se resuelve su expediente de depuración (...) en trámite de revisión en la siguiente forma:

Dejar sin efectos la Orden por que fue resuelto su expediente de depuración y, en su lugar, resolverlo definitivamente con “traslado dentro de la provincia por cinco años, pérdida de haberes dejados de percibir e inhabilitación para el ejercicio de cargos directivos y de confianza” (...)”

Tot d'una que s'assabenta d'aquesta comunicació, sense perdre gens de temps, escriu una carta al president de la Junta Provincial de Primer Ensenyament de les Illes Balears amb data del 21 de febrer de 1943, a la qual sol·licita tornar a Mallorca. I ho demana de forma interina, amb plaça definitiva o com a provisional a una escola qualsevol de Mallorca. És a dir, volia tornar sí o sí.

El 16 de març de 1943, la Junta Provincial de Primera Enseñanza de Baleares li contesta:

“(…) acordó acceder a su petición y nombrarle para una sección de la Escuela Graduada de María de la Salud. (...)”¹²

Segons ens contà el seu nét, quan s'incorporà a la secció 1^a de la Graduada de Maria de la Salut, era per substituir el seu fill Francisco, que regentava la citada secció 1^a. Així consta al Llibre de Registre d'Escoles i Mestres de l'AMEIB.

A Maria de la Salut hi està 8 mesos, després passà 4 anys i 9 mesos a Llubí. Si ho sumam, ha estat més de cinc anys (5 anys i 5 mesos). Compleix així l'Ordre ministerial de 3 d'octubre de 1942.

L'1 de setembre de 1948, deixà l'escola de Llubí i tornà al seu municipi, on ja havia servit com a mestre abans del procés de depuració. Un procés que no acabà fins a l'any 1951, quan el director general del Ministeri d'Educació Nacional adreçà al delegat administratiu d'Ensenyament Primari de les Illes Balears l'ofici següent:

“En el expediente de cancelación de nota desfavorable del Maestro de Inca-Mallorca DON PEDRO JOSÉ FORNÉS PERELLÓ,

10 Entrevista amb el seu nét Pedro J. Fornés.

11 Arxiu AMEIB. Fons Leonard Muntaner.

12 Expedient personal (Fornés Perelló, Pedro J.). Arxiu AMEIB 54, C5-6.

ESTE MINISTERIO ha resuelto: Que se cancele la nota desfavorable de traslado dentro de la provincia por cinco años, pérdida de haberes dejados de percibir e inhabilitación para cargos directivos y de confianza en instituciones culturales y de enseñanza.

De Orden Ministerial comunicada con esta fecha lo digo a V.S. para su conocimiento, el del interesado y demás efectos. (...)"

D'aquesta forma, després de quinze anys d'incertesa professional i d'intranquil·litat en general recuperarà totalment el seu estatus.

6. Els darrers anys

Pedro José Fornés Perelló es jubilà el tres de juliol de 1957. Tot i això, no va deixar de banda la seva inquietud de seguir aprenent dia rere dia. Segons ens va contar el seu nét, xerrava perfectament en francès, però trobava que, en aquells moments, l'anglès era la llengua més parlada i, per tant, havia guanyat terreny al francès. Per aquest motiu estudià anglès.

Li agradava estar ben informat de les notícies quotidianes, per la qual cosa llegia el diari i escoltava el *parte* de la ràdio. Una de les seves curolles era veure com l'home trepitjava la Lluna.¹³

Pedro José Fornés Perelló morí el dia 9 de juny de 1969 i, curiosament, un mes escàs després, el 16 de juliol, el mòdul lunar Eagle arribà a la Lluna i el comandant nord-americà Neil Armstrong la trepitjà per primera vegada.

7. Conclusions

Pedro J. Fornés fou una de tantes persones dedicades tota la seva vida al món de l'educació i a les quals els va tocar viure uns moments socials convulsos, a causa d'una guerra fratricida entre els anys 1936-39, així com els anys terribles de la postguerra.

Tot i això, ell no va deixar mai d'exercir el seu magisteri allà on fos, demostrà així la seva gran vocació. Cap circumstància adversa el va fer deixar de creure en els ideals de l'educació i la formació personal. Prova d'això fou que va estudiar anglès fins als seus darrers dies.

Sense les aportacions del seu nét, no hauria estat possible conèixer la part més personal de les vivències d'aquest mestre. Els expedients personals no poden reflectir mai la part humana d'un mestre; ara bé, sí ens permeten mostrar la seva trajectòria professional i en aquest cas concret la depuració que va sofrir després de la Guerra Civil.

¹³ Entrevista amb el seu nét Pedro J. Fornés.

Figura 1. Boda de Pedro J. Fornés

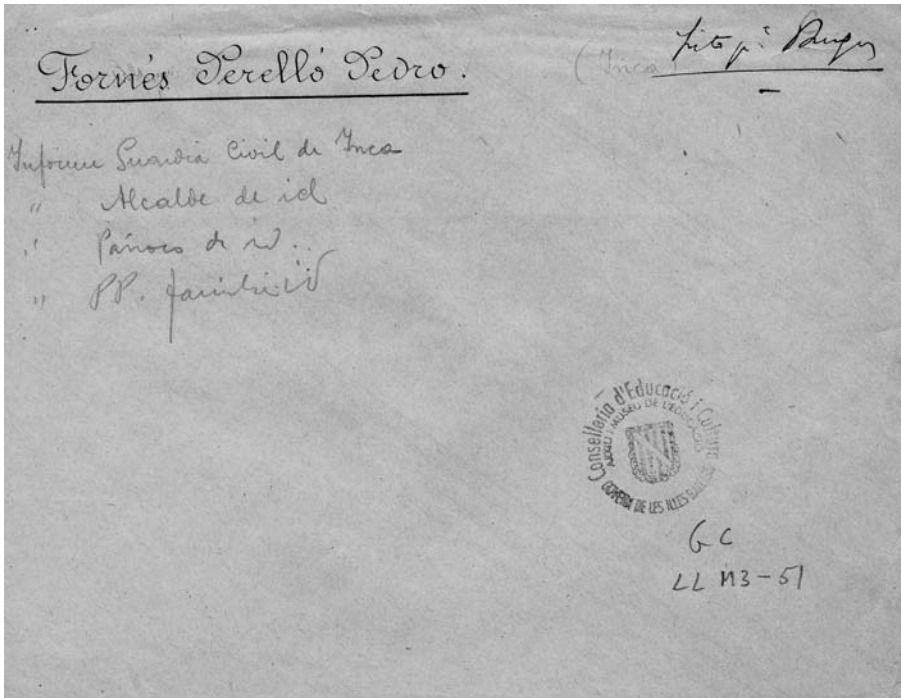

Figura 2. Sobre 1ª depuració

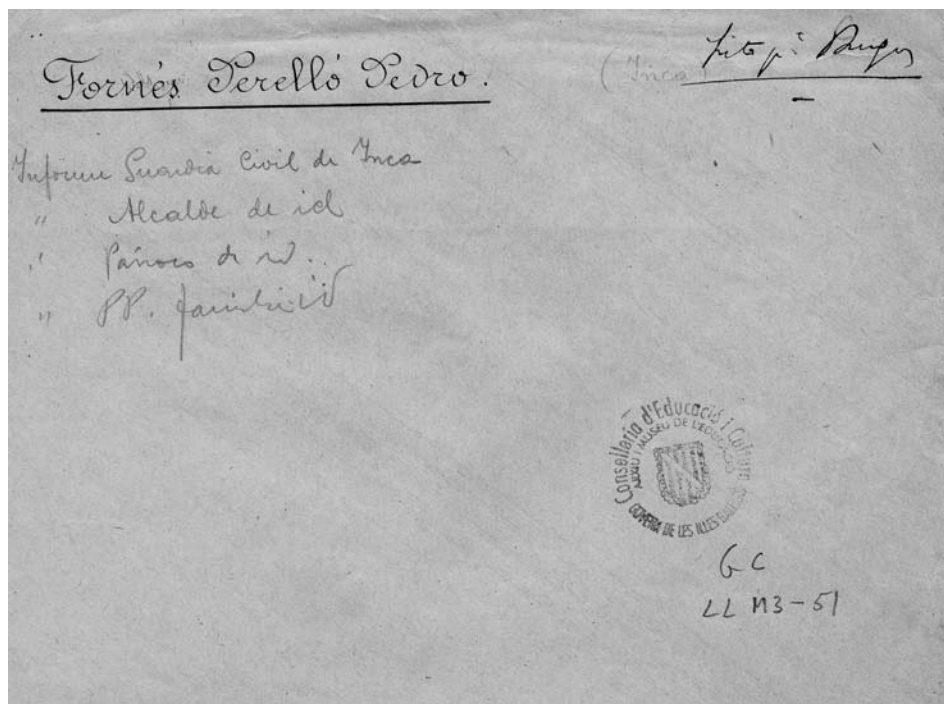

Figura 3. Sobre 2ª depuració

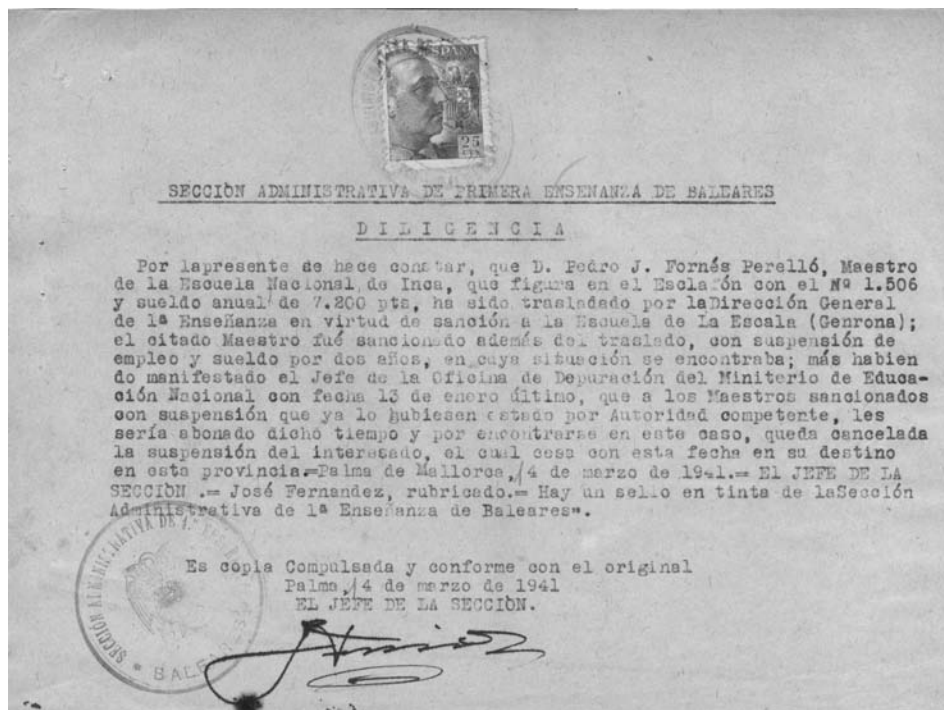

Figura 4. Diligència de 14 de març de 1941

